VICTO.

SAepe & multũ hoc mecũ cogitaui: horũ ſi unũ deſit nõ oſtẽdit ſatis diutinam cogitationẽ. Poſſumus enim frequenter aliquid cogitare: ſed ſtatim a cogitatione deſiſtere. Poſſumus itidẽ multum aliquid cogitare: ſed ĩ uno tantum die facere. Recte ergo utrũq; coniunxit. Saepe & multũ hoc mecũ cogitaui: & qa in publicũ res proferri nõ debuit niſi certa & deliberata: recte ait: hoc mecũ cogitaui. Boni ne an mali plus: cã deliberationis: nõ utrũ bona an mala ſit eloquentia: ſed utrũ plus boni an plus mali habeat eloquentia: non tñ uacat ratio ordinis. Potuit autẽ dicere mali ne an boni plus: ſed Cic. naturã tenuit eloquentiæ. Quæ cũ primũ agere cœpit ꝓfuit hoibus. Nam cõpulit eos: & cõgregauit. Poſt aũt deprauata igenio malorũ multum nocuit reipu. Bene ergo ordinem tenuit: ut diceret boni ne an mali plus hoibus attulerit & ciuitatibus. Res duobus conſtat publico: & priuato. Ideo hoibus & ciuitatibus. hoc & in uetrinis aĩaduertere debemus qualiter ubiq; Ci. aut hoies defendat aut ciuitates. Copia dicendi: quoniã nomẽ eloquentiæ id ſibi obtinet ac uẽdicat ut cũ ad aures uenerit ñ niſi optima accipiatur. Ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquentia q̃ quaſi ſono ipſo id optinuit ut mixta uideatˀ eſſe ſapientie. Ne quis inquã deliberandũ nõ crederet: utrum plus boni an plus mali habeat eloquẽtia: ſed ipſam p ſe ſatis exiſtimaret bonam: propterea maluit definire eloquentiã inducẽdo copiam dicendi. Quæ quia põt ad utrũq; flecti cauſam deliberationis induxit. Ac ſummũ eloquentiæ ſtudiũ. Poſtq̃ docuit qd eſſet eloquentia per diffinitionem ſecutus poſtea occupatis iam auditorũ ſenſibus eloquentiam noiauit. Sed recte ait. Ac ſummũ eloquentiæ ſtudium. Non enim põt declarari quid poſſit eloquentia niſi in aliquo fuerit ac plena fuerit: Nã cũ & noſtre reip. detrimenta conſidero. Oſtenſurus q̃tum boni aut mali poſſit eloquentia de repu. loquitur. Et recte: non enim in priuatis rebus eloquẽtia periclitanda eſt: ſed ĩ publicis. ita ipſe in uerrinis cũ de ſe uel de eloquentia ſua optimam ꝓbationem afferret publicas cauſas cõmemorat. tacet priuatas. Me qui tot annis ĩ cauſis in dicíſq; publicis ita ſim uerſatus. Nunc deniq; ut bonum monſtret eloquẽtie de reip. incõmodis uel cõmodis loquiˀ.

Saepe & multũ cogitaui.

Bona ꝓponẽda malis.

Marci Tullii Ciceronis oratoris clariſſimi Rhetoricæ ueteris Siue de inuentione. Liber. I.

SAepe & multum hoc mecum cogitaui: boni ne an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi: ac ſũmũ eloquentiæ ſtudiũ. Nã cũ & noſtræ reipu. detrimenta cõſidero: & maximarũ ciuitatũ ueteres animo calamitates colligo: nõ minimã uideo p diſertiſſimos hoies ĩuectam eſſe partẽ ĩcõmodorũ. Cũ aũt res a noſtra memoria ꝓpter uetuſtatẽ remotas ex litterarũ monumẽtis repetere inſtituo, multas urbes conſtitutas: plurima bella reſtincta: firmiſſimas ſocietates: ſanctiſſimas amicitias intelligo: tum animi ratione: tum etiam facilius eloquẽtia comparatas.

Copia dicendi.

Eloquentia ĩ quo ſit periclitanda ordo cur mutetur.

Animaduertendũ tamen q̧ partes nõ eodem ordine exequiˀ quo propoſuit. Ait enim ſupra boni ne an mali plus. Nũc a malis eloquentiæ ĩcipit. Sed ſupra: Naturã ut diximus ſecutus ẽ. Nunc cogitationis rationẽ ſeruat. Illa enim prima cogitationi occurrunt que uicina ſunt ad noſtram memoriã: ideo & de recentibus. & quod eſſet magis propinquũ elegit. Cum ait. Noſtræ reipu. detrimẽta conſidero. Conſideratio enim reip. preſentis ẽ. Ergo quoniã hucuſq; incõmoda per ſolã eloquentiã reip. contigerunt recte a malis eloquentie cœpit poſt dicturus de antiquioribus bonis & malis. Et maximarũ ciuitatum ueteres animo colligo calamitates. recedit paulatim a rep. noſtra ad extraneas ciuitates: & recte poſt Ro. nã maxĩas ciuitates noiat: ergo quoniam uetuſtiora ſunt hæc exempla ciuitatũ: aio ſe ait colligere. In rep. autem noſtra q̃ ſint geſta conſiderat. Recte ait itaq; maxiarũ ciuitatũ colligo calamitates. Illic enim aliqd operatur eloquẽtia ubi populus maior eſt. Non minimã ui. demũ hic agiˀ. i. utrum plus boni an plus mali afferret eloquẽtia. ideo ait nõ minimã uideo inuectã partẽ incõmodorũ per diſertiſſimos hoies quod ſupra diſputauimus. Noluit per eloquẽtiam dicere: ſed p diſertiſſimos hoies. i. qui hẽant copiam dicendi ſolam: inuectã uero p metaphoram nauis reſpu. diciˀ gubernari. Cũ autẽ res a noſtra mẽoria pp uetuſtatẽ remotas. expoſitis malis ĩcipit dicere qd boni hẽat eloquẽtia a noſtra memoria inqt remotas: ut excuſet memoriã quaſi negligẽtẽ: addit ꝓpter uetuſtatem ergo illa que nimis a memoria noſtra remota ſunt q ſcire poſſumus. Et litterarũ monumentis: inqt repetere inſtituo hæc monumenta dupliciter accipimus aut ãnales aut hiſtoriã. Primo enim annales fuerunt poſt hiſtoriæ facte ſunt. Multas urbes conſtitutas plurima bella reſticta firmiſſimas ſocietates ſanctiſſimas amicicias. Deinde dicendũ eſt hoc loco qd ſit ciuitas. Eſt aũt ciuitas collecta hominum multitudo ad iure uiuendũ. Cum ergo fuerit ciuitas conſtituta neceſſe eſt ut primo bella patiaˀ. Poſtea pacem agat. Pax enim a pacto diciˀ. pactũ uero eſſe non põt niſi cã precedat. i. bellũ. Hoc & Saluſtius tenuit cum de rebus romanis loqueretur. Dixit prius bella geſta poſt pacẽ eſſe fundatã. res inquit romana plurimũ imperio ualuit. Seruio ſulpitio. M. Marcello. cõſulibus omni gallia cis rhenũ atq; ĩter mare noſtrũ & oceanũ niſi que a paludibus inuia fuit perdomita. Hic bellum geritur: deinde pacem memorat conſecutam: optimis aũt moribus & maxima cõcordia egit rempu. ĩter ſecundũ & poſtremũ bellum carthaginenſe. Quæritũ aũt utrum in bellis aliquid poſſit eloquentia. Põt enim ſine dubio & tantũ q̃tum uirtus põt. Nam ſi uirtute bella finiuntur & eloquentia bella finiunˀ. Ideo ergo ait plurima bella reſtincta. Iam illud notũ eſt q̧ bella ardere dicitur: ut ait ardebat oĩs hiſpania citerior. Item: qs

Ciuitas

Pax

Eloquẽtia ĩ bello.

Bella ardere dicuntur.

Socius
Amicus.

tanti incẽdia belli: recte ergo reſtincta dicit. Firmiſſimas ſocietates: ſanctiſſimas amicitias: inter ſociũ & amicũ hoc in
tereſt. Socius eſt qui nobis aliquo pacto ad aliquid gerendũ coniungit. Amicus eſt q nobis uſu uitæ ſimilis pio ac fideli
amore cõiungit. Et quia ſocius a'iqd nobiſcũ gerit ideo ait firmiſſimas ſocietates: qa amicus pio nobis amore coniun
gitur: ideo ait ſanctiſſimas amicitias. ergo interdum amicus eſt: & ſocius non eſt ſi mecum nihil gerat: & rurſus cum ſi
ſocius: amicus nõ eſt: ſi aliquid mecũ inuitus gerat. Propterea Cic. ubiq3 duo hæc iungit: ſocios populo romano atq3
amicos. itaq3 & hic firmiſſimas ſocietates ſanctiſſimas amicitias. Intelligo: recte. intelligo ait eum ſupra. Ex littera
rum monumentis repetere inſtituo. Ergo id quod legitur intelligendum eſt. Tum animi ratione tum facile eloquentia
comparatas. ubiq3 hæc duo coniungit. Sed quando aliquid duæ res agunt. triplici modo agunt: aut æquales ſunt aut
nunc iſta plus pſtat nunc illa. Hic ſapientiæ dat proprias agendi rationes. ſed quia uirtus omnis magnitudine ſui tar
da eſt: idcirco ſubiunxit & tempus: ut illud quod ſapientia inuenerit: facilius eloquentia complectatur. Ergo ad aliquid
cito faciendum alterum alterius auxilio eget. Recte igitur reip. cõmodum ex confectione utriuſq3 coniungit.

¶ Ac me qdem: ſupra oſtendit q̃tum obeſſet elo
quentia: q̃tumq3 prodeſſet: ſed mixta ſapientiæ.
Nunc uero uult oſtendere ſingulatim q̃tum ſapiẽ
tia ſola proſit: q̃tum eloquentia ſola obſit. Quod
cũ oſtenderit: quontã ſapientia ſola parũ pdeſt &
eloquentia ſola multũ obeſt. rurſus dicturus ẽ elo
quentiã ſapientiæ eſſe iungẽdã. Omnis res aut ni
miũ prodeſt: aut parũ prodeſt: aut nimium obeſt:
aut parũ obeſt. Sapientiæ unũ dat ut ſola parum
proſit reipu. nihil tamen obſit. Eloquentiã uero ſo
lam ſæpe ait nimiũ obeſſe. Qua in re obeſſe ſemp
oſtendit ſed & iterdũ ſatis obeſſe. Illã uero aliam
partẽ tollit ſoli eloquentiæ: ut uel paꝝ pſit reipu.
multũ tamen obſit. Verũ quod ait. Ac me quidem
diu cogitantẽ ratio ipſa. Ipſa inqt ratio ſapientiæ
ſ. quã eloquentiæ dicimus eſſe iungendã. Quare
ſi qs oſtendit qd ſit plena ſapientia. Sapiẽs eni eſt
q diuina atq3 humana optime nouit. ergo ſtudiũ
rectæ rationis ad diuina ſtudiũ honeſti officii ad
humana referamus. qd aũt ait ſtudium rectius di
xit q̃ ſi dixiſſet. quare ſi qs omiſſa ratione atq3 of
ficio. In his. n. nominibus pfecta philoſophia eſt:
quam qa nullus orator plane põt aſſequi. ideo no
bis honũ uel ſtudiũ habendũ eſſe demõſtrat. Con
ſumit oẽm operã in exercitatione dicendi. Conſu
mit inqt: iam in iſto uerbo eſt inutilis labor. Quod
aũt ait in exercitatione dicendi: timet eloquẽtiam
nominare: ut ſupra diximus ne ſenſum audientis
offendat. Itaq3 hæc diffinitio eſt eloquentiæ. Elo
quentia ẽſt exercitatio dicẽdi. Is inutilis ſibi perni
cioſus patriæ ciuis alitur. Oĩs homo aut ſibi aut
patriæ cõſulit: aut plus ſibi q̃ patriæ. Recte ergo
hoĩes ad hæc duo miſcẽda: ſapientiã & eloquen
tiã: primo ab utilitatibus ſuis: deinde ẽt publicis
inuitant. Qui inqt fuerit i ſola dicẽdi exercitatiõe
uerſatus: omiſſis ſtudiis rõnis & officii & ſibi inu
tilis & pnicioſus patriæ ciuis alitur. Qui uero ita
ſeſe: & cætera, bene armat: quaſi ſapiẽtia p robo
re ſit: p armis eloquẽtia. Attendamus tñ ut cũ ſu
pra p eloquẽtia aut copiã dicẽdi: aut exercitatio

Eloquentia

¶ Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa i hãc
potiſſimum ſententiam ducit: ut exiſtimem ſapien
tiam ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitatibus:
eloquentiam uero ſine ſapientia nimiũ obeſſe ple
rũq3: prodeſſe nunq̃. Quare ſi quis omiſſis rectiſ
ſimis atq3 honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii
conſumit omnem operam in exercitatione dicen
dis inutilis ſibi: pernicioſus ciuis patriæ alitur.
Qui uero ita ſe armat eloquentia: ut nõ oppugna
re cõmoda patriæ: uerum ppugnare poſſit: Is mi
hi uir & ſuis & publicis rationibus utiliſſimus at
q3 amiciſſimus ciuis fore uidetur. Ac ſi uolumus
huius rei quæ uocatur eloquentia ſiue artis ſiue ſtu
dii ſiue exercitatiõis cuiuſdam ſiue facultatis a na
tura profectæ conſiderare principium. reperiemus
id ex honeſtiſſimis cauſis natũ atq3 optimis ratio
nibus profectum. Nam fuit quoddam tempus cũ
in agris homines paſſim beſtiarum more uagaban
tur: & ſibi uictu ferino uitam propagabant: nec ra
tione animi quicq̃: ſed pleraq3 uiribus corporis ad
miniſtrabant. Nondũ diuinæ religionis: nõ huma
ni officii ratio colebatur: nemo nuptias uiderat le
gitimas: non certos quiſquã aſpexerat liberos. non
ius æquabile quid utilitatis haberet acceperat. Ita
propter errorem atq3 inſcitiam cæca ac temeraria
dominatrix animi cupiditas ad ſe explendam uiri
bus corporis abutebat̃ pnitioſiſſimis ſatellitibus.

nẽ: aut diſertitudinẽ noiauerit. Nũc ubi & de ſapiẽtia loquiẽ ut ſecurus eloquentiã nominet. hic quoq3 duo illa ſeruat
quæ ſupra diximus. Qui inquit ſapientiæ miſcuerit eloquẽtiã: is & ſuis: & publicis rõnibus utiliſſimus atq3 amiciſſi
mus ciuis fore uidet̃: utilẽ circa priuata: amicũ circa publica accipiamus. Ac ſi uolumus &c. Primo rem quãdã conſti
tuit: cui eloquẽtiæ nomẽ impoſuit. & oñdit unde naſcat̃ eloquẽtia: ſiue ex arte inqt: ſiue ex ſtudio: ſiue exercitatione: ſi
ue a natura. Huius inqt eloquẽtiæ cuius icerta eſt origo: ſi uolumus cõſiderare principiũ inueniemus inquit id ex hone
ſtiſſimis cauſis natũ: atq3 optimis rõnibus pfectũ. Cã eſt ai impulſus ad aliquid agendũ. Ratio eſt gerẽdorũ ordo ex
cã ueniẽdã: ut qd quo loco facias ac dicas itelligas. Ergo inqt ſi eloquẽtiæ pricipiũ oſiderare uolumus. Primũ cã atte
den la ẽ: hæc cã honeſta eſt. Deide rões & eaſdẽ optimas inueniemus. Inter ſtudiũ aũt & exercitationẽ hoc intereſt: ſtu
diũ eſt ai ad aliqd agendũ ptinacia. Exercitatio eſt ſuſcepti actus cõtinuatio. Ex his quoq3 ſupra diximus naſci elo

Causa
Ratio
Studium
Exercitatio.

quentiam poſſe. Nam fuit quoddam tempus &c. Incipit commemorare cauſas fuiſſe honeſtas: quibus eloquẽtia nõ ad ipſum ꝙ nata ſit: ſed circa agendum principium ſumpſerit: ut ſupra diximus. Aiunt philoſophi e duobus hominẽ conſtare anima & corpore Animam uero eſſe perfectam: ſed impediri craſſitudine corporis quo minus ſe talem exerceat qualis eſt per naturam. ergo mũdo conſtituto erant homines nimis impediti corpore: & in quibus uis animæ obtuta atq; oppreſſa eſſet. Tunc neceſſario rapto uiuebant & malis moribus oppreſſo animæ bono: circa res omnes uiribus corporis abutebantur. Sed quia natura non æqualiter ſe per omnes fundit: aliquando unus extitit: qui ſe bene intelligeret: & qui uideret eſſe hominibus animam illam diuinam: que haberet in ſe multas utilitates: ſi tamen poſſet ab aliquo e latebris quibuſdam elici atq; proferri. Ergo his cauſis eloquentia initium non naſcendi ſed agẽdi ſumpſit. nam fuit quoddam tempus cum in agris homines paſſim beſtiarũ more uagabantur: ſicut Verg. Hæc nemora indigenæ fauni nymphæq; tenebant. Genſq; uirum truncis & duro robore nata. Quis neq; mos neq; cultus erat: nec iungere tauros: Aut componere opes norant: aut parcere parto: Et ſibi uictu ferino uitam propagabant Sapiens omnis memoriæ ſtudet. Illi in quibus uis animi mole corporis oppreſſa deliteſcit: non memoriæ ſtudent: ſed ferino ritu ſubſidia ſolis proſpiciunt diebus Sic Salu. Et quoniam uita ipſa qua fruimur breuis eſt: memoriam noſtri quam maxime longam efficere conuenit: non pecorũ more uiuere: que natura prona atq; uentri obedientia finxit: ut iſti homines fuerunt: qui ſibi in uictu ferino uitam ꝓpagabant. Nõdum diuinæ religionis &c. Plena philoſophia eſt: que conſtat ex duobus ex phiſica & æthica. phiſica eſt que de diuinis agit: æthica que de hũanis diſſerit. Sed quia Ci. illud docet quod oratori eſt neceſſarium æthicam proſequitur. Que ſi tunc ab hominibus ignorata eſt: multo magis phiſica. ergo iudicat ut illi uixerunt qui animæ cõmodis ignorantes corporis uiribus pleraq; geſſerunt. Nemo nuptias uiderat legitimas: atq; incertos quiſq; inſpexerat liberos. Vtrũq; enim uaga atq; incerta uenere conficiebatur: neq; erant iura que id fieri prohiberent. Non ius æquabile: quid utilitatis hẽret acceperant. Illic enim nullius iniuria uiuitur ubi ẽ ius æqualitas: æqua libertas: ubi aliquid aut omnibus licet facere: aut omnibus nõ licet. Perniciofiſſimis ſatellitibus: uires corporis eſſe ait cupiditatis miniſtras: quæ in animis hominum quandam obtinet tyrannidẽ.

Aenei. viii. Perunt homines

Phiſica
Aethica

❡Quo tempore quidam magnus uidelicet uir & ſapiens cognouit: que materia eſſet & quanta ad maximas res oportunitas animis ineſſet hominũ ſi quis eam poſſet elicere: & precipiendo meliores reddere. Qui diſperſos homines in agris. & in tectis ſilueſtribus abditos: ratione quadam compulit in unum locum & congregauit: & eos in unam quamq; rem inducens utilem atq; honeſtam: primo propter inſolentiam reclamantes: deinde propter rationem atq; orationem ſtudioſius audientes ex feris: & Imanibus mites reddidit & manſuetos At mihi quidem uidetur hoc nõ tacita neq; inops dicendi ſapientia perficere potuiſſet: ut homines a conſuetudine ſubito conuerteret & ad diuerſas rationes uitæ traduceret. Age uero urbibus conſtitutis: ut fidem colere & iuſtitiam retinere diſcerent: & aliis parere ſua uoluntate conſueſcerent: ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa: ſed etiam uitam amittendam exiſtimarent: qui tandem fieri potuit niſi homines ea quæ rõne inueniſſent eloquentia perſuadere potuiſſent: profecto nemo: niſi grauitac ſuaui commotus oratione cum uiribus plurimum poſſet ad ius uoluiſſet ſine ui deſcendere ut inter quos poſſet excellere cũ iis ſe pateretur æquari: & ſua uoluntate a iucundiſſima conſuetudine recederet: que preſertim iam natura uim obtineret propter uetuſtatem.

❡Quo tempore quidam magnus &c. ut facilius intelligentiam conſequamur rerum ſimilitudo ꝓferenda eſt. Anima ita eſt ut uinum. Nam quẽadmodum uinum pro uaſe in quo eſt habitum aut retinet: aut amittit uiolentiam: Proinde anima ſi optimum & caſtum corpus offenderit: ſeruat naturam: ſin aliud uelut amittit. Ita igitur. cũ mortale genus brutum atq; inſcium rerum omniũ uagaretur. extitit quidam uir magnus in quo anima ſuam retineret naturam: & qui intelligeret omnes homines habere in ſe quiddam diuinum: ſed id uitio corporis opprimi atq; deperire: quod ſi fuiſſet elicitum maximas tamen cõmoditates hominum poſſe cõtingere. Cognouit quæ materies & ꝗta ad maximas res oportunitas i animis ineſſet hominum. Materia: non ad hoc ipſum materia eſt: quod materia uocatur: ſed ad id quod inde fieri habet materia eſt. Oportunitas non accidit: neq; in altero eſt ſed in eadem materia eſt. Poteſt autem in ligno eſſe materies ad aliquid faciendũ: ſed ſi putreſcit oportunitas in materia non eſt. Similia & de reliquis materiis poſſumus dicere: ergo non ſuffecerat inuenta materia in hominibus niſi in eadem materia etiam oportunitas fuiſſet ad maximas res. Si quis eam poſſet elicere. Eſt ergo qui poteſt elicere & quod poteſt elici hoc deinde attendamus. Vnus poteſt uidere aliquid effici poſſe non tamen etiam efficere. Deinde etiam iuſtum: ſapientem & magnum uirum. Cice. ait uidiſſe in hominibus materiam ſed dubitaſſe de effectu. Ait enim ſi quis eam poſſet elicere. Vtrũq; tamen dat huic uiro & intelligere & efficere. Eſt enim & ſapiens & eloquens. Et precipiendo meliores reddere. Erat ergo in hominibus animus: ſed ideo reddere quia uidebatur amiſſus. Erat bonus animus & ideo ait precipiendo meliorem reddere. His cauſis igitur honeſtiſſimis: ut uidemus:

Anima uino comparatur.

Materia

iſte quidam compulſus eſt ad eloquentiam.hoc eſt ad id unde naſci ad actus primum cœpit eloquentia.Que enim cã
honeſtior : quam homines beſtiarum modo uiuentes preceptis utilibus atqȝ honeſtis ad hũanam atqȝ diuinã cogni-
tionem traducere.Ergo iuſtum uirum magnum atqȝ ſapientem quécũqȝ accipiamus.Multi enim Saturnũ.Platonem.
Ariſtotelem.atqȝ alios uolunt intelligi:ſed errãt.Qui diſperſos homines in agris & tectis ſiluestribus abditos ratione
quadam compulit unum in locum & congregauit.Duas res ſupra poſuit honeſtiſſimas fuiſſe cauſas:optimaſqȝ ratio
nes ut ad actus eloquẽtia naſceretur : explicitis ergo honeſtiſſimis cauſis incipit oſtendere eloquentiæ ad actus fuiſſe
rationes.& ut intelligas iam de cauſis eſſe dictum ratione quadam inquit : compulit unum in locum & congregauit.
Diximus rationem eſſe rei gerẽde ordinem neceſſarium:utputa hoc primum debet fieri:hoc deinde ac tertio.Vt nunc
primo compelluntur homines:poſt congregantur.Deinde in unamquãqȝ rem inducuntur utilem atqȝ honeſtam Cõ

Compelli

Congregari

Honeſtũ du plex

pulit unum in locum & congregauit:compulit quaſi inuitorum eſt.Iam uolentium cõgregauit.Sed debemus ſcire qd
ſit compulit & congregauit quaſi ciuitatem fecit.Nam ut ſupra diximus:ciuitas eſt collecta hoium multitudo ad iure
uiuendum.Ergo eloquentia plurimum prodeſt.Nam facit ciuitatem:& quicquid utile atqȝ honeſtum eſt inſinuat.Et
eos in unãquãqȝ rem inducens:utilem:atqȝ honeſtam.Ci.duplex eſſe honeſtum docet.Vnum illud ſolum atqȝ purũ.
Aliud qđ cum utili iunctum ſit.Sed ſolum illum apud paucos eſt.eos.ſ.qui ſoli gloriæ ſtudent nihilqȝ ad ſui utilitatẽ
gerunt.Quicquid faciunt cõſideratione boni maliqȝ generatim ſanciunt non gratia in eodem uerſantium perſonarum.
Honeſtum uero illud cum utili ideo honeſtum uocat quia id quod iunctum ac duplex eſt ab eo quod maius nomẽ ac
cipit:uerum illud honeſtum philoſophorum eſt hoc illorum ſapientium qui reipu.ſtudẽt qui in ciuitate uerſanſ.Quod
quidem honeſtum utilitati ſemper adiunctum eſt:& utilitas honeſtati.Hoc etiã Socrates ait nihil eſſe utile quod uõ

Vtile & honeſtum.

honeſtũ ſit:nihil honeſtũ quod non utile ſit.Sed ut ipſum intelligamus:rerũ exempla ꝓferenda ſunt.Eſſe iudicẽ ho
neſtũ eſt.Iũcta eſt tñ utilitas honeſtati.Nam nemo ei iniuriã facit:nemo ſeruis eius:prodeſt poſteris:liberis eius pro
deſt.Amicus ergo ſi quid pſtat etiã utile eſt.Sed q̃q̃ hæc duo iuncta ſunt nõ tamẽ ita mixta ſunt ut uino aqua miſcet-
ſ.ut ſecerni nullo modo poſſint:ſed ita mixta ſunt : ut ſecerni poſſe uideantur queãdmodũ ſi fiat aceruus ex tritico &
ordeo.Quãquam ergo hæc duo mixta ſunt tñ aliquo modo:ſecerni poſſint.Et enim ſi aliqd alicui pſto nec gratiã re
poſco honeſtum eſt.Ad id ipſum quod preſto ſi gratiam repoſco fit utile.ergo primum ſit illud ſolum honeſtum quod
per ſe placet nulla adiuncta gratia.Hoc medium honeſtum utile quod cum utilitate eſt.Tertia ſit commoditas quæ
ſolis lucris intenta eſt abiecta omni honeſtate.Honeſtum uero philoſophicum ſoli gloriæ ſtudet abiecta etiam utili
tate.Nunc ergo quoniam collectis hominibus & cõgregatis ciuitas facta eſt:quid debet perſuaderi quid hominibus
inſinuari:non honeſtum illud ſolum quod philoſophorum eſt non cõmoditas que hoim perditorũ eſt:ſed illud mediũ
honeſtum atqȝ utile quod in oĩ re pu.quod in omni ciuitate uerſatur.Primo propter inſolentiam reclamãtes.Nihil eẽ e
rat eloquentia:ſi ſtatim inſinuare cœpit quid eſſet honeſtum atqȝ utile perſuaſiſſe:ſed oſtẽdit magnas ineſſe uires elo
quentiæ ſi ad id quod erat optimum traduxit inuitos.& ne uideantur idcirco acclamaſſe quod res optima non eſſet:
ideo ait propter inſolentiam primo reclamantes.Deinde ne eloquentiæ quibuſdam ueneris etiam ad malam rem tra
ducti uideantur propter rationem inquit atqȝ orationem ſtudioſius audientes.Ergo ubi ratio eſt:& ſapientia malitiæ
ineſſe non poteſt.Rationem ad ſententiarum grauitatem referendam ſciamus.Orationẽ ad ornamenta uerborum.Ex
feris & imanibus mites reddidit & manſuetos:Difficile eſt rem aliquam cuicunqȝ tollere : difficilius aliam dare.Hic
utrũqȝ factum eſt:ſublata eſt hominibus feritas atqȝ imanitas & data eſt humanitas & manſuetudo.Ac mihi qui
dem &c.ſunt multa que ſolo habitu ſui perfecta ſunt:ſunt multa que & habitu & uſu ut athleta ſi hẽat corporis ma

Habitus qs perficiat

Sapientia p ficit

gnitudinem non continuo perfectus eſt niſi ei & uſus accedat:ut orator concepto totius ſententiæ habitu non conti
nuo perfectus eſt:niſi & ei uſus accedat.ſapientia uero habitu ſui perfecta eſt nec indiget uocis.Iuſus ſufficit ei aut in
tra omnes contineri.Vſu ergo nihil conſequitur: Et ſi quando concepta uerbis uoluerit indicare:non ideo ſapiens ſapi
entior ſit quia indicat ſe ſapientem:ſed perfecta ac ſalua ſapientia quiddam ei ad actus alios accedit.Ergo homines
ex imanibus ac feris mites redditi ac manſueti paulatim quoqȝ honeſtum atqȝ utile didicerunt.Sed quia de exordio
eloquentiæ loquitur uideamus utrum hæc ſola ſapientia fecerit an ſapientia:ſed cum eloquentia.Primo itaqȝ cogno

Sapiẽtia qd perſuadeat

ſcere debemus quot modis quid perſuadeat ſapientia & poſſumus intelligere multum hic eloquentiam ualuiſſe: ſapi
entia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet. Aut cum tacet & aliquid facit:& id quod facit quia bonum eſt al
ter imitatur idem:ut quicquid tacitus fecerit ſapiens id alter re:non uerbis doctus imitetur.Aut cum aliquid faciendũ
uel non faciendum uerbis perſuadet:& hoc duplici modo.Nunc naturalibus uerbis:nunc per eloquentiam.Hoc lo
co negat tacitam ſapientiam hoc perficere potuiſſe.negat inopem dicendi idem quæ uerbis naturalibus uteretur : ſed
illam ſapientiam que iuncta eſſet eloquentiæ.Ac mihi quidem uidetur : hoc ne tacita nec inops dicendi ſapientia per
ficere potuiſſe.Perficere inquit.Alioquin plenæ ſapientiæ officium eſt inuenire ut ſupra.Quo tempore inquit quidam
magnus uidelicet uir & ſapiens cognouit que materies & quãta ad maximas res oportunitas animis ineſſet homi
num ſi quis eam poſſet dicere & precipiendo meliorem reddere.Ergo animum in hominibus eſſe ſapientia cognouit
ut congregarentur:& in unãquãqȝ rem utilem:atqȝ honeſtam inducerentur : ſapientia quidem:ſed eloquentia opitu
lante perfecit.A conſuetudine ſubito conuerteret & ad diuerſas uitæ rationes traduceret . Magna uis eloquentiæ ſi
ſubito conuertit : hoc eſt quod poteſt ſapientia . Alioquin & ſapientia perficit : ſed non ſubito : & quod ait & ad di
uerſas uitæ rationes traducere : ut ſupra diximus difficile eſt cuiuſlibet rei conſuetudinem tollere.Hoc difficilius alias
etiam uiuendi perſuadere rationes.Age uero urbibus conſtitutis:ut ſupra cũ de cõmodis eloquentiæ loqueretur hũc
ordinem fecit . Multas urbes conſtitutas : plurima bella reſtincta : firmiſſimas ſocietates : ſanctiſſimas amicitias:
& quãquam hic homines ex imanibus primo æquales facti:poſt etiam obſequi ultra cœperint ſupradictum tamẽ
ſermonem ſeruatum poſſumus inueniri.Primo itaqȝ beneficiis eloquentiæ ciuitates factæ ſunt:ut ait ſupra:multas ut

bes conſtitutas. Ciuitas autem fieri dicitur cum homines unum in locum congregantur ad iure uiuendum. Vt fidem colere, Hinc bella reſtringuntur. Si enim cupiditas ad ſe explendam uiribus corporis abutebatur quaſi quedam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur: aut id agitur ne ſint bella: aut reſtinguntur illa que fuerunt. Et iuſtitiam retinere diſcerent. Iuſtitia omnis a nobis circa alios eſt: ut unicuiq; meritum proprium tribuamus. Poteſt tamen hic quaſi ſocietas cuſtodiri. Iuſtis & enim conditionibus ſocietas facienda: uel cõſeruanda eſt. Et aliis parere ſua uoluntate cõſueſcerent. Iuſtitia æquales homines eſſe fecit. hic iam & minores eſſe patiuntur: ſua etiam uoluntate: poſſunt tamẽ hic amicitiæ copulari. Noſtra enim uoluntate nulli obſequimur niſi amici fuerimus. Antea autem ſi uiribus corporis cuncta agebantur non ſua uoluntate quiſqua alteri paruit nec potuit amicus eſſe qui cogebatur. Ac non modo labores excipiendo cõmunis cõmodi cauſa perfectum eſt inquit eloquentia ut libenter omnes non modo laborem pro publica ſalute ſuſciperent: ſed etiam uitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia: ut illi uitam paruipenderent qui iamdudum ſibi uictu fero uitam propagabant. Qui tandem fieri potuit: quæritur utrum ad has rationes uiuendi per naturam deducti ſint. an preceptis uideantur adducti. Erat quidem i hominibus natura melior: ſed oppreſſa corporis uitio ad malum declinauerat. Verum quia nihil uniformiter funditus exiſtit: quin ſemper aliquid ſit quo intelligamus quid in cæteris deſit. Iſte quidem magnus uir ac ſapiens cognouit bonam in hominibus naturam multũq; eſſe profuturam ſi preceptis melior fuiſſet effecta. ergo omne quod perfectum eſt natura & diſciplina perfectum eſt. Sed iſte primus: ut diſciplinam accipere nõ potuit perfectus fuit natura & uſu. Cum enim cognouit habitum ſuum & diu ſecũ pertractãdo cognouit eſſe in hominibus bonam naturam: que ut perfecta eſſe potuiſſet præceptorum adhibuit diſciplinam. ergo in omnibus fuit materies .i. perfecta natura quã perfectam precepta fecerunt inuenta per ſapientiam inſinuata per eloquentiam. Profecto nemo niſi graui &c. Quanq̃ natura fuit apta ad perfectam uitam: tamen ipſam naturam preceptis ait ad has uiuendi rationes eſſe perductam. Graui inquit ac ſuaui cõmotus oratione. Grauitatem ad ſapientiam: ſuauitatem ad eloquentiam referamus. Iure grauitatem ad ſententias: ſuauitatem ad uerborum ornamenta referamus. Cum uiribus plurimum poſſet. ad ius uoluiſſet ſine ui deſcendere. Omnis res a ſe uincitur: ut puta eloquẽs uincitur ab eo qui eloquentior fuerit. Fortis non uincitur niſi ab eo qui fortior fuerit. Aſtutus non uincitur niſi ab eo qui aſtutior fuerit. Animaduertendum ergo acumen Ciceronis. Homines inquit fortiſſimi ad æquabilitatem uiuendi non fortitudine qua ſolet uinci inferior fortitudo: ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes uires eloquentia eſt: ſed que ſit mixta ſapientiæ ut inter quos poſſet excellere uiribus ſcilicet cum his ſe pateretur æquari. ita ſupra nõ ius æquabile quid utilitatis haberet acceperant. & ſua uoluntate: non coacti uiribus corporis: ſed in his iam fecerat eloquentiæ perſuaſio uoluntatem. Ab iucundiſſima conſuetudine recederet. & non dixit a conſuetudine recederet: ſed a iucũdiſſima inq̃t. Oĩm eni rerũ ẽt malarũ apud gerentes iucundiſſima cõſuetudo eſt. Quæ præſertim iã naturæ uim obtinet pp uetuſtatem. ergo hoĩum natura bona eſt: ſed malicia per conſuetudinem naturæ uicem cœperat obtinere.

Omnis res a ſe uincitur

¶ Ac primo quidem ſic: & nata &c. ſatiſfecit propoſitiõi ſuæ. Supra enim dixit: ac ſi uolumus eius rei quæ uocat̃ eloquentia conſiderare principiũ reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natũ atq; optimis rõibus profectum. ita & hic. Ac primo quidẽ ſic & nata & progreſſa longius eloquẽtia uidet̃. Et itẽ poſtea maximis in rebus pacis & belli. Oſtẽdit diu eloquentiam profuiſſe uerum quod ait maximis in rebus ut ſupra Cognouit que materies & q̃ta ad maximas res oportunitas ĩ animis ineſſet hominum ſi quis eam poſſet dicere. ergo maximæ res pax atq; bellũ. Cum ſummis hoĩum utilitatibus cũ illa .ſ. utilitate: q̃ cũ honeſto eſt. Poſtq̃ uero &c. Omne pfectũ bonũ .i. quo natura humanas res, nullo adiũcto incõmodo munerata eſt duobus ad plenum conſtat. Re ipſa: & ſpecie atq; imagine ſui: ut puta mel habet rem ſcilicet dulcedinem: habet ſpeciem ideſt colorem atq; aſpectum quo quaſi facie: ita ut ẽ dulce credatur. Ita uir fortis habet rem. Virtutem ſcilicet habet ſpeciem ideſt pulchritudinẽ corporis. In diſtorta enim membra nec que iuxta naturam ſui appetitus appoſita ſunt uirtus non poteſt cadere: Vnde Verg. & cæteri quoſcũq; fortes: & pulchros fuiſſe dixerunt. Sic ueſtis etiam habet rem utilitatẽ texturæ: habet ſpeciem gratiam ſcilicet circa aſpectum faciei. Ergo ille neſcio quis magnus uir ac ſapiens & hi qui poſtea conſecuti: accepta uitæ precepta tenuerũt: ut perfecti eſſent habuerunt rem ideſt ſapiẽtiam: habuerũt ſpeciem ideſt eloquentiam. Qui homines: quoniam ex merito uirtutis digniſſima præmia cõſecuti ſunt ideſt magiſtratus: aut alias utilitates. Multi dum premia ſibi paria exoptant re ignorata ſpeciem ſolam ſequi cœperunt ideſt preterita ſapientia ſolam dicendi copiam conſecuti ſunt. Præmiſs itaq; ſolis inducta cõmoditas re ignorata ſpeciẽ cœpit uirtutis imitari. atq; ideo contigit ut ma

Bonum conſtat duobus

¶ Ac primo. quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia uidetur: & item poſtea maximis ĩ rebus pacis & belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe uerſata. Poſtquã uero commoditas quædam praua uirtutis imitatrix ſine ratione officii dicendi copiam ſecuta eſt tum ingenio freta malitia peruertere urbes & uitas hominum labefactare aſſueuit. Atq; huius quoq; exordium mali quoniam principium boni diximus explicemus. Veriſimillimum mihi uidetur: quodam tempore: neq; in publicis rebus infantes & inſipientes homines ſolitos eẽ uerſari: nec uero ad priuatas cauſas magnos ac difertos homies accedere: ſed cũ a ſummis uiris maximæ res adminiſtrarentur: arbitror alios fuiſſe non incallidos homines: qui ad paruas con

trouerſias priuatorum accederunt. Quibus in con trouerſiis cum ſæpe a mendacio contra uerum ſta re homines conſueſcerent: dicendi aſſiduitas aluit audaciam: ut neceſſario ſuperiores illi propter in iurias ciuium reſiſtere audacibus & opitulari ſuis quiſq; neceſſariis cogerentur. Itaq; cum in dicen do ſæpe par: nonnunq̃ uero ſuperior uiſus eſſet is qui omiſſo ſtudio ſapientiæ nihil ſibi præter elo quentiam comparaſſet: fiebat ut & multitudinis: & ſuo iudicio dignus qui rempu. gereret uidere tur. Hinc nimirum non iniuria: cum ad guberna cula reipu. temerarii: atq; audaces homines acceſ ſerãt maxima ac miſerrima naufragia fiebãt. Qui bus rebus tantum odii: atq; inuidiæ ſuſcepit elo quentia: ut homines ingenioſi quaſi ex aliqua tur bida tempeſtate in portum: ſic ex ſeditioſa & tu multuoſa uita ſe in ſtudium aliquod traderẽt quie tum. Quare mihi uidentur poſtea cætera ſtudia re cta: atq; honeſta per ocium concelebrata ab opti mis enituiſſe: hoc uero a pleriſq; eorum deſertum obſoluiſſe eo tẽpore quo multo uehementius erat retinendum: & ſtudioſius ad augendũ. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam uio lauit ſtultorum & improborum temeritas & lauda cia ſummo cum reip. detrimento: eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit & reip. conſulendum.

[illegible]mores adepti copiam dicendi circa cõmoda reip. ſola eloquentia omiſſa ſapientia ſint abuſi. Com[illegible] ditas autẽ id eſt praua uirtutis imitatrix. T[illegible] [illegible]illa eſt honeſto illi ſoli contraria. Peruertere ur[illegible]: ac uitas hominum labefactare aſſueuit: ſi ſu [illegible] boni ne an plus mali attulerit hominibus & ci [illegible]ibus. his duobus enim reſp. conflata eſt. Veri [illegible]limum mihi uidetur: nunc de incommodis elo [illegible] locus incipit. Quæritur autem qui fieri po [illegible]: ut eloquentia mixta ſapientiæ: quæ congre [illegible] homines: que perſuaſit utile: atq; honeſtum [illegible] urbes conſtituit: iura docuit: quæ multum [illegible]ibus profuit: ut eloquentia inquã mixta ſa [illegible] cœperit obeſſe hominibus & ciuitatibus? Hoc [illegible] fuit exordium malorum. Primum ur bibus conſtitutis neceſſe eſt creuiſſe eaſdem ciuita tes propria doctrina ſine uicina multitudine. i his deinde non omnes ſapientes atq; eloquentes fuiſ ſe: ſed paucos: q̃ omnes hanc habendi materiam continerent. Neceſſe ergo erat ut actis cumulatiſ q; ciuitatibus ſapientes homines. atq; eloq̃ntes rẽpu. gubernarent ipſiuſq; tantum curã gererent. Occupatis itaq; circa rẽp. ſapiẽtibus priuatorum negocia callidi homines & [illegible]icaces agere: ac tra ctare cœperunt. Et primum priuatarum controuer ſiarum: poſtremo fortunarum patroni fieri cœpe runt. Qui [illegible] interdum contra iuſtitiam malas cauſas de[illegible] ſæpe etiam uincerent: coacti ſunt ſapientes illi [illegible] cauſibus ac neceſſa riis ſuis reſiſtere contra illos callidos ac diſertos q aſſiduitate [illegible] populo: atq; amiciſſi mi eſſe cœperant. Itaq; illi callidi cum contra illos ſapientes uiros [illegible] ſæpe pares. interdum ſu periores fuiſſe a populo iudicati ſunt & digni ha beri cœperunt: qui remp. gubernarẽt. Quibus poſt quã commiſſa reſpu. [illegible] incõmoda & multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum eſt ut elo quentia quæ primum profuerat: ſed mixta ſapien tiæ: poſt ſola multum offecerit utilitatibus reipu. At cum per hos male eloquentes cuncta regerentur ſapientes illi deturbati ea quæ gerere conſueuerant ſcribere cœpe runt: hiq; habiti ſunt philoſophi & per hos factum eſt ut uſq; ad noſtram memoriam rerum honeſtarum memoria atq; imitatio peruenirent. Veriſimillimum mihi uidetur quodam tempore: quoniam animo in preteritis uerſatur mul taſq; in mentem reuocat facies reipu. confirmat opinionem ſuam fuiſſe ſine dubio tempus quo. r. p. a ſapientibus gu bernata ſit: priuatorum negocia a calidiſſimis hominibus. qui poſtea pares ſapientibus interdumq; meliores a multi tudine iudicati: commiſſam ſibi remp. peſſundederunt. Nec uero ad priuatas cauſas magnos ac diſertos homines ac cedere: ideo quia publica fuere anteponenda priuatis. Magnos ad ſapientiam Diſertos ad eloquentiam referamus.

Arbitror alios fuiſſe non incallidos homines. Callidi ſunt qui dolo ac fraude cultum uirtutis imitantur. Cum ſa pe a

Callidi mendacio contra uerum ſtare homines conſueſcerent. Multo melius res ipſas nominauit: quã ſi has in negociis poſi tas nominaſſet. ut puta quum ſæpe mendacii ratione contra ueram cauſam ſtare conſueſcerent. Itaq; quum in dicen do: in dicendo inquit. ergo iam omiſſa eſt ſapientia ſi de ſola dicendi copia iudicium eſt. Nonnunquã etiam ſuperior uiſus eſſet. Oſtendit uerum iudicium non fuiſſe: ubi uincere aliquis uidetur potius quam probatur fiebat: ut & mul titudinis & ſuo iudicio dignus qui rempub. gereret uideretur. Multitudinis inquit iudicio. iam in multitudine uarietas ipſa uilis eſt. Quod autem ait ſuo iudicio hoc quoq; irritum eſt. Quiſnam autem de ſe poteſt aut debet habere iu dicium? Ad poſtremum dignus uideretur. ut ſupra. Itaq; cum in dicendo ſæpe par nonnunquã etiam ſuperior ui ſus eſſet. Hinc nimirum non iniuria: in metaphora permanſit gubernaculum naufragia utrũq; eſt nauis: negat enim cuidam debere mirum uideri rempub. peſſundatam: cum ad eius regimen uenerint homines temerarii: atq; auda ces. Hoc autem intereſt iter audacem & temerarium. Audax poteſt interdum & pro bono accipi. Temerarius non ni

Audax ſi malus. Audacia ergo eſt duplex. nam & ille qui in proſperis rebus temere aliquid aggreditur audax eſt: ille qui pro

Temerarius uiſis rationibus fortiter aliquid incipit audax eſt. Quoniam ergo audacia duplicem frontem habet: hic præ

miſit temerarium ut intelligeremus male audacem. Temeritas enim & inconſiderantia cauſæ ſunt: harum euentus audacia. Quibus rebus tantum odii: atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia. Omnis cauſa habet euentum ſuum. Omniſq; euētus cauſam. utputa ignis cum in lignum immiſſus fuerit idem lignum incendatur neceſſe eſt. hic ignis in lignum miſſus cauſa. Cauſæ uero euentus incendium: ita ergo eloquentia primo odium contraxit. Iam ex odio ideſt ex cauſa neceſſe eſt aliquis conſequatur euentus. Ergo inuidia conſecuta eſt. Plærunq; enim ex odio inuidia naſcitur. Plærunq; inquā. Nam & alium poteſt habere euentum: ſi enim hoſtem oderis non inuides: ſed inimicus es. Si ſeruum oderis non inuides: ſed iraſceris. Non ergo ſemper odii eſt euentus inuidia: Sunt enim cauſæ quæ interdum non neceſſarios euentus habent: ut ſi pugno percutias & occidas. Sunt item cauſæ quæ neceſſarios habent euentus: ut ignis imiſſus in ſtipulā faciat incendium neceſſe eſt. Quibus in rebus tantum odii atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia: poſtq̄ inquit reſp. ab inſipientibus: & dicacibus cœpit adminiſtrari. Sapientes illi eloquentiam odiſſe cœperunt: & omiſſo ſtudio reipu. priuatim. atq; ocioſe ea quæ gerere in repub. non licebat litteris ſcriptiſq; exercere cœperunt. Atq; ideo factum eſt: ut uſq; ad noſtram memoriam recti atq; honeſti memoria perueniret: ut homines ingenioſiſſimi. Ingenium eſt uis quædam naturaliter animis inſita ſuis uiribus præualens. Ingenio itaq; & ſapientia eſt & eloquentia: ut in his eſt quos ingenioſiſſimos uocauit. Et ingenio eſt ſola eloquentia ut ſupra tum ingenio freta malitia. Quare mihi uidetur. Obſoluiſſe hoc uero ideſt ſtatus ille quo in repu. ſapientes atq; eloquentes homines uerſabantur omiſſus eſt: atq; in obliuionem redactus illo præſertim tempore quo reipu. periculis maxime fuerat ſuccurrendum. & hoc quaſi per impugnationem pronunciandum. Quod uero ait a plæriſq;: recte dicit. Non enim omnes ſapientes a repu. receſſerunt. Nam athenienſibus Solon leges ſcripſit: & quia norat multos in repu. corruptiſſimos in exilium ultro profectus eſt: hiſdem athenienſibus leges dracon tulit. duorum hominum legibus utuntur. Licurgus lacedæmoniis etiam leges ſcripſit. non ergo omnes ſapientes a repu. receſſerunt ſed quia plæriq; receſſerant. pauci reliqui facile aut ceſſerūt: aut oppreſſi ſunt. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam. Quando aliquid faciendum perſuademus ab honeſto ab utili a poſſibili perſuademus. Interdum & neceſſarium ponimus. Hiſdem præceptis etiam illam rem quæ non ſit facta repræhendimus: ut hic Cice. Cum queritur ſapientes a repub. receſſiſſe ſiquidem ut id non facerent ſuberat honeſtas. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam: & rectiſſimam uiolabat: ſuberat utilitas ſummo cum reipub. detrimento: utiq; reipub. periculum ſubmouere utile eſt. Suberat poſſibilitas. ſtultorum inquit & improborum temeritas & audacia. Facile enim ſtulti ac temerarii ſuperātur. Eo ſtudioſius & illis: hic quoq; honeſtum atq; utile ſeruauit: honeſtum eſt enim improbis reſiſtere. Vtile reipub. in cauſis habere defenſam.

❡Quod noſtrum illum: noſtrum ideſt Romanum: nam reprehenſio illa ſuperior ſapientum atq; eloquentium de græcorum principibus facta eſt. q̄ hi diſertis ac dicacibus hominibus facile rempub. conceſſerint. nunc uero uenit ad Romanos quos oſtendit ita ſapientes: atq; eloquentes fuiſſe: ut nunq̄ rempu. deſeruerint. neq; quicq̄ illis tantum diſertis conceſſiſſe. Quod quum facit. præponit græcis romanos ſeq; per romanos uerum exempla quum proferimus non unum aliquod ſed quātum multa poſſumus: cum decore tamen proferre debemus: ut nunc Cice. commemorat Catonem: ſtatim alios ſubiicit ſimul q̄ in Romanorum laude unius hominis: quāuis egregium non ſufficit exemplū. Quibus in hominibus erat ſumma uirtus: & ſumma uirtute amplificata authoritas & quæ his rebus ornamento. & reip. præſidio eſſet eloquentia. Virtutem in artibus ſemper ſapientiam accipiamus. Verum ſapiens: & eloquens habere debet illam: quæ totam efficit auctoritatem. Itaque ſi accedat ſapientia amplificatur auctoritas: ſi his duobus acceſſerit eloquentia: erit qui hæc potuerit habere perfectus: ut hic maioribus noſtris Catoni: Lælio: atque aliis tradidit ſapientiam: auctoritatem: eloquentiam. Quia me. qui. ani. meminimus in hac præfatione quattuor theſis eſſe: principalē illam iungēdā eſſe eloquentiæ ſapientiam. Secundam illam nō multū prodeſſe reipu. ſolam ſapientiam tamen prodeſſe. Tertiā illam nunq̄ omnino eloquentiam ſolā prodeſſe reipu. nimium obeſſe plærūq;. Poſtea de origine eloquentiæ diſſeruit: & quæ eius circa ſ ctus natura fuerit diſputauit. Oſtenditq; primo eloquētiam profuiſſe: ſed quādiu fuerit mixta ſapientiæ. Poſt eandem eloquentiam repudiata ſapientia

❡Quod noſtrum illum nō ſugit Catonem: neq; Lælium: neq; horum: ut uere dicam: diſcipulum Aphricanum: neq; Gracchos Aphricani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma uirtus: & ſumma uirtute āplificata auctoritas: & quæ his rebus ornamento: & reip. præſidio eſſet eloquentia. Quare meo quidem animo nihilominus ſtudendum ē eloquentiæ: & ſi ea quidam & priuatim & publice peruerſe abutuntur: ſed eo quidem uehementius ne mali magno cum detrimento bonorum: & communi omnium pernicie plurimum poſſint cū præſertim hoc unum ſit quod ad omnes res & priuatas & publicas maxime pertineat: hoc tuta: hoc honeſta: hoc illuſtris: hoc eodem uita iucunda fiat. Nam hinc plurima commoda ueniunt ad rempu. ſi moderatrix omnium præſto eſt ſapientia rerū. Hinc ad ipſos qui adepti ſunt eam: laus: honor: dignitas confluit. Hinc amicis quoq; eorum certiſſimum ac tutiſſimū præſidiū comparatur. Ac mihi qdē uidētur hoīes cū multis rebus hūiliores & īfir

Ingenium.

Theſes prefationis

miores ſint: hac re maxīe beſtiis præſtare: q̄ eloqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam uidetur adeptus is qui qua re homines beſtiis præſtēt: ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi forte nō natura modo: neq; exercitatione conficitur: uerum etiam artificio quodam comparatur: non alienum eſt uidere q̄d dicant hi: qui quædam eius artis p̄cepta nobis reliquerunt. Sed anteq̄ de p̄ceptis oratoriis dicamus: uidetur dicendū de genere ipſius artis: de officio: de fine: de materia: de partibus. Nam his rebus cognitis facilius & expeditius uniuſcuiuſq; animus ipſam rationem ac uiam artis conſiderare poterit.

maxima naufragia intuliſſe reipu. Magnumq; ex
inde odium: atque inuidiam contraxiſſe. Ne quis
ergo exiſtimet eloquentiam ſemper eſſe fugiendā
quippe multa incōmoda per hanc contigiſſe mon
ſtrauit. Neceſſario hæc quarta theſis eſt: ſtuden-
dum eloquentiæ: ſed q̄ mixta ſit ſapientiæ: & eſt
hic quaſi exhortatio. In exhortatione uero delibe
rationis præcepta ſeruantur. Tractatur utilitas.
Vtilitas Tractatur honeſtas. Tractatur poſſibile. Vtili-
tas porro duobus generibus compræhenditur: ſi
mala repellamus: ſi proſpera conſequamur: ergo
hic tractat utilitatem ab utroq; & primo ut ma
la repellantur: ſed eo uehementius: inquit: ſtuden
dum eſt eloquentiæ: ne mali magno cum detrimē
to bonorum: & cōmuni omnium pernicie plurimū
poſſint. Deinde quo bona conſequantur. Cum p̄
ſertum inquit hoc ſit unum quod ad omnes res: &
publicas & priuatas: maxime pertineat. Poſtremo
etiam ad ſolam priuatam utilitatem deſcēdit & ibi
utile: atq; honeſtum ipſis nominibus ſignat. Hoc
tuta īquit: quod utile eſt: hoc honeſta: hoc illuſtris
quod ex utili atq; honeſto eſt: hoc eodem inquit uita iucunda fiet. Magna exhortatio: ſiquidem inter ſtudia utilitatis
atq; honeſtatis circa eloquentiam comparandam: quæ quidem ſtudia multum habent laboris. Et tam uitam una fu-
turam dicit eſſe iucundam. Supereſt ergo poſſibile ut oſtendat eloquentiam poſſe conſequi ſi inquit non eloquentiam
ſolum natura: neq; exercitatione: ſed etiam arte conſtat: quoniam arte diſcere in noſtra poteſtate eſt. poſſumus inquit:
Auxeſis eloquentiam conſequi. In hac exercitatione eſt etiam auxeſis: auget enim laudes eloquentiæ. Auxeſis porro duobus
modis fit: ratione & comparatione. auxit eloquentiam ratione: ubi ait per hanc & publicas: & priuatas res adminiſtra
ri poſſe: per hanc uitam: tutam: honeſtam: illuſtrem: mundam: futuram. per hanc unamquēq; reip. ſibi: atq; amicis p̄
deſſe poſſe. Auget uero eloquentiam comparatione: cum ait elocutione ſola fieri: ut beluis omnibus antecellamus: cū
ſine illa inferiores beluis ſimus præclarumq; eſſe ſi propterea q̄ beluis præſtas: hoc etiam ipſis hominibus antecelles.
Quod poteris fieri ſi eloquens fueris. Nunc quoniam exhortationis: atq; auxeſis præcepta monſtrauimus ad interp̄
tationem in his poſitæ orationis redeamus. Quare meo quidem animo. nihilo minus eloquentiæ ſtudendum ē. Quar
ta illa theſis ſtudendum eſt eloquentiæ: ſed quæ ſit mixta ſapientiæ. Et iucunde meo inquit animo ne quid ſibi uſur-
paſſe uideatur: non dixit eloquentiæ ſtudendum cenſeo: ſed quod ait nihilo minus ideſt q̄q̄ multa incōmoda attulerit
reip. tamen eloquentiæ ſtudendum eſt: ſed ut ei ſapientiam coniungamus. Et ſi ea quidem priuatim & publice peruer-
ſe abutuntur magna exhortatio: cum ait quidam: ut ſi pauci ſunt: facile opprimi poſſe uideantur. Priuatim & publice
reſpu. enim his duobus conſtat hominibus & ciuitatibus. Peruerſe abutuntur. obeſt enim reipub. quod prodeſſe debe
at. Magno cum detrimento & cōmuni omnium pernicie. & hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret quid mea ſi
boni periclitātur: recte addidit: & cōmuni omnium pernicie. Ergo ſtudendum eſt eloquentiæ: ne opprimantur. nam hic
ad tempu. maxima cōmoda ueniunt. Si moderatrix omnium præſto eſt ſapientia. Bene perſuadet ſapientiam iungen
dam eſſe eloquentiæ ſiquidem rerum omnium moderatrix eſt: Ergo multa inquit ad tempu. cōmoda ueniunt ex elo-
quentia uel ſapientia. Sed quia multi propriis magis utilitatibus uolunt eſſe conſultum. recte ſubdidit. Hinc ad ipſos
qui eam adepti ſunt facilius: honor: dignitas confluit. Quæ omnia & utilia ſunt: & honeſta. Hinc & amicis quoq; eo
rum certiſſimum & tutiſſimum præſidium comparatur. Oſtendit hæc quæ agat orator. Sapiens enim cum eloquen-
tia negocia ſuſcepta non deſerit: & inde fit ut commodis amicorum deeſſe non poſſit ut ipſe Cice. in Verrinis. & qui
omne reliquum tempus quod mihi ab amicorum negociis datur in his ſtudiis laboribuſq; conſumam. At mihi quidē
uidentur: diximus ſupra Auxeſin in ratione: & comparatione fieri. Hic comparatio eſt hominum & beluarum & inter
ſe hominum. Hoc ſi forte non natura modo: neq; exercitatione conficitur: uerum etiam artificio comparatur: ut ſupra
diximus. Poſſibile hic tractatur ideſt poſſe ab hominibus per artem eloquentiam compræhendi. Neceſſario ergo pri
uſq̄ eloquentiæ præcepta traderet exhortatus eſt ab honeſto: ab utili: a poſſibili: & debere ab hominibus: & poſſe elo
quentiā cōpræhendi. Sed anteq̄ de p̄ceptis oratoris dicamus: uidet̄ dicendū de genere ipſius artis. Oīs ars duplex ē. i.
Ars extrinſecus & intriſecus duplicē faciē hēt ſecundū p̄ceptū & ſniam Varronis: q̄ ait eſſe artē extriſecus unā aliam intrinſecus. Ars extrinſecus
talis eſt: q̄ nobis ſcientiā ſolam tradit. Intriſecus: q̄ ita ſcientiam dat: ut illud ipſum: quod dat ſcientiam: quibus ratio-
nibus faciamus oſtendat. Ita illa ad ſcientiam ſolam proficit: hæc & ad ſcientiā: q̄ & in hac actu ſint utputa ſi dicam.
Grāmatica ars eſt gnara partium orationis: gnara ſyllabarum: gnara litterarum: per hanc diſcimus omnia uitia uita
re: hoc cum dico: cūq; per hanc uitari uitia dico: non tamē quomodo uitentur oſtendo: artem illam extrinſecus doceo:
per quam ſola ſcientia diſcitur. Si autem dicam quæ ſunt partes orationis: quæ ſyllabæ: quæ litteræ: quibuſq; modis
omnia illa conſtent quo pacto uitia uitentur: tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus: non quæ ad ſcientiam no-
ſtram tantum proficit: ſed quæ in actu ſint. ergo & ars rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus & intrinſecus.

Intrinſecus autem illa eſt quæ nobis ad actus precepta artis inſinuat. Extrinſecus porro que nobis quid ſit rhetori-
cã demonſtrat: que cum demonſtrauerit ſcimus tantum: ſed exercere non poſſumus. Hanc itaqꝫ artem extrinſecus
quæ ſolam ſcientiam parit quinqꝫ rebus Tul. oſtendit. Genere artis: officio: fine: materia: partibus. Ipſe autem oſten-
dit ſe de arte que eſt extrinſecus eſſe dicturum. Intrinſecus uero artem quæ nobis ad actus præcepta dat: interim diſ-
ferre: ait enim. Sed anteq̃ de præceptis oratoris dicamus dicendum uidetur de genere ipſius artis. quoniam primo de
artis genere ſatiſfaciendum eſt: quale genus rhetoricæ artis ſit explicemus.

De iure ciuili & partibus eius. Titu. I.

Ciuilis quædam ratio ẽ: quæ multis & magnis ex rebus conſtat: eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia: quam rhetoricã uocãt: Nam neqꝫ cum his ſentimus qui ciuilem ſcientiam eloquẽtia nõ putant indigere: & ab his qui eam putant omnem rhetoris ui & artificio contineri magnopere diſſentimus. Quare hãc oratoriã facultatẽ in eo genere ponemus ut eam ciuilis ſciẽtiæ partem eſſe dicamus.

Ciuilis quædam ratio ut ſupra promiſimus de
genere artis rhetoricæ nobis dicendũ eſt. Genus — Genus accipitur tripliciter.
hoc ipm q̃d ſonat genus uox eſt: hæc uox generis
triplicẽ ſignificantiã hẽt. eſt genus. i. patria paren
tes origo ſanguis. Quomodo eſt illud unde genus
ducis. eſt itẽ genus ſub quo multa ſimilia ex eodẽ
deſcẽdentia cõtinenẽ: ut animal genus. ẽt hoc n.o
do piſcis equus animalia: ſed horum oĩum genus
aial. Eſt tertiũ illud genus: quo cuiuſlibet rei quali
tas indicatur: ſi dicas cuius generis ueſtis: cuius ge
neris factura. In hoc genere artẽ rhetoricã ponit
i. qualis: uel quãta ſit demõſtrat: & recte. ſiquidẽ
ars genus ẽ: illud ſub quo genere artis ars grãma
tica: ars dialectica ars rhetorica. Sed oẽs iſtæ ar
tes ĩ genere qualitatis ſunt ponẽdæ: quo q̃les uel
quãtæ ſunt demonſtrenẽ: ergo & rhetoricã ĩ gene
re qualitatis ponit: quo qualis: uel quanta ſint de
mõſtrẽt. Deĩde debet attẽdere ubi ſit ars rhetori
cã an ſola ſit ſi par: ſi æqualis: maior: minor ne ſit. Atqꝫ ideo: quia hæc diligenter inſpexit rhetoricam ciuilis cuiuſdam
rationis partem dicit eſſe maiorem. & quia ad genus artis rhetoricæ deſcendimus: quæ ſit uel ubi ſit attẽdamus. Om — Ciuilis ratio
nis patria quicquid agit ciuilis ratio dicitur. hæc ciuilis ratio dicitur. duplex eſt. una quæ res certas ſolemni curſu:
& ſine ullo tumultu agit: & altera que in lite ac diſceptatione uerſatur: ut hoc modo quicquid agit duobus modis
agit: factis & dictis: ita ciuilis eſt ratio: una in factis & dictis: ſed quæ facta & dicta in actu atqꝫ opere conſtituta
ſunt. Alia in factis & dictis: ſed quæ facta & dicta in iudicio: uel queſtione uerſantur: ita una illa ratio in actu eſt atqꝫ
opere: hanc uero alteram ciuilem rationem que in quæſtione uerſatur ſcientiam nominauit. hic enim docetur quid iu
ſtum: quid utile: quid honeſtum: hæc rurſus ciuilis ratio ideſt ſcientia in duobus eſt: in rhetorica ideſt artificioſa elo-
quentia & in ſapientia ideſt rerum conceptione ex natura ueniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit: iccir-
co rhetoricam ciuilis rationis partem eſſe diximus: Sed quia duplex eſt cuiuſdam rationis pars: nam & ſibi & ſapien
tiæ. ut genus exprimat rhetoricam partem magnam: amplamqꝫ eſſe confirmat. Ciuilis quædam ratio: quæ multis &
magnis ex rebus conſtat. eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia: cum dicit. Quædam ratio eſt:
oſtendit duplicem eſſe: unam quæ in opere conſtituta eſt: alteram quæ in quæſtionibus. Quam rationem ciuilem: in
qua rhetoricam ponit ut ſupra diximus ſcientiam debemus intelligere: & quod ait multis & magnis ex rebus conſtat.
Notum eſt enim q̃ crebris & de q̃ magnis rebus iudicia: uel quæſtiones habeantur. Parum ergo fuerat dixiſſe multis
ex rebus: niſi addidiſſet & magnis. eius quædam magna & ampla pars. eſt artificioſa eloquentia cum ait. Quædam
pars: oſtendit eloquentiam & ſcientiam ex duplici conſtare ideſt ex ſapientia & artificioſa eloquentia: ſed eloquentia
partem eſſe maiorem: & magna inquit & ampla pars. Magnum eſt: quod in cumulum ſui: & magnitudinem creſcit. — Magnum
Amplum: quod late patet & per multa diffunditur: ita ut ſupra quæ multis & magnis. Magnum ita ubi: ut hic poſuit: — Amplum
multum uero ad amplitudinem referamus. Magna & ampla pars inquit artificioſa eſt eloquentia: non eloquentia ſo-
lum: ſed artificioſa eloquentia quæ rhetorica uocatur. Nam neqꝫ cum his ſentimus: qui ciuilem ſcientiam eloquentia
non putant indigere. Diximus ſupra partem illam ciuilis quæ in iudiciis uerſatur ſcientiam uocari. hancqꝫ ex dupli-
ci conſtare ſapientia ſcilicet & artificioſa eloquentia: quare nunc ſe ab aliis diſſentire dicit qui horum altero ciuilẽ ſciẽ
tiam conſtare dicunt. Nam neqꝫ inquit cum his ſentimus: qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere. Multi
inquit dicunt ciuilem ſcientiam ſine eloquentia ſtare non poſſe. Cuncta enim per naturam ideſt per ſapientiam facile
poſſe cognoſci. Multi autem dicunt ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe: illudqꝫ eſſe iuſtum: uel iniuſtum:
quod eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego inquit ab utriſqꝫ diſſentio. nam ciuilis ſcientia & ex ſapientia conſtat:
q̃ cuncta ſentimus: & ex eloquẽtia: qua id q̃d ſentire poſſumus explicamus. Sed q̃a eloquentia poſita in repub. faci
lius quod fuerit aggreſſa: pſuadet: icciro eam in ciuili ſcientia partẽ dixit eẽ maiorem. & ab his q̃ eam putant omnem
rhetoris ui & artificio contineri. Si ergo omnis ciuilis ſcientiæ eſt. Quod autem ait rhetoris ui & artificio tale eſt. ac ſi
dicatur. Grãmatica eſt gnara litterarum. Per hanc enim diſcimus omnia uitia uitare: non dico tamen quomodo uiten
tur. Artem illam extrinſecus doceo: per quam ſolum uitentur: ſed non quomodo. Si autem dicam: quæ ſint partes ora
tionis: quæ ſyllabæ: quæ litteræ: quibus characteribus conſtent: quo pacto uitia uitentur. tunc erit illa ars: cui eſt no
men intrinſecus: non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit ſed quæ ad actus ſit: ergo & ars rhetorica duplex eſt.
Nam eſt extrinſecus & intrinſecus. Intrinſecus aũt illa ẽ: quæ nobis ad actus p̃cepta artis inſinuat: extrinſecus porro
quæ nobis quid ſit rhetorica demonſtrat: quam cum demonſtrauerit ſcimus tantũ: ſed exercere nõ poſſumus: hæc ita

Artificium

q; res quæ ſolá ſcientiam parit uí & artificio continetur. Artificium eſt quo ad aliquid citius faciendum per precepta formamur. Nam id quod ex artificio conficitur uis eſt. Ergo hic rhetoris ui inquit oſtenditq; unde uis illa deſcendit & artificio contineri: quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponimus: ut eam ciuilis ſcientiæ partem eē dicemus officium. Artificioſam eloquētiam facultatem oratoriam uocauit. Arte enim uniuſcuiuſq; rei facultatem conſequimur. Et hæc eadem uis eſt: quæ ut ſupra diximus ex arte colligitur.

Officium

¶ Officiū eius facultatis uidetur eſſe appoſite dicere ad perſuaſionem: finis perſuadere dictione. Officium eſt uniuſcuiuſq; pſonæ actus cōgruens ſecundū mores ciuitatis. Ergo officia ꝑ pſonis diuerſa ſunt: Aliud.n.eſt officium patris: aliud amici: aliud (ut ad rē redeamus) artis oratoriæ. Officia uero oia ad finē ſpectāt: finis quoq; ad officia refertur. Nā neq; officiū recte definiri pt ſine admixtiōe finis: neq; finis ſine officii coniunctione: & hoc in omnibus perſonis ac rebus: ut hic Ci. in definiendo oratoris officio finem nectit officio. Ait.n. Officium autem eius facultatis uidetur eē appoſite dicere: ad perſuaſionem. ergo officium oratoris ē dicere ſed appoſite ad perſuaſionē: ubi iam finis admixtio eſt.i. perſuaſionis. Nam ſolum dicere non bene officium definiret oratoris. Poteſt enim eſſe multorum. nam & poetæ & philoſophi dicūt. Ita q; oratoris officium pleniſſime finis admixtione declarauit. Deinde finem oratoris officii ait eſſe pſuadere. Sed nō ſatis plene finem oratoris oſtēderet: ſi ſolū pſuadere poſuiſſet. Nā pſuadet tabulis tormentis: teſtibus: multiſq; aliis rebus. ergo ut finē ꝓpriū declaret fini adiūxit officiū. Ait enī finis eſt oratoris officii pſuadere dictiōe. Dictiōe inqt qđ eſt oratoris officiū: ita inqt. & medici officiū ē curare: ſed qa multi: & īcantatione & ligaturis curant. Curare inquit: ſed appoſite ad ſanandū ergo ut euidētius officiū medici demonſtraret: finē quoq; iunxit officio.i. curationi: ſanitatē. Deinde finis eſt medicinalis officii inqt ſanare: ſed quia multa itē ſanāt addidit ſanare curatiōe: ita ergo ſemper officiū & finis: ſine altero exprimi non pñt. Hanc tñ diſtantiā dicit eſſe īter officiū & finē: ut in offō quid agēdū ſit: ī fine qđ cōplendū ſit cōſiderare debeamus: hic Marcomānus errauit qui dixit finem oratoris officii nō eſſe perſuadere nec finē medicinalis officii ſanare: & enī ſæpe nō pſuadere oratorē & medicū nō ſanare cōtingit: ideo addit. Quatenus rerū conditio perſonarūq; patiaē: ſed nō intellexit Ciceronē q finē in rebus ipſis poſuit. Naʒ ī euētu.i.q finem ī officio cōſtituit & ī his ipſis rebus: quæ dū in officio ſunt ad finē tendūt. Quare & oratoris officii finē eē cōpletū: ſi appoſite ad pſuaſionē dicat & medicinalis officii fineʒ eſſe completum: ſi quicquid ad ſanitateʒ ſpectare uidetur adhibuerit: Marcomānus: itaq; finem non in rebus: ſed in ꝓuentu collacauit.

¶ Materiā artis eā dicimus. Res iterdum ſpāliter definimus quū qđ ſint ab eiſdē ipſis īcipimus demōſtrare: ut paulo añ definiuit genus officiū & finē ī arte.ſ. rhetorica īterdum quo clarius definiamus a gñe īcipimus eius rei: quā definimus ſed a gñe qđ ſibi uicinū ſit ñ ualde remotū: ut nūc Ci. Cū materiā artis rhetoricæ demōſtraturus ſit ñ a materiæ definitiōe coepit: ſʒ a materia artis primū

Materia artiſ

āt genus ē mā. Materia porro ī duas ſpēs diuidit: ē añt materia artis: & ñ artis. Rurſus materia artis diuidit ī artes pl'imas: grāmaticā: dialecticam: rhetoricā: & alias multas. Ergo a materia artis q

De officio & fine artis oratoriæ. Ti. II.

Officium autem eius facultatis eſſe uidetur: dicere appoſite ad perſuaſionem. Finis perſuadere dictione. Inter officium & finem hoc intereſt: q; in officio quid fieri: in fine quid officio conueniat conſideratur: ut medici officiū dicimus eſſe curare ad ſanandum appoſite: finem curatiōe ſanare. Item oratoris quid officium: & quid finem eſſe intelligimus: cum id quod facere debet officium eſſe dicimus: illud cuius cauſa facere debet finem appellamus.

De materia ſeu ſubiecto artis oratoriæ. Titulus. III.

Materiam artis eam dicimus: in qua omnis ars: & ea facultas: quæ conficitur ex arte uerſatur: ut ſi medicinæ materiam dicimus morbos ac uulnera: q; ī his omnis medicina uerſetur. Item quibus in rebus uerſatur ars & facultas oratoria: eas res materiā artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alii plures alii pauciores exiſtimauerūt. Nam Gorgias leontinus antiquiſſimus fere rhetor omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. Hic infinitam: & immenſam huic artificio materiam ſubiicere uidetur. Ariſtoteles aūt qui huic arti plurima adiumenta atq; ornamenta ſubminiſtrauit: tribus in generibus rerum uerſari rhetoris officium putauit: demonſtratiuo: deliberatiuo: & iudiciali. Demonſtratiuum eſt: quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem: uel uituperationem. Deliberatiuum quod poſitum in diſceptatione alicuius: & conſultatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale quod poſitum in iudicio: habet in ſe accuſationem &

defenſionem aut petitionem aut recuſationem. Et quemadmodum noſtra quidem fert opinio: Oratoris ars & facultas in hac materia tripartita uerſari exiſtimanda ē. Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere: nec quid polliceatur intelligere uidetur: qui oratoris materiam in cauſam & quæſtionem diuidit. Cauſam eſſe dicit rem: quæ habet in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cū certarum perſonarum interpoſitione: Quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam: nam ei tres partes quas ante diximus: ſupponimus iudicialem: deliberatiuam: & demōſtratiuam. Queſtionem autem eam appellat que habet ī ſe controuerſiam in dicendo poſitam ſine certarum perſonarū interpoſitione: ad hunc modum. quid ſit bonum ī uita preter honeſtatem. ueri ne ſint ſenſus hominis. quæ ſit forma mūdi. quæ ſit ſolis magnitudo.

media: ſupra. incipit ut definiat materiā artis rhetoricæ: Materiam inquit artis: ut genus eſſet non addidit rhetorice. Verum quod ait: eam dicimus. Oſtendit artis omnem materiam in duobus eſſe. i. in eo ubi facit aliquid: & in eo unde facit, utputa fabri materia eſt in eo ubi facit. i. ferrum quod tundit. eſt item fabri materiā eo unde facit. i. malleus de quo tundit. Ita & medici materia ē ubi facit morbus ac uulnera. Item unde facit inſtrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis poteſt in eo eſſe ubi facit. i. in deliberatione demonſtratione iudiciali. Poteſt & in eo eſſe unde facit. i. in argumentis quæſtionibus & in reliquis materiæ neceſſariis. Verum Cic. generaliter materiam artis illam dicit in qua omnis ars & facultas ueniens ex arte uerſatur. i. ubi fit non unde fit: ut medici materia ſit morbus ac uulnera. Fabri ferrum qđ tundit. Rurſus rhetoricæ artis materia ſit deliberatio: demonſtratio iudiciale: non argumenta & ſiła omnia quibus materia rhetoricæ artis impleť. Verum quod ait in qua omnis ars & ea facultas que conficitur ex arte uerſatur. Cum accipimus alicuius rei artem neceſſe eſt nos aliquid ex ea cōſequi: Quare id qđ ex arte conficitur ut ſupra docuimus facultas dicitur. Cūcta enim per artē facilius tranſigunť. Has aūt res alii plures alii paucio: es: eas res. ſ. in quibus materia artis rhetoricæ conſiſtit: ſunt autem ut Ariſtoteli & Cicerōi placet tres. i. triplex materia demonſtratiua, deliberatiua, iudicialis. Itaq; quantum ad materiam rhetoricæ artis expectat hoc plenum eſt. Iſ quicquid plus eſt a pleno plus intelligetur. Quicquid minus a pleno minus intelligitur. Verum quod plus eſt dupliciter plus eſt aut in eo ubi modus eſt aut infinito & ideo addidit præter illud quod dixit alii plures exiſtimauerunt. Nā Gorgias inquit leontinus antiquiſſimus fere rhetor: omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. Hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubiicere uidetur. Ergo illi qui in pluribus rhetoricam materiam conſtituunt: exhortationem & conſolationem in rerum generibus ponunt ideſt in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione uerſatur conſolatio porro priuatorum eſt: conſolari amici eſt potiuſquam oratoris. Deinde quia officiū oratoris eſt perſuadere dictione exhortatio ſiue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum enim exhortor nihil perſuadeo: ſed uolentem aliquid ut magis uelit inſtigo & cum dehortor nolentem aliquid non tunc primum perſuadeo ut nolit: ſed ut magis nolit inſtigo. Ergo neceſſario exhortationem & conſolationem Tullius a materia rhetoricæ artis ſeparauit. Item illi qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuunt: demonſtrationem tollunt. Dicunt enim in demonſtratione nihil perſuadere oratorem: ſed falſo cum reuera perſuadeat. Nam cum aliquem uituperamus ſiue laudamus: ut apud omnes talis habeatur qualem demonſtramus ſine dubio perſuademus. Ergo Cice. Ariſtotelem ſecutus triplicem materiam eſſe dicit oratoris officii: demonſtratiuam: deliberatiuam iudicialem. Sed has materias ī publicis cauſis conſtituit: hiſque perſonas certas tribuit. Quare has tres res diffiniuit in ciuili negocio poſitas cum certæ ſignificatione perſone. Demonſtratio eſt certæ inquit perſonæ: aut laus: aut uituperatio. Deliberatio ē inquit: que poſita in publicis cauſis aſſertionis ſue ſententiam dicit: Iudicialis ē inquit: que in iudicio ciuili poſita duo agit: aut accuſat aut petit contra: aut defendit: aut negat. Nam Gorgias leontinus antiquiſſimus fere rhetor oratorē dixit omnibus de rebus optime poſſe dicere: qui ut uideamus a plenō excedit & exceſſit non ad id quod habet modū: ſed infinitum. denique hoc ipſe Cic. oſtendit hic infinitum inquit: & immenſam huic artificio materiam ſubiicere uidetur. Ariſtoteles autem qui huic arti duo que oratori maxime ſunt neceſſaria Ariſto. circa ſcribendam artem dedit. Inuentionem: & elocutionem adiumentum enim de inuentione uenit: ornamentum de elocutione. hic ergo Ariſtotelis ſententiam ſequitur. Nam rhetoricam materiam triplicem conſtituit: demonſtratiuam: deliberatiuam: iudicialem. Nam hermagoras. ſcimus Cice. materiam rhetoricæ artis triplicem conſtituere: iudicialem: deliberatiuam: demonſtratiuam. hoc etiam Ariſto. placuiſſe. Quare ſuperius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam conſtituerant: reprehendit & eos qui addiderant exhortationem: & conſolationem. reprehendit & eos qui ſubtraxerāt demonſtrationem. nunc etiam hermagoram qui neque ex arte ſcripſit confutat ac lacerat. dicitque hunc uehementer erraſſe qui materiam oratoris in duas partes diuidat: in cauſam: & in queſtionem. Quorum unum dicit eſſe oratoris officii: cauſam ſcilicet aliud longe ab oratore remotiſſimum & nec ab ipſis philoſophis diligenter comprahenſum ideſt queſtionem. nam hermagoras quidem nec quid dicat attendere: nec quid polliceatur intelligere uidetur. Duobus modis reprehendit hermagoram quod non perſpexit rei illius uim: quæ omnino remota eſt ab oratoris officio id eſt quæſtionem. etiam quod uideatur de ſe polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. hoc quoq; duobus modis repræ

hēdit.nā errauit inquit ſi nō quod oīs orator:ſed qđ ipſe poſſit ad materiam rhetoricæ artis applicuit.Deinde inquit nec ipſe potuit.Nam nunquā illū ex arte dixiſſe omnes uidemus.ergo quoniā duo diximus in hermagora reprehendiſſe Cicero ꝙ rem non attenderit:ꝙ multum de ſe uideatur eſſe pollicitus:primo eū demonſtrat rē quā oratori attribuerit non uidiſſe.Sed antequā id oſtendamus:quid ſit cauſa:quid quæſtio uideamus.Cauſam eſſe dicit.que habeat in ſe cōtrouerſiam in dicendo poſitā cum perſonarū certarum interpoſitione.Cauſam inquit hanc eſſe dicit controuerſiam in dicendi contentione poſitā cum certis perſonis.Quā inquit cauſam nos quoq; oratori dicimus attributā:Nā huic inqt cauſæ tria genera ſupponimus iudiciale:delíberatiuū:demonſtratiuū.Queſtionem porro hanc eſſe dicit.Cōtrouerſiam quidem in dicendo poſitam : ſed ſine certis perſonis : Quæ ſcilicet rhetorica dictio uocatur.Theſis porro duplex eſt:theorice:& practice.Theorice eſt:quæ diuina cognoſcit.Practice eſt:quæ in hominum negociis & ciuili diſceptatione uerſatur.Ergo primo aſſerit hermagoram uim rei quam oratori tribuat non uidiſſe.Nam theſin oratori materiam non eſſe perſuadet.Quæ cum duplex ſit Theoricen magis exaggerat.Nec paruis aut leuibus quæſtionibus:ſed infinitis.Veri ne ſint ſenſus quæ ſit ſolis magnitudo.Sed quare & practicen theſin poſuit : id eſt & quid ſit bonum præter honeſtatem.Theſin quidem Cicero materiam oratoris eſſe non dicit.Illamq; Theoricen omnino remouet : Practicen autem theſin dicit ab oratore tractari.ſed ut argumenti locum teneat:non materiæ.Ergo ita tollit oratori practicen theſin ut materia eius non ſit:liceat autem ei pro argumento proferre & quid ſit bonum preter honeſtatem:ſtoici enim dicunt honeſtatem ſolam bonum eſſe.Iam multi diſputant utrum & utilitas bonum ſit:utrum & dignitas bonū ſit.Veri ne ſint ſenſus:ut Lucretius negat eē ueros:ſenſus:odoris:uiſus:tactus:ſaporis:auditus.Quæ ſit ſolis magnitudo.Vtrū tantus ſit q̄tus uidet̃:an maior:uel multo minor.Quæ ſit mūdi facies.Multi enim dicūt mundum īmodum ſpheræ eſſe collectū multi oblonga rotunditate eſſe formatū:multi plana facie:multi quadrata : multi in cameræ modum:ſcilicet ut ſubter nō ſit ſimilis ac ſupra caput eſſe mundi facies.

¶Quas queſtiones procul ab oratoris officio remotas facile omnes itelligere exiſtimamus. Nam quibus in rebus ſūma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta itelligimus eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quod ſi magnam ī his Hermagoras habuiſſet facultatem ſtudio & diſciplina comparatam:uideretur fretus ſua ſcientia falſum quiddā conſtituiſſe de oratoris officio.& nō quid ars poſſet:ſed quid ipſe poſſet expoſuiſſe. Nunc uero ea uis eſt in homine:ut ei multo rhetoricam citius q̄s ademerit : q̄ philoſophiam conceſſerit: neq; eo ꝙ eius ars quā edidit mihi mendoſiſſime ſcripta uideatur. Nam ſatis in ea uidetur ex antiquis artibus ingenioſe & diligenter electas res collegiſſe: & collocaſſe:& non nihil ipſe noui protuliſſe. Verum oratori minimum eſt de arte loqui:quod hic fecit: ſed multo maximum ex arte dicere quod eū minime potuiſſe omnes uidemus. Quare materia quidē nobis rhetoricæ artis uidetur quam Ariſtoteli uiſam eſſe diximus.

¶Quas q̄ſtiones ꝓcul ab oratoris offō remotas facile oēs itelligere exiſtiamus.bn̄ ait ab oratoris officio remotas. Oratoris officiū.n.ē negociū ciuile tractare.Non tn̄ dixit ab oratore remotas.Pōt enim orator poſtq̄ ꝓprio officio ſatiſfecerit ēt philoſophiæ operā dare.Nam q̄bus in rebus ſūma īgenia philoſophorū plurimo cū labore cōſumpta intelligimus:qn̄ aliq̄d negamus aut tollimus quare id facimus demonſtrare debemus:ut nunc Cic. ab oratoris materia tollit:theſin: & ꝓbat ſe recte tollere: nā inqt res illas in quibus philoſophi ingenioſi magno cū labore uerſati ſunt has oratori q̄ſi paruas ptes applicare dementiæ ē. Oratori.ſ.qui egre ſuū quoq; implet officium. Quod ſi magnā in his hermagoras &c.Oſtendit iam hermagorā: quod primā fuit uim rei illius nō uidiſſe quam ad oratoris materiā:quaſi par͞ aliquid applicauerat. Nunc illud aliud tractat nec qđ polliceat̃ itelligere uidet̃.Et oſtendit primo nō recte eum feciſſe:ſi ex eo quod ipſe poſſet in cæteros p̃cepta cōſtituerit.Quod ſi inqt magnā i his hermagoras habuiſſet facultatē uideret̃ fretus ſua ſcientia falſum ſtatuiſſe de oratoris officio:deinde illū nihil potuiſſe cōfirmat.Simulq; illi & rhetoricā & philoſophiā tollit.Practicæ enim rhetoricæ eſt theoricæ philoſophiæ.Nūc uero inqt ea uis ē in homine:ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit: q̄ philoſophiam conceſſerit.Quod ſi magnam in his rebus hermagoras habuiſſet facultatem ſtudio: & diſciplina compatā.Oſtendit quibus rebus facultatē totius ſciæ cōſequamur ſtudio inqt & diſciplina. Studium ē animi cōſenſus ad aliq̄d.Diſciplina eſt p̃ceptū.q̄bus acceptis id qđ deſideramus iplemus.Itaq; ſtudiū i nobis eſt p̃ceptū extra nos:ſed ad nos.Neq; eo ꝙ ars eius q̄ edidit mihi mēdoſiſſime ſcripta uideat̃ ea uis ē inqt i hermagora:ut ei citius q̄s adimat rhetoricā q̄ philoſophiā ꝯcedat. Sed n̄ inqt iō hoc dixi ꝙ mihi ars eius q̄ edidit mēdoſiſſime ſcripta uideat̃. Iā eū ait n̄ mēdoſiſſime n̄ negat mēdoſe.Et qm̄ dixit eē aliq̄d i eius artibus qđ n̄ ſit ꝓbādū qppe q̄ nō mēdoſiſſime ſcripta ſūt ait eū multa ex antiq̄s artibus collegiſſe:ut ſi qđ forte ꝓbabile caute alienū ſit.Deinde q̄ ibi hermagoræ dat diligētiā: ubi ſibi ex aliēis multa conquirit.Alioqn ubi ꝓpria eius inuenta perſcribit nihil illi horū dat qnimo multa tollit cum ait. Et non nihil ipſe quoq; noui protuliſſe uerū oratori minimū eſt de arte loqui:quod hic fecit:multo maximū ex arte dicere:qđ eum minime potuiſſe facere oēs uidemus.Orator duo habere debet:& ut artē tradat dicendi:ut ipſe ex arte dicat: ſed offi

Studium
Diſciplina.

ciū eius ex hoc uerū eſt: ut ex arte dicat: illud aūt accidēs ut artē dicendi tradat: quod rhetoris officiū ſolū eſt. Ergo nō q̄ e.n mihi hermagoras uidetur mendoſiſſime artes ſcripſiſſe: ſed oratori maximū illud eſt: non ut artem tradat: quod rhetoris ꝓpriū eſt: ſed ut ex arte dicat qđ oratori maxime neceſſariū. tollit ergo hermagoræ exercitionē ex arte dicē di: quod eū inquit minime potuiſſe omnes uidemus. Minime inqt potuiſſe nec hoc illi dat quomodocūq; potuerit. Er go ſi nec ſapiēs fuit: nec dicēdi peritus recte: nec qđ dicat attendere: nec quid polliceat intelligere uidet. Orator enim uir eſſe debet bonus. & dicendi peritus. Deinde cōcluſio: Quare conuicta Hermagoræ & refutata ſententia ſupereſt: ut materiam rhetoricæ illā que & Ariſtoteli placuit cōſtituamus triplicē. i. iudicialem deliberatiuam demonſtratiuam.

De partibus orationis. Titu. IIII.

Partes autem hæ ſunt quas plærīq; dixerunt. Inuentio. Diſpoſitio. Elocutio. Memoria. Pronunciatio. Inuentio eſt excogitatio rerum uera rū aut uerisimilium quæ cauſam probabilem red dant. Diſpoſitio eſt rerum inuentarū per ordinem diſtributio. Elocutio eſt idoneorum uerborum & ſententiarū ad inuentiones accōmodatio. Memo ria eſt firma animi rerū ac uerborum ad inuentio nem præceptio. Pronunciatio eſt ex rerū & uerbo rū dignitate uocis & corporis moderatio. Nūc his rebus breuiter conſtitutis eas rationes quibus oſtē dere poſſimus genus & finem & officium huius artis aliud in tempus differemus. Nā & multorū uerborum indigent & nō tantopere ad artis diſcre tiones & præcepta tradenda pertinent. Eum autē qui artem rhetoricam ſcribit de duabus reliquis rebus materia artis ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. At mihi quidem uidetur cōiunctim agendum de materia ac partibus. Quare inuentio que princeps eſt omniū partiū potiſſimum in om ni genere cauſarum qualis debeat eſſe cōſideretur.

Partes autē hæ quas dixerit: Meminimus ptes extrinſecus quinq; res Cic. ſe ſpopōdiſſe dicturū. De genere artis rhetoricæ: de officio đ fine: de ma teria: de partibus. Itaq; quoniā quattuor res expli catæ Cicæ. ab aliis recte in artibus poſita ſecutus eſt: ut paulo ante Ariſt. ſententiā ſecutus triplicem materiā rhetoricæ artis eſſe dixit iudicialē: delibe ratiuā: demonſtratiuā: Ita & nunc ptes inqt quas plæriq; dixerunt. Alii enim partes. vii. multi. iiii. ſed plæriq;. v. eſſe dixerunt. Eorum & ſententiā Cice. ſecutus. v. ptes eſſe confirmat. Inuentionem: diſpo ſitionem: elocutionem: memoriā ꝓnunciationē. In Inuentio
uentionē eſſe dicit ad negocii fidē: aut uerarū rerū: aut uerisimiliū excogitationē. Sed orator in ueriſi milibus maxime uerſatur. Duo enim ſunt genera Duo argu- argumentorum neceſſarium: & probabile: neceſſa men. genera
rium in ueris rebus eſt. probabile in uerisimilibus. Diſpoſitionem dicit eſſe ut inuenta locis neceſſa Diſpoſitio
riis per ordinē diſponamus. Elocutionem porro in duobus ponit: in idoneis uerbis: & in ſentētiis. ſ. ne in uerbis ſingulis barbariſmus fit: ne in pluribus ſo loeciſmus. Deinde ſiue uerba ſiue ſniās ut cōpeten ter inuētionibus diſpoſitas applicemus. Memoriā Memoria.
uero illā eſſe dicit ut circa inuētiones retinēdas ar gumēta uel uerba firmiter & cōcepta teneamus er go dicētis hæc memoria ē: nō legentis. Deinde ꝓ nunciatio eſt inqt ex rerū & uerborū dignitate uo Pronūciatio
cis & corporis moderatio. i. ut rē magnā dicturus pōpā corpis uociſq; perpēdas ut rē humilē dictu rus hæc eadem moderatas oſtentes: ꝓnunciatio er go in duobus eſt: in uoce & in corpe. Corpus uero duo habet: motum ſui & uultum quo. ſ. ad nego cium compoſito ſæpe rebus addimus: aut detrahi mus dignitatem. Nunc his rebus breuiter conſti tutis. Iam quinq; res quas ſe de arte extrinſecus dicturum eſſe promiſerat executus eſt: Oſtendit enim quod eſſet genus artis rhetoricæ: quod officium: que finis: que materia: que partes. Quibus omnibus cognitis ſcimus tantum quid ſint: nihil tamen nobis ad actus proſunt: Hæ tres res ſemper in ſola ſcia ſunt. ſ. genus: officium: finis: & ideo ſe alio tempore de his dicturum eſſe promittit. Ad precepta enim artis rhetoricæ minime pertinent ut ipſe ait. Nam & uerborum multorum indigent. Quippe de his eſt longa diſputatio: & non tantopere ad artis deſcri ptionem & precepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus eſt. De materia ac partibus que iamdudum tantum ut ſciremus quid eſſent edocuit. Nunc in his precepta dat ſcilicet ut harum rerum non ſcientiam: ſed etiam actus ha beamus. Ergo oſtendit eū qui artem rhetoricam ſcribat de duabus reliquis rebus: de materia artis ac partibus ſatis eē dicere. Eum autem inquit q artē rhetoricam ſcribat de duabus reliquis rebus: de materia artis ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem uidetur coniuncte agendum de materia ac partibus recte ait coniuncte agendum. partes enim ſine materia rem non poſſunt. Niſi enim controuerſiam: aut deliberatiuam: aut demonſtra tiuam dicamus que materiæ ſunt: inuentione: diſpoſitione: elocutione: memoria: pronunciatione: que partes ſunt ut non poſſumus. Coniuncte ergo agendum eſt de materia ac partibus. Itaq; oſtendit primo: quod eſſet genus ar tis rhetoricæ: ꝙ officium qui finis: que materia: que partes. Ex his tria in aliud tempus diſtulit ideſt genus: officium: finem. Atq; ideo duobus reliquis: que ad precepta pertinent ſe ait eſſe dicturum: de materia ſcilicet ac partibus. Par tes porro quinq; ſunt: inuentio: diſpoſitio: locutio: memoria: pronunciatio. Harum ſolam inuentionem duobus libris tractat & in hac precepta tradit. Pauca etiam de elocutione cōmemorat. Reliqua uero nec contingit quidem ideſt di ſpoſitionem memoriam: pronunciationem. Ergo quoniam de ſola inuentione dicturus eſt: & quoniam in omni cau ſarum genere inuentio plurimum ualet incipit de inuentione tractare.

¶Omnis res que habet : ut diximus tractatus incipit inuentionis: & primum hoc debemus ſcire cõpendium: ꝙ omnis inuentio quinq; rebus conſtat. Debemus enim primo conſiderare: que ſit conſtitutio. Deinde ſimplex ne ſit cauſa an duplex. Tertio ſcripſit an rationis. Quarto que cauſæ queſtio que ratio que iudicatio: quod firmamẽtum. Quinto ut omnis cauſæ partes nobiſcum pertractemus. Deinde partes orationis principium: narratio: diuiſio: confirmatio: reprahenſio : concluſio. ergo ut ſe ordo habet: primum de conſtitutione dicemus. Hoc tamẽ animaduertus. ꝙ Ci. hos quattuor ſtatus rationales conſtitutiones uocet atq; hoc ſemper in omnibus negocius dicat eſſe principale ideſt coniecturam : finem : qualitatem tranſlationem: hos ergo conſtitutiones appellauit illos autem alios legales non conſtitutiones ſed ſtatus uocat. Nec unquã horum aliquem principalem dicit eſſe poſſe. ſed ut originem ſtatuum melius noſſe poſſimus formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic ẽ ut aſpectus. Aut enim aliquid uidere uolumus : nec uidemus & eſt coniectura aut cum uidemus aliquid & querimus quid ſit. & eſt finis: aut cum uidemus quid ſit & querimus quale ſit & eſt qualitas : tranſlatio porro ab hac ſimilitudine uidetur eſſe remota. Igitur conſtitutionem eſſe dicit

Quæſtio

queſtionem ex qua cauſa naſcitur Quæſtio ẽ uox intentionis & negationis ideſt feciſti non feci. Aut iure feci: in hac ergo queſtione ſemper ſit neceſſe ẽ conſtitutio.

Cauſa

Cauſa uero eſt que naſcitur ex queſtione ideſt an fecerit. Hoc tamen tenere debemus ꝙ a Cic. & cauſa & queſtio ad eandem ſignificantiã proferatur ut nunc cauſam pro queſtione nũc queſtionem pro cauſa ponat. Itaq; conſtitutio facile inueniri poteſt ſi extremam partem thematis attendamus. In qua cum intentionem ex noſtra perſona propoſuerimus debemus attendere quid ad intentionem competenter reſponderi poſſit tunc in reſponſione conſtitutionem neceſſe eſt inueniri. Omnis res que habet in ſe poſitam ĩ dictione: ac diſceptatione aliquam controuerſiam. Recte in dictione ac diſceptatione: ſunt enim multæ cõtrouerſiæ non in dictione. ut opificum. Verum quod ait: que habet in ſe poſitam in dictione : ac diſceptatione aliquam controuerſiam. dictio poteſt eſſe demonſtratiua materia diſceptatio uero deliberatiua : & iudicialis. Deinde dictio poteſt eſſe narrationis : ut ipſe ait. dicendo explanãda ſunt omnia.

Dictio
Diſceptatio.

Diſceptatio uero queſtionis . Ibi enim totius controuerſiæ pugna uerſatur. Ergo quecunq; res poſita in dictione ac diſceptatione facit aliquam controuerſiam neceſſe eſt habeat queſtionem ideſt conſtitutionẽ: aut facti aut nominis. aut generis: aut actionis: & primum rebus indicat quæſtiones ſiue conſtitutiones. Poſt his dabit nomina partim ex rebus ſumpta: partim ex cõmodo actionis. Itaq; nũc modo rebus indicat conſtitutiones cum ait : In omni controuerſia aut facti: aut nominis ; aut generis: aut actionis quæſtionem eſſe oportere. De his enĩ rebus ſit quæcunq; controuerſia neceſſe eſt. Sed anteq̃ nomina det conſtitutionibus definit quid ſit

¶De inuentione. Titu. V.

Omnis res que habet in ſe poſitam in dictione : aut diſceptatione aliquam controuerſiam : aut facti: aut nominis : aut generis: aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem ex qua cauſa naſcitur cõſtitutionem appellamus: Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta hoc modo. Feciſti. non feci: aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt quoniam coniecturis cauſa firmatur : conſtitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis qa uis uocabuli diffinienda uerbis eſt: conſtitutio diffinitiua nominatur. Cum uero qualis ſit res quæritur : quia & de ui & de genere negocii controuerſia eſt conſtitutio generalis uocatur. Ac cum cauſa ex eo pendens ꝙ non : aut is agere uidetur quem oportet : aut non cum eo qui cum oportet: aut nõ apud quos: quo tempore : qua lege : quo crimine: qua pœna oportet: tranſlatiua dicitur cõſtitutio: quia actio tranſlationis & cõmutationis indigere uidetur. Atq; harum aliquam in omne genus cauſæ incidere neceſſe eſt. Nam in qua re non inciderit: in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. Quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui : Nam quid factum ſit poteſt quæri hoc modo : occiderit ne Aiacem Vlyſſes? & quid fiat hoc modo: bono ne animo ſint erga rempublicam Fregellani? Et quid futurum ſit hoc modo. Si carthaginem reliquerimus incolumem : nunquid ſit incommodi ad rempublicam peruenturum. Nominis controuerſia eſt cum de facto conuenit. & quæritur id quod factum eſt quo nomine appellatur. Quo in genere: ideo neceſſe eſt nominis eſſe controuerſiam ꝙ & de re ipſa non conueniat : non ꝙ de facto non conſtet ſed ꝙ id quod factum ſit aliud alii uideatur eẽ: iccirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus deſinienda res erit uerbis : & breuiter deſcribenda. Vt ſi quis ſacrũ ſurripuerit ex priuato utrũ fur an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cũ quæritur neceſſe erit utrũq; diffinire: quid ſit fur: quid

ſacrilegus: & ſua deſcriptione oſtendere alio no
mine illam rem de qua agitur appellari oportere:
atq; aduerſarii dicunt.

conſtitutio uel unde naſcatur.Quæſtionem inquit Queſtio
ex qua naſcitur cauſa.hanc conſtitutionem uocare
debemus. Quæſtionem porro eſſe diximus uocē
utriuſq; partis i.deſt feciſti.non feci:aut recte feci.
Cauſam uero illam an iuſte fecerit.hoc etiam dixi Cauſa
mus quod Cice.idem uelit quæſtiōem eſſe quod
cauſam & ꝙ iis circa eandem ſignificantiam communiter utatur.Deniq; ſtatim demonſtrauit ſe his uti communiter.
Ea n igitur quæſtiōem ex qua cā naſcit.hic primam fecit quæſtionē:deinde ubi oſtendit qd ſit conſtitutio ait.Cōſtitu
tio eſt prima conflictio cauſarum.Incipit conſtitutionibus nomina dare.Cum facti inquit cōtrouerſia eſt:id debemus
facti intelligere quod dicta Vt enim utrum aliquid factum ſit quæritur: Ita & utrum aliquid dictum ſit poteſt quæ
ri.Quare huic conſtitutioni quoniam incerta & non apparentia coniecturis uel ſuſpitionibus indagantur recte con
iecturæ nomen impoſuit.alii hanc conſtitutionem realem uocauerunt ꝙ in ea quæratur utrum res de qua agitur fa
cta eſſe uideatur.Alii ſtadiagon græco uocabulo quidem ꝙ in ea de incerto inueſtigando maximum certamen ha Stadiagon
beatur.Vnde & ſtadiū dicit:ꝙ ibi exercerent certamina.Sed Cic.conſtitutioni huic ex modo actionis nomen impoſuit. Stadium
In hac autem conſtitutione modus actionis eſt hic: ꝙ res coniecturis quæritur.Ideo ergo coniecturam uocauit.Cū
autem nominis quia uis uocabuli definienda uerbis eſt: conſtitutio definitiua nominatur: Nominis inquit eſt contro
uerſia cum de facto conſtat: ſed quæritur:quo id factum nomine appelletur: atq; ideo quoniam facti uocabulum
pro neceſſitate ſuſcepti negocii nobis appoſita definitione audandum eſt: conſtitutio definitiua nominatur.Huic quo
q; conſtitutioni non ex re ſed ex modo actionis nomen impoſuit.Res eſt enim huius conſtitutionis nominis ambigui
tas.Modus actionis eſt nominis definitio.Recte ergo huic conſtitutioni non ex re ſed ex modo actionis nomen im
poſuit.Cum uero res qualis ſit &c.Et ſupra oſtendimus cum de rhetorice diſputaremus genus in triplici ſignificatio
ne conſiſtere.Eſſe genus ſanguine.Eſſe genus ſub quo ſimilia multa teneantur.Eſſe genus qualitatis ideſt quo uniuſ
cuiuſq; rei qualitas indicetur.Ergo inquit cum & de facto & de nomine conuenit: Sed quæritur.quale ſit id quod
in iudicio uerſatur: quoniam de genere negocii controuerſia eſt: conſtitutio generalis uocatur ideſt qualitas: Verum
huic conſtitutioni non ex modo actionis ut ſuperioribus duabus & poſt quartæ ſed ex re ideſt negocio nomen impo
ſuit.Hic enim res illa eſt:ꝙ de negocii genere uel qualitate quæritur.Itaq; ex re huic conſtitutioni nomen impoſuit ut
generalis uocetur ideſt qualitas: At inquit cauſa pendet & reliqua. Cum inquit talis fuerit controuerſia ut in hoc ſit
tota contentio.Cum apud alios nos accuſari debere dicimus: aut non nos: ſed alios accuſari: aut non apud hos:ſed
illos: non hac lege:ſed illa: non hoc crimine: ſed illo: non hac pœna: ſed illa: quoniam in his omnibus de tranſla
tione actionis controuerſia eſt.Agitur enim ut actio tranſlatiua nominetur: Conſtitutio tranſlatiua nominatur.Huic
quoq; conſtitutioni ex modo actionis nomen impoſuit.Agitur enim ut actio transferatur.Verum quod ait. non hoc
crimine ſed illo: non ne & in fine cum quæritur ut utrum fur an ſacrilegus ſit.id quæritur quonam magis crimine ac
cuſandus ſit? Sed hoc intereſt ꝙ in fine crimina utraq; iunguntur.Non enim cum ſacrilegum dico furem nego:in trāſ
latione uero uno accuſandus crimine ſiue illo: quod intendimus ſiue illo ad quod reus transferri poſtulat actionem.
Atq; harum aliqua in omne cauſæ genus.Siue inquit in iudiciali ſiue in deliberatiua: ſiue in demonſtratione neceſſe
eſt: aut coniecturalem: aut finitiuam: aut generalem: aut tranſlatiuam intendere conſtitutionem: Vbi inquit harū
nulla fuerit inuenta: ibi nulla eſt controuerſia. Quare nec cauſa eſſe iudicanda eſt: Si enim conſtitutio nulla eſt:unū
latus recedat oportet.id enim conſtat quod utrinq; latere concurrente fulcitur.igitur ſi conſtitutio non erit nec cauſa
eſſe iudicanda eſt.Eſt enim aſiſtata controuerſia.Ac facti quidem controuerſia in omnia tēpora poteſt diſtribui.Nūc
poſtꝗ conſtitutiones & rebus & etiam nominibus indicauit ut has manifeſtius cognoſcere poſſimus: hiſdem ſtati
bus exempla ſupponit.Ac facti quidem controuerſa inquit in omnia tempora diuiditur. Et ſupra diximus cum de fa
cto ſit quæſtio coniecturam uocari.ergo hic coniecturæ tria tempora aſſignat preteritum: preſens & futurū: quod
quidem exemplis docet.Sed hoc ſcire debemus nullam rem in iudicium ideſt in iudiciale genus cadere poſſe niſi de ꝑ
terito.Omnia enim argumenta non de futuris que incerta ſunt: ſed de preteritis colliguntur.itaq; coniectura q̄q̄ ha
beat tria tempora tamen principalis eſſe non poteſt: niſi de preterito ſit. De preſenti uel de futuro incidere poſſunt
poſt ſtatum alium principalem.Ergo nec hanc coniecturam principalem eſſe credamus.bono ne animo ſint erga po
pulum romanum fregellani: in hoc themate demonſtratio continetur.Nam deſcribendi nobis ſunt fregellani: qui
ſemper uidebantur aduerſi.ita & quod ait ſi carthaginem reliquerimus incolumen nunquid ſit incommodi ad rēpu.
peruenturum & hic deliberatiua poteſt eſſe.Deliberat ſenatus an carthagini parcat.Ergo nihil in iudicium niſi de pre
terito cadit.Nominis controuerſia eſt: quum de facto conuenit.Nūc de fine tractat cum nominis inquit eſt contro
uerſia ideſt cum quæritur quo id quod factum eſt nomine appelletur.Verum cum de nomine ambigitur & de re neceſ
ſe eſt ambigatur.Nomen enim rei eſt.Res uero nunꝗ ſine nomine eſt:quare cum de nomine dubitatio eſt:de re quoq;
dubitetur neceſſe eſt:ergo diffinitiuus ſtatus huiuſmodi eſt:cum de facto conſtat & de re uel nomine controuerſia eſt.
Inter factum enim & rem hoc intereſt.Res eſt certam ſui formam & ſpeciem circa cognitionem retinens ergo ſi ſpe Res
cies rei nota eſt: nomen quoq; notum neceſſe eſt.Factum eſt confuſum quiddam & incertum.hoc ſolo incertum: ꝙ Factum
ſcitur quid factum eſt.In fine itaq; factum conſtat: ſed res non conſtat: & quia rei nomen ſemper adiunctum eſt:iō
de nomine controuerſia eſt. Quod inquit nomen breuiter nobis deffiniendum eſt: & contra atq; aduerſarius dicat de
ſcribendum: & dat exemplum.Vt ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit: fur an ſacrilegus ſit iudicandus.Factum cō
ſtat.Nam ſacrum ex priuato conſtat eſſe ſublatum. De nomine incertum eſt: utrum ille fur an ſacrilegus iudicetur.
Quare diffinitionibus noſtris nomen illi aliud ꝗ aduerſarii uolunt imponere debemus. Definienda res erit uerbis &

breuiter deſcribenda ad unum quidem utrunq; tendit. ſed quia multimodæ ſunt definitiones : iudicamus interim qd
Definitio ſit inter definitionem & deſcriptionem. Definitio talis eſt : Homo eſt animal rationale bipes riſus capax. Deſcriptio
Deſcriptio uero talis. Homo eſt qui rectum uerticem rotundo capitis attollit cuius ſunt ſub collo humeri brachiaq; demiſſa &
cætera in hunc modum. ſed ut ipſe ait: breui deſcribēda. Ergo quoniā de fine tractauimus nunc quoq; quid tractetur
de qualitate uideamus.

De controuerſia generis in Hermagoram. Titulus. VI.

GEneris eſt controuerſia: cum & quid factum ſit conuenit : & quo id factum nomine appellari oporteat conſtat : & tamen quantum & cuiuſmodi & omnino quale ſit quæritur : hoc modo. Iuſtum an iniuſtum: utile an inutile & omnia in quibus quale ſit quod factum ē quæritur ſine ulla nominis controuerſia. Huic hermagoras generi partes quattuor ſuppoſuit: deliberatiuam: demonſtratiuam: iudicialem: negotialem. Quod eius ut nos putamus non mediocre peccatum repræhendendum uidetur: uerum breui : & ne ſi aut taciti preterierimus: ſine cauſa non ſecuti eum putemur: aut ſi diutius in hoc conſtiterimus moram atq; impedimentum reliquis præceptis intuliſſe uideamur.

Non eſſe quattuor partes generis. Ti. VII.

SI deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum non poſſunt recte partes alicuius cauſæ putari. Eadem enim res alii genus eſſe alii pars poteſt: eidem genus & pars eſſe non pōt. Deliberatio aūt & demonſtratio genera ſunt cauſarū.

Generis eſt controuerſia : Cum & quid factum conuenit tulit coniecturam : Deinde cum ait : & quo id factum nomine appellari oporteat cōſtat: tulit finem. Ergo ſupereſt ut quale uel quantum ſit id quod factum eſt uideamus. Et dat exemplum. Verum iuſtum an iniuſtum ſit : utrum utile an inutile ſit. Quod cum quæritur non nomen rei : ſed rei qualitas quæritur. & ideo qualitas appoſita eſt. incipit Hermagoram repræhendere : qui demonſtrationem & deliberationem ſub qualitate conſtituerit. Huic generi Hermagoras partes quattuor ſuppoſuit. Repræhendit ut diximus Hermagoram q demonſtrationem & deliberationē ſub qualitate poſuerit : cum ipſa qualitas ideſt conſtitutio ſub deliberatiua & demonſtratiua ſit: de qua re in conſequentibus latius diſputabitur. Quod eius ut nos putamus non mediocre peccatum repræhendendum uidetur. Ait graue Hermagoræ peccatum ſe debere repræhendere & id breuiter: Ne ſi inqt: taceamus quod primum eſt Hermagoræ artes approbare uideamur: & quare eiuſdem artes non ſumus ſecuti cauſas dare nequeamus: deinde inquit ne ſi latiſſime Hermagoræ peccatum perſequi uoluerimus (quod quidem eſt tertium) inquit noſtris præceptis morā uideamur afferre. Sed qđ mediū ē de peccato Hermagoræ breuiter diſputabimus.

Si deliberatio & demonſtratio. Quæſtio hæc eſt q non recte hermagoras deliberationem : & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Ci. ergo ait non recte deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſitas quia genera cauſarum ſunt. Quod ſi genera eſſe hermagoras fuerit confeſſus ſine dubio non hæc debuit ſub qualitate ponere. Sin negauerit : docebit Cicero genera eſſe cauſarum. Igitur male hermagoras demonſtrationē & deliberationem ſub qualitate collocauit. Ac primo
hypothetica per conditionalem queſtionem ideſt hypotethicā ingreditur propoſitionem. Vbicūq; enim ſi eſt ſub quadam conditione propoſitio eſt: ſi inquit hoc eſt illud non eſt : hoc autem eſt : igitur illud non eſt : ita & hic. Si deliberatio inquit & demonſtratio genera ſunt cauſarum non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari : genera autem cauſarum ſunt igitur generis cauſæ partes eſſe non poſſunt. Et docet genera eſſe cauſarum. primum igitur ponamus genus cauſæ ſecundum partes generis cauſæ ideſt coniecturam finem qualitatem tranſlationem. Tertium ſit illud. quicquid qualitati ſubiicitur. ubi hermagoras deliberationem : & demonſtrationem conſtituit. ergo Cice. primum dicit deliberationem & demonſtrationem quia prima ſunt : ſecunda eſſe non poſſunt. Quod ſi ſecunda non ſunt multo minus tertia eſſe poſſe : quod hermagoras conſtituiſſe conſpicitur. Itaq; meminiſſe debemus Cic. de duobus tractare ideſt de primo & ſecundo ſcilicet de genere cauſæ & partibus generis : ſi inquit deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum non recte partes generis cauſæ poſſunt putari ideſt conſtitutiones. Quod cum docet conſtitutiones eſſe non poſſe : multo magis uidentur partes conſtitutionis eſſe non poſſe. Eadem enim res alii genus eſſe : alii pars poteſt eidem genus eſſe. & pars non poteſt Ariſtoteles ait res omnes quæ in dictis & factis. & in omni mundo aguntur decem eſſe : quarum rerum nomina ponemus. Prima ſubſtantia eſt : deinde quantitas : qualitas : ad aliquid : ubi : quando: ſitus: habere: facere: pati. Græco autem uocabulo ſic uocantur.

Harum prima ut diximus ſubſtantia uocatur : reliquæ nouem in ſubſtantia ſunt quæ accidentes uocantur. ut puta membrana ſubſtantia eſt : accidunt autem ei crocum ſcriptura &c. Cum interea & ſubſtantia res ſit & ea quæ acci

dunt res ſint. Nunc ad id de quo agitur reuertamur. Eadem enim res alii genus eſſe: alii pars poteſt: hic rem ſubſtātiam illam ponamus quæ dum ſola eſt patet omnibus accidentibus. Sed cum ab uno accidente fuerit occupata: iam in ſe accidens aliud non admittit. Vt puta lana alba res eſt: ſed ſubſtantia. Hæc res patet multis accidentibus: poteſt enim lana illa: aut roſea fieri: aut ueneta: aut nigra. Sed ſi colorem unum in ſe ſuſceperit iam in ſe colorem alium non admittit. Similiter & homo ſubſtantia eſt: poteſt autem id quod homo eſt nunc ſeruus eſſe: nunc dominus. Sed poſtquam dixeris dominum in eo quod dominus eſt: eſſe & ſeruus non poteſt. Aut cum dixero ſeruum in eo quod ſeruus eſt: & dominus eſſe non poteſt. Ita ergo & hic deliberatio & demonſtratio res eſt: ſed illa ſubſtantia quæ quamdiu ſola eſt patet accidentibus ideſt generi cauſæ: & cauſæ partibus. Ita quamdiu in incerto ſunt: genus alii: alii partes eſſe poſſunt. Cum uero generis nomen acceperint in eo quod genus ſunt & partes eſſe non poſſunt: hoc eſt quod ait. Eidem genus: ideſt ſimul ac iudiciale eſſe & pars non poteſt multo minus partis generis partes putabuntur. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum: id quod primo dubie propoſuit aſſumſit ſine dubitatione. Neq; enim dicit ſi deliberatio: ſed deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum & id triplici argumentatione conuincit ſcilicet demonſtrationem & deliberationem genera eſſe cauſarum. Nam aut nullum &c. genus cauſæ eſt. Nam aut nullum inquit cauſæ genus eſt: aut iudiciale ſolum aut & iudiciale & demōſtratiuum & deliberatiuum ideſt aut nullum cauſæ genus: aut unum aut tria. Duo enim propterea non dixit: quoniam ſi deliberatio & demonſtratio: quamquam inter ſe diuerſa ſunt: ſimul tamen aut in generibus cauſæ ponuntur: & fiunt tria genera cauſæ aut ſimul tolluntur & remanet unum ideſt iudiciale ſolum. ergo tollit duo ideſt nec unum eſſe nec nullum: ut id quod reliquum eſt approbetur. Nullum inquit cauſæ genus eſſe non poteſt dicere. nam qui artes ſcribit multaſq; dicit eſſe cauſas nullam non poteſt dicere. Tollit rurſus unam: deinde unum iudiciale ſolum eſſe nō poteſt dicere. Propterea quod & deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum. Nam & inter ſe diuerſa ſunt: & ab iudiciali multum ſeparata. Id porro quod diuerſum eſt tunc omnino diuerſum eſt ſi inter ſe & rebus: & exitu diſtat. Atq; ut rationes ex ſimilibus colligamus: res eſt lectio exitus intellectus. ergo hæc tria genera cauſarum re inter ſe diſtant. Aliud enim agitur in demonſtratione: aliud in deliberatione: aliud in iudiciali. Rerum quoq; exitus diſpar eſt. Nam demonſtrationis finis eſt honeſtas. Deliberationis utilitas. Iudicialis æquitas. Quod ſi hæc tria inter ſe & re & exitu diſtant profecto tria genera cauſarum conſtitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demonſtrationem qualitatis partes eſſe dixit. In his autem quæ hucuſq; diſputauimus: uideamus quinq; partium ſyllogiſmum: ac primum quæſtionem de qua agitur conſtituamus. Hec autem eſt quæſtio: quod non recte hermagoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Sed deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum: non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Hoc primum eſt. Eadem enim res alii genus eſſe: alii pars poteſt: eidem genus eſſe: & pars non poteſt. Hoc ſecundum eſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. Hoc tertium eſt. Nam aut nullum cauſæ genus eſt: aut iudiciale ſolum: aut & iudiciale & deliberatiuum: & demonſtratiuum. hoc quartum eſt: relinquitur ergo ut omnia tria genera ſint cauſarum. Hæc concluſio eſt. Videamus ergo illum quem promiſimus ſyllogiſmum quinq; partium. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum. Deinde approbat aſſumptionem ut ſupra diximus triplici argumentatione. Nam aut nullum cauſæ genus eſt aut iudiciale ſolum: aut & iudiciale & deliberatiuum & demonſtratiuum. Poſtremo tres adhibet concluſiones. Vbicunq; enim ergo uel igitur eſt concluſio fit neceſſe eſt. Prima igitur concluſio approbationis. de aſſumptione eſt. Quid enim erit in aſſumptionis approbatione.

prædicamenta

¶ Nam aut nullum cauſæ genus eſt: aut iudiciale ſolum: aut & iudiciale: & demonſtratiuum & deliberatiuum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus cum cauſas eſſe multas dicat: & in eis præcepta det: amentia eſt. Vnum iudiciale autem ſolum eſſe qui poteſt: cum deliberatio & demonſtratio neq; ipſæ inter ſe ſimiles ſint: & a iudiciali quoq; genere plurimum diſſideant: & ſuum quæq; finem habeat quo referri debeant. Relinquitur ergo ut omnia tria genera cauſarum ſint. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſtitutionis parteis eſſe dixit. Quod ſi generis cauſæ partes nō poſſunt re

¶ Nam aut nullum cauſæ genus eſt: aut iudiciale ſolum: aut & iudiciale: & deliberatiuum: & demonſtratiuum. Concludit ergo hæc tria genera eſſe cauſarum. Relinquitur ergo inquit ut omnia tria genera ſint cauſarum. Secunda concluſio propoſitionis eſt ſiue argumentationis eius. Quid enim argumentatur in propoſitione Si deliberatio: & demonſtratio genera ſunt cauſarum: non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Concludit hoc ipſum. Deliberatio igitur: & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Tertia autem concluſio quæſtionis eſt. Quæ enim quæſtio eſt quod hermagoras deliberationem & demonſtrationem non recte ſub qualitate conſtituit. Concludit itaq; quæſtionem. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit. Verum cum in primo ſyllogiſmo de duabus rebus tractauerit: de primo: & ſecundo ideſt de genere & partibus generis. Cur hic in tertia concluſione partis partium mentionem fecit? Quod ſcilicet tertium eſt. Hoc primum ſic excuſatur quod hæc concluſio præter ſyllogiſmum ſit. Eſt enim

ecte putari : multo minus recte partis cauſæ par/tes putabuntur. Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis : Non enim cauſa ad conſtitutionem: ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur : ſed de/monſtratio & deliberatio generis cauſæ non poſſunt recte putari quod ipſa ſint genera. Multo igitur minus recte partis eius quam hic dicit: partes putabuntur.

quaeſtionis quae extra ſyllogiſmum eſt : ſed ex eo ſyllogiſmus. Deinde quod per hanc extremam cõcluſionem ſenſim deſcendit ad alium ſyllogiſmũ: ubi haec tractat : deliberationem & demonſtrationem Cum partes generis eſſe non poſſunt ; multo magis partium partes eſſe non poſſunt. Sed prius q̃ de eodem ſyllogiſmo tractemus ea quae i eo obſcura ſunt explicemus. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari. Diſputaſti quidem ſupra o Cicero : deliberationem & demonſtrationẽ quia genera ſint : partes generis eſſe non poſſe: nõ tamen oſtendiſti utrum conſtitutio pars generis ſit: an ipſum genus. Incertum eſt enim utrum deliberatio ſub qualitate ſit : an qualitas ſub deliberatione. Doceas itaq; oportet utrum pars an genus ſit conſtitutio. Haec ergo incidens quaeſtio eſt : utrum conſtitutio pars : an genus ſit. Iam ſupra oſtendit deliberationem & demõſtrationem genera eſſe cauſarum: quod & inter ſe diſſent: & ab iudiciali plurimum diſſideant: & ſuum utraq; finem habeant quo referri debeant. Nunc ei docendum eſt : utrum conſtitutiones cauſarum partes ſint : & ſic argumentatur propoſito themate quid primum inuenias genus an conſtitutionem. Utriq; primum neceſſe eſt agnoſcas: utrum deliberatiua an demonſtratiua controuerſia ſit. Tunc deinde quae ſit conſtitutio. Ergo pars cauſæ eſt conſtitutio omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem : ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Prius enim cauſa cognoſcatur neceſſe eſt: deinde conſtitutio. Plus autem cauſam eſſe q̃ conſtitutionem : ſic etiam poſſumus cognoſcere q in ſingulis cauſæ generibus conſtitutiones uariantur. Cauſa autem omnium conſtitutionum capax eſt. Uerum cum cauſa : & conſtitutio iuncta ſibi eſſe uideantur : oportet tamen unum alteri prius ſit. Omne enim quod loquimur: ſiue quod mente concipimus : aut ſimplex eſt : aut coniunctum. Simplex eſt quod ad aliud non attendit : ut tabula : ſaxum & reliqua huiuſmodi. Coniunctum uero ut de duobus unum prius habeat quattuor modis fit: aut tempore : aut loco : aut ordine : aut cauſa. Aetas cum in homine ſit tempore in ordinem ſecernitur : ſi dicas iuuentas utiq; conſideratione temporis iuuentas ante ſenectutem eſt. Deinde loco : iuncta domus ſecernuntur. Cum enim dicis atrium : ideo primum intelligis : quia conſideras interiorem locum eſſe : ubi triclinium. Ordine uero ſit quum in eodem loco multi ſedeamus pro ordine ſedentium nobis anteferamus. Cauſa autem ſic de his que iuncta ſunt unum prius efficitur : ut puta pater & filius iuncta ſibi ſunt. Neq; enim ante pater : q̃ filius naſcatur; aut ante filius q̃ illi ſit pater. Sed quia filio ad naſcendum pater cauſa eſt : idcirco ex cauſa pater filio prefertur. Ita hic in themate cauſa & conſtitutio coniuncta ſunt : ſed ut prior cauſa ſit cauſa efficitur. Ut conſtitutio enim naſcatur cauſa praecedit. Quod ipſe ait non enim cauſa ad conſtitutionem : ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Hic quoq; aduertamus ſyllogiſmum quadripartitum. Prima eſt enim propoſitio cum adiuncto. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari : multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Huic propoſitioni approbatio non fuit ſubiicienda. Manifeſtum eſt enim ſi partes cauſæ non ſint multo minus partis cauſæ partes putari. Ergo incidit queſtio : utrum conſtitutio pars ſit : & ut ſupra docuimus probat partes. Sed haec incidens quaeſtio non pertinet ad ſyllogiſmum. Uerum quia neceſſaria fuit interiecta eſt. Deinde aſſumit illud quod propoſuerat. Sed deliberatio & demonſtratio generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari. Et approbat : aſſumptionem quod ipſa ſunt genera inquit Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem. Quid eſt enim in ſecunda parte propoſitionis. Multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Concludit hoc ipſum. Multo igitur minus recte partis eius quod hic dicit partes putabuntur. Primae enim parti propoſitionis per incidentem quaeſtionem ſatiſfecit. Quod eſt enim in prima parte propoſitionis. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari. Itaq; oſtendit generis cauſæ partem conſtitutionem. Quadripartitus ergo eſt ſyllogiſmus. Eſt enim propoſitio : aſſumptio : approbatio aſſumptionis concluſio. Quaeſtio uero incidens ad ſillogiſmum minime pertinet.

Deinde ſi conſtitutio & ipſa & pars conſtitutionis eius quaelibet intentionis depulſio eſt : quae intentionis depulſio non eſt: ea nec conſtitutio : nec pars conſtitutionis eſt. At ſi que intentionis depulſio non eſt : ea nec conſtitutio nec pars conſtitutionis eſt: demonſtratio: & deliberatio : neq; conſtitutio : nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio & ipſa & pars eius

¶ Deinde ſi conſtitutio & ipſa & pars conſtitutionis eius quaelibet intentionis depulſio eſt quae intentionis depulſio non eſt : ea nec conſtitutio : nec pars conſtitutionis eſt. Omnis pars tũc plene pars eſt ſi generis & nomen & diffinitionem recipiat: ut puta animal genus eſt. iã ex animali homo equus; auis. Deinde ex aui coruus : cornix : aquila. Itaq; haec omnia generis ſui & nomen : & definitionem recipere debebunt. Generis uero nomen quod eſt anial. Ergo & homo: & equus: & auis: & coruus: & cornix : & aquila animalia dicuntur : Deinde generis diffinitio quae eſt ideſt animalis. Animal eſt corpus animatum : itaq; & homo : & equus & auis : & coruus : & cornix: & aquila animal ani-

Margin notes: ſimplex / Coniunctũ

quælibet intentionis depulſio eſt: deliberatio & demonſtratio: neq; conſtitutio neq; pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi intentionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet non eſſe conſtitutionem nec partem conſtitutionis.

matum eſt. Verum definitio a genere tranſit in ſpecies. Specierum uero definitio in genus tranſire nō poteſt. Non enim cum hominem definio: homo ē corpus animatum bipes. Iam cum dico bipes ad generis definitionem nō pertinet. Eſt enim animal & quadrupes. Itaq; nunc accepta ſimilitudine ad argumentationem Ci. redeamus. & primo quæſtionem quæ in contentione uerſatur attendamus. Illa autem ut ſupra diximus quæſtio. nam quod deliberatio & demonſtratio non recte ſub qualitate ſint poſitæ. Supra id iam duabus argumentationibus uicit. Quarum prima illa fuit deliberationem: & demonſtrationem ſi genera ſint cauſæ partes generis eſſe non poſſe. Ea probauit genera eſſe cauſarum. Secunda uero argumentatio talis fuit quidem ſi generis partes eſſe non poſſunt multo magis partes partium eſſe non poſſe. Nunc tertiam affert argumentationem. Si inquit conſtitutio & ipſa & eius quelibet pars intentionis depulſio eſt quæ intentionis depulſio non eſt: ea nec conſtitutio nec pars conſtitutionis eſt ut ſupra diximus. Omnis pars generis ſui & nomen & definitionem debet recipere Hic autem cōſtitutio genus ē. Sub conſtitutione: quattuor conſtitutiones. Sub qualitate demonſtratio: deliberatio iuridicialis: negocialis. Itaq; uideamus an deliberatio: & demonſtratio generis nomen & definitionem recipiant. Generis nomen eſt conſtitutio quod nomen tollit Ci. demonſtrationi & deliberationi: ſed ne dicat hermagoras conſtitutiones dici poſſe oſtendit definitionem generis cadere non poſſe in deliberationem & demonſtrationem. Quod ſi definitio non cadit nomen quoq; cadere non debebit. Conſtitutionem autem ſic definimus. Conſtitutio eſt intentionis depulſio. Quam ſcilicet definitionem in deliberatione: uel demonſtratione uidemus eſſe non poſſe: quod ſi deliberatio & demonſtratio: neq; nomen conſtitutionis: neq; definitionem recipiunt: nec conſtitutiones ſunt: nec partes conſtitutionis. Ipſi autem placet conſtitutionem intentionis depulſionem eſſe & concedit etaltas definitiones. Rurſus inquit finem per ſeipſum conſideremus: nihil aliud q̄ finem incipiemus: nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlationem intelligere: ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum: cōmixtionem alterius non admittunt. Siue inquit conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dicat: ſiue defenſoris primā deprecationem neceſſe eſt deliberationem & demonſtrationem neq; conſtitutionem eſſe: nec partem cōſtitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus ſyllogiſmi: quod obſcuritate ſui & artificio colligatum ſyllogiſmus fere omnibus antecellit. Sic itaq; colligitur ſyllogiſmus a primo ad ſecundum: a ſecundo ad tertium: a primo ad tertiū. Primum enim & tertium ſi nile eſſe medium facit quod utrinq; coniungitur. Sed ut melius poſſit artificium Ciceronis intelligi prius quælibet ſimilitudo facienda eſt ponamus itaq; hæc tria unum ſic Victorinus docet intelligis: aliud ſic ſpē habes: tertium ſic: atq; faciamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum. Si Victorinus docet intelligis. Nunc a ſecundo ad tertium ſi intelligis ſpem habes. Deinde a primo ad tertium, ergo ſi Victorinus docet ſpem habes. Primum enim & tertium quod poteſt ueriſimile non uideri medio illo quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo & in Cicerone uideamus. Primum hoc eſt ſi conſtitutio & ipſa & pars eius quelibet intentionis depulſio eſt. Secundum illud eſt. Quæ intentionis depulſio non eſt ea nec conſtitutio nec pars conſtitutionis eſt. Tertium hoc ſit. deliberatio & demonſtratio neq; conſtitutio nec pars conſtitutionis eſt. Nunc uideamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum. Si conſtitutio inquit & ipſa & pars eius quelibet intentionis depulſio eſt: que intentionis depulſio non eſt: ea nec conſtitutio: nec pars conſtitutionis eſt. Deinde a ſecundo ad tertium. At ſi qua intentionis depulſio non eſt: ea nec conſtitutio nec pars conſtitutionis eſt. Deliberatio & demonſtratio: neq; conſtitutio nec pars conſtitutionis eſt. Nunc a primo ad tertium. Si igitur conſtitutio & ipſa & pars eius quelibet intentionis depulſio eſt: deliberatio & demonſtratio: neq; conſtitutio neq; pars conſtitutionis eſt. Ergo a primo ad tertium concluſio eſt ſyllogiſmi. Deniq; Cice. Si igitur inquit conſtitutio. Vbicunq; enim ergo: uel igitur ponitur concluſio eſt argumenti. Conſtitutio

¶ Atq; hoc eodem urgebitur ſiue conſtitutionē primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit: ſiue defenſionis primam deprecationē. Nam cum eadem omnia incommoda ſequentur. Deinde conicturalis cauſa nō poteſt ſimul ex eadē parte eodem in genere & coniecturalis eſſe & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere diffinitiua eſſe & trāſlatiua. Et omnino nulla conſtitutio: nec pˢ conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere: & al

¶ Deinde coniecturalis cauſa: non poteſt ſimul. Aliud incipit argumentum ideſt quartum ſylogiſmum quo oſtendit non recte ſub qualitate deliberationem & demonſtrationem poſitas. Quem ſyllogiſmum prius q̄ oſtendamus ea quæ in te ſunt ante uideamus. Deinde inquit cōiecturalis cauſa ſi inquit coniecturam per id quod attendamus: nihil aliud inuenienius q̄ coniecturam ſolam: nec in eo quod coniectura eſt poſſumus intelligere. Rurſus inquit ſi finem per ſeipſum conſideremus. Nihil aliud q̄ finem incipiemus nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlationem intelligere. Si ergo cōſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas cōſideratæ habent proprium ſuum: in quo poſitæ genere cōmixtionem conſtitutiones alterius nō admittunt. Male igitur hermagora deliberationem & demonſtra

terius in ſe uim cõtinere. Ideoq; unaquæq; ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur: non uis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem: & generalem: definitiuam & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem: eſſe unam aliquando & plures nonunq̃ ergo ipſa nec conſtitutio eſt: nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſuuenire. Genera ergo ut ante diximus hæc cauſarum putanda ſunt: neq; partes alicuius conſtitutionis.

tionem partes conſtitutionis .ideſt qualitatis eſſe uoluiſti: cum deliberatio: ſiue demonſtratio per ſe conſideratæ non ſolæ intelligi: ſed omnes in ſe conſtitutiones continere poſſint. Simul ex eadem parte eodem in genere: & ſupra legimus. Pars autem cauſæ eſt conſtitutio omnis. Genus autem eſt conſtitutionis id quod ualet: quod ſe explet. id deniq; quo unaquæq; conſtitutio ab aliis conſtitutionibus ſegregatur. Pars autem communis poteſt eſſe cum multis. Et omnino nulla conſtitutio. Nec pars conſtitutionis &c. Quoniam de deliberatiõe & demonſtratione quæſtio eſt: que deliberatio & demonſtratio partes conſtitutionis ab hermagora ponuntur recte cum de ſolis conſtitutionibus loquetur: partes etiam tetigit & omnino inquit nulla conſtitutio: nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere & alterius in ſe uim continere. Altera aſſumpta numerus conſtitutionis duplicatur: non uis cõſtitutionis augetur. Sapienter dixit. Multae enim conſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt. Sed ſi plures ſint ad numerum conſtitutionum non ad augendam uim alterius conſtitutionis accedunt. At deliberatiua cauſa ſit ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem: & generalem: & definitiuam: & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem: & unam aliquam & plures nonunquam. Cum inquit conſtet unamquamque conſtitutionem alteram in ſe non admittere deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere conſtitutiones. Ergo ipſa nec conſtitutio: nec pars conſtitutionis eſt ſimul ex eadem parte. Deliberatio enim pars cauſæ eſt. Videamus nunc quadripartitum ſyllogiſmum. proponit ſic. Primo ſpecialiter: deinde generaliter. Specialiter ſic deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & definitiua eſſe: & tranſlatiua: & hic ſpecialiter de fine propoſuit: nunc proponit generaliter de omnibus conſtitutionibus: & earum partibus & omnino inquit nulla conſtitutio nec pars conſtitutionis poteſt & ſuam habere: & alterius in ſe uim continere. Hucuſque propoſuit. Deinde approbat propoſitionem: ideo inquit quod unaquæq; ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur non uis conſtitutionis augetur. Poſt approbationem propoſitionis aſſumit quod ſibi neceſſarium eſt. At deliberatiua inquit cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem & generalem & definitiuam & tranſlatiuam continet conſtitutionem: & unam aliquando & plures nonnunquam. Quod quoniam manifeſtum eſt & apertum omnibus non fuit neceſſe approbare aſſumptionem. ſequitur ergo concluſio quæ duplex eſt. Prima ad id quod aſſumptum eſt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere eſt. Ergo ipſa non conſtitutio nec pars conſtitutionis eſt. Secunda ad utrunquequo de agitur. Pariter enim de deliberatione & demonſtratione tractatur. Genera inquit igitur ut ante diximus hæc cauſarum putanda ſunt: non partes alicuius conſtitutionis Ergo ipſa neq; cõſtitutio eſt: neq; pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſuuenire.

De conſtitutione generali Ti. VIII.

HAec igitur conſtitutio quam generalem nominamus partes nobis uidetur duas habere iuridicialem: & negocialem. Iuridicialis eſt: in qua æqui & recti natura: aut premii: aut pœnæ ratio queritur. Negocialis eſt i qua quid iuris ex ciuili more & æqtate ſit cõſideratur. Cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Ac iuridicialis q̃dẽ ipſa i duas diſtribuitur p̃tes: abſolutã & aſſũptiuã. Abſoluta ẽ quæ ipſa i ſe cõtinet iuris & i

Hæc ergo conſtitutio quam generalem uocamus parte uidetur nobis duas habere. Poſtquam docuit deliberationem & demonſtrationem non partes qualitatis: ſed genera eſſe cauſarum: ad ipſius qualitatis deſcendit diſputationem. Ac primo hanc in duas diuidit partes: i iuridicialem & negocialem. Quarum partium compendium tenere debemus: quod iuridicialis ſemper de præterito eſt & negocialis ſemper de futuro. Quæ tempora i ipſarum partium definitione uidetur Cice. non declaraſſe: ait enim Iuridicialis eſt: in qua æqui & recti natura: aut præmii: aut pœnæ ratio queritur. Negocialis in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit conſiderantur. Cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Hic omnino tẽpus quaſi præteritum non demonſtrat niſi q magis futurum tempus uidetur ſcludere. Cum aut præmii: aut pœnæ ratio quæritur. Quo loco primo oſtendendum eſt & pœnam: & præmium de p̃terito eẽ

iuriæ quæſtionē. Aſſumptiua eſt q̄ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem: foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quattuor conceſſio: remotio criminis: relatio criminis: comparatio. Conceſſio eſt cum reus non id quod factum eſt defendit ſed ut ignoſcatur ſibi poſtulat. Hæc in duas partes diuiditur purgationem & depræcationem. Purgatio eſt cum factum conceditur: culpa remouetur. Hæc partes habet tres: imprudentiam: caſum: neceſſitatem. Depræcatio eſt: cum & peccaſſe reus & conſulto peccaſſe confitetur & tamen ut ignoſcatur poſtulat: quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt: cum id crimen quod infertur ab ſe & a ſua culpa ui & poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit: ſi aut cauſa aut factum in alium transfertur. Cauſa transfertur cum aliena dicitur ui & poteſtate factum. Factum autem cum alius aut debuiſſe aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis ē cum ideo iure factum dicitur ꝙ aliquis ante iniuria laceſſierit. Comparatio eſt cum aliud aliquod factum alicuius rectum aut utile contenditur quod ut fieret illud quod arguitur dicitur eſſe commiſſum.

poſſe. Nā & poſt ſuppliciū de aliquo iniuſte ſumptum poſſunt hulli in iudicium uocari: & quod nō recte præmio aliquem donauerint poſſunt in iudicium uocari: ut Verres qui ſupplicium ſumpſit de ciuibus romanis & annulo aureo ſcribam in concione donauit. Ergo præmii & poenæ ratio poteſt de præterito eſſe. Sed occurrit illud: poteſt tamen præmii & poenæ ratio & de futuro eſſe: ideoqꝫ in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte diffiniuit. Cum iam huic loco ſic reſpondetur ꝙ dixit ratio. Ratio enim ſemper de præterito eſt facto. definitio autem cum quæritur ratiocinatio dicitur. & eſt ibi tantum merito ratio quod meritum præteritum eſt. Atque ita ratio nunquā niſi de præterito eſt. Cum enim dicis petit præmium: neceſſe eſt afferat meritum: ita in eo ꝙ petit præmium nulla ratio eſt ex præterito ueniens. ergo a Cic. iuridicialis eſt in qua æqui & recti natura: aut præmii aut poenæ ratio queritur. In eo ꝙ ait: ratio præteritum tempus includit. Iuridicialis a iure. Ac qui enim & recti ratio non niſi iure conſtat: deinde. Negocialis eſt inquit in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit conſideratur. Negocialis qualitas talis eſt: cum aliquid generatim iure cautum ad ſpeciem deuocamus: ut puta uiro forti præmium detur: uir fortis petit inimici mortem i eo quod dicit uiro forti præmium dat quidē uiro forti præmium: ſed non etiam deſignat illud forte quod petit. ergo in negociali qualitate ex æquitate præcedentis iuris noua iura firmantur. ideſt ut liceat id quod in contentione uerſatur: & ideo de futuro eſt Quod etiam iuriſperiti faciunt q ſi forte id de quo agitur iure cautum non eſt per iterpretationem ſtatuti iuris: id etiam quod in eo dem iure nominatim non continetur affirmant. hoc eſt quod ait. Cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Hoc quoqꝫ tempus futurum demonſtrat cum ait quid iuris ſit conſideretur. Conſideratio enim
de incerto eſt: & quia iuris conſideratio etiam de futuro. Ac iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes: ab
ſolutam & aſſumptiuam. Negocialis qualitas cōſtat nec aliquas ex ſe partes fundit. Iuridicialis uero in duas ptes
funditur: in abſolutam qualitatem & aſſumptiuam: deinde hic quoqꝫ rerum compendium tenere debemus: ꝙ i ab
ſoluta qualitate factū ip̄ꝫ iuſtum aſſerimus. In aſſumptiua uero qualitate nō factū iuſtū: ſed cām facti iuſtā fuiſſe
cōtēdimus. Itaqꝫ i abſoluta q̄litate æqui & recta natura queritur. In aſſumptiua uero præmii & poenæ ratio quæ
ritur. Quæ aſſumptiua quattuor locis diuiditur: conceſſione: remotione criminis: relatione criminis: comparatione.
Verum hic quattuor horum locorum Cice. ordinem conuertit. Nam a poſtremo quod hic poſuit retrorſum uerſus
ordo eſt. Etenim uim ſingularum defenſionum cōſiderare debemus. Primo hæc eſt inocentis hominis: ut dicat nō fe
ci. Deinde feci: ſed nō ſic uocat. Tertio feci: & ſic uocat: ſed iure feci: deinde hoc ipſum iure feci. Aut licuiſſe ſibi de
bebit oſtendere quæ eſt q̄litas abſoluta aut ſi non licuit debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid quo hoc probet qđ
iniuſte factum uidet. Videamus nunc q̄ ſit de his quattuor aſſumptionibus fortiſſima aſſumptio. Primo debet di-
cere feci: ſed profui & probare plus ſe profuiſſe quam obfuiſſe quæ eſt qualitas compenſatiua quam ideo Cic. cō
parationem uocat ꝙ comparetur id qđ in crimen uocatur ad id quo ſe reus profuiſſe dicit quæ comparatio ſemper
in eodē facto eſt ut puta quidam muros ciuitatis diſſipauit. hoſtes fugerūt: reus fit laſæ reipu. in eodem eſt compa
ratio. Nam ꝙ muros deiecit uidet laeſiſſe rēpu. & qa ꝙ muros ciuitatis diſſipauit. hoſtes fugerunt uidetur ꝓſuiſſe Comparatio
reipu. ergo hoc primū debet aſſumere. Feci ſed profui. deinde debet dicere feci quidem: ſed ut hoc facerem ante
prouocatus ſum ideſt feci. ſed meruit. quæ eſt relatio criminis. Tertio debet dicere feci: ſed alter me impulit ut
facerem quæ eſt remotio criminis. Poſtremo ſi hæc cuncta deerint ideſt ſi ut hæc faceret nec profuit nec iniu-
riam reddidit neque ab alio compulſus eſt quoniam nihil eſt quo ſe defendat debebit factum fateri: ſed ut-

niam poſtulare quæ eſt qualitas uenialis:quam conceſſionem Cice.uocauit.Hunc ergo ordinem Cice.hoc loco con
Conceſſio uertit quam poſterioribus ſeruat.Itaq; conceſſio duas partes habet purgationem & deprecationem:in purgatione:
tria ſunt.Imprudentia:caſus:neceſſitas.ſi hæc non fuerint deprecatio eſt. Sed hæc aut apud imperatorem aut po/
pulum itaq; in purgatione factum conceditur : ſed facientis animus excuſatur. Hoc eſt quod ait cum factum con
ceditur culpa remouetur.In deprecatione uero & factum & culpa conceditur ſed tamen uenia deprecatur. Hoc eſt
quod ait.Deprecatio eſt cũ & peccaſſe & conſulto peccaſſe reus ſi confitetur & tamen ut ignoſcatur poſtulat. Hæc
Remotio ergo deprecatio non niſi aut apud imperatorem aut apud populum ualeat aut apud iudices uacat. Remotio crimi
nis eſt cum id crimen quod infertur ab ſe & ab ſua culpa ui & poteſtate in alium reus remouere conatur. Remotio
nem criminis hanc eſſe dicit cum reus id quod ei intenditur ab ſe remouet & in alium transfert. Atq; id duobus mo
dis facit ſi in alium ut cauſam:aut factum transferat ſeu ut id faceret dicat alium coegiſſe.Verum quod ait factum
poteſt hic queſtio moueri.Nam cum omnis qualitas facti confeſſionem teneat : cur id factum non confitetur: ſed
in alium transferre conatur.Deniq; nullus artium ſcriptor in hac qualitate facti tranſlationem nominauit: ſed ideo
quia nullus intellexit.Nam factum ſic a ſe remouet:ſalua tamen confeſſione facti : ut in hoc themate quod Cice.
in.ii.lib.poſuit Mancinus cum numantinis fœdus fecit iniuſſu populi ac ſenatus pulſo eodem in exilium atq; hoſti
bus dedito petitur ad pœnam:etiam ille qui porcam tenuit:contradicit. Nam hic & cauſam & factum in alium re/
mouet. Cauſam ſic ut porcam tenerem mancinus ui ac poteſtate coegit. Deinde factum ſic : fœdus non ego feci:
ſed mancinus qui aut debuit:aut potuit.Manet tamen facti illa prima confeſſio:quod porcam tenuit.Non enim poteſt
negare a ſe porcam fuiſſe tentam.Ergo remotio criminis duobus modis conſtat. Si aut cauſam in alium transfera/
Relatio mus:aut factum.Relatio criminis eſt cum ideo iure factum:dicatur quod alius ante iniuria laceſſierit.Relatio criminis
talis eſt:ſi in eo quod facimus uicem nos reddidiſſe dicamus ut puta occidi: quia ille me uolebat occidere. Hoc er/
Comparatio go feci : ſed meruit. Comparatio eſt cum aliud aliquid alicuius factum rectum aut utile contenditur quod ut fieret
quod arguitur dicitur eſſe cõmiſſum.Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt : quod in comparatione de ea
dem re comparatio eſt ut ſupra diximus.diſſipaſti muros:læſiſti rempu.Contra ille diſſipaui quidem muros:ſed ho
ſtes fugerunt.In eodem comparatio eſt:ut ſupra diximus diſſipaſti muros ideſt quod muri diſſipati eſſe dicuntur:ideo
ait quod ut fieret illud quod arguitur dicitur eſſe cõmiſſum. Alioquin uerres qui multa ligna & uaſa ex ſicilia ſuſtu
lit utitur hac defenſione:quod a bellis tutam ſiciliam reddiderit.Non potuit dicere ideo ligna ſuſtuli ut defenderem pro

uinciam. Neq; enim propterea tulit ſigna:ut p
uincia eſſet defenſa. Itaq; utitur ueniali ſtatu.i.
confeſſione per deprecationem.Ergo in compa
ratione id quod intenditur ideo a nobis factum
dicere debemus:ut ex eo ipſo bonum illud quod
contingit fluxiſſe dicamus.
¶In quarta conſtitutione quam tranſlatiuã no
minamus. Et ſupra docuimus quid in ſe tranſla
tio contineret : ſcilicet ut aut omnem actionem
cõmutet : aut aliqua ex parte debilitet. Hoc eſt
quod hic ait : aut omnino aliquid de cõmutatio
ne:aut infirmatione actionis.Igitur huius conſti
tutionis hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur.
Inueniendi duo genera Inueniendi duo genera ſunt. Vnum tale.cum in
medium proferimus id quod erat : ſed latebat.
Aliud quod quaſi non erat: ſed a nobis prius ui
detur inuentum. Itaq; de his Cicero leuiorem i
uentiõem dedit Hermagoræ ſcilicet ut id quod
latuerat in medium protuliſſe uideatur. Hoc eſt
quod ait. Non quod non uſi ſint ea ueteres orato/
tores ſæpe multi: ſed quia non animaduerterint
artis ſcriptores eam ſuperiores & non retulerint
in numerum conſtitutionum. Ideo autem trãſla
tionem multi ſcriptores inter conſtitutiones re/
ferre noluerunt quod omnis conſtitutio auctionem
conſtituat. Trãſlatio autem id uideantur agere:
ne actio ſit. Sed hermagoras recte hanc inter cõ
ſtitutiones poſuit. Nam hoc ipſum quod actio
nem cõmutat actio eſt. Itaq; multi inquit Her
magoram rephenderunt: quod tranſlationem inter
conſtitutiones retulerit : ſed inuidia magis quam ex
uero.Et conſtitutiones quidem & earũ partes ex
poſuimus. Poſtquam quid eſſent ſingulæ conſtitutio
nes: uel quid poſſent docuit : & earum partes.i.

De conſtitutione trãſlatiua.

IN quarta conſtitutione: quam tranſlatiuam
nominamus:eius conſtitutionis eſt contro/
uerſia:cum aut quem:aut quãtum:aut quomodo:
aut apud quos:aut quo iure: aut quo tempore age
re oporteat quæritur:aut omnino de commutatio
ne aliquid: aut informatione actionis agitur. Hu
ius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exi
ſtimatur:non quod non uſi ſint ea oratores ueteres ſæ
pe multi : ſed quia non animaduerterint artis ſcri
ptores eam ſuperiores: nec retulerint in numerum
conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam mul
ti reprchènderunt quos nõ tam imprudentia falli
putamus:(res enim perſpicua eſt) quam inuidia: atq;
obtrectatione quadam impediri . Et conſtitutio/
nes quidem & earum partes expoſuimus. Exempla
autem cuiuſq; generis: tunc commodius expoſitu
ri uidemur cum in unumquodq; eorum argumen
torum copiam dabimus . Nam argumentandi ra
tio dilucidior erit : cum & ad genus & ad exem/
plum cauſæ ſtatim poterit accommodari . Con/
ſtitutione cauſæ reperta ſtatim placet conſiderare

utrum cauſa ſit ſimplex: an coniuncta. Et ſi cõiuncta erit: utrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta: an ex aliqua comparatione. Simplex eſt quæ abſolutam in ſe continet quæſtionem unam hoc modo. Corinthiis bellum indicamus an non. Cõiuncta ex pluribus quęſtionibus: in qua plura quęruntur: hoc modo Vtrum Carthago diruatur: an carthaginenſibus reddatur: an eo colonia deducatur. Et ex comparatione in qua per contentionem utrum potius: aut quid potiſſimum ſit quæritur: ad hunc modum. Vtrum exercitus in macedoniam contra Philippum mittatur qui ſociis ſit auxilio: an teneatur in Italia: ut q̃ maximæ ſint contra Annibalem copiæ.

¶De controuerſia ſcripti.

DEinde conſiderandum eſt in ratione: an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti cõtrouerſia ē ea quæ ex ſcriptionis genere naſcit̃. Eius aũt genera quæ ſunt ſeparata a cõſtitutiõibus quinq; ſunt. Nã cũ uerba ipſa uideñt cũ ſñia ſcriptoris diſſidere: tũ inter ſe duæ leges ac plures diſcrepare: tũ id qđ ſcriptũ eſt duas aut plures res ſignificare uidet̃: tum ex eo quod ſcriptum eſt: aliud quoq; quod non ſcriptum eſt inueniri: tum uis uerbi quaſi in diffinitiua conſtitutione in quo poſita ſit quæri. Quare primum genus deſcripto & ſententia. ſecundum ex contrariis legibus. tertium ambiguum quartum ratiocinatiuum: quintum diffinitiuum nominamus. Ratio eſt autem cum omnis quæſtio non in ſcriptione: ſed in aliqua argumẽtatione cõſiſtit. At tum cõſiderato genere cauſę: & cognita conſtitutione: cum ſimplex ne an coniuncta ſit intellexeris: & ſcripti: an rationis habeat controuerſiam uideris: deinceps erit uidendum quæ quæſtio: quæ ratio: quæ iudicatio: quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia a conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea qua ex conflictione in conſtitutione cauſarum gignitur controuerſia hoc modo: non iure feciſti. iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio:

qualitates expoſuit promittit ſe his conſtitutionibus exempla ſubditurum. Sed tum cum cœperint argumenta tractari quæ argumenta dilucidiora futura eſſe promittit: ſi hiſdem argumentis in tempore exempla ſupponat. Hoc eſt quod ait: nam argumentandi ratio dilucidior erit cum & ad genus & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accõmodari. Genera cauſarum ſcimus tria eſſe: demonſtratiuum: deliberatiuum: iudiciale. Exẽpla uero cauſarũ ſunt themata. Conſtitutione cauſæ reperta ſtatim placet conſiderare utrũ cauſa ſit ſimplex an cõiuncta. Quoniam in his duobus libris Cice. nihil niſi de inuentione tractat: idcirco per ordinem quæ ſint inueniẽda demonſtrat. Poſtq̃ inquit conſtitutionem inueneris cõſiderare debebis cauſam utrum ſimplex ſit an iuncta idest utrum de una re agatur an de pluribus conſtitutio ſic inuenitur. Occidiſti: nõ occidi aut iure occidi. Cauſa uero hæc eſt: nam occiderit: an iuſte occiderit. Ergo hæc cauſa ſimplex an iuncta ſit conſiderare debemus. Deinde iuncta utrum ex pluribus queſtionibus eſt an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt: ut in uerrinis accuſatur Verres q multa ornatus ſit: q ciues romanos necarit: q peculatum cõmiſerit. Itaq; quando ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt: ipſe quæſtiones inter ſe diuerſæ ſunt. Ex comparatione autem cauſa iuncta eſt: cum quid potiſſimum faciendum ſit conſideratur ut in diuiſione agitur utrum Cicero accuſet: an Cecilius. Sed quia comparandi duo modi ſunt: comparatiuus & ſuperlatiuus idcirco ait ex comparatione i qua per contentionẽ utrum potius: an quid potiſſimum ſit q̃ritur. uerum his locis q̃ tractabimus ipſe etiam Cic. perſpicua exempla ſupponit.

¶Deinde conſiderandum eſt i ratione an in ſcripto ſit controuerſia. Primo inquit conſtitutio inuenienda eſt. Secundo utrum cauſa ſit ſimplex an iuncta. Tertio in ratione: an in ſcripto ſit controuerſia. Scriptum non tantum leges accipiamus: ſed & ſenatuſconſultum & teſtamentum & uerba ſola & multa huiuſmodi. Huius ſcriptionis genera ſunt quinq; : ut ipſe primum rebus: Deinde nominibus indicauit idest primum ſcriptum & uoluntas: Secundum leges contrariæ. Tertium ambiguitas. Quartum collectio: ſiue ratiocinatio. Quintum diffinitio legalis: ut eſt in ceciniana. Ratio eſt autem: cum omnis oratio non in ſcriptione: ſed in aliqua argumentatione cõſiſtit: ideo ait cum omnis oratio non in ſcriptione: ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Quoniam & orationem ſcriptio: & oppoſitio orationẽ n habet ſed cum auctoritate: quippe ex ſcripto idest ex teſtamento uel lege uenientem ergo inq̃t ratio eſt cũ res quæ in cõtentiõe uerſat̃ nõ i auctoritate legis: ſed i argumẽtatione uerſat̃. Ac tũ conſiderato genere cauſæ. Reperto inq̃t gene

Scriptum

Ratio

re materiæ & conſtitutione : & cauſa utrum ſim
plex an iuncta ſit : & ipſa cauſa ſcripti an ratio-
nis habeat controuerſiam . Deinde uidendum
eſt quæ ſit quæſtio : quæ ratio : quæ iudica-
tio quod firmamentum. Verum de his tria præ
cipuæ ſunt in omni cauſæ genere perquirenda.
Firmamentum uero perraro adhibetur : & ſi quã
do adhibetur neceſſe eſt : aut in rhemate ſit : aut
Léma in hiſtoria : alias lẽma dicitur : id eſt falſum argu
mentum. ergo tria illa ſine intermiſſione ubique
aſpicienda ſunt : ideſt quæſtio : ratio : iudicatio.
Quæſtio eſt quæ naſcitur ex conſtitutione : ut ẽ
illud iure ne occiderit. Ratio eſt quæ facit con-
trouerſiam : utputa occidi clodium : propterea : q̃a
ille me uoluit occidere . Infirmat o rationis eſt.
etiam ſi te clodius uoluit occidere. tu tamen non
iure occidiſti. Iudicatio eſt utrum cũ clodius uo
luerit occidere iuſte tamen a milone occiſus eſſe
uideatur : ut Cice. de Oreſte exemplum dedit.
Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio de-
Firmamẽtũ fenſoris & aptiſſima ad iudicationem. Firmamẽ
tum ſi uerum ſit ualde prodeſt : ſed ſoli defenſori.
Accuſator enim pro firmamento aſſertionẽ ha
bet : ſed hoc ut diximus raro in cauſam cadit.
Cuiuſmodi autem ſit firmamentum : ipſum Ci-
cero docet : ut ſi uelit dicere Oreſtes eiuſmodi ani
mum matris ſuæ fuiſſe in parentem ſuum in ſe
ipſum ac ſorores in regnum & reliqua. Et in cæ
teris quidem conſtitutionibus ad hunc modum
iudicationes reperientur. Quoniam omnis de fa
cto iam confeſſio eſt : idcirco in omnibus conſti
tutionibus dicit iudicationem de infirmatione ra
tionis fieri præter in coniectura . In coniectura
enim facti nulla confeſſio eſt . Quare in conie-
ctura eadem erit iudicatio quæ quæſtio. Factũ
eſt : non eſt factum : factum ne ſit. Quot autem
in cauſa conſtitutiones : aut earum partes erunt
qualitatis ſcilicet partes. Reliquæ enim conſti-
tutiones partes non habent. Ergo quot in cauſa
conſtitutiones uel partes erunt : tot neceſſe erit in
ueniri quæſtiones rationes iudicationes firma-
menta. His omnibus in cauſa repertis : tum deni
q; ſingulæ partes totius cauſæ cõſiderãdæ ſunt
Partes diuerſæ Sub diuerſa ſignificantia Cice. partes poſuit.
Aliæ ſunt enim partes oratoris officiĩ : aliæ par
tes qualitatis : aliæ partes cauſæ : aliæ partes ora
tionis. Itaq; partes cauſæ ſunt ut ſuſcepto nego
cio per rerum ordinem ea quæ dicenda ſunt dili
genter inſpicias. Quod cum pertractaueris ideſt
cum cauſæ partes inſpexeris : tum demum tibi
ordinandæ ſunt partes orationis . Non enim in
quit quia primum exordium eſt : ſola tibi primo
erunt conſideranda principia & ſcribenda : Sed
conſiderato omni negocio : tunc appoſitæ ſume
Partes oratõis ſex re exordiũ debemus. Hæ partes eẽ ſex oĩno no
bis uidentur. Multi.n. quattuor eſſe dixerũt. i. exor
dium : narrationem queſtiones : epilogum Cice.
autem ſex eſſe dicit. i. exordium : narrationem :

qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia quam quæſtionem dicimus hoc modo. iure ne fecerit. Ratio eſt que continet cauſam quæ ſi ſublata ſit : nihil in cauſa cõtrouerſiæ relinquitur. hoc modo (ut docendi cauſa ĩ facili & prouulgato exemplo conſiſtamus) Oreſtes ſi matricidii accuſetur : ipſe hoc dicat : iure feci : Illa enim occidit patrem meũ : nõ habet defenſionem : quare ſublata omnis cõtrouerſia quoq; ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt q̃ illa Agamẽnonem occiderit. Iudicatio eſt quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controuerſia . Nam ſit ea nobis expoſita ratio quam paulo ante appoſuimus. Illa enim inquit meum occiderat patrem. At non inquit aduerſarius abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controuerſia quam iudicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi. rectum ne fuerit ab Oreſte matrem occidi : cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio defenſoris : & aptiſſima ad iudicationem : ut ſi uelit Oreſtes dicere eiuſmodi animum matri ſue in parentem ſuum : in ſeipſum : ac ſorores in regnum & in famam generis & familiæ : ut ab ea pœnam liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur. In coniecturali autem conſtitutione : quia ratio non eſt : factum enim non conceditur : non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem quæſtionem eſſe & iudicationem : ut factum eſt : factum non eſt factum ne ſit . Quot autem in cauſa conſtitutiones aut earum partes erũt : totidem neceſſe erit queſtiones : ratiões. iudicatiões. firmamẽta reperiri. His oĩbus ĩ cauſa repertis : tum deniq; ſingulæ partes totius cauſæ cõſiderandæ ſunt. Nam non ut quicq; dicendum primum eſt : ita primum animaduertendum uidetur . Ideo q̃ illa quæ prima dicuntur : ſi uehemẽter uelis congruere & cohærere cum cauſa ex eis ducas oportet : que poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio & ea quæ ad iudicationem

oportet inueniri argumenta: diligenti erunt artificio reperta: cura & cogitatione pertractata: tunc deniq; ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis uidentur: exordium: narratio: partitio: confirmatio: repræhenſio: concluſio. Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

¶De exordio. Titu. IX.

Exordium eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet ſi eum beniuolum & attentum & docilem confecerit. Quare qui bene exordiri cauſam uolet: eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarum ſunt quinq;: honeſtum: admirabile: humile: anceps: obſcurum. Honeſtum cauſæ genus eſt cui ſtatim ſine oratiõe noſtra auditoris fauet animus. Admirabile quoq; eſt a quo alienatus eſt animus eorum qui audituri ſunt. Humile quod negligenter ab auditore: & non magnopere attendendum uidetur. Anceps in quo aut iudicatio dubia eſt aut cauſa & honeſtatis & turpitudinis particeps: ut & beniuolentiam pariat: & offenſionem. Obſcurum in quo aut tardi auditores ſunt aut difficilioribus ad cognoſcendum negociis cauſa implicita eſt. Quare quoniam tam diuerſa ſunt genera cauſarum: exordiri quoq; diſpari ratione in unoquoq; genere neceſſe eſt.

partitionem: confirmationem: repræhenſionem: concluſionem: epilogum ſcilicet & recte confirmationem & reprehenſionem. Hoc enim maximum eſt oratoris officium ut argumenta ſua primum afferat: deinde aduerſariorum diſſoluat. Quare inqt quoniam primum exordium eſt principio exordii præcepta trademus.

¶Exordium eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Optima diffinitio eſt quæ a genere incipit: deinde deſcendit ad ſpeciem. Poſtremo ita propria complectitur: ut excludat omnino id quod cum aliis poteſt eſſe commune; ut hic ſex partes orationis Cice. ponit. Orator porro duo agit: aut fidem facit: aut animos cõmouit. Quare in quattuor illis mediis partibus fides fit: in narratione: in partitione: in confirmatione: in repræhenſione. In exordio uero uel epilogis animi commouentur. Itaq; ut definiat exordium a genere incipit. Exordium eſt oratio. omnis enim pars oratio eſt: deinde ſic deſcendit ad ſpeciem. ita ut excludat quattuor illas partes medias quibus fides fit: animum inquit auditoris idonee comparans. ſed quia & in epilogis animi comparantur: ita proprium complectitur: ut excludat etiam epilogos. Ad reliquam inquit dictionem. Itaq; ergo exordii plena diffinitio eſt. Exordium eſt oratio animi auditoris idoneæ comparans ad reliquam dictionem. Verum cum aliquid fieri uolumus primum definire debemus quid ſit illud quod fieri uolumus ut hic de exordio definiuit quid eſſet exordium eſt inquit oratio animum auditoris idoneæ comparans ad reliquam dictionem. Deinde debemus definire quid inde fiat: ut hic fecit: quod eueniet inquit: ſi eum beniuolum attentum: docilem fecerit: ſed quia non bene aliquid faciemus niſi prius ſciamus ubi faciendum ſit: prius oſtendit ubi faciendum ſit. Poſtremo quemadmodum faciendum ſit. Ait ergo tunc nos optime exordiri: ſi cauſarum genera cognoſcamus: hoc eſt ubi faciendum ſit. Genera cauſarum quinq; ſunt: honeſtum: admirabile: humile: anceps: obſcurum. Hic quæſtio naſcitur cum ſupra dixerit genera cauſarum tria eſſe demonſtratiuum: deliberatiuum: iudiciale: cur hic rurſus genera cauſarum quinq; eſſe dixit? Verum hæc fictio occulta nimis ratione ac difficili diſputatione diſſoluitur. Animaduertere enim debemus quid Cic. ſecutus ſit. Res multæ ſunt quarum una eſt ſubſtantia: reliquæ accidunt. Itaq; cum ſubſtantiæ acciderit una qualitas poteſt & alia accidere. Sed quæ non ſit in eodem genere in quo prima qualitas fuit: ut puta ſi dicas foliorum genera ſunt de membrana & de charta. hic folium ſubſtantia eſt. Acceſſit enim una qualitas membrana & charta. poteſt tamen eidem ſubſtantiæ ideſt folio alia qualitas accidere: quæ nõ ſit in eodem genere in quo prima qualitas: ſi dicas foliorũ genera ſunt tria. Eſt oblongum: eſt latum: eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatem numerus definitionis uarietur uitium eſt. Si autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus definitionis uarietur: non eſt uitium: ut hic ait. Primum cauſarum genera tria ſunt cauſa hic ſubſtantia eſt. Accidit ei una qualitas ut ſit demonſtratiuum genus: deliberatiuum: iudiciale. Deinde ait cauſarum genera quinque ſunt licet eadem ſit ſubſtantia. Alia tamen ei qualitas accidit. In iudiciali enim ſiue alio genere cauſæ inuenitur & honeſtum cauſæ genus & admirabile & humile; & anceps: & obſcurum. Ergo duplici hoc modo poſſumus intelligere. Aut quod ſubſtantiæ accidunt; qualitates aut ꝗ multæ

Exordium

Genera cauſarum

qualitates ſubſtantiales ſunt ideſt q eis qualitatibus poſſunt aliæ accidere qualitates: ut hic ſubſtantia eſt cauſa : ac-
cidit cauſæ ut ſit iudicialis. Itaq; iudicialis qualitas eſt. rurſus hæc ipſa qualitas ſubſtantialis eſt. Nam accidit ei ut ha
beat in ſe: aut honeſtum cauſæ genus: aut admirabile: aut humile: aut anceps : aut obſcurum. Item in deliberatiuo ge
nere cauſæ : uel demonſtratiuo poteſt hoc ipſum euenire. Quare nullus hic error eſt generis cauſarum circa defini-
tionem numeri. Siquidem ſubſtantiæ nunc plures accidunt qualitates ut ſupra docuimus : nunc multæ ſunt qualita-
tes ſubſtantiales ideſt quibus poſſunt aliæ accidere qualitates quod ſimiliter ſupra docuimus. Ergo quinq; genera di
Honeſtum xit eſſe cauſarum honeſtum: admirabile: humile: anceps. obſcurum: & definit genera ipſa. Honeſtum inquit cauſæ ge
nus eſt cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. Definitio nunc ex rebus ipſis: nunc ex euentu rerum col
ligitur. has itaq; definitiones. Cicero non ex rebus ipſis: ſed ex euentu rerum colligit. Sæpe enim honeſtis: uel non ho
neſtis rumorum opinionibus abutimur. Et quia rumori facile creditur. Peruenit autem rumor uſq; ad iudicem. Ora-
tor porro apud iudicem agit neceſſario non rei honeſtum ſequi debet: ſed opinionem quæ etiam iudici nota eſt. Ergo
Cice. honeſtum cauſæ genus non ex rebus definiuit: ſed ex euentu rerum qui notus eſt iudici. Honeſtum inquit cauſæ
genus eſt cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. ergo ſi & ſtatim & ſine oratione noſtra fauet iudex
opinione n ſequitur ideſt euentum rerum. Admirabile a quo eſt alienus animus : eorum qui audituri ſunt. & hæc defi
Admirabile nitio de animis iudicum eſt. Admirabile eſt inquit cauſæ genus cum is defenditur quem ob magnitudinem criminis de
Humile fendi nullus poſſe credebat. Itaq; hic iudices beniuoli faciendi ſunt. Humile eſt quod negligit ab auditore & non ma
gnopere attendendum uidetur. Humile cauſæ genus eſt ſi de re abiecta ſit controuerſia. In hoc genere attenti audito
Anceps res faciendi ſunt. hæc quoq; definitio de animis iudicum ſumpta eſt. Anceps in quo aut iudicatio dubia eſt aut cauſa
& honeſtatis & turpitudinis particeps. Hæc definitio & ab ipſis rebus ſumpta eſt. Verum anceps inquit cauſa duobus
modis eſt. Si aut iudicatio dubia ſit: aut inhoneſtiſſima materia: ut in Oreſtis themate : quia non una ratio eſt. Iudica
tio quoq; ſit dubia. Occidiſti: iure occidi. nam illa patrem meum occidit: etiam ſi patrem occidit : non iure a filio ma-
ter occiſa eſt. Iudicatio an cum illa patrem occiderit iuſte a filio occiſa uideatur. Deinde poteſt & hæc eſſe ratio iure
occidi: nam ut id facerem Apollo reſpondit. Infirmatio rationis. etiam ſi apollo id reſpondit : non iuſte a filio mater oc
ciſa eſt. Iudicatio an cum apollo reſpōderit iuſte mater a filio uideatur occiſa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia ē.
Deinde ſi anceps cauſæ genus: ſi habeat in ſe cauſam & honeſtatis & turpitudinis. Si lenonis filius fortiter faciat : &
præmium petat honeſtum eſt q fortiter fecit: turpe: q filius lenonis. In hoc genere cauſæ beniuolentiam comparare
debemus. Obſcurum in quo aut tardi auditores ſunt aut difficilioribus ad cognoſcendum cauſa implicata eſt. Quod
Obſcuri ſpeſ obſcurum eſt tribus modis ſemper obſcurum eſt. Si aut is qui enarrat non intelligit: aut is cui narratur tardior eſt: aut
ſi res ipſa perplexa eſt. Verum hic duo poſuit. Superfluum enim fuerat cum de oratore hic perfecto loquatur: niſi ali
quid de eius imprudentia diceret: hic itaq; iudices dociles facere debemus ergo oſtendit primum quid eſſet exordium
animorum inquit cōmotio: deinde oſtendit quid inde fiat: aut attentus aut docilis aut beniuolus : deinde ubi fiat ideſt
generibus quinq; cauſarum & oſtendit quæ eſſent genera. Nunc per quid faciendum ideſt per principium & inſinua
tionem. Itaq; breuiter quid in hac lectione cōtinea
tur explicabimus.

Exordii diuiſio ¶ Exordium inquit in duo diuiditur : in princi-
pium & inſinuationem. Horum duorum hanc dif
Principiū ferentiam teneamus in principio a parte: & ut ipſe
ait: protinus iudices nobis: aut attentos : aut doci
Inſinuatio les : aut beniuolos comparamus. In inſinuatione
uero occulte & quibuſdam circuitionibus hoc quo
q; compendium tenere debemus : quod in omni-
bus cauſæ generibus principio nobis utendum ē.
In admirabili uero nunc principio. Principio tunc
ſi auditores non omnino erunt alienati inſinuatio-
Beniuolētia ne: tum : ſi uehementer erunt alienati. Beniuolentia
quattuor ex locis comparatur ab noſtra ab aduer
ſariorum: ab iudicum perſona ab ipſa cauſa. Beni
uolos inquit iudices a quattuor locis facere debe
mus uel poſſumus : a noſtra perſona ab aduerſa-
riorum a iudicum ab ipſa cauſa. Rurſus a noſtra
perſona quattuor ex locis beniuolentiam iudicis
poſſumus comparare. Si de noſtris inquit factis :
& officiis ſine arrogātia dicemus. Plena enim glo
Officium ria in his duobus eſt in factis & officiis. Officium
Factum eſt quod ex legibus uel ex natura neceſſe eſt nos i
plere. Factum uero eſt quod ſupra q̄ debemus p̄
ſtamus. Ergo ſi de noſtris factis & officiis : ſed ſi
ne arrogantia dicemus. Deinde ſi crimina inquit
illata & aliquas minus honeſtas ſuſpitiones inic-

¶ Igitur exordium in duas partes diuiditur: in pri
cipium : & inſinuationem. Principium eſt oratio
perſpicue & protinus perficiens auditorem beni-
uolum: aut docilem: aut attentum. Inſinuatio eſt
oratio quadam diſſimulatione & circuitione ob
ſcure ſubiens auditoris animum. In admirabi-
li genere cauſæ : ſi non omnino infenſi erunt au-
ditores : principio beniuolentiam comparare lice
bit. Sin erunt uehementer alienati : confugere ne
ceſſe erit ad inſinuationem. Nam ab alienatis ſi
perſpicue & beniuolentia pax appetitur: non mo-
do ea non inuenitur : ſed augetur atq; inflamma
tur odium potius. In humili autem genere cauſa
contēptionis tollendæ: neceſſe erit attentū efficere
auditorē. Anceps genus cauſæ: ſi dubiā iudicatio
nē habebit: ab ipſa iudicatiōe exordiendū eſt. Sin
autē partem turpitudinis & partē honeſtatis habe
bit beniuolentiam captare oportebit : ut in genus
honeſtum cauſa trāſlata uideatur. Cū autē erit ho

neſtum cauſæ genus uel præteriti principium po/
terit & ſi cõmodum fuerit: aut a narratione inci/
piemus: aut a lege: aut ab aliqua firmiſſima ratiõe
noſtræ dictionis. Sin uti principio placebit: beni/
uolentiæ partibus utendum eſt: ut id quod eſt au
geatur. In obſcuro autem genere cauſæ per princi
pium dociles auditores efficere oportebit. Nunc
quoniam quas res exordio conficere oporteat di/
ctum eſt: reliquum eſt: ut oſtendatur quibus quoq;
rationibus quæq; res confici poſſint. Beniuolentia
iiii. ex locis comparatur. Ab noſtra ab aduerſario
rum: ab iudicũ perſona: ab ipſa cauſa. Ab noſtra
ſi de noſtris factis & officiis ſine arrogantia dixe
rimus: ſi crimina illata & aliquas minus honeſtas
ſuſpitiones iniectas diluemus: ſi quæ incõmoda
acciderint: aut que inſtent difficultates proferem⁹
ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici ute/
mur. Ab aduerſariorum autem: ſi eos: aut in odi
um aut in inuidiam aut in contemptionem addu/
cemus. In odium adducentur ſi quid eorum ſpur
ce: ſuperbe: crudeliter: malitioſe factum proferet᷑.
In inuidiam ſi uis eorum: potentia: diuitiæ: gra/
tia: cognatio: pecuniæ proferẽtur. atq; eorum uſus
arrogans: & intolerabilis: ut iis rebus magis uideã
tur q̃ cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem ad
ducentur: ſi eorum inertia: negligentia: ignauia: de
ſidioſum ſtudium & luxurioſum ocium profere/
tur. Ab auditorum perſona beniuolentia captabi
tur: ſi res ab his fortiter: ſapienter: manſuete. geſtæ
proferentur ut neq; aſſentatio nimia ſignificetur:
& ſi de his q̃ honeſta exiſtimatio: quantaq; eorum
iudicii & auctoritatis expectatio ſit oſtendet᷑. A re
bus ipſis: ſi noſtram cauſam laudando extollemus
aduerſariorũ p contẽptionem deprimemus. Atten
tos autem faciemus: ſi demonſtrabimus ea: que di
cturi erimus magna: noua: incredibilia eſſe: aut ad
omnes: aut ad eos qui audient aut ad aliquos illu
ſtres homines aut ad deos immortales: aut ad ſum
mam reipu. pertinere: & ſi nos pollicebimur breui
noſtram cauſam demonſtraturos: atq; exponemus
iudicationem aut iudicationes ſi plures erunt. Do
ciles auditores faciemus: ſi aperte & breuiter ſum
mam cauſæ exponemus: hoc eſt in quo conſiſtat

ctas diluemus ideſt ſi ea quæ ad deformationem
perſonæ noſtræ preter iudicialem queſtionem fue
rint obiecta diluemus. Deinde ſi aliquid futurum
mali prædicemus quomodo ipſe Cice. Moneo: p̃
dico: ac denuncio. Poſtremo a noſtra perſona be
niuolentiam comparemus: ſi inquit pro nobis ſup
plici utamur oratione. Deinde ab aduerſario-
rum perſona tribus ex locis beniuolentiam iudi-
cis comparamus ſi eos aut in odium: aut in cõtem
ptionem: aut in inuidiam deduxerimus. In odium
ſic: ſi eoruʒ turpia uel crudelia facta proferamus.
In inuidiam ſic: ſi eorum potentiam gratiam pecu
niam proferamus. Et quoniam hæc interdum nõ
modo: non crimini: ſed etiam decori ſunt. Recte
addidit. Horum omnium uſum arrogantem. Mul-
tæ enim res per ſe malæ ſunt. Multæ cum mediæ
ex euentu bonæ uel malæ fiunt. Deinde in cõtem
ptionem ſic aduerſarios adducimus: ſi eos contem
nendos eſſe dicamus ꝙ aut negligentes ſint: aut
ignaui. Ab iudicum perſona uero duobus ex locis
beniuolentiam comparamus: ſi eorum bene geſta
ſine adulatione proferamus. Et ſi dicamus præſen
tis iudicii magnam eſſe expectationem: Poſtre-
mo ab ipſo negocio duobus ex locis beniuolen-
tiam comparamus. Si noſtram cauſam laudando
extollamus aduerſariorum uituperando deprima
mus. Attentos autem faciemus ſi demõſtrabimus Attentos
ea quæ dicturi erimus magna: noua. Nunc docet
quemadmodũ attentos iudices facere debeamus:
Attentos inquit iudices faciemus: ſi nos magna ꝓ
mittamus dicturos eſſe ut ait Virgi. Maius opus
moueo. Deide ſi noua nos dicturos eſſe dicamus.
Interdum etiam ſi magna inquit non ſit res tamen
noua animos auditorum facit attentos. Poſtremo
ſi incredibilia. Neceſſario etenim attente audien-
dum eſt quod uix credi poſſe promitto. Deinde ſi
hæc inquit magna noua incredibilia dicamus nũc
ad omnis pertinere: ut ſæpe Cice. ait de quo aga
tur non ſolum ad reum: ſed ad omnium fortunas
dicit pertinere. Nunc ad eos qui audiunt: ut Cice.
ſæpe ait hoc ideo agi ut a iudicibus iudicia tranſ
ferantur. nunc ad aliquos illuſtres ſi dicamus rem
iuſtam ad ſacerdotes: ad ſenatores: uel alios huiuſ
modi pertinere. Nunc ad deos imortales: ut Cice.
de domo ſua dicit. Rem ad deos pertinere ne ipſi
Ciceronem domo expuliſſe uideantur. Nunc ad
ſummam reipub. pertinere. Ergo his omnibus at-
tentos iudices facimus cum nos breuiter dicturos
eſſe promittimus. Exponere inquit debemus iudi
cationem: aut iudicationes ſi plures erunt: Deinde
oſtẽdit quo pacto dociles auditores facere debea
mus. Si inquit in principiis ea quæ ſunt nobis di-
cenda ponamus ut nobis iudices ad cognoſcen-
dum negocium comparemus: præterea inquit cuʒ
dociles iudices faciemus: ſimul attentos iudices fa
cere debemus. Ita ipſe Cicero in cluentiana facit
dociles iudices cuʒ ait: aiaduerti iudices oẽm accu
ſatoris orationẽ in duas diuiſam eẽ ptes. Deide fa
cit attẽtos oratores cũ ait. Quarũ altetam inniti &
magnopere confidere uidebatur inuidia iouetera

iudicii Iuniani & reliqua. Tūc etenim inqt index
melius docilis fiet: ſi & attentus fuerit affectus:
hæc de principiis: nunc nobis de inſinuatione di-
cendum eſt.

Inſinuatio

¶Inſinuatione igitur utendum eſt cum ad admira
bile genus cauſæ eſt. Diximus pricipiorꝫ triplicem
eſſe finem. ſ. ut beniuolos iudices aut attentos: aut
dociles faciamus. idem nobis & in inſinuatione fa
ciendū eſt: ſed hoc intereſt ꝙ in pricipiis hoc apert
te facimus. Inſinuatione occulte quibuſdam circui
tionibus nec in alio cauſæ genere niſi ĩ admirabili:
tunc cum animi iudicum erunt uehemēter offenſi.
Ergo inquit inſinuatione tunc erit nobis utendum
cum animi iudicum fuerint offenſi. Et oſtendit qui
bus offenſos iudicū animos poſſimus agnoſcere.
Prius enim uulnus inſpiciendum eſt ſic apponēda
medicina. Tribus inquit uel maxime cauſis animi
iudicum offenduntur. Verum cū ait maxime oſten
dit & aliis cauſis offendi iudices: ſed his plærūqꝫ
ſi aut in negocio ipſo ineſt aliqua turpitudo: ut res
ipſa præter perſonas aut iudicis: aut gentis pariat
offenſionem: aut ſi iam aliquid iudicibus ab his q
primū dixerunt perſuaſum uidetur: & ideo q poſt
dicturus eſt: non libenter auditur. Aut ſi illi qui au
dituri ſunt: alios audiēdo coepint eſſe offenſi. Qua
re cū hæc animaduerteris ſingula hac dicendi arte
ſanabis. ſi cauſæ turpitudo contrahet offenſionē.
Duobus modis cauſa contrahit turpitudinem: aut
enim res turpis ē: aut perſona: ſi inquit perſona tur
pis fuerit: aut alium hominem ſubiicies: qui ama-
tur: aut rem pro perſona. Deīde ſi res turpis fuerit
aut aliam rem: q̄ honeſta eſt: ſubiicies: aut rem ꝑ
homine: ſi utrūqꝫ turpe fuerit & res & perſona in
cōmodum erit eam ſuſcipere. Tamen ſiquid leui-
ter turpe fuerit poteſt ſuſcipi deīde inquit debebis
diſſimulare defenſiōem. Poſtq̄ mitiores reddideris
auditores paulatim ingredi in eandem defenſionē
& dicere ea quæ aduerſariis diſpliceant tibi ēt di
ſplicere. Sed nihil horꝫ ad tuū negocium pertinere.
Deinde inqt occulte & de aduerſariis detrahere de
bebis. Poſtremo inquit de ſimili negotio aliquorū
iudicū afferri oportebit exemplū. Animaduertere
tamen debemus ut & inſinuatione quattuor locis
præcepit beniuolentiā cōparandam. i. ab ipſa cau
ſa: a noſtra perſona: ab aduerſariorū: a iudicum: a
perſona dixit poſſe beniuolentiā cōparari: ubi ait
pro eo homine. in quo offenditur alium hominem:
qui diligitur interponi oportet: & reliqua. Deinde
oſtendit quemadmodū a noſtra perſona beniuolen
tiam comparemus cum ait: & diſſimulare te id de
fenſurum quod exiſtimeris defenſurus. Deīde ubi
iam mitior factus erit auditor ingredi pedetentim
in defenſionem: & dicere ea quæ indignent aduer
ſarii: tibi quoqꝫ indigna uideri. ab aduerſariorū ue
ro perſona docet: quemadmodū beniuolentiāꝫ cō
paremus. cum dicit. Et negare te quicq̄ de aduerſa
riis eſſe dicturum: neqꝫ hoc: neqꝫ illud. ut neqꝫ ap
te lædas eos qui diliguntur & tamē id obſcure fa
ciens: quoad poſſis abalienes ab his auditorū uo
luntatem. Poſtremo docet: ut a iudicum perſona be

controuerſia. Nam & cum docilem uelis facere ſi
mul & attentum facias oportet: Nam is maxime
docilis eſt: qui attentiſſime eſt paratus audire.
¶Nunc inſinuationes quēadmodum tractari con
ueniat: deinceps dicendum uidetur. Inſinuatione
igitur utendum eſt: cum admirabile genus cauſæ
eſt: hoc eſt ut ante diximus cum animus auditoris
infenſus eſt. Id autem tribus ex cauſis maxime fit:
ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo. aut ſi
ab his qui ante dixerunt: iam quiddam auditori ꝑ
ſuaſum uidetur. aut ſi eo tempore locus dicēdi da
tur: cum iam illi quos audire oportet defeſſi ſunt
audiendo. Nam ex hac quoqꝫ re nō minus q̄ ex pri
mis duabus in oratore nōnunq̄ animus offenditur
auditoris. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſio-
nem aut pro eo homine in quo offenditur: alium
hominem q diligitur interponi oportet: aut pro re i
qua re offenditur aliam rem quæ probetur. aut pro
re hominem: aut pro homine rem: aut ab eo quod
oderit ad id quod animus auditoris diligit tradu
catur: & diſſimulare id te defenſurum: quod exiſti
meris defenſurus. Deinde cum iam mitior factus
erit auditor ingredi pedetentim defenſionem: & di
cere ea: quæ indignentur aduerſarii: tibi quoqꝫ indi
gna uideri. Deinde cum lenieris eum qui audiet:
demonſtrare nihil eorum ad te pertinere: & negare
te quicq̄ de aduerſariis eſſe dicturū: neqꝫ hoc: neqꝫ
illud: ut neqꝫ apte lædas eos: q diligunt. & tñ id ob
ſcure faciens: quoad poſſis alienes ab eis audito-
rum uoluntatem. & aliquorum iudicium ſimili de
re. aut auctoritatem proferre imitatione dignam.
Deinde eandem aut conſimilem aut maiorem aut
minorem agi rem in ꝑſentia demonſtrare. Sin ora
tio aduerſariorum fidem uidebitur auditoribus fe
ciſſe: idqꝫ ei qui intelligit: quibus rebus fides fiat:
facile erit cognitu: oportet aut de eo quod aduerſa
rii ſibi firmiſſimum putarūt: & maxime hi qui au
dierint probarint primum te dicturꝫ polliceri: aut
ab aduerſarii dicto exordiri: & ab eo potiſſimum
quod ille nuperrime dixerit. aut dubitatiōe uti qd
primum dicas: aut cui potiſſimum lōco reſpōdeas
cum admiratione. Nam auditor. cum eum quē ad
uerſarii putarant perturbatum oratione: uideat abi

mo firmiſſimo cōtradicere paratum: plærūq; ſe potius temere aſſenſiſſe: q̄ illum ſine cauſa conſiderare arbitratur. Si auditoris ſtudium defatigatio ab alienabit a cauſa: te breuius q̄ paratus fueris eſſe dicturum: cōmodum eſt polliceri: nō imitaturum aduerſarium. Siu autē res dabit nō inutile eſt: aut ab aliqua re noua: & ridicula incipere: aut ex tempore: quæ nata ſit: quod genus ſtrepitum acclamationem dicimus: aut iam parata: que uel apologum uel fabulam. uel aliquam contineat irriſiōem: aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem aliquid triſte: nouum: horribile: non incommodum eſt ſtatim iniicere. Nam ut ſacietas cibi & faſtidium: aut ſubamara aliqua re releuatur: aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo: aut admiratiōe integratur: aut riſu nouatur. Ac ſeperatim quidem quæ de principio: & inſinuatione dicenda uidebātur: hæc fere ſunt. Nunc quiddam breuiter cōmuniter de utroq; ꝑcipiendum uidetur. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere: & omnia omnino ea quæ pertinēt ad dignitatē in ſe cōtinere: propterea ꝙ id optime faciendū ē: quod oratorem auditori maxime cōmēdat. Splēdoris & feſtiuitatis & cōcinnitudinis minimū: ꝓpterea ꝙ ex his ſuſpitio quædā apparitiōis atq; artificioſæ diligētiæ naſcitur: quę maxime orationi fidē: oratori adimit dignitatem uel auctoritatem.

niuolentiam cōparemus: cum ait: Et aliquorū iudicium ſimili de re: aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait. Deinde eandem: aut ſimilem: aut maiorem: aut minorem agi rem in pſentia demonſtrare. Etenim ſemper poſt exemplū facienda eſt comparatio. Comparatio porro: nunc a pari: nunc a maiori: nunc a minori ſemper fiat neceſſe ē. Oſtēdit quod primū fuit: Si per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent: quibus modis ab his poſſet beniuolentia comparari. Nunc īquit ſi oratio aduerſariorū dictis finem fecerit. Et ideo iudices uidentur abalienati tribus modis beniuolentiam comparabis: ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarii te dicturum eſſe promittas: aut ſi ab eo dicto incipias quod aduerſarius nuper dixerit: aut ſi inquit cum admiratione dubites: cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni: cum enim inquit te iudices uiderint paratum ad reſpondendum exiſtimabunt ſibi non recte ab his: qui ante dixerunt: id quod crediderant fuiſſe perſuaſum. Poſtremo docet quo pacto beniuolentiam nobis a iudicibus comparemus: ſi forte ipſi iudices defatigati fuerint multos audiēdo. Primo inquit oportebit polliceri breuius te q̄ paratus fueris dicturum. Deinde ſi ſe ita habebit negociū utile erit rebus nouis: uel ridiculis riſum iudicibus aut iocum moueri. Atq; id duplici modo: aut ex tēpore: ſi forte clamor: aut ſtrepitus fuerit exortus: aut excogitatis paratiſq;: ut uel a fabula incipias: uel apologo ad præſens negocium pertinentibus. Fabulæ ſunt quas fere uidemus extitiſſe ex phedris Medæis clitemneſtris: aliiſq; ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ: quædam formæ ac ſpecies ad uiuēdum: ut extat illa de mure & leone. ergo ſi inquit negocii dignitas patietur riſum uel iocum mouere oportebit. Sin autem tale negocium fuerit ut iocandum non ſit a re aliqua triſti & ſeuera cōmodum erit incipere. Nam ut inquit cibi faſtidium nunc ſubdulci re: nunc ſubamara releuatur. Ita inquit ſtudium audiendi: apud iudices nunc rebus ridiculis: nunc aſperioribus redintegratur. Ac ſeparatim quidem quæ de principio & inſinuatione dicenda uidebantur hæc fere ſunt. Supra inquit quid in principiis faciendum eſſet: quid in inſinuatione ſeparatim diſputauimus. Nunc inquit breuiter: in utrūq; præcepta dabimus. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere. & omnino omnia: quæ pertinent ad dignitatem in ſe continere. Sententiarum inquit non illarum: que generaliter dicuntur ut eſt illud: Obſequium amicos ueritas odium parit. Præceptum eſt autem: nequid in principiis generaliter dicatur: ſed hic ſententias accipiamus. Senſus atq; inuentiōes plurimas atq; eaſdem graues. Præterea inquit: ut cōmendati ſimus auditoribus: in exordio omnia illa habere debemus quæ nobis: uel orationi noſtræ pariant dignitatem. Splendoris & feſtiuitatis & cōcinnitudinis minimum. In exordio inquit: nihil ſplendidum: nihil diligenter accuratum habere debemus: ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negocii demonſtremus. Docuit quid in principiis: quid in inſinuatione: quid generaliter in utroq; ſeruare debemus: Quare poſtq̄ oſtendit quid faciendum eſſet. præcipit rurſus quid non faciendum ſit.

Côparatio

Fabulæ

Apologi

Exordii decorum

De uitiis exordiorum. Ti. X.

Vitia uero hæc ſunt certiſſima exordiorū: quæ ſummopere uitare oportebit uulgare. cōmune. commutabile. ſeparatum. longum. tranſlatum. contra præcepta. Vulgare eſt quod i plures cauſas

¶ Vitia uero hæc ſunt certiſſima exordiorum: q̄ ſummopere uitari oportebit: Vitia uero inq̄t hæc ſunt certiſſima: exordiorum. Cum ait certiſſima: oſtendit & ſupra ſe non nihil de uitiis exordii dixiſſe. ait enim ſplendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum in exordio eſſe debebit. Verum hæc maxima uitia exordiorum eē dicit: atq; hæc omnino uitanda eſſe præcipit. Vulgare: cōmune: cōmutabile longum: ſeparatum: tranſlatum cōtra præcepta. Vulgare eſt quod in plures cauſas po

Vitia exordiorum

Vulgare

poteſt accõmodari:ut conuenire uideatur. Cõmu
ne eſt quod nihilo minus ĩ hac q̃ ĩ contrariam par
rem cauſæ poteſt conuenire. Cõmutabile eſt quod
ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria
parte dici. Longum ẽ quod pluribus uerbis aut ſen
tentiis ultra q̃ ſatis ẽ producitur. Separatũ ẽ quod
non ex ipſa cauſa ductum ẽ:nec ſicut aliquod mẽ
brum annexum orationi. Trãſlatum ẽ.quod aliud
efficit q̃ genus ſuæ cauſæ poſtulat:ut ſi quis doci/
lem faciat auditorẽ:cũ beniuolẽtiam cauſa deſide
rat: aut ſi prĩcipio utatur cum inſinuationem res
poſtulat. Contra p̄cepra eſt.quod nihil eorum effi
cit: quorum cauſa de exordiis præcepta tradũtur:
hoc ẽ quod eum qui audit: neq; beniuolum: neq;
attentum:neq; docilem reddit:aut quod(quo ni/
hil profecto peius eſt)ut contra ſit faciet. Ac de
exordio quidem ſatis dictum ẽ.

teſt accõmodari:ut conuenire uideatur. Vulgare ẽ:
quod in plures cauſas poteſt accõmodari.i. quod
dicitur generale principium:& quod nõ unius:ſed
omniũ poteſt eſſe cauſarum: ſi ſic incipias. Iouem
ego optimum maximum uellem ſi fieri poſſet iudi
Cõmune — ces. Cõmune:quod nihilo minus in hanc q̃ in con
trariam partem cauſæ poteſt conuenire. Cõmune
eſt:quod nihilo minus in aliquã contrariam partẽ
cauſæ poteſt conuenire. Inter uulgare & cõmune
hoc intereſt. Vulgare omnium cõtrouerſiarum eſt:
cõmune in eadẽ controuerſia utriuſq; partis:itaq;
cõmune ſpecie includit. Vulgare uero generale eſt.
Quare cõmune erit quod tam a nobis q̃ ab aduer
ſariis dici poteſt. Cõmutabile eſt:quod ab aduer/
ſario poteſt leuiter cõmutatum ex contraria parte
Cõmutabile — dici. Cõmutabile eſt inquit quod non quidẽ ab ad
uerſariis dici poſſit: ita ut a te probatum eſt. Sed
cõmutato uerbo uel addito poſſit in partẽ contra
Longum — riã cõmutari. Longum ẽ:quod pluribus uerbis aut
ſententiis ultra q̃ ſatis producitur. Meminimus in
duobus eſſe orationem noſtram:nunc in uerbis ſin
gulis:nunc in coniunctis:quæ ſententiæ dicuntur.
Itaq; inquit longum eſt:quod nimis aut in uerbis:
Separatum — aut in ſententiis inuolutum eſt. Separatũ:quod nõ
Trãſlatum — ex ipſa cauſa ductum eſt:Nec ſicut aliquod mem
brum annexum orationi. Separatum eſt:quod non eſt proprii negocii:neq; eius cauſæ qua de agitur:ut ſi homicida ti
bi accuſandus ſit:& tu ab adulterii facinoribus exordium ſumas. Tranſlatum eſt:quod aliud conficit: q̃ cauſæ genus
poſtulat:ut ſiquis docilem faciat auditorem:cum beniuolentiam cauſa deſideret. Tranſlatum eſt inquit cum ignorato
genere cauſæ dociles pro attentis aut attentos pro beniuolis faciendos nobis iudices putamus. Contra præceptum ẽ:
Contra p̄ceptum — quod nihil eorum efficit quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur. Contra præceptum eſt inquit quod nõ modo
iudicum animos non comparat ſibi: ſed interdum etiam infeſtos facit. Quare finitis exordii præceptis nunc nobis de
Narratio — narratione dicendum eſt.

De narratione. Titu. XI.

Narratio eſt rerum geſtarum:aut ut geſtarum
expoſitio. Narrationum tria ſunt genera:
unum genus eſt: in quo ipſa cauſa: & omnis ra/
tio controuerſiæ continetur. Aliud ĩ quo digreſſio
aliqua extra cauſam aut criminationis:aut ſimili/
tudinis aut delectationis non alienæ ab eo negocio
de quo agitur: aut amplificationis cauſa ĩterponi
tur. Tertium genus eſt remotum a ciuilibus cauſis:
quod delectationis cauſa non inutili cum exercita
tione dicit̃ & ſcribit̃. Eius partes ſunt duæ:quarũ
altera ĩ negociis altera uero ĩ perſonis maxime uer
ſatur. Ea q̃ in negociorũ expoſitione poſita ẽ: tres
habet partes fabulam:hiſtoriam: argumẽtum. Fa/
bula ẽ: in qua nec uere nec ueriſimiles res continẽ
tur:cuiuſmodi ẽ angues ingẽtes alites iugo iuncti.
Hiſtoria ẽ res geſta ab noſtræ ætatis memoria re

Narratio ẽ rerum geſtarum aut ut geſtarum ex
poſitio:definit quid ſit narratio. In definitione uero
ut ſæpe iam diximus omnia quæ ad rem aperien
dam pertinent: colligi atq; includi debent. Quare:
quoniam non tantum illa narrantur quæ uere ge
ſta ſunt:ſed etiam illa q̃ non geſta ſunt:ſed geri po
tuerunt,ideo ait: narratio eſt rerum geſtarum: aut
ut geſtarum expoſitio. Geſtarũ rerũ expoſitio ẽ nego
ciorũ ciuiliũ & hiſtoriarũ:ut geſtarũ rerũ expoſitio
ẽ comœdiarũ fabularũ & thematũ q̃ ĩ auditorio
dicunt̃. Ergo tria genera narrationis eſſe dicit. Ve
rum quod ſit in cauſæ expoſitione: ut eſt illud. C.
quintius frater huius te. P. quintii fuit & hunc ſimi
lia. Verum quoniam narratio cauſæ non id ſolum
agit ut res geſtas explicet: Verum etiam multa fu
turis præſtruit quæſtionibus. Animaduertamus ut
Cicero utrũq; complexus ſit: in quo ipſa cauſa in
quit: hoc ad rerum expoſitionem. Et omnis ratio
controuerſiæ continetur: hoc ad quæſtiones perti
net: ergo unum narrationis genus eſt in quo ipſa
cauſa & omnis ratio controuerſiæ continet̃. Aliud
genus narrationis eſt quod extra cauſam eſt: ſed ad
cauſam facit:ut eſt illud Agonis eſt quædam lilybi
tana liberta Veneris erycinæ. Hæc narratio extra
cauſam eſt. Agitur enim qui magis debeat accuſa
re:ſed tamen ad cauſam facit. Locus enim intro/
ducitur:in quo ſe Cecilii iniuriam a Verre paſſum

mota: quod genus eſt: Appius indixit Carthaginē ſibus bellum. Argumentum eſt ficta res quæ ta/ men fieri potuit: huiuſmodi apud Terentium ē. Nam poſtquā exceſſit ex ephebis Soſia. Illa autē narratio: quæ in perſonis uerſatur: eiuſmodi eſt: ut ea ſimul cū rebus ipſis perſonarum ſermones: & animi poſſint perſpici hoc modo. Venit ad me ſæpe clamitans quid agis mitio? cur perdis adole ſcentem nobis? cur amat? cur potat? cur his rebus ſumptum ſuggeris? Veſtitui nimio indulges. Ni/ mium ineptus eſt: nimium durus ipſe eſt preter æquum & bonum. Hoc in genere narrationis mul ta debet ineſſe feſtiuitas confecta ex rerum uarie tate: animorum diſſimilitudine: grauitate: leuita te: ſpe: metu: ſuſpitione: deſiderio: diſſimulatione: errore: miſericordia: fortunæ commutatione: inſpe rato incōmodo: ſubita lætitia: iucundo exitu re/ rum. Verum hæc ex his que poſtea de elocutione præcipientur: ornamenta ſumuntur.

eſſe cōmemorat: qua ſe læſum accuſare debere cō tēdit. Verum narratio extra cauſam quatuor mo dis fit: aut criminationis cauſa: aut ſimilitudinis: aut delectationis: aut amplificationis. Criminatio nis cauſa fit ut dio quidam fuit halcſinus paſcſſus mortuus eſt. G. ſacerdote prætore: Similitudinis cauſa fit: ut eſt illud. Sic iſte multo ſceleratior & ne quior: q̄ ille Adriāus aliquanto etiam felicior fuit. Diſgreſſio & hæc uideri poteſt: ſed non interpo nitur narratio quæ cauſa eſt deliberationis. Dele ctationis cauſa fiat non aliena ab eo negocio quo de agitur ut ſi prata ſi nemora ſi fontes niueſq3 de ſcribas & hāc ipſam deſcriptionem ad cauſam ap plices. Amplificationis cauſa fit ut eſt illud de Eri phila quæ uiſum ornamentum adamauit. Amplifi cat crimen Verris q̄ cum illa rem uiſam adamaue rit: Verres multa etiam non uiſa concupierit. Ergo ſecundum genus narrationis hoc eſt q̄ digreſſio di citur quæ fit aut criminatiōis aut ſimilitudinis aut delectationis aut amplificationis cauſa. Tertium genus narrandi eſt quod extra oratorem eſt: hoc ē quod ait Remotum a ciuilibus cauſis. Eſt autem poetarum uel hiſtoriographorum dat tamen cur ſim etiam in hanc narrationem præcepta. Hæc in quit narratio remota a ciuilibus cauſis duo mem bra habet. Nam aut propter negocia exponenda ſumitur quod eſt comœdiographorum uel tragæ diographorum uel propter perſonas. Verſidici ue

ro in utroq3 uerſantur. Nam Vergilius Aeneæ & mores & facta deſcribit. ergo hæc narratio extra oratorem in duo diuiditur in negocia & in perſonas. Verum illa narratio quæ in negociis eſt: tres habet partes: fabulam: hiſtoriam: ar gumentum. Fabulam dicit eſſe quæ nihil ueri nec uериſimile continet & dat exemplum cuiuſmodi eſt: Angues ingen tes alites iuncti iugo. Verum hic quæſtio eſt cum in definitione generali narrationis dixerit. Narratio eſt rerum geſta rum aut ut geſtarum expoſitio: cur in fabulæ definitione quæ utiq3 quoniam & ipſa narratio eſt generi ſimilis eſſe de buit. Ait fabula eſt in qua nec ueræ nec ueriſimiles res continentur? Deinde hiſtoria eſt inquit quæ res ueras continet: ſed a noſtra memoria remotas: & dat exēplū: quod genus ē Appius idixit Carthaginēſibus bellū. Argumētū eſt ficta res q̄ tū fieri potuit. Argumētū ē: qđ qdē n̄ ē factū: ſed fieri potuiſſe creditur ut i Terētio adoleſcētis uita narrat̄. Nā is poſtq̄ exceſſit ex ephebis Soſia. A negociis ergo narratis tres ptes hēt: fabulā: hiſtoriā: argumētū: fabula nihil uериſile cōtinet: hiſtoria geſta præteritorum argumentum non uerum ſed ueriſimile. Illa aūt narratio que uerſatur in perſonis exprimendis talis eſſe inquit debet ut in narratione rerum uim perſonæ agentis & animos oſtendat & dat exemplum de Teren. ubi Demeæ & Mitionis ſenum perſona morum cōtrario ſecernitur. Venit ad me ſæpe clamitās: Quid agis Mitio cur perdis adoleſcentem nobis & reliqua in his omnibus & rigor & auſteritas perſone obiurgantis oſtenditur. Verum ne nos perturbet q̄ in illa narratione quæ in negociis eſt: ſæpe etiam perſona deſcribitur: nam deſcribitur Ca telina: deſcribitur Sertorius & reliqui: & illa rurſus narratione que de perſonis eſt geſta etiam narrantur. Non inquam nos perturbent quia mixta ſunt: ſed animaduertere debemus quid propter quid dicatur. Sæpe enim perſona deſcribit ut negocium pateſcat. ſæpe geſta narrantur ut apertius qualis ſit perſona uideatur.

Fabula

Argumentū

¶ Nunc de narratione ea quæ cauſæ continet ex/ poſitionem dicendum uidetur. Oportet igitur eā tres habere partes: ut breuis: ut aperta: ut probabi lis ſit. Breuis erit ſi unde neceſſe eſt: inde ſumatur initium. & nō ab ultimo repetatur. Et ſi cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe eius partes non dicen/ tur (Nam ſæpe ſatis eſt: quid factum ſit dicere: non ut enarres quemadmodum factum ſit) Et ſi non longius quam ſcitu opus eſt in enarrando p

¶ Nunc &c. Ad preceptum narratiōis illius reuer titur que ipſam cauſam continet & totius contro uerſiæ narrationem. Oportet igitur eam tres habe re res ut breuis ut aperta: ut probabilis ſit. Opor tet igitur eam tres habere uirtutes: ut breuis: ut aperta ut probabilis ſit. Tres uirtutes ſunt narra tionis: ut breuis ſit narratio. ut aperta ut probabi lis. Verum ut hæc tria ſemper omnia ſint: non unū aliquod ex tribus Itaq3 iſtæ uirtutes narrationis: licet & aliis partibus orationis conueniant: narra tionis tamen ſunt propriæ. Aliarum autem partiū orationis uirtutes narrationi cōuenire poſſunt: que libet reprehenſio: quælibet confirmatio: quælibet criminatio poteſt habere hæc tria: ſed quaſi alie

Narrationis uirtutes

cedetur. Et ſi nullam in rem aliam trāſcribitur. Et ſi ita dicetur: ut nonnunquam ex eo quod dictum ſit id quod dictum non eſt intelligatur. Et ſi non modo id quod obeſt: uerum etiam id quod nec obeſt: nec iuuat præteribitur. Et ſi ſemel unumquodq; dicetur. Et ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit incipietur deinceps. Ac multos imitatio breuitatis decipit: ut cum ſe breues putant eſſe longiſſimi ſint: cum dent operam: ut res multas breuiter dicant: non ut omnino paucas res dicant: & non plures quam neceſſe ſit. Nam pleriſq; breuiter dicere uidentur: qui ita dicunt: Acceſſi ad ædes: puerum uocaui: Reſpondit: quæſiui dominum: domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius non potuit dicere: tamen quia ſatis fuerat dixiſſe dominum negauit eſſe domi: ſit rerum multitudine longus. Quare hoc quoq; in genere uitanda eſt breuitatis imitatio: & non minus rerum non neceſſariarum: q̄ uerborum multitudine ſuperſedendum eſt.

na. Ipſa autem quæ habent narrationi non conueniunt. ut inductiones. ut ratiocinationes: & reliqua huiuſmodi quæ fidei ſunt: non affectus. Igitur tres iſtæ uirtutes narrationi oratoriæ conuenire poſſunt: & illi narrationi: quæ extra ciuiles cauſas ē. Namq; hiſtoria & breuis eſſe debet in expoſitione & aperta & probabilis: ut Sal. ſibi omnia ĩ Catelina tribuit: quam breuiſſime potero paucis abſoluã. Cum alii hiſtoriographis ſingula tradidiſſet in libro primo hiſtoriarum dat Catoni breuitatē. qui romani generis diſertiſſimus paucis abſoluit. Fannio uero ueritatem. ſed anteq̃ dicamus ut breuis narratio fiat: ut aperta: ut probabilis principio dicendum uidetur quid ſit narratio oratoria: quid agat uel quo diſtet a reliquis partibus orationis. Oratio que negocium explicat: atq; inſinuat audienti narratio dicitur: explicans quid geſtum ſit: aut per uerum aut per ueriſimile ideſt aut id quod geſtum eſt: aut per id quod geri potuit: quæ oratio tameſi partibus narratiōe plenis inclinet in actoris commodum: non tamen ad pugnam continuo eaſdem partes dicit. Negocium enim iduci inſinuatur: nō pars negocii. Agitur enim ut cauſam iudex norit. Cauſa uero duarum partium eſt. ſed ſubtilitas exponentis aliquid quod ſuæ parti proſit inſinuat: nam iudex ſic ab uno audit quaſi extra partem: ſed uere is optimus patronus eſt in narrando: qui ita narrat: ut & aduerſarius ita narrare potuiſſe credatur. Verum talis oratio eſſe nō poteſt cum crimina proponuntur: quibus in propoſitionibus & ſi illud dicatur illud fuit: illud conſecutum eſt: & cætera ſimilia: tamen narratio non eſt: quoniam hæc omnia ad criminationem continuo dicuntur. Et non id agit in hac oratione. ut iudex ſciat cauſam: ſed ut audiat crimen admiſſum. At in narratione cum cauſa omnis fuerit explicata: tunc crimen aut ab accuſatore proponitur poſt narrationē. quaſi intentio aut ad defenſorem quaſi quæſtio ut purgetur. ſextus Roſcius occiſus eſt. Accuſator dicit a filio: Tullius negat: hinc eſſe criminatio poteſt & defenſio. Inſinuatur iudici per narrationem totum negocium ubi quando quomodo ſextus Roſcius ſit occiſus. Hoc dicat utraq; pars neceſſe eſt: huic ſinguli ſubtiliter interiaciunt id quod parti ſuæ prodeſſe poſſit non pugnæ modo ſed adiuncta ueriſimilitudine ut ita narret quaſi & aduerſarius: eodem modo narrare poſſit. Explicito negocio cauſaq; cognita incipit aduerſarius dicere: q̄ ſextum Roſcium filius interemit & hæc criminatio. Si autem defenſor ē proponi crimen: quaſi quæſtionem. Occidiſſe patrem ſextus Roſcius arguitur & affert argumenta quibus hoc poſſit diſſoluere. Ita in dictionibus aliis criminationes intelliguntur: uel propoſitiones criminū: cum oratio exponendi quodammodo implicatam ſecum habet intentionem: ut occidiſti ac tuliſti. At ubi narratio ē: poſt narrationem dicuntur: ſed tamen in narratione ſignificantur iudici non aperte ab oratore dicuntur.

Breuis narratio.

¶ Breuis erit: ſi unde neceſſe eſt: inde initium ſumetur: & non ab ultimo repetetur. Breuis erit: ſi unde neceſſe inde initium ſumet: non ab ultimo repetet. Dixit ſupra narrationem oratoriam tres uirtutes habere debere: ut breuis ſit: ut aperta: ut probabilis: nunc docet breuis narratio quemadmodum eſſe poſſit: & breuis pro qualitate negocii. Breuis inquit erit ſi initium ſumas a rebus neceſſariis non ab ultimo: utputa: Si nobis bellum Troianum narrandum ſit: debemus a raptu Helenæ incipere: non a Læda: quæ Helenam genuit: ergo præcepta dat in breuem narrationem: que in initio narrationis. quæ in fine: quæ in medio ſeruare debeamus: atq; hoc præceptum de initio narrationis eſt quod ait: Breuis erit: ſi unde neceſſe eſt inde initium ſumetur: non ab ultimo repetetur. Et ſi cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe. eius partes non dicentur: utputa cum ſufficiat dicere occidit. & non dicamus & uoluit: & potuit: & occidit. Cum harum partium ſumma: ſit occidit: & hoc dixiſſe ſufficiat. Verum hoc præceptum de medio narrationis eſſe poteſt. Et ſi non longius quam quod ſcitu opus eſt in narrando procedetur ideſt ſi narres quouſq; narrandum eſt: non etiam illa narrentur: que iam in tractatus cadunt utputa quidam fortiter fecit: petit premii nomine ærarii dimidium: contra dicitur: narrandum eſt quemadmodum fortiter fecerit: non etiam quemadmodum ad ciuitatem regreſſus ſit & quēadmodum præmium petierit & quemadmodum ei contradictum ſit: uerum hoc præceptum de fine narrationis eſt. Et ſi nullam in rem aliam tranſibitur ſcilicet ut illa tantum narres: quæ ad cauſam pertinent: non etiam aliqua quæ extra ſunt: & quæ ad negocium minimæ pertinent & ſi ita dicetur: ut nonnunquã ex eo quod dictum ſit: id quod non ſit dictum intelligatur. Vt poſita ſecunda: quæ ſunt ſua prima declarent. Si dicas inde cum reuerſus eſſem utiq; cum dicis reuerſus oſtendiſti: & profectum neſcio quo & perueniſſe poſtremum reuerſum. Et ſi non modo id quod obeſt: uerum etiam id quod neq; obeſt: nec adiuuat præteribitur. Et enim qui breuitati ſtudet non modo illa in narratione p̄

terire debet:quæ obſutura ſunt:uerum etiam illa.quæ nihil profutura.Et ſi ſemel unumquodq; dicetur id eſt nõ modo illa preetereantur quæ aut obſutura ſunt aut nihil profutura : uerum illa proſunt:ut ſemel dicantur non bis.aut amplius.Et ſi non ab eo in quo proximo deſitum erit deinceps incipietur.Præceptum omne duplex eſt.nunc enim oſtendit quid faciendum ſit nunc quid non faciendum.Ita hic Cicero in ſuperioribus oſtendit quid eſſet in narratione faciẽdum : nunc oſtendit quid ſit non faciendum.Et ſi non ab eo inquit : quo in proximo deſitum erit : deinceps incipietur id eſt ne a re illa:quã nuper diximus ad aliam rem ſumamus exordium:ſi dicas profectus urbe ſum:& cum eſſem profectus ad uillam ueni : & cum ueniſſem.Quare is qui breuiter narraturus ẽ iterare nihil debet.Ac multos imitatio breuitatis decipit : ut cum ſe breues putent eſſe longiſſimi ſint.Sæpe inquit : & ſi dictio in uerbis breuis eſt:tamen longa efficitur : cum non neceſſariæ res in narratione ponuntur. Quod ut nos non prætereat primo nobis dicendum eſt quemadmodum poſſumus intelligere ꝙ ubicunq; dicta ſint ſingula uerba ſignificant res ſuas ſingulas : ut ſedet:currit:eo: uenio.Item copulatio rationalis uerborum plurimorum unam rem continet.Maxime autem ſi in narratione ſit cum præmiſſa uerba tertia perſona concludit:ut.M.Lepido cum omnibus copiis.Italia pulſo ſegnior:neq; minus grauis & multiplex cura patres exercebat.hæc tertia perſona unam rem fecit omnium ſuperiorum.Itaq; in oratione tot res erunt quot erunt tertiæ perſonæ.ergo in hac oratione.Acceſſi ad ædes:puerum euocaui.Reſpondit quæſiui dominum:domi negauit eſſe.Qua re cum ſufficeret domi negauit eſſe abundabit rebus ſuperfluis:quia,dixit ante reſpondit.Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit.Qui cum res breuiſſime dicant:tamen quia plures q̃ oportet dicunt:incipiunt breues non eſſe.Quamobrem inquit ſi breues eſſe uolumus non ſolum uerba non neceſſaria præterire debemus ſed etiam res.

Aperta

¶Aperta autem narratio poterit eſſe:ſi ut quicq; primum geſtum erit:ita primum exponetur:& rerum ac temporum ordo ſeruabitur : ut ita narrentur:ut geſtæ res erunt : aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hic erit conſiderandum ne quid perturbate:neq; contorte dicatur : ne quã in aliam rem traſeatur:ne ab ultimo repetatur:ne ad extremũ procedatur:ne quid quod ad rem pertineat prætereat:& omnino quæ præcepta de breuitate ſunt hoc quoq; in genere ſunt conſeruanda. Nã ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis q̃ obſcuritate narrationis. Ac uerbis quoq; dilucidis utendum eſt : quo de genere dicendum eſt in preceptis elocutionis.

¶Aperta autem narratio poterit eſſe.Dixit quẽadmodum breuis narratio eſſe poſſit.Nunc quẽadmodum aperta eſſe poſſit exponit.Illud autẽ perſpicere debemus:& in apertam narrationẽ illa dat ꝓcepta: que & in breuem.Hic etiã quid in principio apertæ narrationis:quid in fine:quid in medio facere debeamus oſtendit:Nunc itaq; totam complectitur narrationem cum ait aperta autem narratio poterit eſſe:ſi ut quicq; primum geſtum erit:ita primum exponet.i.ut non peruerſo narrandi ordine fiat iudicibus i cognitione confuſio : & rerum ac temporum ordo ſeruabitur.i.ne id primum narres:quod poſtea factum eſt.Quod ſi feceris: & in rerum & in temporum ordine deliquiſti.Vt ita narrentur:ut geſtæ res erunt aut ut potuiſſe geri uidebuntur:hoc eſt quod ait ſupra i definitione narrationis.Narratio eſt rerũ geſtarũ:aut ut geſtarum expoſitio.i.uera & ueriſimilis . Hic erit conſiderandum ne quid perturbate:ut in ꝓceptis breuis narrationis primum oſtendit quid faciendũ eẽt: deinde quid non faciendũ.ita & hic oſtendit primo quid faciendum eſſet tum quid non faciendum.Cõſiderãdum inqt erit ne quid perturbate dicatur id eſt ſi rerum ac temporum in narratiõe ordo mutetur: deinde inquit.Ne qd contorte.i.cum interdũ non facilis tranſitus ac directus ẽ ſed obſcurus.Ne quã in aliã rẽ tranſeat.i.ne omiſſis rebus ad preſens negocium pertinentibus non narranda atq; aliena narremus:hoc preceptum etiã de breui narratione dedit.Et ſi in nullam rem tranſibitur ne ab ultimo repetatur:ita ut ſupra de breui narratione:ſi unde neceſſe eſt unde initium ſumetur.nec ab ultimo repetetur.Verum hoc preceptum etiam hic de initio narrationis eſt:ne ad extremum prodeatur.ita ut ſupra de breui narratione:& ſi non logius q̃ quod ſcitu opus eſt narrando procedetur.Verum hoc preceptum etiam hic de fine narrationis ẽ ne ad extremum prodeatur.Ne quid quod ad rem pertineat prætereat hoc uitium mediæ narrationis eſt.ita ut principii uitium eſt.ſi ab ultimo repetatur:finis autem ſi ad extremum ꝓdeat.Deinde concludit:illa inquit omnia de breui narratione precepta etiam in aperta nobis ſeruanda ſunt·Nam ut aperta non poſſit eſſe narratio non intelligitur id eſt aperta non eſt longitudine magis q̃ obſcuritate.Ergo ut aperta ſit narratio:& ut intelligatur:minime longa.i.breuis eſſe debebit.Præterea inquit.ut apertam habeamus narrationem : uti inquit dilucido ac de ꝓximo petito ſermõe debemus.

Probabilis

¶Probabilis erit narratio:ſi in eã uidebuntur ineſſe ea: que ſolent apparere in ueritate: ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur:ſi cauſæ factorum extabunt: ſi fuiſſe facultates faciundi uidebuntur: ſi tempus idoneum : ſi ſpacii ſatis: ſi locus oportunus ad eandem rem:qua de rẽ narrabitur·

¶Probabilis erit narratio : ſi in ea uidebunturineẽ ea que ſolent apparere in ueritate Secundum ordinem diuiſionis ſuæ : poſtq̃ de breui & aperta narratione tractauit.Nunc incipit de narratione probabili diſputare.Probabilis inqt erit narratio ſi in ea fuerint illa omnia in quibus ſolet ueritas inueniri : nã in his ſeptem omnis ad fidem argumentatio continet. Septem illa ſuperiora:quis quid cui ubi quãdo qñẽadmodum quibus adminiculis omnes artiũ ſcripto

res tractauerunt & in preceptis ſuarum artium reliquerunt Verum Ci. rerum ac temporum perſonarumq; cõſiderans naturam: addidit illis omnibus octauam opinionem: & recte. Res enim omnes non p ſe ſunt: nec ex natura ualent ſed opinione. Neq; enim cum dicimus tunicam: per ſeipſam intelligimus tunicam eſſe qua ueſtitur: ſed quia noſtra nobis opinione perſuaſum eſt cum audierimus tunicam intelligimus rẽ eſſe qua ueſtitur. Et reliqua ſimiliter colligere poſſumus. Ergo Cice. omnia dicit. Hanc uero opinionem in tribus plenam eſſe dicit: ſi id quod dicimus a noſtra natura non abhorreat id eſt ab eorum natura: p quibus agimus ſcilicet ne de pudicitia agat Leno: de caſtitate meretrix q ſi fiat probabilis narratio non erit: deinde ut id quod agimus a populi rumore non abhorreat. ſ. ne contra conſuetudinem audientium loquaris: Si apud romanos narres contra iuſtitiam & ſi apud Scythas mores barbaros repræhendas. Poſtremo ſi id quod agimus cum eorum quicũq; audiunt iudicaturi opinione conſentiat. Itaq; narrationẽ probabilem eſſe dicit: ſi in ea ſint ſeptem illa quis: quid: cur: ubi: quando: quemadmodum: quibus adminiculis: ſed cum omnia hic poſuerit: unum non poſuit id eſt modum quod eſt quemadmodum. Et recte modũ inter præcepta probabilis narrationis non poſuit. Non enim in modo fides fit: ſed magis auxeſis criminis: & quoniam præcepta hæc & ad coniecturam accommodanda erant. ubi factum negatur merito modus eſſe non debuit: quia modus non exquiritur: niſi cum factum conceditur. Cum autem in coniectura: ubi factum negatur: omnino eſſe nõ poterit: multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis ſtatibus fuerit. auxeſis facti erit non probabilis narrationis expoſitio. Ergo hic uideamus ſeptẽ illa abſq; ſolo modo. Perſona: ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur. Cauſæ: ſi cauſæ factorum extabunt. ſi fuiſſe facultates uidebuntur. Tempus ſi tempus idoneum. Locus ſi locus oportunus. Videamus & opinionem: quæ his omnibus quoq; a Cicerone addita eſt. Si res & ad eorum qui agent naturam. & ad uulgi morem: & ad eorum qui audiunt opinionẽ accommodabitur. Si perſonarum dignitates ſeruabuntur: non honores: ſed prout quæq; digna ſit. Si tempus idoneum: ſi ſpacii ſatis. Duo ſunt tempora. Vnum per ſpacium id eſt per interuallum. Aliud per oportunitatem. Spacium ẽ ut unus: alter: multi dies: menſis. menſes anni. Oportunitas eſt occaſio ex hominum actibus facta. ut bellũ. pax. ludi. ſeditio. hoc eſt ergo quod ait. Si tempus idoneum: ſi ſpacii ſatis. Iam cum ait. Si tempus idoneum: oſtendit tempus eſſe per oportunitatem: Illud autem præterea conſiderare oportebit. ſupra docuit quæ in narratione ſeruanda ſint: & quemadmodum facienda. nunc in ipſam narrationem quattuor præcepta dat. Quæſtio eſt enim an ubiq; narrandum ſit: deinde ſi narrandum: quo loco narrandum. Poſtremo ſi ita narretur: quemadmodum cauſa poſtulet: Non ubiq; narrandum eſt inquit. Etenim cum obeſt narratio & cum nihil prodeſt pretereunda eſt. deinde inquit uidendum eſt. quo loco narrandum ſit. Sæpe enim poſt argumenta narrandum eſt. ut Cicero in Miloniana fecit. Poſtremo ſecundum cauſæ genus narrandum eſt. ut quod non eſt prætereundum non prætereas: quod prætereundum: prætereas. Obeſt. tunc cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem. Obeſt inquit narratio. ſi cum ita aperis: atq; inſinuas rei geſtæ qualitatem: neceſſe habes tibi auditorẽ reddere infenſum. Quod cum cõtingit nõ contexte inquit narrare debebis nec cauſam omnem indicare ſed ſingulas cauſæ partes proponere. & his ſtatim argumenta ſupponere ut res dubia fidem pro agentis accipiat uoluntate. Præterea inquit cum nihil prodeſt narratio preteriri debet. Nihil autem prodeſt narratio. tum cum ita ab aduerſariis cauſa iudicibus expoſita eſt: ut a nobis aliter narrandum non ſit. denique iam ſu-

fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum qui agent naturam: & ad uulgi rumorẽ. & ad eorum qui audient opinionem accommodabitur. Ac ueri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præterea cõſiderare oportebit: ne aut cum obſit narratio: aut cum nihil proſit interponatur: tunc aut non loco: aut non quemadmodũ cauſa poſtulat narretur. Obeſt tum cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem: quã argumentando & cauſam agendo lenire oportebit. Quod cum acciderit membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam: & ad unãquãq; rem confeſtim rationem accommodare: ut uulneri præſto ſit medicamentum: & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio: tunc cũ aut ab aduerſariis re expoſita noſtra nihil intereſt iterum aut alio modo narrare: aut ab iis qui audiunt ita tenetur negocium: ut noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur cum non in ea parte orationis collocatur in qua res poſtulet: quo de genere agemus cum de diſpoſitione dicemus. nam hoc ad diſpoſitionem pertinet: Non quemadmodum cauſa poſtulat narratur: cum aut id quod aduerſario prodeſt dilucide & ornate exponitur: aut quod ipſum adiuuat obſcure dicitur & neglĩgẽter. Quare ut hoc uitium uitetur omnia torquenda ſunt ad cõmodum ſuæ cauſæ: contraria que preteriri poterunt prætereundo: quæ illius erunt leuiter attingendo: ſua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum uidetur: deinceps ad partitionem tranſeamus.

pra diximus non interdum oportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus præcepti differt in id tempus quo de diſpoſitione dicturus eſt. Non quemadmodum cauſa poſtulat narratur. Præuaricatio duobus modis fit: ſi utilia noſtræ cauſæ cum obſcuritate dicamus aut utilia aduerſariorum manifeſte. atq; aperte proferamus. Verum hæc tunc uitia ſunt ſi cum id facimus nihil nobis prodeſt. Sæpe enim prodeſt: ut tali præuaricatione aliud quod uolumus obtinere poſſumus. Nam ut obtineat Dauus ne Chremes det filiam Pamphilo aperte narrat id quod contra Pamphilum poterat uideri: illum peregrinam amare: & filium ex ea ſuſcepiſſe. Nunc ſecundum ordinem poſitæ narrationis ad partitionis præcepta ueniamus.

De partitione. Titu. XII.

RECte habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationẽ. Eius partes duæ ſunt: quarum utraq; magnopere ad aperiendam cauſam & ad conſtituendam pertinet controuerſiam: una pars ẽ que quid cum aduerſariis conueniat: & quid in controuerſia relinquatur oſtẽdit: ex qua certum quiddam deſtinatur auditori: in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt in qua rerum earum de quibus erimus dicturi breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua cõficitur ut certas animo res teneat auditor: quibus dictis peroratum fore intelligat. Nunc utroq; genere partitionis: quemadmodum conueniat uti breuiter dicendũ uidetur. Quæ partitio quid conueniat aut quid non conueniat oſtendit. Sed debet illud quod conuenit inclinare ad ſuæ cauſæ commodũ hoc modo. Interfectam eſſe matrem a filio conuenit mihi cum aduerſariis. Item a Clitẽnæſtra interfectum Agamennonem conuenit: nam hic uterq; & id poſuit: quod conueniebat: & tamen ſuæ cauſæ conſuluit commodo. Deinde quid controuerſiæ ſit ponendum eſt in iudicationis expoſitione que quemadmodum inueniretur ante dictum ẽ. quæ autem partitio rerum diſtributarum continet expoſitionem hæc habere debet breuitatem: abſolutionem: paucitatem. Breuitas eſt cum nihil neceſſarium nullum aſſumitur uerbũ. Hæc in hoc genere: iccirco utilis eſt; q; ipſis rebus & partibus cauſæ non uerbis: neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt:

Recte habita in cauſa partitio illuſtrem: & perſpicuam totam efficit orationem. Antequam de præceptis partitionis dicamus: prius dicendum uidetur: quid interſit inter partitionem & diuiſionem. Partitio eſt totius cauſæ per partes conſtitutio: diuiſio eſt rerum ſub partitione iacentium. Verum hic: hoc animaduertendum eſt: ut definitionem partitionis: non ab eo quid faciat collegerit. Recte inquit habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Narrationis porro definitionem ab eo quid ſit ſcimus eſſe collectam. Narratio eſt rerum geſtarum aut ut geſtarum expoſitio. Dicit itaq; partitionem duas habere partes: diſtributionem: & aliam quæ oſtendit quid aduerſarii cõfiteantur & quid in contentione uerſetur. Verum utrunq; harum partium duplex effectus eſt. Aperit cauſam & controuerſiam conſtituit. Aliud eſt enim quod aperit cauſam: aliud quod conſtituit controuerſiam. Namq; aperitur cauſa in narratione: in qua etiam ſi intelligitur: que ſit controuerſia: non tamen ab oratore conſtituitur. Conſtituere eſt enim proponere & dicere quid in controuerſia ſit. Ergo in narratiõe aperitur cauſa non conſtituitur controuerſia. At in partitione tametſi aperitur cauſa: tamen ſic ut utrunq; fiat. Nam aperit utiq; cauſam quia partitur: q̃q̃ alio conſtituitur controuerſia: & non minus aperitur q̃ in narratione. Cũ enim dicit dicturus ſum de illo aperta eſt cauſa partitione. hoc eſt diſtributione. Item in alia partitione: cum dicitur illud manifeſtum eſt nõ negatur. Illud negatur utiq; aperitur cauſa: ſed partitione ut diximus in eo tamen & conſtituitur cõtrouerſia cum quid in confeſſione ſit docetur: quid in negatione. Alia autem partitio: que diſtributio nuncupatur: poteſt aperire tantum cauſam res enumerando: At cum uel uerba iunguntur: uel oratio que dicat de his eſſe dicendum: tunc conſtituitur controuerſia. Quæſtor uerres fuit legatus pretor urbanus: pretor ſicilienſis. Hoc ſolum dicere aperire cauſam eſt ſed partitione per diſtributionem. At uero illud adiungere quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ hoc eſt conſtituere controuerſiam. Ita ut diximus ptitio ſpecies habet duas: unã quæ quid cum aduerſariis conueniat docet & quid in controuerſia ſit. Alteram quæ diſtributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa ſuperior ſpecies cum propoſuerit quid cõueniat ad ipſam ad ſe inclinat: ut pro ſe faciat id quod aduerſarius confitetur. Poſtea uero ſubiungit id quod ſit in cõtrouerſia. Facit hoc Cicero pro Tullio. Dicã inquit tum factam. A. P. Fabii familia. Aduerſarii non negant. hic propoſuit: quod aduerſarii fateantur: deinde ipſum pro ſe fecit dicendo damnum datum eſſe. M. Tullio. Cõcedis: uici unam rem. item adiunxit alteram partem in qua confeſſionem docet. cum dicitur. Ni hominibus armatis nõ

Partitio.

negas. Vicſ alteram: poſt quid in controuerſia ſit proponit cum dicit. dolo malo factum negas: de hoc iudicium eſt: ſed quoniam non in omni negocio aduerſarius fatetur illa altera adhibendi partitio eſt. que diſtributio nuncupatur: ubi totius cauſæ membra ponuntur. Verum hæc membra aut ea ſunt quæ uere in eodem negocio continentur ut in Verrinis de quæſtura: de legatione: de prætura urbana de pretura ſicilienſi. Quam quadripartitam diſtributionem totius accuſationis ſummam Tul. eſſe dixit. Item illa diſtributio de frumento quam fecit dicendo emptum decumanum æſtimatum. Aut ſi partitio de ipſa cauſa non ſumitur: ea membra ponit orator que ipſe ingenio inuenit & ſibi ipſa dicenda conſtituit: nõne ex pecuniis repetundis quæſtio ſit ſi nomen cuiuſpiam deferatur. hæc duo in primis expectari oportere q̃ maxime auctorem uelint hi: qui eas iniurias paſſi ſint. & q̃ minime uelint hi: qui eas iniurias feciſſe arguantur. Item pro ſexto Roſcio cum unum crimen ſit parricidii: ac propterea unum negocium partitur tamen Tullius non cauſam: ſed orationem dicendo in crimen audaciam & in potentiam. Criminis confictionem. Accuſator erutius ſuſcepit. Audaciæ partes Roſcii ſibi depopoſcerunt Criſogonus autem potentia pugnat. Altera eſt: in qua rerum earum: de quibus erimus dicturi breuiter expoſitio ponitur. Partitionis duæ partes ſunt: una que quid cum aduerſariis conueniat indicat: & quid in controuerſia ſit demonſtrat. Altera que dicitur diſtributio: hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet: que in cauſa ſunt aut ea que ingenio fingit orator. Quibus dictis intelligat fore peroratum. precipit ut partitione completa nihil amplius dicamus preter concluſionem. Quæ partitio quid conueniat: aut quid non conueniat oſtendit. In hac partitione id quod aduerſarius confitetur ad cauſæ noſtræ commodum nos docet inclinare debere. Et Dat exemplum. Si dicat accuſator matrem occiſam ab Oreſte filio conſtat. Iam cum ait matrem a filio conſtat occiſam. id quod aduerſarius confitetur ad ſe inclinat. Conſideratione enim ſanguinis non uidetur debuiſſe a filio matrem occidi. Deinde ſi dicat Oreſtes uel eius defenſor conſtat a Clytemneſtra Agamẽnonem maritum occiſum confeſſionem aduerſarii ſine dubio ad ſe inclinat. Conſideratione enim iuris occidi maritus ab uxore non debuit. Iam quid in controuerſia ſit ex iudicatione colligitur ideſt an recte Oreſtes matrem occiderit. cum illa patrem occiderit Oreſtis: Quare accuſatoris talis erit partitio. Interfectam matrem a filio cum aduerſario mihi conuenit: cum illa occiderit Agamẽnonem conuenit: An a filio occidi debuerit: quæſtio eſt. Rei uero talis erit partitio. Interfectum a Clytemneſtra Agamẽnonem conuenit an a filio Clytẽneſtra debuerit occidi: quæſtio eſt. Quæ autem partitio rerum diſtributarum continet expoſitionem: hæc habere debet breuitatem abſolutionem paucitatem. In omni diſtributione. ſiue quam habet orator in membris negocii: ſiue quam in membris: quæ ipſe format & fingit dicenda ſeruare debet hæc tria: breuitatem: abſolutionem: paucitatem. Breuitas in

Breuitas uerbis eſt: abſolutio in toto: paucitas in generibus. Breuitas eſt cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur uerbum: ut ſi ſic partiamur. Dicemus de decumano frumento: deinde de empto: poſtremo de æſtimato: nunc dicemus de decumano frumento: deinde ubi maius eſt crimen de eo quod ſolet publicis preciis cõparari. poſtremo ubi nihil auaritia uerris intactum reliquit: dicemus etiam de æſtimato frumento. Hæc itaq; ſuperflua uerborum in breuitate partitionis uitare debemus ut animus auditoris non uerbis: ſed rebus potius occupetur. Hæc in hoc genere idcirco eſt utilis: in hoc genere: id eſt in diſtributione breuitas utilis eſt ad animos auditorum non uerbis: ſed rebus potius occupandos.

Abſolutio ⁋Abſolutio eſt: per quam omnia que incidunt in cauſam genera: de quibus dicendum eſt amplectimur. Abſolutionem tunc facimus ſi omnia quæ incidunt in cauſam partientes ponamus. Hæc que incidunt omnia nunc ſpeciebus confici poſſunt nunc generibus: quoniam autem ſpecierum maior eſt multitudo anguſtior generum uis & natura: quippe cum genus multas in ſe ſpecies contineat: qui facit partitionem de ſpeciebus omnibus cauſæ incidentibus abſolutionem quidem ſeruat quod omnis ſpecies i partitione proponit: ſed peccat: q̄ ſpecierum latior diſtributio eſt: & in partitione amplius q̃ quattuor partes omnino eſſe non debent. Ergo ut abſolutio melius in diſtributione ſeruetur: ſpecies illæ ad genera referuandæ ſunt: ut paucis generibus cum ſpecies omnis complexi fuerimus abſolutionem conficiamus: q̄ omnia & paucitatem q̄ genera: que incidunt in cauſam in diſtributione collocamus ne aut utile aliquod genus prætereamus ut poſtea cauſæ q̄d eſt uitioſius inferamus. Paucitas in partitione ſeruatur ſi genera ipſa rerũ ponunt. Tũc inqt pauca i ptitiõe collocamus: cũ q̄d ſit genus q̄d ſit ſpecies iã ſcimus: nec cũ generibus ſpecies implicemus. Itaq;

⁋Abſolutio eſt: per quam omnia: que icidunt in cauſam genera: de quibus dicendum eſt amplectimur. In qua partitione uidendum eſt: ne aut aliquod genus utile relinquatur: aut ſero extra partitionem: id quod uitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur: ſi genera ipſarum rerum ponuntur: neq; permixte cum partibus implicantur. Nam genus eſt quod plures partes amplectitur: ut animal. Pars eſt quæ ſubeſt generi: ut equus: ſed eadem res ſæpe alii genus: alii pars eſſe poteſt. Nam homo pars animalis eſt: thebani aut troiani genus: Hæc igitur diligentius inducitur deſcriptio ut aperte intellecta generali partitione paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur: oſtendam propter cupiditatem: & audaciam: & auariciam aduerſariorum omnia icommoda ad rempublicam perueniſſe:

is non intellexit: in partitione expoſito genere partem ſe generis admiſcuiſſe. Nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur uitandum eſt: ne cuius genus poſueris eius ſpeciem ſecum ſicuti aliquam diuiſam partẽ ac diſſimilem ponas in eadem partitione. Quod ſi quidem in genus plures incident partes: id cum in prima cauſæ partitione erit ſimpliciter expoſitum diſtribuetur eo tempore cõmodiſſime: cum ad ipſum uentum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem: ne aut plura: q̃ ſatis eſt: demõſtraturos nos eſſe dicamus. hoc modo. Oſtendam aduerſarios id quod arguimus & potuiſſe facere: & uoluiſſe & feciſſe: nam feciſſe ſatis eſt oſtendere. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit: & cum quiddam ſimplex agatur tamen utamur diſtributione: idq; perraro poterit accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere pertineant quæ uerſantur in philoſophia: ex quibus hæc ipſa tranſtulimus: quæ conuenire uidebantur: quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit ut & prima quæq; pars ut expoſita eſt in partitione ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis peroratum ſit hoc modo: ut ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur autem apud Teren. breuiter & commode ſenex in andria: quæ cognoſcere libertum uelit: Eo pacto & uitam nati & conſilium meum cognoſces & quid facere in hac re te uelim. Itaq; quemadmodũ in partitione expoſuit: ita narrat primum nati uitam hoc modo: Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis ſoſia liberius uiuendi fuit poteſtas: deinde ſuum conſilium. Et nũc id operã do: deinde qd ſoſiã uelit facere. id qđ extremũ poſuit in partitione poſtremũ dicit: Nũc tuũ ẽ offm̃. Queadmodũ igit̃ hic & ad primã quãq; ptẽ acceſſit & oĩb9 abſolutis ſinẽ dicẽ

ſi ſtudere uolumus paucitati: etiam genera pauca in partitione collocare debemus. Nam genus eſt quod plures partes amplectitur ut animal. Pars eſt quæ ſubeſt generi ut equus ON græci ſubſtantiæ & accidenti genus ponunt. ſed non bene: pars enim omnis generi ſuo ſimilis eſſe debet. Subſtãtia porro res eſt: quæ aliis rebus ſubeſt capax accidentium qualitatum. Deinde accidens eſt id quod in ſubſtantia cadit. Quare quoniam illud ſuperius ON utrunq; eſſe non poteſt: non recte ſubſtantiæ & accidenti genus factum eſt. Ergo quoniam præcipimus ut ſpecies generi ſemper ſimilis eſſe debeat uideamus ut hic Cice. quaſi uideatur erraſſe. Nam poſuit hominem reſpectu duplici ut ad inferiora genus ſit ad ſuperiora ſpecies huic animal præpoſuit ut ſpeciem faceret id quod homo cum idipſum genus uellet oſtendere quod homo eſt ſubiicit huic ſpeciem romanum thebanum. Nõne uidet̃ eſſe quod cũ homo ſubſtantia ſit romanus autem aut thebanus accidens. Etenim parum recta ſubiectio eſt ſub eo quod ſubſtantia ſit id quod eſt accidens collocari: nam rectum illud præceptum eſt in faciendis generibus & ſpeciebus & indiuiduis rem aut ſubſtantialem in omnibus eſſe ſeruandam: aut accidentalem: ut cum in genere ſit: ſubſtantia & in genere: & in ſpecie: & indiuiduo ſit. Animal namq; ſubſtantia eſt: huic cum ſuppono ſpeciem ſubſtantia eſſe debet: ſuppono autem hominẽ. Item cum ſuppono homini Ciceronem ſubſtãtiam pono. Sic factum eſt: ut in omnibus ſubſtantia ſeruaretur pari ratione: ſi id quod eſt accidens fuerit etiam ſpecies accidens debeo collocare. Pariter & in diuiduum ut genus ponam colorem. Accidit enim color corpori huic cum ſuppono ſpeciem: album: uel nigrum intelligo: & hoc quoq; accidens eſſe. Eritq; etiam ſimilis ratio: cum ſub albo pono hoc album quod eſt indiuiduum. Indiuiduum eſt quod oculis: digitoq; monſtratur: ergo & album & color accidentia cuncta ſunt: corporis ſcilicet. Quamobrem romanus & thebanus accidentia ſunt. Accidunt enim ſubſtantiæ cuilibet: aut homini aut equo Cice. uero hominem ponit ideſt ſubſtantiam: & recte facit huic genus dando animal: namq; animal ſubſtantia eſt. Non recte autem cum hominis ſpeciem ſupponeret thebanum: & troianum ſupponit: quoniam hæc ut diximus accidentia ſunt: ſed hoc fruſtra in quæſtionem uenit: licet enim id quod accidẽs eſt poni in ſubſtantia cum eo ipſo ſibi copulato: cui ſupponitur: ut puta homo ut diximus animalis ſpecies eſt: hominis uero ſpecies eſt thebanus quod eſt accidens hic non thebanum ſolum audire debeo: ſed hominem thebanum: ut ſimul cum thebano & hominem audiendo faciam id quod eſt accidens ſubſtantiale. Quare Cice. recte hominem animalis ſpeciem poſuit: & genus Thebani aut Troiani hominis ſcilicet. Itaque inquit: ideo diligentius genera & ſpe

ON.i.ens

Indiuiduũ

difecit: ſic nobis placet & ad ſingulas partes accedere: & omnibus abſolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps ita ut ordo ipſe poſtulat præcipiendum uidetur.

cies generum definire uolumus ut intellectis aperte generibus quo breuior ſit partitio etiam genera pauca in partitione eadem collocemus. Nam qui ita partitur oſtendam propter cupiditatem & audaciam & auariciam aduerſariorum omnia incōmoda ad rempub. peruenisse. In partitione quæ dicitur diſtributio tria ſemper dicit eſſe ſeruanda breuitatem: abſolutionem: paucitatem. Breuitas in uerbis eſt. Abſolutio ut omnia genera quæ in cauſam incidunt in partitione ponamus. Paucitas: ut ſola rerum genera quæ partium genera ſunt abſq; partibus ſuis in partitione ponamus: & quæ genera ſunt partes aliorum generum eſſe non poſſunt. Nunc itaq; de paucitate tractatus eſt: & dat exemplum uitioſæ diſtributionis ideſt in qua genus & pars eius ſimul poſita ſunt. Nam qui ita inquit partitur. Oſtendam propter cupiditatem & audaciam & auariciam aduerſariorum &c. is inquit errauit. Et cum paucitatem ſeruare neſciuit: ſiquidem non ſola rerum genera poſuit: ſed genus & partem generis. Cupiditas enim genus eſt: pars cupiditatis auaricia: ergo in ſuperioribus quod faciendum eſſet oſtendit nunc quid non faciendum: & hæc fere bipartita præceptorum omnium diſciplina eſt. Hoc igitur uitandum eſt: ut ſciamus nunc illud præcipi: quod faciendum non ſit: quod ſi in genus plures incident partes: id quod cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum. Genera inquit ipſa rerum in partitione ponenda ſunt: ſed ſi cui generi partes ſuas fuerit neceſſe ſupponi. Poſtq̄ inquit partitionem cœpimus exequi: & ad id genus uenerimus: tunc nos ptes eius conuenit explicare. In partitiōe tn̄ partes cū genere iungere nō debemus. In tractatibus queſtionum debemus de generis partibus diſputare. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem: quoniam de paucitate tractatus eſt: atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem inquit: ne plura q̄ ſatis eſt: nos demonſtraturos eſſe dicamus hoc modo inquit Oſtēdam aduerſarios quod arguimus: & uoluiſſe & potuiſſe & feciſſe: cum in tertio cuncta ſint. Deinde inquit cum ſimplex quiddam in controuerſia ſit: nos tamen diſtributione utamur. Ac ſunt alia quoq; præcepta partitionum quæ ad hunc uſum oratorium tantopere non pertineant. Oſtendit partitionum multa eſſe alia præcepta: ſed tamen quæ ad philoſophiam non quæ ad rhetoricam pertineant. Ad philoſophiam inquit: de qua hæc ipſa præcepta tranſtulimus: ideo inquit quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Oſtendit hæc de partitione præcepta latinos nunq̄ habuiſſe in artibus ſuis ſe primum tranſtuliſſe de græcis. Atq; his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit: ut & prima quæq; pars ut expoſita eſt in partitione ſic ordine trāſigatur. Ad extremum hoc dat in partitione præceptum: ut quod primum in partitione ponimus id primum aggrediamur & explicemus: quod ſecundū ponimus ut ſecundo aggrediamur loco: quod tertiū tertio. Poſtremo finitis per ordinē ſuū partibus dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

De confirmatione. Ti. XIII.

Confirmatio eſt: per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem & auctoritatem & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Verumtamen non incōmodum uidetur quādam ſiluam atq; materiam uniuerſam ante permixtam: & confuſam exponere omnium argumentationum. Poſt autem tradere quemadmodum unumquodq; cauſæ genus hinc omnibus argumentādi rationibus tractatis confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur: aut ex eo quod perſonis: aut ex eo quod negociis attributum eſt: Ac perſonis has res attributas putamus nomen: naturam: uictum: formam: habitum: affectionē: ſtudia: cōſilia: facta: caſus: orationes. Nomē ē quod unicuiq; pſonæ attribuit: quo ſuo quæq; pprio & certo uocabulo appellat. Ipſam naturā diffiniri difficile ē: Partes autē eius enumerare eas quarum indigemus ad hāc præceptionem facilius eſt: hæ autem diuino partim: par

¶ Confirmatio eſt per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem & auctoritatem & firmamentum adiungit oratio: definitio confirmationis non per id quod eſt: ſed per id quod facit. Et ꝙ ait noſtræ cauſæ commune præceptum eſt tam defenſoris q̄ accuſatoris. Vtraq; enim utroq; ſemper utitur: ideſt & confirmatione & repræhenſione. ſcire autem debemus exordium: narrationem partitionem: & concluſionem: in omnibus cauſæ generibus: uel conſtitutionibus generali diſciplina eadem præcepta retinere. Confirmationem uero & repræhenſionem per ſingula cauſarum genera uel ſingulas conſtitutiones diuerſa & propria ſemper habere præcepta. Nunc itaq; iuxta ordinem partium poſt partitionem tractat de confirmatione. Et quoniam ut ſupra diximus ī ſingulis cauſarum generibus: uel conſtitutionibus diuerſa & propria habet præcepta: quia mora eſt ut per ſingulas confirmationis ſpecies præcepta dicantur generaliter & confuſe præcepit quibus de locis argumentādi rationibus tractatis ī omni cauſarū genere: uel ī omnibus ſimul conſtitutionibus confirmatio effici poſſit. Et hoc in primo libro agitur ideſt ut omne genus formāq; cauſarum. quædam cōmunitas argumentationum uelut ſilua ponatur. Secundus autem liber hoc continet: ut in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria & certa diuerſa: & præcepta ſeparentur de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. Per quam argumentando. Hoc enim proprium eſt confirmationis. Alioquin & narratio fidem facit: ſed non ar

tim mortali in genere uerſantur.Mortalium autem pars in hominum: pars in beſtiarum genere numerantur: atq; hominum genus in ſexu conſideratur: uirile an muliebre ſit:& in natione: patria:cognatione:aetate.Natione graecus: an barbarus.Patria athenienſis:an lacedaemonius.Cognatione:quibus maioribus: quibus conſanguineis. Aetate puer:an adoleſcens. Natu grandior an ſenex.Praeterea cōmoda:& incommoda conſiderātur a natura data animo aut corpori hoc modo: ualens an imbecillis: longus an breuis: formoſus an deformis:uelox an tardus ſit:acutus an hebetior:memor an obliuioſus: comis: officioſus: prudens:patiens:an contra:& omnia quae a natura dantur animo & corpori i natura conſiderāda ſunt. Nam quae induſtriae comparantur ad habitum pertinent: de quo poſterius dicendum eſt.

gumentando. Fidem & auctoritatem & firmamentum.Fides eſt argumentum: quo crimen probamus — Fides
ideſt fidem crimini faciamus auctoritas eſt argumētum uerius:atq; honeſtius & cui quaſi neceſſe habeat credi.Firmamentum eſt creberrima argumentatio. — Firmamētū
Omnes res argumentando conformantur:aut ex eo quod perſonis aut ex eo quod negociis eſt attributum.Omnis res argumentando confirmatur: ſed quae in eſt:quae cauſa dicit: cuius cauſae iſta definitio eſt.Lis cum certa perſona. Haec quidē omnis res ex illis ſeptem locis argumenta contrahit: quis:quid:cur:ubi:quando:quemadmodum quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnem uim argumentationis continent quinq; reliqua ſecundo ſubiacent:itaq; duo:haec prima quis & quid apertioribus nominibus Cice.& ad opus uicinioribus nuncupat ideſt perſonam & dictum factum ue quod negocium eſt.Itaq; omnis res confirmatur: aut ex attributis perſonae argumentis ſumptis aut ex attributis negocio.Perſonis autem attributa ſunt undecim: — Attributa
nomen:natura uictus: forma: habitus:affectio: ſtudium: conſilia: facta caſus orationes. Itaq; ſi haec omnia attributa perſonae ſunt: quae ſit ipſa perſona uideamus.Nomen eſſe non poteſt:quia primum attributum perſonae eſt.Non eſſe non poteſt quia naturae perſone attributum eſt:& natura mortalium in duo diuiditur.in homines & in feras.Quae eſt ergo perſona.Illa.ſ.quae in pronominibus finitis eſt:ut ego:tu:ille:hic:haec:hoc.Itaq; a perſona nulla argumentatio poteſt ſumi. Cum enim dixero:hic quid argumentum feci?Ex attributis autem perſonae ſumitur omnis argumētatio breuiter uel ſub diſtributa.per quae ſe aperit:& quibus impletur ipſa perſona attributis ſuis.Igitur perſonarum omnium uis probatur.Nomen eſt quod unicuiq; perſonae tribuitur quo ſuo quaeq; — Nomen
proprio & certo uocabulo appellatur:anteq̄ ad hoc nomen:quod definiendum eſt ueniamus prius de ſignificantia nominis dicamus.Nomen hoc:quod ſonat nomen quattuor ſignificantias habet.Vna talis eſt quae ineſt appellationi rerum omnium.Verba autem noſtra omnia rerum nomina ſunt:ut ſalio:curro.Vtiq; his omnibus nominibus res ſignificantur.Vnde multi illum ſapientiſſimum ac beatiſſimum eſſe dixerunt qui rebus nomina impoſuit. Certe ut ſciamus omnes partes orationis ideſt omne quod loquimur nomina eſſe rerum:cum de Sybillae reſponſis ageretur.In reſponſis autem omnino octo partes oratiōis fuerint neceſſe eſt:quod ait Vir.Foliiſq; notas & nomina mandat Ergo haec una ſignificantia nominis eſt:quae in omnium uerborum appellatione eſt. Alia nominis ſignificantia talis eſt:q̄ unam partē orationis ex octo partibus orationis uidemus eſſe ſignatam ut nomen: pronomen: uerbum. Tertia nominis proprii, ut hominis:ut deorum.Quarta autem haec quadripartita eſt:qua unaquaeq; perſona ſine alterius communione ſignatur.Et ut ſciamus unam de quattuor hanc eſſe ſignificationem nominis:ſic propoſuit ut oſtenderet quod nomen eſſet definiturus.Nomen eſt inquit:quod unicuiq; perſonae attribuitur quo quaeq; ſuo proprio & certo uocabulo appellatur.Ergo ut proprium perſonae:hoc nomen & certum ſit: per quattuor tenditur:praenomen:nomen: cognomen: agnomen: — Praenomen quid
Praenomen porro interdum una interdum duabus;interdum tribus litteris:continetur:ut.C.Caius.CN.gneus ut Sex.ſextus.Fuitq; nonnulla apud maiores noſtros praenominis ratio.nam & quintum ideo dixerunt ꝙ quinto fortaſſis loco natus eſſet & Lucium ideo:ꝙ fortaſſe eſſe initio lucis exortus. Verum quoniam haec apud nos ratio nihil ualet. Argumentum de praenomine non quaerimus. Cognomen porro maiorum eſt tractum ex familia uel ſanguine: ut — Cognomen
Tullius Cornelius ex corneliis.Nomen autem proprium perſonae eſt:ut Cice.ut Scipio.Iam agnomen extrinſecus uenit.Venit autem tribus modis:aut ex animo:aut ex corpore:aut ex fortuna.Ex animo ſicut ſuperbus & pius: ex corpore ſicut Craſſus & pulcher:ex fortuna ſicut Aphricanus & Creticus. Quattuor his itaq; partibus perſonae proprium:& certum nomen includitur.Praenomine:nomine:cognomine:agnomine:ut publius praenomen: Nomen. Scipio. Cornelius cognomen:Aphricanus agnomen.Argumentum autem ſi neceſſe fuerit in tribus quaerimus: in nomine: cognomine:agnomine:Itaq; diffinitionis iſtius haec eſt ꝓpoſitio.Nomen eſt cuiq; pſonae: deinde hinc incipit definitio; quo quaeq; ſuo.ſ.uocabulo ſed quod ſuum eſt poteſt eſſe cōmune cū fratribus:cum ꝓpinquis:ut Tul. Multi enim itaq; Tullii:quia nomen ex ſanguine eſt:deinde addit proprio.Rurſus & uocabulum proprium poteſt eſſe comune: ut Cic.ꝓprium uocabulum: ſed tamen multi poſſunt eſſe Cicerones.Itaq; addidit certum.ſ.quod ex omnibus quattuor conſtat:quo uniuſcuiuſq; pſonae uerum & non niſi eius poſſit nomen intelligi:& recte certum nomen:interdum enim ex libidine & quadam obtrectatione nomen imponitur:ut illud in Salu.Tyrannumq; & Cynnam appellantes.Itaq; huiuſmodi nomen certum eſſe nō poteſt.Quotienſcūq; autem ſpecialiter aliquid uolumus includere his tribus icludimus ſuo proprio certo: ut Tullius. Suis cum certis propriiſq; criminibus accuſabo.Naturam ipſam definire difficile eſt.Partes autem eius enumerare eas quarum indigemus ad hanc praeceptionē facilius eſt:haec eſt ratio ut difficilis ſit

Nomen
Agnomen

dem genere reperiuntur. Studium autem eſt animi aſſidua & uehemens ad aliquam rem applicatam magna cum uoluntate occupatio: ut philoſophiæ: poeticæ: geometricæ: litterarum. Conſilium eſt aliquid faciendi aut non faciendi uere ratio excogitata. Facta autem caſus & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur: quid fecerit: aut quid ipſi acciderit: aut quid dixerit: aut quid faciat: quid ipſi accidat: quid dicat: aut quid facturus ſit: quid ipſi caſurum ſit: qua ſit uſurus oratione. Ac pſonis quidem hæc uidentur attributa. Negociis antē quę ſunt attributa, partim ſunt cōtinentia cum ipſo negocio: partim in geſtione negocii conſiderantur: partim adiuncta negocio: partim geſtum negociū ſequuntur. Continentia enim cū ipſo negocio ſunt ea quæ ſemper affixa eſſe uidentur ad rem neq; ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis complexio totius negocii: quæ ſummam continet facti hoc modo: parentis occiſio: patriæ proditio. Deinde de cauſa eius ſummæ per quam & quamobrē: & cuius rei cauſa factū ſit quæritur. Deinde ante rem geſtam qum facta ſunt continentur: uſq; ad ipſum negocium. Deinde in ipſo gerēdo quid actum ſit: deinde quid poſtea factum ſit. In geſtione autem negocii: qui locus ſecundus erat de iis: quæ negociis attributa ſunt: quæritur: locus: tempus: modus: occaſio facultates.

cuius rei: inchoatio affectio eſt: quæ ſubito aliqua ratione naſcit̃: mox receſſura: aut ſi quid nobis boni nunciatur: & læti eſſe incipiamus: ſi quid uideamus & id ipſum cōcupiſcamus: uel aliquid timere incipiamus ſi moleſte fecit. Iſtæ omnes animi ſunt affectiones. Deinde corporis ſi ſubito in morbum incidamus: ſi aliqd in nobis debilitetur: ſed ad tempus poſt autem ſanet̃. Hæc itaq; erunt affectiões corporis & reliquæ ei ſimiles. Studium aũt ē animi aſſidua & uehemēs.

Studium

Studium eſt inquit ad aliquā rem aſſidua & uehemens animi cum magna uolūtate occupatio. Alioquin aſſidua & uehemēs eſſe non poteſt ſi in ipſo opere habuerit uoluntatem. Et dat res non quæ ſtudium ſint: ſed quarum ſtudium ſit: ut philoſophiæ inquit non philoſophia: ut poeticæ: aut geometricæ: litterarum nō poetica & geometrica litteræ. Itaq; ſi quid uehementer: & cū magna uoluntate uolumus ſtudium eſt. Deinde ſi id quod uolumus aliqua ex parte cōſequimur affectio eſt. Si aũt quod plenum & perfectum ē tenemus habitus eſt. Quod ſi hoc ipſum plenum uel ſemiplenum agēdo exercere uoluerimus erit uictus. Ita unum qualitate diuerſa in multa attributa conuertitur.

Conſilium

Conſilium ē aliquid faciendi: aut non faciendi uere cogitata ratio. Duo ſemper ſunt unde dubitamus: & unde conſilium eſt. Aut enim ut faciamus aliquid q̃rimus. Aut ut nō faciamus. Ita & leges quæ conſilio ſcribuntur duo ſemper hæc cōtinent. Aut fieri iubent: aut fieri prohibent. Sed qa cum de re aliqua dubitamus incerta: quædam ratio in ancipiti cogitatione uerſatur. Poſtq̃ idipſum ſtatueris erit cogitata ratio: & ideo excogitata: qa fuerat iam ante cogitata ratio. Quid conſilium eſt. Facta autem: & caſus & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur. ex his quoq; non minima colligimus argumenta: ut de factis perſonæ argumenta capiamus. de dictis de iis quæ ei acciderunt: ut damnum: ut morbus: ut orbitas: & reliqua ſimilia. Verum hæc per tria inquit tempora debemus inſpicere. Tunc enim de furto argumentum poſſumus facere ſi ita & ante fuiſſe doceamus: ut puta quia hoc fecit etiam, & hoc facturus eſt. Quia hoc paſſus & hoc patitur & etiam paſſurus eſt. Quia hoc dixit: hoc dicit: hoc etiam dicturus eſt: huc uſq; ſunt attributa pſone. Ac perſonis quidem hæc uidentur attributa eſſe. Septem ſunt quidem ut diximus elementa unde omnis argumentatio capitur ad quācunq; rem. Quis: quid: cur: quemadmodum: quibus adminiculis. Horum duo prima omnia cōtinent. Nihil autem aliud queritur niſi quis fecerit: & quid factum ſit: atq; hæc ipſa Cic. propriis & apertioribus: & ad rem uicinioribus nominibus appellauit. Quid enim perſonam dixit: quid negocium uocauit. Ac perſone quidem quam in pronomine poſuimus q̃ eſſent attributa iam dictum. Nunc anteq̃ dicamus q̃ negocio attributa ſint: quid ſit ipſum negocium uideamus. Negocium eſt factum de quo queſtio eſt. Verum hoc factum nunc in facto eſt: nunc in dicto: nunc in cogitatu.

Negocii qd

Omne hoc itaq; factum de quo queſtio eſt negocium appellatur. Ac factorum quidem genera tria ſunt. Eſt factum illud de quo queſtio. Eſt factum quod in negocio: eſt quo illud factum de quo queſtio eſt probatur. Atq; hoc factum tribus temporibus conſideratur Ante: In. Poſt: Eſt & tertium genus facti quod extra negocium ex quo ad id factum de quo queſtio eſt trahit argumentum: ut cluentii factum eſt iudiciale de ueneno q̄ occiderit oppianicum. Deinde extra hoc negocium facta eius alia ad argumentum quod propoſit̃ trahunt̃ q̄ multos ante ueneno necarit. Hoc tertium factum in attributis perſonæ accepimus facta caſus & orationes. Tria itaq; genera factorū ſunt factum de quo queſtio eſt: factum quo id factum unde queſtio eſt probatur: factum extra negocium: ſed ad negocium. Itaq; factum illud de quo quæſtio eſt negocium appellatur. Huic negocio quattuor principaliter attributa ſubiecit unum quod in ipſo negocio eſt quæ continentia cum ipſo negocio appellauit idest quibus illud factum de quo queſtio eſt probatur & quæ ab ipſo negocio uidentur nullo modo poſſe ſeparari. Secundum attributum eſt in quo illa quæ in geſtione negocii ſint neceſſe eſt uidere. Aliud enim eſt ipſum negocium. aliud illa quæ in geſtione negocii continentur: ut puta occidit: negocium eſt. In ipſius autem negocii geſtione illa ſunt illo tempore occidit; in illo loco occidit. Fuit

occaſio:ut occideret: & reliqua que in geſtione negocii continentur. Tertium attributum eſt quod adiunctum negocio nominatur. Hoc quoq; neq; negocium neq; in geſtione negocii: ſed extra negocium eſt. Hoc ab oratore ſumitur: cuius aſſumptione res illa de qua queſtio eſt: aut ſimilis aut diſſimilis demonſtrabitur Itaq; omnia exempla tributa negocio ſunt. Sed quoniam extrinſecus ueniunt adiuncta negocium nominantur. Quartum attributum negocio eſt qd geſtum negocium conſequitur. Hoc quoq; extrinſecus eſt: non enim in negocio uel in geſtione negocii continetur: ſed an poſt negocium contigerit conſideratur ut puta factum milonis hæ res conſecutæ ſunt ut de eodem facto legē nouam ſenatus tulit cædem que in appia uia facta eſſet contra rempu. factam eſſe iudicauit. Hæc oia nō in negocio: neq; in geſtione negocii ſunt: ſed geſtum negocium conſequuntur. Et quoniam ſcimus quot attributa negocio ſunt nūc in ſingulis que nobis ſint ad argumentum ducenda uideamus. Ac primo illa conſideremus que cōtinentia cum ipſo negocio appellantur: ſine quibus negocium: & quæ ſine negocio eſſe non poſſunt. Hæc itaq; quinq; ſunt: ſumma ipſius negocii. Sūma cauſa & facti tria tempora: ante: In: poſt: quod factum in tria genera factorum ſecundum eſſememorauimus. Summa negocii talis eſt: ut parētis occiſio. Patrem enim occidit negocium eſt. Negocii ſumma eſt ut parētis occiſio. In hoc de ipſis nominibus de pronunciatione fiet argumentum ſi cum quadam admiratione dicamus occidiſſe patrem: ſextus roſcius dicitur. Deinde cauſa illa eſt: utputa occidi: quia inimicus fuit. Aut cōtra: quia inimicus nō fuit: non occidit. Iam poſt cauſam facta conſiderare debemus: quibus illud factum de quo quæſtio eſt afferamus. Hæc facta per tria tempora: ut ſæpe iam dictum eſt diuiduntur: ut conſideremus quid ante factum ſit: quid in re ipa factum ſit: quid poſtea factum ſit. ut milo quid ante fecit. In ſenatu fuit: domum uenit. Calceos & ueſtimenta mutauit: profectus eſt. Deinde quid fecit in re ipſa. Ad albanum peruenit ſic impetus in illum factus ē. Tum ille eiecit penulam: de reda deſiluit: ſe defendit. Clodius occiſus eſt. Poſtea quid fecit profectus eſt lauinium Flamines creauit propter inuidiam romam eſſo noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur: aut defenditur illud quod in quæſtione eſt. i. milo clodium occidit. Neceſſe eſt itaq; hæc quinq; in eodem negocio de quo quæſtio eſt cōtineri. Fruſtra enim aliquod factum obiicimus uno nec factum eſt niſi eius ſummam dicamus niſi cauſam eiuſdem facti doceamus: niſi quid ante: quid in re: quid poſtea factum ſit demonſtremus. Recte ergo continentia cum ipſo negocio nominata ſunt. Deinde cauſa eius ſummæ per quam & quāobrem & cuius rei cauſa factum ſit quæritur. Multæ quidem cauſæ ſunt. Nā ut omnia iſta naſcantur quæ in mundo ſunt neceſſe eſt cauſa precedat. Et hoc ipſum negocium: de quo quæſtio eſt cauſa dicitur. Verum hæc cauſa hominis circa factum duplex eſt. Aut enim propter rem aliquam iam ante animo prouiſam quodcūq; faciamus: & erit cauſa que rōcinatio dicitur: aut ſubito neceſſitate aliqua pn̄tis temporis in factum aliquod precipitamur: & erit cauſa que impulſio dicitur. Et quecūq; cauſa ex confeſſione ueniam meretur: impulſio eſt. Harum nunc utrāq; cauſam Ci. hic tetigit per quam quāobrem inquit & cuius cauſa factum ſit queritur. Quāobrē rōcinatio eſt: cuius cauſa: impulſio eſt. In geſtione negocii hæc quinq; requirenda ſunt. In geſtione negocii. Locus. Tempus. Occaſio. Modus. Facultas: in geſtione autem negocii: qui locus ſecundus erat De ſeptem elementis perſona iam dicta eſt. Remanſerunt ſex que negocio attributa ſunt. Quid: cur: quando ubi quemadmodum: quibus adminiculis. Ex his ruſus duo quid & cur ideſt factum illud triplex & facti cauſam continentia cum ipſo negocio eſſe mōſtrauimus. Reliqua quattuor in geſtione negocii ſunt: Vbi: quando: quēadmodum: quibus adminiculis. Addidit Ci. quintam occaſionem de q̄ poſt dicemus. Quinq; itaq; res ſecundo attributo ſubdidit locum: tempus: occaſionem: modū: facultatem. Et recte hæc in geſtione negocii eſſe dixit. Illa enim ſuperiora quinq; ſumma negocii ſummæ cauſa quid ante factum ſit: quid in re factum ſit: quid poſtea factum ſit negocium ideſt factum illud de quo queſtio eſt probant: quod ſi negocium probant in geſtione negocii non ſunt Verum in geſtione negocii neceſſe eſt: ut hæc ruſus qnq; ſint: locus: tempus: occaſio: modus: facultas. Et enim cum dicimus. Milo in ſenatu fuit domum uenit: poſtea profectus eſt: in geſtione negocii eſt quidem: ſed in ipſa negocii geſtione tempus oſtendimus. i. milonem hora. ix. profectum: deinde cum dicimus uenit ad albanum: impetus in illum factus eſt geſtio quidem negocii eſt: ſed in ipſa negocii geſtione & occaſione oſtendimus quod neceſſe habuit illac iter facere: & locum oſtendimus quod de loco ſuperiore impetus in illum factus ſit: & facultates: quod clodius habuit armatos. Ergo geſtio negocii ſine his quinq; eſſe non poteſt: loco: tempore: occaſione: modo: facultatibus. Quod ſi ſine his quinq; negocii geſtio eſſe non poteſt recte hæc in geſtione negocii conſiderare debemus.

Summa

Cauſa

¶ Locus conſideratur in quo res geſta ſit ex oportunitate quam uideatur habuiſſe ad negocium adminiſtrandum. Ea autem oportunitas quæritur ex magnitudine: interuallo: longinquitate: propinquitate: ſolitudine: celebritate: natura: ipſius loci: ex uicinitate totius regionis. Ex his etiam attributiōibus ſacer an ꝓfanus: publicus an priuatꝰ: alienꝰ an ipſius d̄ quo agit̄ locꝰ ſit: aut fuerit. Tp̄s āt id quo nūc utimur ē. Nā ip̄m q̄ dē diffinir̄ difficile

Locus

¶ Locus conſideratur in quo res geſta ſit ex oportunitate quam uideatur habuiſſe ad negocium adminiſtrandum. ut ſciamus quem locum conſiderandum precipiat qui ſint alii loci uideamus. Ac primo ſecundum lucretii cæterorūq; ſententiā. Inane totum locus eſt quod inane patet rebus occupaturq; ab elementis. Igni: aere: aqua: terra. Ergo hæc elementa in loco ſunt. i. in inani. Sed rurſus: ipſa elementa loci ſunt: ut ignis ſyderibus locus eſt aer auibus: aqua narantibus: terra gradientibus: uel his hominibus qui ī eadem naſcuntur. Itaq; & terra oīs locus eſt: & rurſus in terra locus ē qui locus nobis n̄ ex eo q̄ locus eſt cōſiderādus ē: ſed ex eo q̄ q̄lis ſit: aut ex oportūitate eius: aliqd ī eo aut fieri potuiſſe: aut fieri nō potuiſſe doceamus. Hoc

iudicii Iuniani & reliqua. Tūc etenim inqt iudex
melius docilis fiet: ſi & attentus fuerit affectus:
hæc de principiis: nunc nobis de inſinuatione di-
cendum eſt.

Inſinuatio ¶ Inſinuatione igitur utendum eſt cum ad admira
bile genus cauſæ eſt. Diximus pricipiorū triplicem
eſſe finem. ſ. ut beniuolos iudices aut attentos: aut
dociles faciamus. idem nobis & in inſinuatione fa
ciendū eſt: ſed hoc intereſt q in pricipiis hoc apert
te facimus. Inſinuatione occulte quibuſdam circui
tionibus nec in alio cauſæ genere niſi ī admirabili:
tunc cum animi iudicum erunt uehemēter offenſi.
Ergo inquit inſinuatione tunc erit nobis utendum
cum animi iudicum fuerint offenſi. Et oſtendit qui
bus offenſos iudicū animos poſſimus agnoſcere.
Prius enim uulnus inſpiciendum eſt ſic apponēda
medicina. Tribus inquit uel maxime cauſis animi
iudicum offenduntur. Verum cū ait maxime oſten
dit & aliis cauſis offendi iudices: ſed his plærūq;
ſi aut in negocio ipſo ineſt aliqua turpitudo: ut res
ipſa præter perſonas aut iudicis: aut gentis pariat
offenſionem: aut ſi iam aliquid iudicibus ab his q
primū dixerunt perſuaſum uidetur: & ideo q poſt
dicturus eſt: non libenter auditur. [...]ſi illi qui au
dituri ſunt: alios audiēdo cœpint eſſe offenſi. Qua
re cū hæc animaduerteris ſingula hac dicendi arte
ſanabis. ſi cauſæ turpitudo contrahet offenſionē.
Duobus modis cauſa contrahit turpitudinem: aut
enim res turpis ē: aut perſona: ſi inquit perſona tur
pis fuerit: aut alium hominem ſubiicies: qui ama-
tur: aut rem pro perſona. Deīde ſi res turpis fuerit
aut aliam rem: q̄ honeſta eſt: ſubiicies: aut rem pro
homine: ſi utrāq; turpe fueris & res & perſona in
cōmodum erit eam ſuſcipere. Tamen ſiquid leui-
ter turpe fuerit poteſt ſuſcipi deīde inquit debebis
diſſimulare defenſiōem. Poſtq̄ mitiores reddideris
auditores paulatim ingredi in eandem defenſionē
& dicere ea quæ aduerſariis diſplicent tibi ēt di
ſplicere. Sed nihil horū ad tuū negocium pertinere.
Deinde inqt occulte & de aduerſariis detrahere de
bebis. Poſtremo inquit de ſimili negotio aliquorū
iudicū afferri oportebit exemplu;. Animaduertere
tamen debemus ut & inſinuatione quattuor locis
præcepit beniuolentiā cōparandam. i. ab ipſa cau
ſa: a noſtra perſona: ab aduerſariorū: a iudicum: a
perſona dixit poſſe beniuolentiā cōparari: ubi ait
pro eo homine. in quo offenditur alium hominem:
qui diligitur interponi oportet: & reliqua. Deinde
oſtendit quemadmodū a noſtra perſona beniuolen
tiam comparemus cum ait: & diſſimulare te id de
fenſurum quod exiſtimeris defenſurus. Deīde ubi
iam mitior factus erit auditor ingredi pedetentim
in defenſionem: & dicere ea quæ indignent aduer
ſarii: tibi quoq; indigna uideri. ab aduerſariorū ue
ro perſona docet: quemadmodū beniuolentiā cō
paremus. cum dicit. Et negare te quicq̄ de aduerſa
riis eſſe dicturum: neq; hoc: neq; illud. ut neq; ap
te lædas eos qui diliguntur & tamē id obſcure fa
ciens: quoad poſſis abalienes ab his auditorū uo
luntatem. Poſtremo docet: ut a iudicum perſona be

controuerſia. Nam & cum docilem uelis facere ſi
mul & attentum facias oportet: Nam is maxime
docilis eſt: qui attentiſſime eſt paratus audire.
¶ Nunc inſinuationes queādmodum tractari con
ueniat: deinceps dicendum uidetur. Inſinuatione
igitur utendum eſt: cum admirabile genus cauſæ
eſt: hoc eſt ut ante diximus cum animus auditoris
infenſus eſt. Id autem tribus ex cauſis maxime fit:
ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo. aut ſi
ab his qui ante dixerunt: iam quiddam auditori p
ſuaſum uidetur. aut ſi eo tempore locus dicēdi da
tur: cum iam illi quos audire oportet defeſſi ſunt
audiendo. Nam ex hac quoq; te nō minus q̄ ex pri
mis duabus in oratore nōnunq̄ animus offenditur
auditoris. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſio-
nem aut pro eo homine in quo offenditur: alium
hominem q diligitur interponi oportet: aut pro re ī
qua re offenditur aliam rem quæ probetur. aut pro
re hominem: aut pro homine rem: aut ab eo quod
oderit ad id quod animus auditoris diligit tradu
catur: & diſſimulare id te defenſurum: quod exiſti
meris defenſurus. Deinde cum iam mitior factus
erit auditor ingredi pedetentim defenſionem: & di
cere ea: quæ indignentur aduerſarii: tibi quoq; indi
gna uideri. Deinde cum lenieris eum qui audiet:
demonſtrare nihil eorum ad te pertinere: & negare
te quicq̄ de aduerſariis eſſe dicturū: neq; hoc: neq;
illud: ut neq; apte lædas eos: q diligunt. & tñ id ob
ſcure faciens: quoad poſſis alienes ab eis audito-
rum uoluntatem. & aliquorum iudicium ſimili de
re. aut auctoritatem proferre imitatione dignam:
Deinde eandem aut conſimilem aut maiorem aut
minorem agi rem in p̄ſentia demonſtrare. Sin era
tio aduerſariorum fidem uidebitur auditoribus fe
ciſſe: idq; ei qui intelligit: quibus rebus fides fiat:
facile erit cognitu: oportet aut de eo quod aduerſa
rii ſibi firmiſſimum putarūt: & maxime hi qui au
dierint probarint primum te dictu; polliceri: aut
ab aduerſarii dicto exordiri: & ab eo potiſſimum
quod ille nuperrime dixerit. aut dubitatiōe uti qd
primum dicas: aut cui potiſſimum lōco reſpōdeas
cum admiratione. Nam auditor. cum eum quē ad
uerſarii putarant perturbatum oratione: uideat abi

mo firmiſſimo cōtradicere paratum:plæruq; ſe potius temere aſſenſiſſe: q̄ illum ſine cauſa conſidere arbitratur. Si auditoris ſtudium defatigatio ab alienabit a cauſa: te breuius q̄ paratus fueris eſſe dicturum:cōmodum eſt polliceri: nō imitaturum aduerſarium. Sin autē res dabit nō inutile eſt: aut ab aliqua re noua:& ridicula incipere:aut ex tempore:quæ nata ſit: quod genus ſtrepitum acclamationem dicimus:aut iam parata:que uel apologum uel fabulam.uel aliquam contineat irriſiōem: aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem aliquid triſte:nouum:horribile: non incommodum eſt ſtatim iniicere. Nam ut ſacietas cibi & faſtidium: aut ſubamara aliqua re releuatur: aut dulci mitigatur:ſic animus defeſſus audiendo:aut admiratiōe integratur:aut riſu nouatur. Ac ſeperatim quidem quæ de principio: & inſinuatione dicenda uidebātur:hæc fere ſunt. Nunc quiddam breuiter cōmuniter de utroq; p̄cipiendum uidetur. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere:& omnia omnino ea quæ pertinēt ad dignitatē in ſe cōtinere:propterea ꝙ id optime faciendū ē: quod oratorem auditori maxime cōmēdat. Splēdoris & feſtiuitatis & cōcinnitudinis minimū: ꝓpterea ꝙ ex his ſuſpitio quædā apparitiōis atq; artificioſæ diligētiæ naſcitur:quę maxime orationi fidē:oratori adimit dignitatem uel auctoritatem.

niuolentiam cōparemus:cum ait: Et aliquorū iudicium ſimili de re: aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait. Deinde eandem: aut ſimilem:aut maiorem:aut minorem agi rem in p̄ſentia demonſtrare. Etenim ſemper poſt exemplū facienda eſt comparatio. Comparatio porro:nunc a pari:nunc a maiori:nunc a minori ſemper fiat neceſſe ē. Oſtēdit quod primū fuit: Si per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent:quibus modis ab his poſſet beniuolentia comparari. Nunc inquit ſi oratio aduerſariorū dictis finem fecerit. Et ideo iudices uidentur abalienati tribus modis beniuolentiam comparabis: ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarii te dicturum eſſe promittas:aut ſi ab eo dicto incipias quod aduerſarius nuper dixerit: aut ſi inquit cum admiratione dubites: cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni:cum enim inquit te iudices uiderint paratum ad reſpondendum exiſtimabunt ſibi non recte ab his:qui ante dixerunt: id quod crediderant fuiſſe perſuaſum. Poſtremo docet quo pacto beniuolentiam nobis a iudicibus comparemus: ſi forte ipſi iudices defatigati fuerint multos audiēdo. Primo inquit oportebit polliceri breuius te q̄ paratus fueris dicturum. Deinde ſi ſe ita habebit negociū utile erit rebus nouis: uel ridiculis riſum iudicibus aut iocum moueri. Atq; id duplici modo:aut ex tēpore: ſi forte clamor: aut ſtrepitus fuerit exortus: aut excogitatis paratiſq;:ut uel a fabula incipias: uel apologo ad præſens negocium pertinentibus. Fabulæ ſunt quas fere uidemus extitiſſe ex phedris Meleis dirumneſtris:aliiſq; ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ: quædam formæ ac ſpecies ad uiuēdum:ut extat illa de mure & leone. ergo ſi inquit negocii dignitas patietur riſum uel iocum mouere oportebit. Sin autem tale negocium fuerit ut iocandum non ſit a re aliqua triſti & ſeuera cōmodum erit incipere. Nam ut inquit cibi faſtidium nunc ſubdulci re:nunc ſubamara releuatur. Ita inquit ſtudium audiendi:apud iudices nunc rebus ridiculis:nunc aſperioribus redintegratur. Ac ſeparatim quidem quæ de principio & inſinuatione dicenda uidebantur hæc fere ſunt. Supra inquit quid in principiis faciendum eſſet:quid in inſinuatione ſeparatim diſputauimus. Nunc inquit breuiter:in utrūq; præcepta dabimus. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere. & omnino omnia: quæ pertinent ad dignitatem in ſe continere. Sententiarum inquit non illarum:que generaliter dicuntur ut eſt illud: Obſequium amicos ueritas odium parit. Præceptum eſt autem:nequid in principiis generaliter dicatur: ſed hic ſententias accipiamus. Senſus atq; inuentiōes plurimas atq; eaſdem graues. Præterea inquit:ut cōmendati ſimus auditoribus: in exordio omnia illa habere debemus quæ nobis:uel orationi noſtræ pariant dignitatem. Splendoris & feſtiuitatis & cōcinnitudinis minimum. In exordio inquit:nihil ſplendidum:nihil diligenter accuratum habere debemus: ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negocii demonſtremus. Docuit quid in principiis:quid in inſinuatione:quid generaliter in utroq; ſeruare debemus: Quare poſtq̄ oſtendit quid faciendum eſſet. præcipit rurſus quid non faciendum ſit.

Cōparatio

Fabulæ

Apologi

Exordiū decorum

De uitiis exordiorum. Ti.X.

Vitia uero hæc ſunt certiſſima exordioꝝ: quæ ſummopere uitare oportebit uulgare. cōmune. commutabile. ſeparatum. longum. tranſlatum. contra præcepta. Vulgare eſt quod ī plures cauſas

¶ Vitia uero hæc ſunt certiſſima exordiorum: q̄ ſummopere uitari oportebit: Vitia uero inq̄t hæc ſunt certiſſima: exordiorum. Cum ait certiſſima: oſtendit & ſupra ſe non nihil de uitiis exordii dixiſſe. ait enim ſplendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum in exordio eſſe debebit. Verum hæc maxima uitia exordiorum eē dicit: atq; hæc omnino uitanda eſſe præcipit. Vulgare: cōmune: cōmutabile longum: ſeparatum: tranſlatum cōtra præcepta. Vulgare eſt quod in plures cauſas poſ

Vitia exordiorum

Vulgare

poteſt accómodari:ut conuenire uideatur. Cómune eſt quod nihilo minus ĩ hac q̃ ĩ contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Cõmutabile eſt quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum ẽ quod pluribus uerbis aut ſententiis ultra q̃ ſatis ẽ producitur. Separatũ ẽ quod non ex ipſa cauſa ductum ẽ:nec ſicut aliquod mẽbrum annexum orationi. Trãſlatum ẽ. quod aliud efficit q̃ genus ſuæ cauſæ poſtulat:ut ſi quis docilem faciat auditorẽ:cũ beniuolẽtiam cauſa deſiderat: aut ſi prĩcipio utatur cum inſinuationem res poſtulat. Contra p̃cepta eſt. quod nihil eorum efficit: quorum cauſa de exordiis præcepta tradũtur: hoc ẽ quod eum qui audit: neq; beniuolum: neq; attentum:neq; docilem reddit:aut quod(quo nihil profecto peius eſt)ut contra ſit faciet. Ac de exordio quidem ſatis dictum ẽ.

teſt accõmodari:ut conuenire uideatur. Vulgare ẽ: quod in plures cauſas poteſt accõmodari.i. quod dicitur generale principium:& quod nõ unius:ſed omniũ poteſt eſſe cauſarum: ſi ſic incipias. Iouem ego optimum maximum uellem ſi fieri poſſet iudices. *Cõmune* Cõmune:quod nihilo minus in hanc q̃ in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Cõmune eſt:quod nihilo minus in aliquã contrariam partẽ cauſæ poteſt conuenire. Inter uulgare & cõmune hoc intereſt. Vulgare omnium cõtrouerſiarum eſt: cõmune in eadẽ controuerſia utriuſq; partis:itaq; cõmune ſpecie includiť. Vulgare uero generale eſt. Quare cõmune erit quod tam a nobis q̃ ab aduerſariis dici poteſt. Cõmutabile eſt:quod ab aduerſario poteſt leuiter cõmutatum ex contraria parte dici. *Cõmutabile* Cõmutabile eſt inquit quod non quidẽ ab aduerſariis dici poſſit: ita ut a te probatum eſt. Sed cõmutato uerbo uel addito poſſit in parte contraria cõmutari. *Longum* Longum ẽ:quod pluribus uerbis aut ſententiis ultra q̃ ſatis producitur. Meminimus in duobus eſſe orationem noſtram:nunc in uerbis ſingulis:nunc in coniunctis:quæ ſententiæ dicuntur. Itaq; inquit longum eſt:quod nimis aut in uerbis: *Separatum* aut in ſententiis inuolutum eſt. Separatũ:quod nõ *Trãſlatum* ex ipſa cauſa ductum eſt:Nec ſicut aliquod membrum annexum orationi. Separatum eſt:quod non eſt proprii negocii:neq; eius cauſæ qua de agitur:ut ſi homicida tibi accuſandus ſit:& tu ab adulterii facinoribus exordium ſumas. Tranſlatum eſt:quod aliud conficit:q̃ cauſæ genus poſtulat:ut ſiquis docilem faciat auditorem:cum beniuolentiam cauſa deſideret. Tranſlatum eſt inquit cum ignorato genere cauſæ dociles pro attentis aut attentos pro beniuolis faciendos nobis iudices putamus. Contra præceptum ẽ: *Contra p̃ceptum* quod nihil eorum efficit quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur. Contra præceptum eſt inquit quod nõ modo iudicum animos non comparat ſibi: ſed interdum etiam infeſtos facit. Quare finitis exordii præceptis nunc nobis de *Narratio* narratione dicendum eſt.

De narratione. Titu. XI.

NArratio eſt rerum geſtarum:aut ut geſtarum expoſitio. Narrationum tria ſunt genera: unum genus eſt: in quo ipſa cauſa: & omnis ratio controuerſiæ continetur. Aliud ĩ quo digreſſio aliqua extra cauſam aut criminationis:aut ſimilitudinis aut delectationis non alienæ ab eo negocio de quo agitur: aut amplificationis cauſa ĩterponitur. Tertium genus eſt remotum a ciuilibus cauſis: quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione diciť & ſcribiť. Eius partes ſunt duæ:quarũ altera ĩ negociis altera uero ĩ perſonis maxime uerſatur. Ea q̃ in negociorũ expoſitione poſita ẽ: tres habet partes fabulam:hiſtoriam: argumẽtum. Fabula ẽ: in qua nec uere nec ueriſimiles res continẽtur:cuiuſmodi ẽ angues ĩgẽtes alites iugo iuncti. Hiſtoria ẽ res geſta ab [illegible] æ̃tatis memoria re

¶ Narratio ẽ rerum geſtarum aut ut geſtarum expoſitio:definit quid ſit narratio. In definitione uero ut ſæpe iam diximus omnia quæ ad rem aperiendam pertinent: colligi atq; includi debent. Quare: quoniam non tantum illa narrantur quæ uere geſta ſunt:ſed etiam illa q̃ non geſta ſunt:ſed geri potuerunt, ideo ait: narratio eſt rerum geſtarum: aut ut geſtarum expoſitio. Geſtarum rerum expoſitio ẽ negociorũ ciuiliũ & hiſtoriarũ:ut geſtarũ rerũ expoſitio ẽ comœdiarũ fabularũ & thematũ q̃ ĩ auditorio dicunť. Ergo tria genera narrationis eſſe dicit. Verum quod ſit in cauſæ expoſitione: ut eſt illud. C. quintus frater huius te. P. quinti fuit & hunc ſimilia. Verum quoniam narratio cauſæ non id ſolum agit ut res geſtas explicet: Verum etiam multa futuris præſtruit quæſtionibus. Animaduertamus ut Cicero utrũq; complexus ſit: in quo ipſa cauſa inquit: hoc ad rerum expoſitionem. Et omnis ratio controuerſiæ continetur: hoc ad quæſtiones pertinet: ergo unum narrationis genus eſt in quo ipſa cauſa & omnis ratio controuerſiæ continetur. Aliud genus narrationis eſt quod extra cauſam eſt: ſed ad cauſam facit: ut eſt illud Agonis eſt quædam lilibitana liberta Veneris erycinæ. Hæc narratio extra cauſam eſt. Agitur enim qui magis debeat accuſare:ſed tamen ad cauſam facit. Locus enim introducitur:in quo ſe Cecilii iniuriam a Verre paſſum

mota: quod genus eſt: Appius indixit Carthaginẽſibus bellum. Argumentum eſt ficta res quæ tamen fieri potuit: huiuſmodi apud Terentium ẽ. Nam poſtquã exceſſit ex ephebis Soſia. Illa autẽ narratio: quæ in perſonis uerſatur: eiuſmodi eſt: ut ea ſimul cũ rebus ipſis perſonarum ſermones: & animi poſſint perſpici hoc modo. Venit ad me ſæpe clamitans quid agis mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat? cur potat? cur his rebus ſumptum ſuggeris? Veſtitui nimio indulges. Nimium ineptus eſt: nimium durus ipſe eſt preter æquum & bonum. Hoc in genere narrationis multa debet ineſſe feſtiuitas confecta ex rerum uarietate: animorum diſſimilitudine: grauitate: leuitate: ſpe: metu: ſuſpitione: deſiderio: diſſimulatione: errore: miſericordia: fortunæ commutatione: inſperato incõmodo: ſubita lætitia: iucundo exitu rerum. Verum hæc ex his que poſtea de elocutione præcipientur: ornamenta ſumuntur.

eſſe cõmemorat: qua ſe læſum accuſare debere cõtẽdit. Verum narratio extra cauſam quattuor modis fit: aut criminationis cauſa: aut ſimilitudinis: aut delectationis: aut amplificationis. Criminationis cauſa fit ut dio quidam fuit halcſinus paſcſlus mortuus eſt. G. ſacerdote prætore: Similitudinis cauſa fit: ut eſt illud. Sic iſte multo ſceleratior & nequior: q̃ ille Adriãus aliquãtro etiam felicior fuit. Diſgreſſio & hæc uideri poteſt: ſed non interponitur narratio quæ cauſa eſt deliberationis. Delectationis cauſa fiat non alienæ ab eo negocio quo de agitur ut ſi prata ſi nemora ſi fontes riuoſq; deſcribas & hãc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. Amplificationis cauſa fit ut eſt illud de Eriphila quæ uiſum ornamentum adamauit. Amplificat crimen Verris q̓ cum illa rem uiſam adamauerit: Verres multa etiam non uiſa concupierit. Ergo ſecundum genus narrationis hoc eſt q̃ digreſſio dicitur quæ fit aut criminatiõis aut ſimilitudinis aut delectationis aut amplificationis cauſa. Tertium genus narrandi eſt quod extra oratorem eſt: hoc ẽ quod ait Remotum a ciuilibus cauſis. Eſt autem poetarum uel hiſtoriographorum dat tamen curſim etiam in hanc narrationem præcepta. Hæc inquit narratio remota a ciuilibus cauſis duo membra habet. Nam aut propter negocia exponenda ſumitur quod eſt comœdiographorum uel tragœdiographorum uel propter perſonas. Verſ:dici uero in utroq; uerſantur. Nam Vergilius Aeneæ & mores & facta deſcribit. ergo hæc narratio extra oratorem in duo diuiditur in negocia & in perſonas. Verum illa narratio quæ in negociis eſt: tres habet partes: fabulam: hiſtoriam: argumentum. Fabulam dicit eſſe quæ nihil ueri nec ueriſimile continet & dat exemplum cuiuſmodi eſt: Angues ingentes alites iuncti iugo. Verum hic quæſtio eſt cum in definitione generali narrationis dixerit. Narratio eſt rerum geſtarum aut ut geſtarum expoſitio: cur in fabulæ definitione quæ utiq; quoniam & ipſa narratio eſt generi ſimilis eſſe debuit. Ait fabula eſt in qua nec ueræ nec ueriſimiles res continentur. Deinde hiſtoria eſt inquit quæ res ueras continet: ſed a noſtra memoria remotas: & dat exẽplũ: quod genus ẽ Appius idixit Carthaginẽſibus bellũ. Argumẽtũ eſt ficta res q̃ tñ fieri potuit. Argumẽtũ ẽ: qđ qdẽ ñ ẽ factũ: ſed fieri potuiſſe credit ut i Terẽtio adoleſcẽtis uita narraẗ. Nã is poſtq̃ exceſſit ex ephebis Soſia. A negociis ergo narratis tres ptes hẽt: fabulã: hiſtoriã: argumẽtũ: fabula nihil ueriſile cõtinet: hiſtoria geſta præteritorum argumentum non uerum ſed ueriſimile. Illa aũt narratio que uerſatur in perſonis exprimendis talis eſſe inquit debet ut in narratione rerum uim perſonæ agentis & animos oſtendat & dat exemplum de Teren. ubi Demeæ & Mitionis ſenum perſona morum cõtrario ſecernitur. Venit ad me ſæpe clamitãs: Quid agis Mitio cur perdis adoleſcentem nobis & reliqua in his omnibus & rigor & auſteritas perſone obiurgantis oſtenditur. Verum ne nos perturbet q̓ in illa narratione quæ in negociis eſt: ſæpe etiam perſona deſcribitur: nam deſcribitur Catelina: deſcribitur Sertorius & reliqui: & illa rurſus narratione que de perſonis eſt geſta etiam narrantur. Non inquam nos perturbent quia mixta ſunt: ſed animaduertere debemus quid propter quid dicatur. Sæpe enim perſona deſcribiẗ ut negocium pateſcat. ſæpe geſta narrantur ut apertius qualis ſit perſona uideatur.

Fabula

Argumentũ

❡ Nunc de narratione ea quæ cauſæ continet expoſitionem dicendum uidetur. Oportet igitur eã tres habere partes: ut breuis: ut aperta: ut probabilis ſit. Breuis erit ſi unde neceſſe eſt: inde ſumatur initium. & nõ ab ultimo repetatur. Et ſi cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe eius partes non dicentur (Nam ſæpe ſatis eſt: quid factum ſit dicere: non ut enarres quemadmodum factum ſit) Et ſi non longius quam ſcitu opus eſt in enarrando p

❡ Nunc &c. Ad preceptum narratiõis illius reuertitur que ipſam cauſam continet & totius controuerſiæ narrationem. Oportet igitur eam tres habere res ut breuis ut aperta: ut probabilis ſit. Oportet igitur eam tres habere uirtutes: ut breuis: ut aperta ut probabilis ſit. Tres uirtutes ſunt narrationis: ut breuis ſit narratio ut aperta ut probabilis. Verum ut hæc tria ſemper omnia ſint: non unũ aliquod ex tribus. Itaq; iſtæ uirtutes narrationis: licet & aliis partibus orationis conueniant: narrationis tamen ſunt propriæ. Aliarum autem partiũ orationis uirtutes narrationi cõuenire poſſunt: quelibet reprehenſio: quælibet confirmatio: quelibet criminatio poteſt habere hæc tria: ſed quaſi alie

Narrationis uirtutes

cedetur. Et ſi nullam in rem aliam trāſcribitur. Et ſi ita dicetur: ut nonnunquam ex eo quod dictum ſit id quod dictum non eſt intelligatur. Et ſi non modo id quod obeſt: uerum etiam id quod nec obeſt: nec iuuat præteribitur. Et ſi ſemel unumquodq; dicetur. Et ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit incipietur deinceps. Ac multos imitatio breuitatis decipit: ut cum ſe breues putant eſſe longiſſimi ſint: cum dent operam: ut res multas breuiter dicant: non ut omnino paucas res dicant: & non plures quam neceſſe ſit. Nam pleriſq; breuiter dicere uidentur: qui ita dicunt: Acceſſi ad ædes: puerum uocaui: Reſpondit: quæſiui dominum: domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius non potuit dicere: tamen quia ſatis fuerat dixiſſe dominum negauit eſſe domi: fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoq; in genere uitanda eſt breuitatis imitatio: & non minus rerum non neceſſariarum: q̄ uerborum multitudine ſuperſedendum eſt.

na. Ipſa autem quæ habent narrationi non conueniunt. ut inductiones. ut ratiocinationes: & reliqua huiuſmodi quæ fidei ſunt: non affectus. Igitur tres iſtæ uirtutes narrationi oratoriæ conuenire poſſunt: & illi narrationi: quæ extra ciuiles cauſas ē. Namq; hiſtoria & breuis eſſe debet in expoſitione & aperta & probabilis: ut Sal. ſibi omnia i Catelina tribuit: quam breuiſſime potero paucis abſoluā. Cum alii hiſtoriographis ſingula tradidiſſet in libro primo hiſtoriarum dat Catoni breuitatē. qui romani generis diſertiſſimus paucis abſoluit. Fannio uero ueritatem. ſed anteq̄ dicamus ut breuis narratio fiat: ut aperta: ut probabilis principio dicendum uidetur quid ſit narratio oratoria: quid agat uel quo diſtet a reliquis partibus orationis. Oratio que negocium explicat: atq; inſinuat audienti narratio dicitur: explicans quid geſtum ſit: aut per uerum aut per ueriſimile ideſt aut id quod geſtum eſt: aut per id quod geri potuit: quæ oratio tametſi partibus narratiōe plenis inclinet in actoris commodum: non tamen ad pugnam continuo eaſdem partes dicit. Negocium enim iduci inſinuatur: nō pars negocii. Agitur enim ut cauſam iudex norit. Cauſa uero duarum partium eſt. ſed ſubtilitas exponentis aliquid quod ſuæ parti proſit inſinuat: nam iudex ſic ab uno audit quaſi extra partem: ſed uere is optimus patronus eſt in narrando: qui ita narrat: ut & aduerſarius ita narrare potuiſſe credatur. Verum talis oratio eſſe nō poteſt cum crimina proponuntur: quibus in propoſitionibus & ſi illud dicatur illud fuit: illud conſecutum eſt: & cætera ſimilia: tamen narratio non eſt: quoniam hæc omnia ad criminationem continuo dicuntur. Et non id agit in hac oratione. ut iudex ſciat cauſam: ſed ut audiat crimen admiſſum. At in narratione cum cauſa omnis fuerit explicata: tunc crimen aut ab accuſatore proponitur poſt narrationē. quaſi intentio aut ad defenſorem quaſi quæſtio ut purgetur. ſextus Roſcius occiſus eſt. Accuſator dicit a filio: Tullius negat: hinc eſſe criminatio poteſt & defenſio. Inſinuatur iudici per narrationem totum negocium ubi quando quomodo ſextus Roſcius ſit occiſus. Hoc dicat utraq; pars neceſſe eſt: huic ſinguli ſubtiliter interiaciunt id quod parti ſuæ prodeſſe poſſit non pugnæ modo ſed adiuncta ueriſimilitudine ut ita narret quaſi & aduerſarius: eodem modo narrare poſſit. Explicito negocio cauſaq; cognita incipit aduerſarius dicere: q̄ ſextum Roſcium filius interemit & hæc criminatio. Si autem defenſor ē proponi crimen: quaſi quæſtionem. Occidiſſe patrem ſextus Roſcius arguitur & affert argumenta quibus hoc poſſit diſſoluere. Ita in dictionibus aliis criminationes intelliguntur: uel propoſitiones criminū: cum oratio exponendi quodammodo implicatam ſecum habet intentionem: ut occidiſti ac tuliſti. At ubi narratio ē: poſt narrationem dicuntur: ſed tamen in narratione ſignificantur iudici non aperte ab oratore dicuntur. ¶ Breuis erit: ſi unde neceſſe eſt: inde initium ſumetur: & non ab ultimo repetetur.

Breuis narratio. Breuis erit: ſi unde neceſſe inde initium ſumet: non ab ultimo repetet. Dixit ſupra narrationem oratoriam tres uirtutes habere debere: ut breuis ſit: ut aperta: ut probabilis: nunc docet breuis narratio quemadmodum eſſe poſſit: & breuis pro qualitate negocii. Breuis inquit erit ſi initium ſumas a rebus neceſſariis non ab ultimo: utputa: Si nobis bellum Troianum narrandum ſit: debemus a raptu Helenæ incipere: non a Læda: quæ Helenam genuit: ergo præcepta dat in breuem narrationem: quæ in initio narrationis. quæ in fine: quæ in medio ſeruare debeamus: atq; hoc præceptum de initio narrationis eſt quod ait: Breuis erit: ſi unde neceſſe eſt inde initium ſumetur: non ab ultimo repetetur. Et ſi cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe. eius partes non dicentur: utputa cum ſufficiat dicere occidit. & non dicamus & uoluit: & potuit: & occidit. Cum harum partium ſumma: ſit occidit: & hoc dixiſſe ſufficiat. Verum hoc præceptum de medio narrationis eſſe poteſt. Et ſi non longius quam quod ſcitu opus eſt in narrando procedetur ideſt ſi narres quouſq; narrandum eſt: non etiam illa narrentur: que iam in tractatus cadunt utputa quidam fortiter fecit: petit premiū nomine ærarii dimidium: contra dicitur: narrandum eſt quemadmodum fortiter fecerit: non etiam quemadmodum ad ciuitatem regreſſus ſit & quēadmodum præmium petierit & quemadmodum ei contradictum ſit: uerum hoc præceptum de fine narrationis eſt: Et ſi nullam in rem aliam tranſibitur ſcilicet ut illa tantum narres: quæ ad cauſam pertinent: non etiam aliqua quæ extra ſunt: & quæ ad negocium minime pertinent & ſi ita dicetur: ut nonnunquā ex eo quod dictum ſit: id quod non ſit dictum intelligatur. Vt poſita ſecunda: quæ ſunt ſua prima declarent. Si dicas inde cum reuerſus eſſem utiq; cum dicis reuerſus oſtendiſti: & profectum neſcio quo & perueniſſe poſtremum reuerſum. Et ſi non modo id quod obeſt: uerum etiam id quod neq; obeſt: nec adiuuat præteribitur. Et enim qui breuitati ſtudet non modo illa in narratione p̄

terire debet: quæ obſutura ſunt: uerum etiam illa quæ nihil profutura. Et ſi ſemel unumquodq; dicetur id eſt nõ modo illa prætereantur quæ aut obſutura ſunt aut nihil profutura: uerum illa proſunt: ut ſemel dicantur non bis. aut amplius. Et ſi non ab eo in quo proximo deſitum erit deinceps incipietur. Præceptum omne duplex eſt. nunc enim oſtendit quid faciendum ſit nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero in ſuperioribus oſtendit quid eſſet in narratione faciẽdum: nunc oſtendit quid ſit non faciendum. Et ſi non ab eo inquit: quo in proximo deſitum erit: deinceps incipietur id eſt ne a re illa: quã nuper diximus ad aliam rem ſumamus exordium: ſi dicas profectus urbe ſum: & cum eſſem profectus ad uillam uehi: & cum ueniſſem. Quare is qui breuiter narraturus ẽ iterare nihil debet. Ac multos imitatio breuitatis decipit: ut cum ſe breues putent eſſe longiſſimi ſint. Sæpe inquit: & ſi dictio in uerbis breuis eſt: tamen longa efficitur: cum non neceſſariæ res in narratione ponuntur. Quod ut nos non prætereat primo nobis dicendum eſt quemadmodum poſſumus intelligere ꝙ ubicunq; dicta ſint ſingula uerba ſignificant res ſuas ſingulas: ut ſedet: curreo: uenio. Item copulatio rationalis uerborum plurimorum unam rem continet. Maxime autem ſi in narratione ſit cum præmiſſa uerba tertia perſona concludit: ut. M. Lepido cum omnibus copiis. Italia pulſo ſegnior: neq; minus grauis & multiplex cura patres exercebat. hæc tertia perſona unam rem fecit omnium ſuperiorum. Itaq; in oratione tot res erunt: quot erunt tertiæ perſonæ. ergo in hac oratione. Acceſſi ad ædes: puerum euocaui. Reſpondit quæſiui dominum: domi negauit eſſe. Qua re cum ſufficeret domi negauit eſſe abundabit rebus ſuperfluis: quia, dixit ante reſpondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. Qui cum res breuiſſime dicant: tamen quia plures q̃ oportet dicunt: incipiunt breues non eſſe. Quamobrem inquit ſi breues eſſe uolumus non ſolum uerba non neceſſaria præterire debemus ſed etiam res...

Aperta autem narratio poterit eſſe: ſi ut quicq̃ primum geſtum erit: ita primum exponetur: & rerum ac temporum ordo ſeruabitur: ut ita narrentur: ut geſtæ res erunt: aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hic erit conſiderandum ne quid perturbate: neq́ contorte dicatur: ne quã in aliam rem tranſeatur: ne ab ultimo repetatur: ne ad extremũ procedatur: ne quid quod ad rem pertineat prætereatur: & omnino quæ præcepta de breuitate ſunt hoc quoq́ in genere ſunt conſeruanda. Nã ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis q̃ obſcuritate narrationis. Ac uerbis quoq́ dilucidis utendum eſt: quo de genere dicendum eſt in preceptis elocutionis.

Aperta

Aperta autem narratio poterit eſſe. Dixit quẽadmodum breuis narratio eſſe poſſit. Nunc quẽadmodum aperta eſſe poſſit exponit. Illud autẽ perſpicere debemus: & in apertam narrationẽ illa dat pcepta: que & in breuem. Hic etiã quid in principio apertæ narrationis: quid in fine: quid in medio facere debeamus oſtendit: Nunc itaq; totam complectitur narrationem cum ait aperta autem narratio poterit eſſe: ſi ut quicq; primum geſtum erit: ita primum exponetur. ſ. ut non peruerſo narrandi ordine fiat iudicibus i cognitione confuſio: & rerum ac temporum ordo ſeruabitur. ſ. ne id primum narres: quod poſtea factum eſt. Quod ſi feceris: & in rerum & in temporum ordine deliquiſti. Vt ita narrentur: ut geſtæ res erunt aut ut potuiſſe geri uidebuntur: hoc eſt quod ait ſupra i definitione narrationis. Narratio eſt reꝝ geſtarũ: aut ut geſtarum expoſitio. i. uera & ueriſimilis. Hic erit conſiderandum ne quid perturbate: ut in pceptis breuis narrationis primum oſtendit quid faciendũ eẽt: deinde quid non faciendũ. ita & hic oſtendit primo quid faciendum eſſet tum quid non faciendum. Cõſiderãdum inqt erit ne quid perturbate dicatur id eſt ſi rerum ac temporum in narratiõe ordo mutetur: deinde inquit. Ne qd contorte. i. cum interdũ non facilis tranſitus ac directus ẽ ſed obſcurus. Ne quã in aliã rẽ tranſeaẽ. ne omiſſis rebus ad preſens negocium pertinentibus non narranda atq; aliena narremus: hoc preceptum etiã de breui narratione dedit. Et ſi in nullam rem tranſibitur ne ab ultimo repetatur: ita ut ſupra de breui narratione: ſi unde neceſſe eſt unde initium ſumetur. nec ab ultimo repetetur. Verum hoc preceptum etiam hic de initio narrationis eſt: ne ad extremum prodeatur. ita ut ſupra de breui narratione: & ſi non logius q̃ quod ſcitu opus eſt narrando procedetur. Verum hoc preceptum etiam hic de fine narrationis ẽ ne ad extremum prodeatur. Ne quid quod ad rem pertineat prætereaẽ hoc uitium mediæ narrationis eſt. ita ut principii uitium eſt. ſi ab ultimo repetatur: finis autem ſi ad extremum pdeaẽ. Deinde concludit: illa inquit omnia de breui narratione precepta etiam in aperta nobis ſeruanda ſunt. Nam ut aperta non poſſit eſſe narratio non intelligitur id eſt aperta non eſt longitudine magis q̃ obſcuritate. Ergo ut aperta ſit narratio: & ut intelligatur: minime longa. i. breuis eſſe debebit. Præterea inquit. ut apertam habeamus narrationem: uti inquit dilucido ac de pximo petito ſermõe debemus.

Probabilis

Probabilis erit narratio: ſi in eã uidebuntur ineſſe ea: que ſolent apparere in ueritate: ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur: ſi cauſæ factorum extabunt: ſi fuiſſe facultates faciundi uidebuntur: ſi tempus idoneum: ſi ſpacii ſatis: ſi locus opportunus ad eandem rem: qua de rẽ narrabitur:

Probabilis erit narratio: ſi in ea uidebuntur ineẽ ea que ſolent apparere in ueritate Secundum ordinem diuiſionis ſuæ: poſtq̃ de breui & aperta narratione tractauit. Nunc incipit de narratione probabili diſputare. Probabilis inqt erit narratio ſi in ea fuerint illa omnia in quibus ſolet ueritas inueniri: nã in his ſeptem omnis ad fidem argumentatio continetẽ. Septem illa ſuperiora: quis quid cui ubi quãdo quẽadmodum quibus adminiculis omnes artiũ ſcripto

fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum qui agent naturam: & ad uulgi rumoré. & ad eorum qui audient opinionem accommodabitur. Ac ueri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præterea cōſiderare oportebit: ne aut cum obſit narratio: aut cum nihil proſit interponatur: tunc aut non loco: aut non quemadmodū cauſa poſtulat narretur. Obeſt tum cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem: quā argumentando & cauſam agendo lenire oportebit. Quod cum acciderit membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam: & ad unāquāq; rem confeſtim rationem accommodare: ut uulneri præſto ſit medicamentum: & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio: tunc cū aut ab aduerſariis re expoſita noſtra nihil intereſt iterum aut alio modo narrare: aut ab iis qui audiunt ita tenetur negocium: ut noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur cum non in ea parte orationis collocatur in qua res poſtulet: quo de genere agemus cum de diſpoſitione dicemus. nam hoc ad diſpoſitionem pertinet: Non quemadmodum cauſa poſtulat narratur: cum aut id quod aduerſario prodeſt dilucide & ornate exponitur: aut quod ipſum adiuuat obſcure dicitur & negligēter. Quare ut hoc uitium uitetur omnia torquenda ſunt ad cōmodum ſuæ cauſæ: contraria que preteriri poterunt prætereundo: quæ illius erunt leuiter attingendo: ſua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum uidetur: deinceps ad partitionem tranſeamus.

res tractauerunt & in preceptis ſuarc artium reliquerunt Verum Ci. rerum ac temporum perſonarumq; cōſiderans naturam: addidit illis omnibus octauam opinionem: & recte. Res enim omnes non p ſe ſunt: nec ex natura ualent ſed opinione. Neq; enim cum dicimus tunicam: per ſeipſam intelligimus tunicam eſſe qua ueſtitur: ſed quia noſtra nobis opinione perſuaſum eſt cum audierimus tunicam intelligimus rē eſſe qua ueſtitur. Et reliqua ſimiliter colligere poſſumus. Ergo Cice. omnia dicit. Hanc uero opinionem in tribus plenam eſſe dicit: ſi id quod dicimus a noſtra natura non abhorreat idest ab eorum natura: p quibus agimus ſcilicet ne de pudicitia agat Leno: de caſtitate meretrix q ſi fiat probabilis narratio non erit: deinde ut id quod agimus a populi rumore non abhorreat. ſ. ne contra conſuetudinem audientium loquaris: Si apud romanos narres contra iuſtitiam & ſi apud Scythas mores barbaros reprahendas. Poſtremo ſi id quod agimus cum eorum quicūq; audiunt iudicaturi opinione conſentiat. Itaq; narrationē probabilem eſſe dicit: ſi in ea ſint ſeptem illa quis: quid: cur: ubi: quando: quemadmodum: quibus adminiculis: ſed cum omnia hic poſuerit: unum non poſuit id eſt modum quod eſt quemadmodum. Et recte modū inter præcepta probabilis narrationis non poſuit. Non enim in modo fides fit: ſed magis auxeſis criminis: & quoniam præcepta hæc & ad coniecturam accommodanda erant. ubi factum negatur merito modus eſſe non debuit: quia modus non exquiritur: niſi cum factum conceditur. Cum autem in coniectura: ubi factum negatur: omnino eſſe nō poterit: multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis ſtatibus fuerit. auxeſis facti erit non probabilis narrationis expoſitio. Ergo hic uideamus ſeptē illa abſq; ſolo modo. Perſona: ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur. Cauſæ: ſi cauſæ factorum extabunt. ſi fuiſſe facultates uidebuntur. Tempus ſi tempus idoneum. Locus ſi locus oportunus. Videamus & opinionem: quæ his omnibus quoq; a Cicerone addita eſt. Si res & ad eorum qui agent naturam. & ad uulgi morem: & ad eorum qui audiunt opinionē accommodabitur. Si perſonarum dignitates ſeruabuntur: non honores: ſed prout quæq; digna ſit. Si tempus idoneum: ſi ſpacii ſatis. Duo ſunt tempora. Vnum per ſpacium idest per interuallum. Aliud per oportunitatem. Spacium ē ut unus: alter: multi dies: menſis. menſes anni. Oportunitas eſt occaſio ex hominum actibus facta. ut bellū. pax. ludi. ſeditio. hoc eſt ergo quod ait. Si tempus idoneum: ſi ſpacii ſatis. Iam cum ait. Si tempus idoneum: oſtendit tempus eſſe per oportunitatem: Illud autem præterea conſiderare oportebit. ſupra docuit quæ in narratione ſeruanda ſint: & quemadmodum facienda. nunc in ipſam narrationem quattuor præcepta dat. Quæſtio eſt enim an ubiq; narrandum ſit: deinde ſi narrandum: quo loco narrandum. Poſtremo ſi ita narretur: quemadmodum cauſa poſtulet: Non ubiq; narrandum eſt inquit. Etenim cum obeſt narratio & cum nihil prodeſt pretereunda eſt. deinde inquit uidendum eſt. quo loco narrandum ſit. Sæpe enim poſt argumenta narrandum eſt. ut Cicero in Miloniana fecit. Poſtremo ſecundum cauſæ genus narrandum eſt. ut quod non eſt prætereundum non prætereas: quod prætereundum: prætereas. Obeſt. tunc cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem. Obeſt inquit narratio. ſi cum ita aperis: atq; inſinuas rei geſtæ qualitatem: neceſſe habes tibi auditorē reddere infenſum. Quod cum cōtingit nō contexte inquit narrare debebis nec cauſam omnem indicare ſed ſingulas cauſæ partes proponere. & his ſtatim argumenta ſupponere ut res dubia fidem pro agentis accipiat uoluntate. Præterea inquit cum nihil prodeſt narratio preteriri debet. Nihil autem prodeſt narratio. tum cum ita ab aduerſariis cauſa iudicibus expoſita eſt: ut a nobis aliter narrandum non ſit. denīq; tum ſu

pra diximus non interdum oportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus praecepti differt in id tempus quo de diſpoſitione dicturus eſt. Non quemadmodum cauſa poſtulat narratur. Praeuaricatio duobus modis fit:ſi utilia noſtrae cauſae cum obſcuritate dicamus aut utilia aduerſariorum manifeſte.atq; aperte proferamus. Verum haec tunc uitia ſunt ſi cum id facimus nihil nobis prodeſt. Saepe enim prodeſt: ut tali praeuaricatione aliud quod uolumus obtinere poſſumus. Nam ut obtineat Dauus ne Chremes det filiam Pamphilo aperte narrat id quod contra Pamphilum poterat uideri: illum peregrinam amare: & filium ex ea ſuſcepiſſe. Nunc ſecundum ordinem poſitae narrationis ad partitionis precepta ueniamus.

¶De partitione. Titu.XII.

RECte habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit oratioñe. Eius partes duae ſunt: quarum utraq; magnopere ad aperiendam cauſam & ad conſtituendam pertinet controuerſiam: una pars ē que quid cum aduerſariis conueniat: & quid in controuerſia relinquatur oſtēdit: ex qua certum quiddam deſtinatur auditori: in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt in qua rerum earum de quibus erimus dicturi breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua cōficitur ut certas animo res teneat auditor: quibus dictis peroratum fore intelligat. Nunc utroq; genere partitionis: quemadmodum conueniat uti breuiter dicendū uidetur. Quae partitio quid conueniat aut quid non conueniat oſtendit. Sed debet illud quod conuenit inclinare ad ſuae cauſae commodū hoc modo. Interfectam eſſe matrem a filio conuenit mihi cum aduerſariis. Item a Clitēnaeſtra interfectum Agamennonem conuenit: nam hic uterq; & id poſuit: quod conueniebat: & tamen ſuae cauſae conſuluit commodo. Deinde quid controuerſiae ſit ponendum eſt in iudicationis expoſitione que quemadmodum inueniretur ante dictum ē. quae autem partitio rerum diſtributarum continet expoſitionem haec habere debet breuitatem: abſolutionem: paucitatem. Breuitas eſt cum nihil neceſſarium nullum aſſumitur uerbū. Haec in hoc genere: iccirco utilis eſt: q ipſis rebus & partibus cauſae non uerbis: neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt.

¶Recte habita in cauſa partitio illuſtrem: & perſpicuam totam efficit orationem. Antequam de preceptis partitionis dicamus: prius dicendum uidetur: quid interſit inter partitionem & diuiſionem. Partitio eſt totius cauſae per partes conſtitutio: diuiſio eſt rerum ſub partitione iacentium. Verum hic: hoc animaduertendum eſt: ut definitionem partitionis: non ab eo quid faciat collegerit. Recte inquit habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Narrationis porro definitionem ab eo quid ſit ſcimus eſſe collectam. Narratio eſt rerum geſtarum aut ut geſtarum expoſitio. Dicit itaq; partitionem duas habere partes: diſtributionem: & aliam quae oſtendit quid aduerſarii cōfiteantur & quid in contentione uerſetur. Verum utrunq; harum partium duplex effectus eſt. Aperit cauſam & controuerſiam conſtituit. Aliud eſt enim quod aperit cauſam: aliud quod conſtituit controuerſiam. Namq; aperitur cauſa in narratione: in qua etiam ſi intelligitur: que ſit controuerſia: non tamen ab oratore conſtituitur. Conſtituere eſt enim proponere & dicere quid in controuerſia ſit. Ergo in narratiōe aperitur cauſa non conſtituitur controuerſia. At in partitione tametſi aperitur cauſa: tamen ſic ut utrunq; fiat. Nam aperit utiq; cauſam quia partitur: q̄q̄ alio conſtituitur controuerſia: & non minus aperitur q̄ in narratione. Cū enim dicit dicturus ſum de illo aperta eſt cauſa partitione.hoc eſt diſtributione. Item in alia partitione: cum dicitur illud manifeſtum eſt nō negatur. Illud negatur utiq; aperitur cauſa: ſed partitione ut diximus in eo tamen & conſtituitur cōtrouerſia cum quid in confeſſione ſit docetur: quid in negatione. Alia autem partitio: que diſtributio nuncupatur: poteſt aperire tantum cauſam res enumerando: At cum uel uerba iunguntur: uel oratio que dicat de his eſſe dicendum: tunc conſtituitur controuerſia. Quaeſtor uerres fuit legatus pretor urbanus: pretor ſicilienſis. Hoc ſolum dicere aperire cauſam eſt ſed partitione per diſtributionem. At uero illud adiungere quare haec erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meae hoc eſt conſtituere controuerſiam. Ita ut diximus ptitio ſpecies habet duas: unā quae quid cum aduerſariis conueniat docet & quid in controuerſia ſit. Alteram quae diſtributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa ſuperior ſpecies cum propoſuerit quid cōueniat ad ipſam ad ſe inclinat: ut pro ſe faciat id quod aduerſarius confitetur. Poſtea uero ſubiungit id quod ſit in cō trouerſia. Facit hoc Cicero pro Tullio. Dicā inquit uim factam. A.P.Fabii familia. Aduerſarii non negant. hic propoſuit: quod aduerſarii fateantur: deinde ipſum pro ſe fecit dicendo damnum datum eſſe. M. Tullio. Cō cedis: uici unam rem, item adiunxit alteram partem in qua confeſſionem docet. cum dicitur. Ni hominibus armatis nō

negas. Vic alteram: poſt quid in controuerſia ſit proponit cum dicit. dolo malo factum negas: de hoc iudicium eſt: ſed quoniam non in omni negocio aduerſarius ſatetur illa altera adhibendi partitio eſt. que diſtributio nuncupatur: ubi totius cauſæ membra ponuntur. Verum hæc membra aut ea ſunt quæ uere in eodem negocio continentur ut in Verrinis de quæſtura: de legatione: de prætura urbana de pretura ſicilienſi. Quam quadripartitam diſtributionem totius accuſationis ſummam Tul. eſſe dixit. Item illa diſtributio de frumento quam fecit dicendo emptum decumanum æſtimatum. Aut ſi partitio de ipſa cauſa non ſumitur: ea membra ponit orator que ipſe ingenio inuenit & ſibi ipſa dicenda conſtituit: nõne ex pecuniis repetundis quæſtio ſit ſi nomen cuiuſpiam deferatur. hæc duo in primis expectari oportere q̃ maxime auctorem uelint hi: qui eas iniurias paſſi ſunt. & q̃ minime uelint hi: qui eas iniurias feciſſe arguantur. Item pro ſexto Roſcio cum unum crimen ſit parricidii: ac propterea unum negocium partitur tamen Tullius non cauſam: ſed orationem dicendo in crimen audaciam & in potentiam. Criminis confictionem. Accuſator erutius ſuſcepit. Audaciæ partes Roſcii ſibi depopoſcerunt Criſogonus autem potentia pugnat. Altera eſt: in qua rerum earum: de quibus eximus dicturi breuiter expoſitio ponitur. Partitionis duæ partes ſunt: una que quid cum aduerſariis conueniat indicat: & quid in controuerſia ſit demonſtrat. Altera que dicitur diſtributio: hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet: que in cauſa ſunt aut ea que ingenio fingit orator. Quibus dictis intelligat fore peroratum. precipit ut partitione completa nihil amplius dicamus preter concluſionem. Quæ partitio quid conueniat: aut quid non conueniat oſtendit. In hac partitione id quod aduerſarius confitetur ad cauſæ noſtræ commodum nos docet inclinare debere. Et Dat exemplum. Si dicat accuſator matrem occiſam ab Oreſte filio conſtat. Iam cum ait matrem a filio conſtat occiſam. id quod aduerſarius confitetur ad ſe inclinat. Conſideratione enim ſanguinis non uidetur debuiſſe a filio matrem occidi. Deinde ſi dicat Oreſtes uel eius defenſor conſtat a Clytemneſtra Agamẽnonem maritum occiſum confeſſionem aduerſarii ſine dubio ad ſe inclinat. Conſideratione enim matris occidi maritus ab uxore non debuit. Iam quid in controuerſia ſit ex iudicatione colligitur ideſt an recte Oreſtes matrem occiderit. cum illa partem occiderit Oreſtis: Quare accuſatoris talis erit partitio. Interfectam matrem a filio cum aduerſario mihi conuenit: cum illa occiderit Agamẽnonem conuenit: An a filio occidi debuerit: quæſtio eſt. Rei uero talis erit partitio. Interfectum a Clytemneſtra Agamẽnonem conuenit an a filio Clytẽneſtra debuerit occidi: quæſtio eſt. Quæ autem partitio rerum diſtributarum continet expoſitionem: hæc habere debet breuitatem abſolutionem paucitatem. In omni diſtributione. ſiue quam habet orator in membris negocii: ſiue quam in membris: quæ ipſe format & fingit dicenda ſeruare debet hæc tria: breuitatem: abſolutionem: paucitatem. Breuitas in

Breuitas uerbis eſt: abſolutio in toto: paucitas in generibus. Breuitas eſt cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur uerbum: ut ſi ſic partiamur. Dicemus de decumano frumento: deinde de empto: poſtremo de æſtimato: nunc dicemus de decumano frumento: deinde ubi maius eſt crimen de eo quod ſolet publicis preciis cõparari. poſtremo ubi nihil auaritia uerris intactum reliquit: dicemus etiam de æſtimato frumento. Hæc itaq; ſuperfiua uerborum in breuitate partitionis uitare debemus ut animus auditoris non uerbis: ſed rebus potius occupetur. Hæc in hoc genere ideirco eſt utilis: in hoc genere: id eſt in diſtributione breuitas utilis eſt ad animos auditorum non uerbis: ſed rebus potius occupandos.

Abſolutio ℂAbſolutio eſt: per quam omnia que incidunt in cauſam genera: de quibus dicendum eſt amplectimur. Abſolutionem tunc facimus ſi omnia quæ incidunt in cauſam partientes ponamus. Hæc que incidunt omnia nunc ſpeciebus confici poſſunt nunc generibus: quoniam autem ſpecierum maior eſt multitudo anguſtior generum uis & natura: quippe cum genus multas in ſe ſpecies contineat: qui facit partitionem de ſpeciebus omnibus cauſæ incidentibus abſolutionem quidem ſeruat quod omnis ſpecies i partitione proponit: ſed peccat: q᷑ ſpecierum latior diſtributio eſt: & in partitione amplius q̃ quattuor partes omnino eſſe non debent. Ergo ut abſolutio melius in diſtributione ſeruetur: ſpecies illæ ad genera referuandæ ſunt: ut paucis generibus cum ſpecies omnis complexi fuerimus abſolutionem conficiamus: q᷑ omnia & paucitatem q᷑ genera: que incidunt in cauſam in diſtributione collocamus ne aut utile aliquod genus prætereamus ut poſtea cauſæ q̃d eſt uitioſius iſeramus. Paucitas in partitione ſeruat̃ ſi genera ipſa rerũ ponunt̃. Tũc inqt pauca i ptitiõe collocamus: cũ q̃d ſit genus q̃d ſit ſpecies iã ſcimus: nec cũ generibus ſpecies implicemus. Itaq;

ℂAbſolutio eſt: per quam omnia: que icidunt in cauſam genera: de quibus dicendum eſt amplectimur. In qua partitione uidendum eſt: ne aut aliquod genus utile relinquatur: aut ſero extra partitionem: id quod uitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur: ſi genera ipſarum rerum ponuntur: neq; permixte cum partibus implicantur. Nam genus eſt quod plures partes amplectitur: ut animal. Pars eſt quæ ſubeſt generi: ut equus: ſed eadem res ſæpe alii genus: alii pars eſſe poteſt. Nam homo pars animalis eſt: thebani aut troiani genus: Hæc igitur diligentius inducitur deſcriptio ut aperte intellecta generali partitione paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur: oſtendam propter cupiditatem: & audaciam: & auariciam aduerſariorum omnia icommoda ad rempublicam perueniſſe:

is non intellexit: in partitione expoſito genere partem ſe generis admiſcuiſſe. Nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur uitandum eſt: ne cuius genus poſueris eius ſpeciem ſecum ſicuti aliquam diuiſam partẽ ac diſſimilem ponas in eadem partitione. Quod ſi quidem in genus plures incident partes: id cum in prima cauſæ partitione erit ſimpliciter expoſitum diſtribuetur eo tempore cõmodiſſime: cum ad ipſum uentum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem: ne aut plura: q̃ ſatis eſt: demõſtraturos nos eſſe dicamus. hoc modo. Oſtendam aduerſarios id quod arguimus & potuiſſe facere: & uoluiſſe & feciſſe: nam feciſſe ſatis eſt oſtendere. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit: & cum quiddam ſimplex agatur tamen utamur diſtributione: idq; perraro poterit accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere pertineant quæ uerſantur in philoſophia: ex quibus hæc ipſa tranſtulimus: quæ conuenire uidebantur: quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit ut & prima quæq; pars ut expoſita eſt in partitione ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis peroratum ſit hoc modo: ut ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur autem apud Teren. breuiter & commode ſenex in andria: quæ cognoſcere libertum uelit: Eo pacto & uitam nati & conſilium meum cognoſces & quid facere in hac re te uelim. Itaq; quemadmodũ in partitione expoſuit: ita narrat primum nati uitam hoc modo: Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis ſoſia liberius uiuendi fuit poteſtas: deinde ſuum conſilium. Et nũc id operã do: deinde q̃d ſoſiã uelit facere. id q̃d extremũ poſuit in partitione poſtremũ dicit: Nũc tuũ ẽ offm̃. Queãdmodũ igiẽ hic & ad primãquãq; p̃tẽ acceſſit & oĩb⁹ abſolutis ſinẽ dicẽ

ſi ſtudere uolumus paucitati: etiam genera pauca in partitione collocare debemus. Nam genus eſt quod plures partes amplectitur ut animal. Pars eſt quæ ſubeſt generi ut equus ON græci ſubſtantiæ & accidentium genus ponunt. ſed non bene: pars enim omnis generi ſuo ſimilis eſſe debet. Subſtãtia porro res eſt: quæ aliis rebus ſubeſt capax accidentium qualitatum. Deinde accidens eſt id quod in ſubſtantia cadit. Quare quoniam illud ſuperius ON utrunq; eſſe non poteſt: non recte ſubſtantiæ & accidenti genus factum eſt. Ergo quoniam præcepimus ut ſpecies generi ſemper ſimilis eſſe debeat uideamus ut hic Cice. quaſi uideatur erraſſe. Nam poſuit hominem reſpectu duplici ut ad inferiora genus ſit ad ſuperiora ſpecies huic animal præpoſuit ut ſpeciem faceret id quod homo cum idipſum genus uellet oſtendere quod homo eſt ſubiicit huic ſpeciem romanum thebanum. Nõne uidet eſſe quod cũ homo ſubſtantia ſit romanus autem aut thebanus accidens. Etenim parum recta ſubiectio eſt ſub eo quod ſubſtantia ſit id quod eſt accidens collocari: nam rectum illud præceptum eſt in faciendis generibus & ſpeciebus & indiuiduis rem aut ſubſtantialem in omnibus eſſe ſeruandam: aut accidentalem: ut cum in genere ſit ſubſtantia & in genere: & in ſpecie: & indiuiduo ſit. Animal namq; ſubſtantia eſt: huic cum ſuppono ſpeciem ſubſtantia eſſe debet: ſuppono autem hominẽ. Item cum ſuppono homini Ciceronem ſubſtãtiam pono. Sic factum eſt: ut in omnibus ſubſtantia ſeruaretur pari ratione: ſi id quod eſt accidens fuerit etiam ſpecies accidens debeo collocare. Pariter & in diuiduum ut genus ponam colorem. Accidit enim color corpori huic cum ſuppono ſpeciem: album: uel nigrum intelligo: & hoc quoq; accidens eſſe. Eritq; etiam ſimilis ratio: cum ſub albo pono hoc album quod eſt indiuiduum. Indiuiduum eſt quod oculis: digitoq; monſtratur: ergo & album & color accidentia cuncta ſunt: corporis ſcilicet Quamobrem romanus & thebanus accidentia ſunt. Accidunt enim ſubſtantiæ cuilibet: aut homini aut equo Cice. uero hominem ponit ideſt ſubſtantiam: & recte facit huic genus dando animal: namq; animal ſubſtantia eſt. Non recte autem cum hominis ſpeciem ſupponeret thebanum: & troianum ſupponit: quoniam hæc ut diximus accidentia ſunt: ſed hoc fruſtra in quæſtionem uenit: licet enim id quod accidẽs eſt poni in ſubſtantia cum eo ipſo ſibi copulato: cui ſupponitur: ut puta homo ut diximus animalis ſpecies eſt: hominis uero ſpecies eſt thebanus quod eſt accidens hic non thebanum ſolum audire debeo: ſed hominem thebanum: ut ſimul cum thebano & hominem audiendo faciam id quod eſt accidens ſubſtantiale. Quare Cice. recte hominem animalis ſpeciem poſuit: & genus Thebani aut Troiani hominis ſcilicet. Itaque inquit: ideo diligentius genera & ſpe

ὀν.i.ens

Indiuiduũ

eſes generum definire uolumus ut intellectis aperte generibus quo breuior ſit partitio etiam genera pauca in partitione eadem collocemus. Nam qui ita partitur oſtendam propter cupiditatem & audaciam & auariciam aduerſariorum omnia incõmoda ad rempub. perueniſſe. In partitione quæ dicitur diſtributio tria ſemper dicit eſſe ſeruanda breuitatem: abſolutionem: paucitatem. Breuitas in uerbis eſt. Abſolutio: ut omnia genera quæ in cauſam incidunt in partitione ponamus. Paucitas: ut ſola rerum genera quæ partium genera ſunt abſq; partibus ſuis in partitione ponamus: & quæ genera ſunt partes aliorum generum eſſe non poſſunt. Nunc itaq; de paucitate tractatus eſt: & dat exemplum uitioſæ diſtributionis ideſt in qua genus & pars eius ſimul poſita ſunt. Nam qui ita inquit partitur. Oſtendam propter cupiditatem & audaciam & auariciam aduerſariorum &c. is inquit errauit. Et enim paucitatem ſeruare neſciuit: ſiquidem non ſola rerum genera poſuit: ſed genus & partem generis. Cupiditas enim genus eſt: pars cupiditatis auaricia: ergo in ſuperioribus quod faciendum eſſet oſtendit nunc quid non faciendum: & hæc fere bipartita præceptorum omnium diſciplina eſt. Hoc igitur uitandum eſt: ut ſciamus nunc illud præcipi: quod faciendum non ſit: quod ſi in genus plures incident partes: id quod cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum. Genera inquit ipſa rerum in partitione ponenda ſunt: ſed ſi cui generi partes ſuas fuerit neceſſe ſupponi. Poſtq̃ inquit partitionem cœpimus exequi: & ad id genus uenerimus: tunc nos ptes eius conuenit explicare. In partitiõe tñ partes cũ genere iungere nõ debemus. In tractatibus queſtionum debemus de generis partibus diſputare. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem: quoniam de paucitate tractatus eſt: atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem inquit: ne plura q̃ ſatis eſt: nos demonſtraturos eſſe dicamus hoc modo inquit Oſtẽdam aduerſarios quod arguimus: & uoluiſſe & potuiſſe & feciſſe: cum in tertio cuncta ſint. Deinde inquit cum ſimplex quiddam in controuerſia ſit: nos tamen diſtributione utamur. Ac ſunt alia queq; præcepta partitionum quæ ad hunc uſum oratorium tantopere non pertineant. Oſtendit partitionum multa eſſe alia præcepta: ſed tamen quæ ad philoſophiam non quæ ad rhetoricam pertineant. Ad philoſophiam inquit: de qua hæc ipſa præcepta tranſtulimus: ideo inquit quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Oſtendit hæc de partitione præcepta latinos nunq̃ habuiſſe in artibus ſuis ſe primum tranſtuliſſe de græcis. Atq; his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit: ut & prima quæq; pars ut expoſita eſt in partitione ſic ordine trãſigatur. Ad extremum hoc dat in partitione præceptum: ut quod primum in partitione ponimus id primum aggrediamur & explicemus: quod ſecundũ ponimus ut ſecundo aggrediamur loco: quod tertiũ tertio. Poſtremo finitis per ordinẽ ſuis partibus dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

¶ Confirmatio eſt per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem & auctoritatem & firmamentum adiungit oratio: definitio confirmationis non per id quod eſt: ſed per id quod facit. Et q̃ ait noſtræ cauſæ commune præceptum eſt tam defenſoris q̃ accuſatoris. Vtraq; enim utroq; ſemper utitur: ideſt & confirmatione & repræhenſione. ſcire autem debemus exordium: narrationem partitionem: & conclusionem: in omnibus cauſæ generibus: uel conſtitutionibus generali diſciplina eadem præcepta retinere. Confirmationem uero & repræhenſionem per ſingula cauſarum genera uel ſingulas conſtitutiones diuerſa & propria ſemper habere præcepta. Nunc itaq; iuxta ordinem partium poſt partitionem tractat de confirmatione. Et quoniam ut ſupra diximus ĩ ſingulis cauſarum generibus: uel conſtitutionibus diuerſa & propria habet præcepta: quia mora eſt ut per ſingulas confirmationis ſpecies præcepta dicantur generaliter & confuſe præcepit quibus de locis argumentãdi rationibus tractatis ĩ omni cauſarũ genere: uel ĩ omnibus ſimul conſtitutionibus confirmatio effici poſſit. Et hoc in primo libro agitur ideſt ut omne genus formãq; cauſarum. quædam cõmunitas argumentationum uelut ſilua ponatur. Secundus autem liber hoc continet: ut in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria & certa diuerſa: & præcepta ſeparentur de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. Per quam argumentando. Hoc enim proprium eſt confirmationis. Alioquin & narratio fidem facit: ſed non ar-

di fecit: ſic nobis placet & ad ſingulas partes accedere: & omnibus abſolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps ita ut ordo ipſe poſtulat præcipiendum uidetur.

De confirmatione. Ti. XIII.

Confirmatio eſt: per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem & auctoritatem & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Verumtamen non incõmodum uidetur quãdam ſiluam atq; materiam uniuerſam ante permixtam: & confuſam exponere omnium argumentationum. Poſt autem tradere quemadmodum unumquodq; cauſæ genus hinc omnibus argumentãdi rationibus tractatis confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur: aut ex eo quod perſonis: aut ex eo quod negociis attributum eſt: Ac perſonis has res attributas putamus nomen: naturam: uictum: formam: habitum: affectionẽ: ſtudia: cõſilia: facta: caſus: orationes. Nomẽ ẽ quod unicuiq; pſonæ attribuitur: quo ſuo quæq; pprio & certo uocabulo appellat. Ipſam naturã diffiniri difficile ẽ: Partes autẽ eius enumerare eas quarum indigemus ad hãc præceptionem facilius eſt: hæ autem diuino partim: par

tim mortali in genere uerſantur. Mortalium au/tem pars in hominum: pars in beſtiarum genere numerantur: atq; hominum genus in ſexu conſideratur: uirile an mulíebre ſit: & in natione: pa/tria: cognatione: aetate. Natione graecus: an barbarus. Patria athenienſis: an lacedaemonius. Cognatione: quibus maioribus: quibus conſanguineis. Aetate puer: an adoleſcens. Natu grandior an ſenex. Praeterea cōmoda: & incommoda conſiderātur a natura data animo aut corpori hoc modo: ualens an imbecillis: longus an breuis: formo/ſus an deformis: uelox an tardus ſit: acutus an hebetior: memor an obliuioſus: comis: officioſus: prudens: patiens: an contra: & omnia quae a natura dantur animo & corpori i natura conſiderāda ſunt. Nam quae induſtriae comparantur ad habítum pertinent: de quo poſterius dicendum eſt.

gumentando. Fidem & auctoritatem & firmamentum. Fides eſt argumentum: quo crimen probamus idest fidem crimini faciamus auctoritas eſt argumētum uerius: atq; honeſtius & cui quaſi neceſſe habeat credi. Firmamentum eſt creberrima argumentatio. Omnes res argumentando conformentur: aut ex eo quod perſonis aut ex eo quod negociis eſt attributum. Omnis res argumentando confirmatur: ſed quae in eſt: quae cauſa dicit: cuius cauſae iſta definitio eſt. Lis cum certa perſona. Haec quidē omnis res ex illis ſeptem locis argumenta contrahit: quis: quid: cur: ubi: quando: quemadmodum quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnem uim argumentationis continent quinq; reliqua ſecundo ſubiacent: itaq; duo: haec prima quis & quid apertioribus nominibus Cice. & ad opus uicinioribus nuncupat idest perſonam & dictum factum ue quod negocium eſt. Itaq; omnis res confirmatur: aut ex attributis perſonae argumentis ſumptis aut ex attributis negocio. Perſonis autem attributa ſunt undecim: nomen: natura uictus: forma: habitus: affectio: ſtudium: conſilia: facta caſus orationes. Itaq; ſi haec omnia attributa perſonae ſunt: quae ſit ipſa perſona uideamus. Nomen eſſe non poteſt: quia primum attributum perſonae eſt. Non eſſe non poteſt quia naturae perſone attributum eſt: & natura mortalium in duo diuiditur. in homines & in feras. Quae eſt ergo perſona. Illa. ſ. quae in pronominibus finitis eſt: ut ego: tu: ille: hic: haec: hoc. Itaq; a perſona nulla argumentatio poteſt ſumi. Cum enim dixero: hic quid argumentum feci? Ex attributis autem perſonae ſumitur omnis argumētatio breuiter uel ſub diſtributa. per quae ſe aperit: & quibus impletur ipſa perſona attributis ſuis. Igitur perſonarum omnium uis probatur. Nomen eſt quod unicuiq; perſonae tribuitur quo ſuo quaeq; proprio & certo uocabulo appellatur: anteq̄ ad hoc nomen: quod definiendum eſt ueniamus prius de ſignificantia nominis dicamus. Nomen hoc: quod ſonat nomen quattuor ſignificantias habet. Vna talis eſt quae ineſt appellationi rerum omnium. Verba autem noſtra omnia rerum nomina ſunt: ut ſalio: curro. Vtiq; his omnibus nominibus res ſignificantur. Vnde multi illum ſapientiſſimum ac beatiſſimum eſſe dixerunt qui rebus nomina impoſuit. Certe ut ſciamus omnes partes orationis idest omne quod loquimur nomina eſſe rerum: cum de Sybillae reſponſis ageretur. In reſponſis autem omnino octo partes oratiōis fuerint neceſſe eſt: quod ait Vir. Foliiſq; notas & nomina mandat Ergo haec una ſignificantia nominis eſt: quae in omnium uerborum appellatione eſt. Alia nominis ſignificantia talis eſt: q̄ unam partē orationis ex octo partibus orationis uidemus eſſe ſignatam ut nomen: pronomen: uerbum. Tertia nominis proprii, ut hominis: ut deorum. Quarta autem haec quadripartita eſt: qua unaquaeq; perſona ſine alterius comunione ſignatur. Et ut ſciamus unam de quattuor hanc eſſe ſignificationem nominis: ſic propoſuit ut oſtenderet quod nomen eſſet definiturus. Nomen eſt inquit: quod unicuiq; perſonae attribuitur quo quaeq; ſuo proprio & certo uocabulo appellatur. Ergo ut proprium perſonae: hoc nomen & certum ſit: per quattuor tenditur: praenomen: nomen: cognomen: agnomen: Praenomen porro interdum una interdum duabus: interdum tribus litteris: continetur: ut. C. Caius. CN. gneus ut Sex. ſextus. Fuitq; nonnulla apud maiores noſtros praenominis ratio. nam & quintum ideo dixerunt ꝙ quinto fortaſſis loco natus eſſet & Lucium ideo: ꝙ fortaſſe eſſe initio lucis exortus. Verum quoniam haec apud nos ratio nihil ualet. Argumentum de praenomine non quaerimus. Cognomen porro maiorum eſt tractum ex familia uel ſanguine: ut Tullius Cornelius ex corneliis. Nomen autem proprium perſonae eſt: ut Cice. ut Scipio. Iam agnomen extrinſecus uenit. Venit autem tribus modis: aut ex animo: aut ex corpore: aut ex fortuna. Ex animo ſicut ſuperbus & pius: ex corpore ſicut Craſſus & pulcher: ex fortuna ſicut Aphricanus & Creticus. Quattuor his itaq; partibus perſonae proprium: & certum nomen includitur. Praenomine: nomine: cognomine: agnomine: ut publius praenomen: Nomen. Scipio. Cornelius cognomen: Aphricanus agnomen. Argumentum autem ſi neceſſe fuerit in tribus quaerimus: in nomine: cognomine: agnomine: Itaq; diffinitionis iſtius haec eſt ꝓpoſitio. Nomen eſt cuiq; pſonae: deinde hinc incipit definitio; quo quaeq; ſuo. ſ. uocabulo ſed quod ſuum eſt poteſt eſſe cōmune cū fratribus: cum ꝓpinquis: ut Tul. Multi enim itaq; Tullii: quia nomen ex ſanguine eſt: deinde addit proprio. Rurſus & uocabulum proprium poteſt eſſe comune: ut Cic. ꝓprium uocabulum: ſed tamen multi poſſunt eſſe Cicerones. Itaq; addidit certum. ſ. quod ex omnibus quattuor conſtat: quo uniuſcuiuſq; pſonae uerum & non uiſi eius poſſit nomen intelligi: & recte certum nomen: interdum enim ex libidine & quadam obtrectatione nomen imponitur: ut illud in Salu. Tyrannumq; & Cynnam appellantes. Itaq; huiuſmodi nomen certum eſſe nō poteſt. Quocienſcūq; autem ſpecialiter aliquid uolumus includere his tribus includimus ſuo proprio certo: ut Tullius. Suis cum certis propriiſq; criminibus accuſabo. Naturam ipſam definire difficile eſt. Partes autem eius enumerare eas quarum indigemus ad hanc praeceptionē facilius eſt: haec eſt ratio ut difficilis ſit

Fides
Firmamentū
Attributa
Nomen
Praenomen quid
Cognomen
Nomen
Agnomen

naturæ diſſinitio. Etenim apud ſapientes contentio eſt: quid prius deus: an natura. Si natura prior eſt. ergo deus natus eſt: atqui deus naſci non potuit. Rurſus ſi deus prior eſt: nata eſt natura ꝙ ſi naſci potuit natura incipit non eſſe natura. Itaqʒ naturæ difficilis definitio eſt. Difficilis definitio nature ſecundum Platonem: uel alios ſapientes inquit. Alioqui
Natura qd ostendit poſſe definiri. deniqʒ ſapientes quidam ſic definiuere naturam. Natura eſt ignis artifex quadam uia uadens in res ſenſibiles procreandas: etenim manifeſtum eſt omnia principe igne generari. Plato autem ſic definiuit. Natura eſt dei uoluntas: & inter cæteras: hæc magis probanda definitio. Nam ſi deus & natura ita ſunt: ut ex his alterum prius non ſit neceſſe eſt autem ex primo naſci: quod ſecundum eſt deinde ſi quod naſcitur: nec deus eſt nec natura. Recte naturam dei dixit eſſe uoluntatē. Deus enī ſemp uoluerit & uelit neceſſe eſt. Itaqʒ quoniā naſci natura nō potuit: ſed dei uoluntas eſt ut deus naſci non potuit nec natura. Illud autem ſcire debemus naturam illud eſſe quod mundum: ultra mundum naturam non eſſe ſed deum. Voluntatem autem dei qua mundus eſt eandem eſſe naturam. Itaqʒ hic Cice. naturæ principalem diffinitionem dimiſit: duxit autem eſſe difficilem. Partes autem eius enumerat: ſed quarum inquit indigemus. Natura animalis. inanimalis. diuina: mortalis: hominum: beſtiarum animi corporis. Extrinſecus itaqʒ partem illam naturæ reliquit quæ animalia generat. Neqʒ enim eius indiget qui rhetoricam ſcribit: illius autem naturæ partes exequitur quæ motu ſuo in rebus agit aliquid ideſt quæ uiuit. Et enim ille qui theoricam ſcribit præceptis ſuis perſonam debet includere. Perſonam autem homo. Huius itaqʒ naturæ indigemus in qua homo. Hæc igitur natura quæ motu ſuo in rebus aliquid agit principaliter in duo ſcinditur in diuinam naturam & in mortalem. At diuina quidem natura ad rhetoricam nō pertinet & ideo hanc ōmiſit: ſciri tamen debet quia loco argumenti ſæpe rerum diuinarum inducitur diſputatio ut illud eſt quæ res faciat ut uigeamus quæ ut occidamus: ſed hoc ad rhetoricam non tamen ex rhetorica deſcendit. Itaqʒ confert ſe ad mortalem naturā. Rurſuſqʒ hanc in duo diuidit in homines & in beſtias. Omne quod extra hominem uiuit cum anima & corpore beſtias nominauit. Remoueamus itaqʒ & naturam illam mortalem quæ beſtiarum eſt hancqʒ ſolum inſpiciamus in qua homines ſunt & de eadem natura circa certam perſonam inuenta dupliciter argumenta capiamus. Etenim ea que in hominis ſunt natura: nunc tantum naturæ ſunt: nunc ita naturæ: ut & induſtriæ uel artis eſſe credantur. Tripliciter autem debemus in homine inſpicere: atqʒ explorare naturam: quæ ſit natura animi: quæ corporis quæ extrinſecus. Verum que in homine extrinſecus ſunt ea tantum naturæ ſunt: quæ autem in homine animi uel corporis ſunt: ea & naturæ poſſunt eſſe & diſcipline. Itaqʒ primum uideamus quæ natura in homine ſit. Extrinſecus: ut ſexus. Sexus enim tantum naturæ eſt: nec ex diſciplina poteſt aliquando contingere: ita & natio & patria & cognatio; & ætas tantū naturæ ſunt. Natio eſt inquit ut conſideres utrum græcus ſit; an barbarus: hoc ſecundum ipſorum grecorum ſententiam: qui abſqʒ ſe reliquos barbaros appellabant. Prima eſt inquit ut conſideres athenienſis an lacedæmonius. aquilenſis an mediolanenſis ſit. Cognatio eſt inquit ut conſideres quibus maioribus oriundus ſit: unde ſanguinem ducat: ſitqʒ hinc optimum: ut illud eſt i Vir. Bellum ne inferre paratis laomedontiadæ: ſed & hoc argumentum quaſi ex nomine fieri uidetur: ꝙ ait laomedontiadæ: cum hic ex natura colligenda nobis inſinuat argumenta. Hoc itaqʒ intereſt: ꝙ in nomine ex ſono ipſo nominis colligamus argumentum: ut ex uerre ꝙ
Renes euertat prouinciam. In natura autem: non ex nominis ſono: ſed ex eius actu: uel moribus cuius nomē eſt colligimus argumentum. Etenim cum dicimus laomedontiadæ in ſono nominis nihil eſt: in actu autem laomedontis perfidiæ poſitum eſt argumentum. Aetatem autem inquit inſpicere debemus utrum puer ſit an grandior. an ſenex ut cuicunqʒ ætati crimen: quod agitur aut conuenire aut non conuenire doceamus. Hæc de his quæ extrinſecus ſunt: q̄ tantum naturæ ſunt. Nunc uenit ad ea quæ corporis & animi ſunt: & quæ tam naturæ q̄ diſciplinæ eſſe poſſint. Etenim interdum per ſe multum ualet natura: interdum tenuis & infirma eſt. Diſciplina enim uel uſu ſæpe mutatur. Enumerat itaqʒ que iſta ſint ueluti cōmunia ut conſideremus: utrum aliquis ualens: an imbecillis ſit: longus an breuis formoſus an deformis: uelox an tardus. Hæc omnia corporis ſunt quæ facile uidemus ſæpe hominibus: ex natura ſæpe ex arte contingere: deinde inquit debemus inſpicere an memor: an obliuioſus ſit. Comis. Officioſus. Prudens. Patiens: an contra. Hæc rurſus omnia animi ſunt: quæ ſimiliter uidemus tam ex natura nobis q̄ ex arte peruenire: Verum cuncta iſta inquit q̄ animæ & corporis ſunt q̄q̄ ſæpe ex diſciplina: uel arte contingant: tamen qualia: uel q̄ta ſint non niſi in ſola natura conſiderare debemus. Ea autem quæ induſtria comparantur in habitu rectius conſiderabimus.

Victus ¶ In uictu cōſiderare oportet apud quos: & quo more & cuius arbitratu ſit educatus: uictus hominis eſt omne illud tempus a pueritia uſqʒ ad id quod agit uel quo de agitur. Itaqʒ conſiderare debemus non apud quos natus ſit quod naturæ eſt: ſed apud quos educatus ſit: unde incipit uictus apud quos inquit. Intereſt enim inſpicere illorum uitam apud quos educatus ſit. Ex his enim uiuendi potuit capere diſciplinam: ſed quia homines interdum non ut uolunt educant aliqua neceſſitate compulſi quippe & ſeueriores ſæpe diſſolutius & diſſolutiores ſæpe ſeuerius educant. recte quærendum dicit non ſolū apud quos educatus ſit: ſed etiam quo more educatus ſit. Deinde inquit inſpicere debemus ad cuius arbitrium ſit educatus ideſt patris: patrui: cognati: an alie-

¶ In uictu: cōſiderare oportet: apud quos & quo more & cuius arbitratu ſit educatus: quos habuerit artium liberalium magiſtros: quos uiuendi præceptores: quibus amicis utatur: quo in negocio: quæſtu: artificio ſit occupatus: quomodo rem familiarem adminiſtret: qua conſuetudine domeſtica ſit. ¶ In fortuna: quæritur ſeruus an liber: pecunioſus an tenuis: priuatus an cum poteſtate. Et ſi cum poteſtate iure an iniuria: foe-

lix an clarus an contra: quales liberos habeat. At ſi de non uiuo quæritur: etiam quali morte ſit affectus: erit conſiderandum. Habitum autem appellamus animi: aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem: aut uirtutis: aut artis alicuius perceptionem: aut quamuis ſcientiam. Et item corporis aliquam cõmoditatem non natura datam ſed ſtudio & induſtria partam.

nioris. Animaduertamus itaq́ ut uictus a primis annis uſq́ ad ætates alias protẽdatur: ut dixit primo quærẽdum quemadmodum ſit educatus: hoc quemadmodum in tria diuiſit. Apud quos: quo more: cuius arbitratu. Deinde educatus puer ſolet ad diſcendas litteras ſortiri: eaſdemq́ liberales. Itaq́ qui liberales litteras diſcit duplices habere debet magiſtros: qui faciunt uirum bonum: & qui faciãt dicendi peritum: & his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc quærendum quos habuit artium liberalium magiſtros: quos uiuendi præceptores. Itaq́ non utrum habuerit magiſtros utruſ uiuendi præceptores: ſed quos habuerit quærendum. Deinde etiam hic animaduertendus ordo eſt poſtq̃ litteras quis didicerit: & certam uiuendi acceperit diſciplinã: tunc neceſſe eſt ut habere incipiat amicos: ſed quærendum eſt qualibus amicis utatur. Amicus enim mihi eſſe non poteſt niſi ſimilis mei. Deinde quo negocio: quæſtu: & artificio ſit occupatus querendum. Neceſſe eſt enim ut in uita noſtra aliquid agamus: quo nos occupemur & hic actus in uita aliquid agentium triplex eſt. Nam aut negocium eſt. ut mercatura: aut militia: aut agricultura & cætera: aut quæſtus eſt ut preco ut paraſitus: ut ſcænicus: aut ſimilia: aut artificium ut artem ſcilicet aliquam plene cognitam: aut exerceas ut orator: aut tradas: ut rethor & alia huiuſmodi. Alioquin ſcire aliquid perfecte & exercere nolle: habitus eſt. Deinde aliquid non plene ſcire: neq́ id quomodocunq́ exercere affectio eſt. Verum uniuſcuiuſq́ rei & habitus & affectus ſi exerceatur & in actu ſit uictus eſt. Animaduertendum inquit etiam quomodo rem familiarem adminiſtraret: qua cõſuetudine domeſtica ſit. Ex rebus enim priuatis & domeſticis quemadmodum quis reipu. uiuat facile poſſumus agnoſcere. In fortuna quæritur ſeruus ſit: an liber. Hoc quaſi naturæ magis eſſe uidetur: ut ſeruus quis an liber ſit. Serui enim ſæpe naſcuntur. Sed ut taceamus ut multi ſæpe ex fortuna ſerui ſint: etiam illos qui naſcuntur ex liberi fortuna ſeruos eſſe manifeſtum eſt. Etenim ex captiuis primuſ ſerui facti ſunt. Captiuitas bello: in bello non niſi incerta fortuna. Itaq́ ſeruum eſſe fortunæ eſt. Hoc etiam in fortuna conſiderandum pecunioſus ſit: an tenuis: priuatus: an cum poteſtate. Sed quia non uno modo capimus poteſtatem recte addidit ſi cum poteſtate iure an iniuria. Hoc etiam fortunæ eſt: ut uideamus utrum fœlix clarus: an contra ſit. Conſiderare etiam debemus non utrum liberos habeat: quod naturæ eſt: ſed quales liberos habeat: ut eſt illud in Vergi. uade ait o fœlix nati pietate. non nato fœlix ſed nati pietate: itaq́ in eo fortunam inſpexit. Quippe uade ait o fœlix inquit. Facit enim fortuna fœlicem. Quod ſi inquit cuius uictus queritur mortuus erit non de morte: ſed de mortis eius genere quæritur. Alioquin mors naturæ eſt. Habitum autem hunc appellamus animi. Habitus inquit iſte eſt alicuius rei ſiue in animo ſiue in corpore a natura cœpta: ſed uſu corroborata & plena perfectio. Scire enim plene aliquid habitus eſt: iam ſi id uolueris exercere uictus eſt. Videamus itaq́ habitum qualem eſſe dicat. Aut uirtutis inquit hic habitus animi. Virtus autem quadruplex eſt iuſticia: temperantia: fortitudo: prudentia. Sed tunc habitus ſi uirtutem ita teneamus acceptam ut nunq̃ a ſemel comparata recedamus. Nam ſi frequenter ſua cuiq́ reddamus & aliquando rapiamus iam iuſtitiæ habitum per intemperantiam non tenemus: ſimiliter & circa alias uirtutes. Ita enim eſt habitus definitus. Habitum appellamus animi aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem. Abſoluta eſt ut plena ſit: conſtans ut ſemper eadem ſit: neq́ aliquando a ſe recedat & tunc eſt uere habitus. Deinde aut artis inquit alicuius perceptionem: ut puta ergo rhetoricam plene quidem noui ſed exercere nolo. Itaq́ licet non exerceam in eo tamen quod rhetoricam plene noui: habeo oratoris habitum ita & in cæteris artibus plena perceptio habitus eſt: Aut quamuis ſcientiam. Ars. Scientia actus artis & non artis. Inter ſcientiam & artem hoc intereſt. Ars quidem duplex eſt: una in ſcientia: alia in actu. Verum ſcientia rurſus duplex eſt. Eſt ſcientia artis. Eſt non artis. Neq́ enim aurum: gẽmas probare artis eſt aut ſcire quot milia hominum in illo ſint populo: q̃to ſpacio hæc urbs ab illa diſtet. Hæc itaq́ ſcientia eſt. ſed non artis. Sed quoniam & artis eſt quælibet inquit ſcientia ſi plena in nobis fuerit habitus nuncupatur. Sed huc uſq́ de habitu animi. Deinde inquit & corporis aliqua commoditas ſtudio & induſtria comparata habitus dicitur: ut ſi corpus palæſtra roboremus ſi uelocitatem nobis extendi ſtudio comparemus. Verum & animi & corporis habitum Cice. in bonis collocauit. Quippe habitum dixit eſſe uirtutem aut artis perceptionem. deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & ariſtoteles habitum omnem in bonis poſuit cum ſecundum definitionem poſſit: & in malis habitus eſſe. Nam ſi demus ſemper operam ut nihil intelligamus ſtudio ſtulti ſumus: erit hic habitus induſtria comparatus. Et rurſus ſi exercitium corporis defuitemus ſtudio imbecilli ſumus erit æque hic habitus corporis induſtria comparatus. Sed neſcio quomodo recte habitus malorum non eſt poſitus neq́ a Cice. neq́ ab Ariſtotele. Nam ſi hoc ipſum nomen aſpiciamus & eius ſonum uideamus habitum dictum eſſe ab eo quod habere uoluerimus: natura autem noſtra talis eſt: ut nunq̃ mala uelimus: malorum ergo eſſe habitus non uidetur: eſt tamen. Nam & catelina habitu malus fuit id eſt maliciam induſtria ſibi comparauit.

Habitus

Quadruplex uirtus

Habitus

Quid inter ſcientiam & artem

Vnde hitus

¶ Affectio eſt animi: aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio: ut lætitia: cupiditas: metus: moleſtia; morbus: debilitas; & alia quæ in eo-

¶ Affectio eſt animi: aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio: ut lætitia. cupiditas. metus: moleſtia: morbus. debilitas: & talia: quæ genere in eodem reperiuntur. Habitum eſſe diximus: ſiue in animo: ſiue in corpore alicuius rei perfectionem. At contra: ſiue animo: ſiue in corpore ali-

dem genere reperiuntur. Studium autem eſt animi
aſſidua & uehemens ad aliquam rem applicatam
magna cum uoluntate occupatio: ut philoſophiæ:
poeticæ: geometricæ: litterarum. Conſilium eſt ali
quid faciendi aut non faciendi uere ratio excogi-
tata. Facta autem caſus & orationes tribus ex tem
poribus conſiderabuntur: quid fecerit: aut quid ip
ſi acciderit: aut quid dixerit: aut quid faciat: quid
ipſi accidat: quid dicat: aut quid facturus ſit: quid
ipſi caſurum ſit: qua ſit uſurus oratione. Ac pſonis
quidem hæc uidentur attributa. Negociis antē quæ
ſunt attributa. partim ſunt cōtinentia cum ipſo ne
gocio: partim in geſtione negocii conſiderantur:
partim adiuncta negocio: partim geſtum negociū
ſequuntur. Continentia enim cū ipſo negocio ſunt
ea quæ ſemper affixa eſſe uidentur ad rem neq; ab
ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis com
plexio totius negocii: quæ ſummam continet facti
hoc modo: parentis occiſio: patriæ proditio. Dein
de cauſa eius ſummæ per quam & quamobrē: &
cuius rei cauſa factū ſit quæritur. Deinde ante rem
geſtam qum facta ſunt continentur: uſq; ad ipſum
negocium. Deinde in ipſo gerēdo quid actum ſit:
deinde quid poſtea factum ſit. In geſtione autem
negocii: qui locus ſecundus erat de iis: quæ nego
ciis attributa ſunt: quæritur: locus: tempus: modus:
occaſio facultates.

cuius rei: inchoatio affectio eſt: quæ ſubito aliqua
ratione naſcit: mox receſſura: aut ſi quid nobis bo
ni nuncietur: & læti eſſe incipiamus: ſi quid uidea
mus & id ipſum cōcupiſcamus: uel aliquid timere
incipiamus ſi moleſte fecit. Iſtæ omnes animi ſunt
affectiones. Deinde corporis ſi ſubito in morbum
incidamus: ſi aliqd in nobis debilitetur: ſed ad tem
pus poſt autem ſanet. Hæc itaq; erunt affectiões
corporis & reliquæ ei ſimiles. Studium aūt ē animi
Studium aſſidua & uehemēs. Studium eſt inquit ad aliquā
rem aſſidua & uehemens animi cum magna uolū
tate occupatio. Alioquin aſſidua & uehemēs eſſe
non poteſt ſi in ipſo opere habuerit uoluntatem.
Et dat res non quæ ſtudium ſint: ſed quarum ſtudi
um ſit: ut philoſophiæ inquit non philoſophia: ut
poeticæ: aut geometricæ: litterarum nō poetica &
geometrica litteræ. Itaq; ſi quid uehementer: & cū
magna uoluntate uolumus ſtudium eſt. Deinde ſi
id quod uolumus aliqua ex parte cōſequimur affe
ctio eſt. Si aūt quod plenum & perfectum ē tene
mus habitus eſt. Quod ſi hoc ipſum plenum uel ſe
miplenum agēdo exercere uoluerimus erit uictus.
Ita unum qualitate diuerſa in multa attributa con
Conſilium uertitur. Conſilium ē aliquid faciendi: aut non fa-
ciendi uere cogitata ratio. Duo ſemper ſunt unde
dubitamus: & unde conſilium eſt. Aut enim ut fa-
ciamus aliquid q̄rimus. Aut ut nō faciamus. Ita &
leges quæ conſilio ſcribuntur duo ſemper hæc cō
tinent. Aut fieri iubent: aut fieri prohibent. Sed qa
cum de re aliqua dubitamus incerta: quædam ra
tio in ancipiti cogitatione uerſatur. Poſtq̄ idipſum
ſtatueris erit cogitata ratio: & ideo excogitata: qa
fuerat iam ante cogitata ratio. Quid conſilium eſt.
Facta autem: & caſus & orationes tribus ex tem
poribus conſiderabuntur. ex his quoq; non mini
ma colligimus argumenta: ut de factis perſonæ ar
gumenta capiamus. de dictis de iis quæ ei accide
runt: ut damnum: ut morbus: ut orbitas: & reliqua
ſimilia. Verum hæc per tria inquit tempora debe-
mus inſpicere. Tunc enim de furto argumentum
poſſumus facere ſi ita & ante fuiſſe doceamus: ut puta quia hoc fecit etiam. & hoc facturus eſt. Quia hoc paſſus &
hoc patitur & etiam paſſurus eſt. Quia hoc dixit: hoc dicit: hoc etiam dicturus eſt: hucuſq; ſunt attributa pſone. Ac
perſonis quidem hæc uidentur attributa eſſe. Septem ſunt quidem ut diximus elementa unde omnis argumentatio ca
pitur ad quācunq; rem. Quis: quid: cur: quemadmodum: quibus adminiculis. Horum duo prima omnia cōtinent. Ni
hil autem aliud queritur niſi quis fecerit: & quid factum ſit: atq; hæc ipſa Cic. propriis & apertioribus: & ad rem uici
nioribus nominibus appellauit. Quid enim perſonam dixit: quid negocium uocauit. Ac perſone quidem quam in pro
nomine poſuimus q̄ eſſent attributa iam dictum. Nunc anteq̄ dicamus q̄ negocio attributa ſint: quid ſit ipſum nego-
cium uideamus. Negocium eſt factum de quo queſtio eſt. Verum hoc factum nunc in facto eſt: nunc in dicto: nunc in
Negociū qd cogitatu. Omne hoc itaq; factum de quo queſtio eſt negocium appellatur. Ac factorum quidem genera tria ſunt. Eſt
factum illud de quo queſtio. Eſt factum quod in negocio: eſt quo illud factum de quo queſtio eſt probatur. Atq; hoc
factum tribus temporibus conſideratur Ante: In. Poſt: Eſt & tertium genus facti quod extra negocium ex quo ad id
factum de quo queſtio eſt trahit argumentum: ut cluentii factum eſt iudiciale de ueneno ꝙ occiderit oppianicum. De
inde extra hoc negocium facta eius alia ad argumentum quod proponit trahunt ꝙ multos ante ueneno necarit. Hoc
tertium factum in attributis perſonæ accepimus facta caſus & orationes. Tria itaq; genera factorū ſunt factum de
quo queſtio eſt: factum quo id factum unde queſtio eſt probatur: factum extra negocium: ſed ad negocium. Itaq;
factum illud de quo quæſtio eſt negocium appellatur. Huic negocio quattuor principaliter attributa ſubiecit unum
quod in ipſo negocio eſt quæ continentia cum ipſo negocio appellauit idest quibus illud factum de quo queſtio eſt
probatur & quæ ab ipſo negocio uidentur nullo modo poſſe ſeparari. Secundum attributum eſt in quo illa quæ in ge
ſtione negocii ſint neceſſe eſt uidere. Aliud enim eſt ipſum negocium. aliud illa quæ in geſtione negocii continentur
ut puta occidit: negocium eſt. In ipſius autem negocii geſtione illa ſunt illo tempore occidit; in illo loco occidit. Fuit

occaſio:ut occideret:& reliqua que in geſtione negocii continentur. Tertium attributum eſt quod adiunctum negocio nominatur. Hoc quoqꝫ neqꝫ negocium neqꝫ in geſtione negocii: ſed extra negocium eſt. Hoc ab oratore ſumitur:cuius aſſumptione res illa de qua queſtio eſt:aut ſimilis aut diſſimilis demonſtrabitur Itaqꝫ omnia exempla tributa negocio ſunt. Sed quoniam extrinſecus ueniunt adiuncta negocium nominantur. Quartum attributum negocio eſt qđ geſtum negocium conſequitur. Hoc quoqꝫ extrinſecus eſt:non enim in negocio uel in geſtione negocii continetur :ſed an poſt negocium contigerit conſideratur ut puta factum milonis hæ res conſecutæ ſunt ut de eodem facto legē nouam ſenatus tulit cædem que in appia uia facta eſſet contra rempu.factam eſſe iudicauit. Hæc oīa nō in negocio:neqꝫ in geſtione negocii ſunt:ſed geſtum negocium conſequuntur. Et quoniam ſcimus quot attributa negocio ſunt nūc in ſingulis que nobis ſint ad argumentum ducenda uideamus. Ac primo illa conſideremus que cōtinentia cum ipſo negocio appellantur:ſine quibus negocium:& quæ ſine negocio eſſe non poſſunt. Hæc itaqꝫ quinqꝫ ſunt:ſumma ipſius negocii. Sūma cauſa & facti tria tempora:ante:In:poſt:quod factum in tria genera factorum ſecundum eſſe memorauimus. Summa negocii talis eſt:ut parētis occiſio. Patrem enim occidit negocium eſt. Negocii ſumma eſt ut parētis occiſio. In hoc de ipſis nominibus de pronunciatione fiet argumentum ſi cum quadam admiratione dicamus occidiſſe patrem:ſextus roſcius dicitur. Deinde cauſa illa eſt:utputa occidi:quia inimicus fuit. Aut cōtra:quia inimicus nō fuit:non occidit. Iam poſt cauſam facta conſiderare debemus:quibus illud factum de quo quæſtio eſt afferamus. Hæc facta per tria tempora:ut ſæpe iam dictum eſt diuiduntur:ut conſideremus quid ante factum ſit:quid in re ipā factum ſit:quid poſtea factum ſit.ut milo quid ante fecit. In ſenatu fuit:domum uenit. Calceos & ueſtimenta mutauit:profectus eſt. Deinde quid fecit in re ipſa. Ad albanum peruenit ſic impetus in illum factus ē. Tum ille eiecit penulam:de reda deſiluit:ſe defendit. Clodius occiſus eſt. Poſtea quid fecit profectus eſt lauinium Flamines creauit propter inuidiam romam eſſe noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur : aut defenditur illud quod in quæſtione eſt.i.milo clodium occidit. Neceſſe eſt itaqꝫ hæc quinqꝫ in eodem negocio de quo quæſtio eſt cōtineri. Fruſtra enim aliquod factum obiicimus uno nec factum eſt niſi eius ſummam dicamus niſi cauſam eiuſdem facti doceamus : niſi quid ante: quid in re:quid poſtea factum ſit demonſtremus. Recte ergo continentia cum ipſo negocio nominata ſunt. Deinde cauſa eius ſummæ per quam & quāobrem & cuius rei cauſa factum ſit quæritur. Multæ quidem cauſæ ſunt. Nā ut omnia iſta naſcantur quæ in mundo ſunt neceſſe eſt cauſa precedat. Et hoc ipſum negocium:de quo quæſtio eſt cauſa dicitur. Verum hæc cauſa hominis circa factum duplex eſt. Aut enim propter rem aliquam iam ante animo prouiſam quodcūqꝫ faciamus :& erit cauſa que rōcinatio dicitur:aut ſubito neceſſitate aliqua pritis temporis in factum aliquod precipitamur:& erit cauſa que impulſio dicitur. Et quecūqꝫ cauſa ex confeſſione ueniam meretur : impulſio eſt. Harum nunc utrāqꝫ cauſam Ci.hic tetigit per quam quāobrem inquit & cuius cauſa factum ſit queritur. Quāobrē rōcinatio eſt:cuius cauſa:impulſio eſt. In geſtione negocii hæc quinqꝫ requirenda ſunt. In geſtione negocii. Locus. Tempus. Occaſio. Modus. Facultas:in geſtione autem negocii:qui locus ſecundus erat De ſeptem elementis perſona iam dicta eſt. Remanſerunt ſex que negocio attributa ſunt. Quid:cur:quando ubi quemadmodum:quibus adminiculis. Ex his rurſus duo quid & cur ideſt factum illud triplex & facti cauſam continentia cum ipſo negocio eſſe mōſtrauimus. Reliqua quattuor in geſtione negocii ſunt: Vbi:quando:quēadmodum:quibus adminiculis. Addidit Ci.quintam occaſionem de q̄ poſt dicemus. Quinqꝫ itaqꝫ res ſecundo attributo ſubdidit locum:tempus : occaſionem:modū:facultatem. Et recte hæc in geſtione negocii eſſe dixit. Illa enim ſuperiora quinqꝫ ſumma negocii ſummæ cauſa quid ante factum ſit:quid in re factum ſit:quid poſtea factum ſit negocium ideſt factum illud de quo queſtio eſt probant:quod ſi negocium probant in geſtione negocii non ſunt Verum in geſtione negocii neceſſe eſt:ut hæc rurſus qnqꝫ ſint:locus:tempus:occaſio:modus:facultas. Et enim cum dicimus. Milo in ſenatu fuit domum uenit:poſtea profectus eſt:in geſtione negocii eſt quidem:ſed in ipſa negocii geſtione tempus oſtendimus.i.milonem hora.ix.profectum : deinde cum dicimus uenit ad albanum:impetus in illum factus eſt geſtio quidem negocii eſt : ſed in ipſa negocii geſtione & occaſione oſtendimus quod neceſſe habuit illac iter facere : & locum oſtendimus quod de loco ſuperiore impetus in illum factus ſit : & facultates : quod clodius habuit armatos. Ergo geſtio negocii ſine his quinqꝫ eſſe non poteſt : loco : tempore : occaſione:modo:facultatibus. Quod ſi ſine his quinqꝫ negocii geſtio eſſe non poteſt recte hæc in geſtione negocii conſiderare debemus.

Summa

Causa

¶ Locus conſideratur in quo res geſta ſit ex oportunitate quam uideatur habuiſſe ad negocium adminiſtrandum. Ea autem oportunitas quæritur ex magnitudine : interuallo:longinquitate:propinquitate:ſolitudine:celebritate:natura : ipſius loci: ex uicinitate totius regionis. Ex his etiam attributióibus ſacer an pſanus: publicus an priuat9:alien9 an ipſius đ quo agit̃ loc9 ſit:aut fuerit. Tp̄s āt id quo nūc utimur ē. Nā ip̄m q dē diffinir̃ difficile

Locus

¶ Locus conſideratur in quo res geſta ſit ex oportunitate quam uideatur habuiſſe ad negocium adminiſtrandum.ut ſciamus quem locum conſiderandum precipiat qui ſint alii loci uideamus. Ac primo ſecundum lucretii cæterorūqꝫ ſententiā. Inane totum locus eſt quod inane patet rebus occupaturqꝫ ab elementis. Igni : aere:aqua : terra. Ergo hæc elementa in loco ſunt.i.in inani. Sed rurſus:ipſa elementa loci ſunt : ut ignis ſyderibus locus eſt aer auibus :aqua natantibus : terra gradientibus: uel his hominibus qui ī eadem naſcuntur. Itaqꝫ & terra oīs locus eſt: & rurſus in terra locus ē qui locus nobis n̄ ex eo q̄ locus eſt cōſiderādus ē:ſed ex eo q̄ q̄lis ſit:aut ex oportūitate eius:aliqđ ī eo aut fieri potuiſſe:aut fieri nō potuiſſe doceamus. Hoc

itaq; ſit preceptum in loco qualitatem eius atq;
oportūitatem nos inſpicere atq; æſtimare debere.
Neceſſe eſt enī nobis ubicunq; eſſe. Sed illud ubi
ſumus quale ſit conſiderandū eſt. Atq; hæc opor
tunitas loci per multa conſideranda eſt. Nā & ma
gnitudo loci inſpicienda eſt: utrum ibi tot milia ho
minū ceperit. Deinde interuallū inſpiciendum eſt:
ut i quintiana ſeptingēta milia biduo eſſe decurſa:
Interualli duo gñā ſūt & quoniā interualli duo genera ſunt longiquitate
inquit & ꝑpinquitate: deinde cōſiderandū ſi igno
tus locus an celebris ſit. Deinde natura ipſius loci
uidenda tumultuoſus: decliuis: plāus: ſaxoſus pa-
luſtris: ſiluestris que ſit preterea uicinitas eius loci
in qua natura ſit: ut iō ibi aliquid fieri potuerit uel
nō potuerit ꝙ uicinia talis ſit: uel oīs regio. Etiam
hoc inquit in loco cōſiderare debemus ſacer: an ꝓ
phanus ſit publicus: an priuatus: alienus: an ipſius
de quo agit̄. Quod ſi ipſius nō erit: etiam hoc uidē
dum: an aliquando ipſius fuerit. Ex his igitur tot
oportunitatibus loci multa ad negocium colligere
Tempus poſſumus argumenta. Tempus aūt id ē quo nūc
utimur. Quod tēpus ſemper fuerit neceſſe eſt: ſiue
ante mūdū: ſiue cum mundo Multi enim natū mū
dū: multi natū nō eſſe cōtēdūt. Ergo hoc tp̄s gñā
le: q̄a nec initiū nec finē hēt æternitas ē: quā græci
appellāt. Verū quoniā hoc tempus
definiri difficile eſt: illud definit: quo nunc utimur.
Tempus eſt inquit pars quedam æternitatis: aut
ānuū: aut diurnū: aut nocturnū ſpaciū ſignificans.
Ex curſu enim ſiderum certis temporibus certum
nomē impoſitū eſt. Septem ſtellæ: ſeptē circulis cō
tra cœlum uoluunt̄ que cum ſingulæ ad id ſignum
uñ profectæ ſunt fuerint reuerſæ certum tp̄s inclu
dunt. Quod ſi oēs ſimul ad ea ſigna unde ꝓfectæ
ſunt reuertantur: nunc ſit illud tp̄s: quod annus ma
Annus magnus gnus dicitur: & neceſſe eſt omnia rurſus ꝑ ordinē
ſuum q̄ ante nata ſunt renaſci. Ergo ſi ad exordiu;
ſuū ſimul oēs ſtellæ reuertant̄ annus magnus dici
tur. ſingularum autem curſus habet tp̄s ſuum: ſed
oē tempus certis uocabulis non tenetur. Nā ſatur
ni curſus habet tempus: ſed tempus ipſum nō ha
bet nomen. Itē Iouis: Martis: Veneris: atq; Mercu
rii. Solis uero curſus cū ſe expleuerit annus ē. Lu-
næ cum te expleuerit menſis eſt: iam uero & Sole
ſupra terras poſito: diē uocabimus: & ſole ſub ter
Diei ī. xii. horas īuenta diſtinctio ris poſito noctē. Horarum aūt. xii. hæc eſſe origo
memorat. Quodam tēpore trimegiſtus cū eſſet in
egypto ſacrū quoddam animal ſerapidi dicatū cū
in toto die duodecies urinam feciſſe pari ſemp in
terpoſito tempore per duodecim horas diē dimen
ſum eſſe cōfecit: & exinde hic horarum nūerus cu
ſtoditur. Deinde alii dicunt ex quadratura coeli q̄
ſecūdū muſicam rōnē in duodecim partes dicitur eſſe diuiſa: horas duodecim eſſe nominatas. Aquam enim ꝑ totum
diem exceperunt tenuiſſima cauerna defluentem & hanc maiores noſtri in duodecim partes diuiſerunt. Ex his ꝑtibus
horis numerum impoſuerunt. Sed iam tempus eſt ut ad rationem temporis reuertamur. Quod tempus. i. quo nunc uti
mur: ſpacium accipiamus: quod aut in multis annis ſit: aut in anno: aut in menſibus: aut in menſe: aut ī diebus: uel die:
aut in noctibus: uel nocte: aut in horis: uel hora: uel momento. Verum hoc tempus noſtrum philoſophi in duo tēpo-
Tp̄is diuiſio ra diuiſerunt in preteritum: futurum: preſens autem eſſe negauerunt: ꝙ in eo quod pn̄s dicimus ſi quid iam aliqua ex
parte confectum eſt preteritum ſit: ſiquid mox perfici habeat: futurū ſit. Ita Vir. Tot iā ui labentibus annis Qꝛ q̄d enī
uoluitur non ſtat quod non ſtat pn̄s non habetur. Oratores autem tempus noſtrum in tria tempora diuidunt in illud tē
pus uetus atq; abſoletum & perantiquum. Deinde in illud quod licet uetus ſit a noſtra memoria remotum tamen in

eſt: pars quædā æternitatis cum alicuius anni mē
ſura diurna: ueſpertina: nocturna ue ſpacii ex cer
ta ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt con
ſiderantur & eorū ipſorum quæ propter uetuſta-
tem obſoleuerunt ut incredibilia uideantur: & iam
in fabularum numerum reponantur: & quæ iam
diu geſta & a memoria noſtra remota: tamen fa-
ciant fidem uere tradita eſſe: ꝙ eorū monumenta
certa in litteris exiſtant: & que nuper geſta ſint q̄
ſcire pleriq; poſſint: & item quæ inſtent in preſen
tia: & que maxime fiant: & que cōſequantur. In q
bus poteſt conſiderari q̄d ocius & quid ſerius fu
turum ſit: & item in tempore cōiter perſpiciendo
longinq̄tas eius eſt cōſideranda. Nam ſæpe opor
tet cōmetiri cum tempore negociū: & uidere po
tuerit ne aut magnitudo negocii: aut multitudo re
rum in eo trāſigi tempore. Conſideratur autem tē
pus: & anni: & menſis: & diei: & noctis: & uigiliæ:
& horæ: & in aliqua parte alicuius horū. Occaſio
autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei
idoneam faciendi: aut nō faciendi oportunitatē.
Quare cum tempore hoc differt. Nā genere qui-
dem utrunq; idem eſſe intelligitur: uerū in tēpore
ſpacium quodāmō declaratur quod in annis: aut
in anno: aut in aliqua anni parte ſpectatur. In oc-
caſione ad ſpacium temporis faciēdi quedā opor
tunitas intelligitur adiuncta. Quare cū genere idē
ſit: ſit aliud ꝙ parte quadam & ſpecie: ut diximus:
differat. Hæc diſtribuitur in tria tempora uel ge
nera: ſ publicū: cōe: ſingulare. Publicum eſt quod
ciuitas uniuerſa aliqua de cauſa frequentat: ut lu
di. dies feſti bellū. Cōmune quod accidit oībus
eodem fere tēpore ut meſſis. uindemia: calor: fri
gus. Singulare autem ē quod aliqua de cauſa pri
uatim ſolet alicui accidere: ut nuptiæ: ſacrificium:
funus: conuiuium ſomnus:

litteris continetur.Poſtremo in illud quod nuper geſtum eſt:& cuius de his qui uiuūt pleriq; meminerunt.Præſens ue Pñs tēpus
ro tempus in duo diuidunt in preſens & magis pñs.Magis pñs tempus eſt:ut Nunc nunc inſurgite remis.Hoc eſt qđ in duo
aut & item que inſtent in pñtia & cum maxime fiant.Inſtans enim tempus preſens eſt:ut ait Iuno ad Iuturnā.Cū iam Inſtans tp̄s.
fata Turnum tenerent atq; inſtantibus eripe fatis.Deniq; ut ſciamus illa pñtia fata dixiſſe addidit poſtea tēpus qđ
magis pñs eſſet ſiquid pñtius audes.Pñs ergo tempus duo tempora habere dixerunt:præſens:& magis pñs:futurum Futurū tp̄s i
autem tempus in duo diuiſerunt:in ocius:& ſerius.i.id quod mox futurum eſt:& in id quod tardius futurum ē.Atq; duo
hæc tria tempora cum partibus ſuis:hic in hoc attributo:quod de tempore eſt continentur.Et item cōiter in tempore
perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda.Tempus eſſe diximus ſpacium:quod in annis:menſibus:diebus:no
ctibus:horiſq; uerſetur.In hoc inquit cōmuniter tempore longinquitatem eius debemus inſpicere.In qua longinqui
tate duo oportet attendere:utrum in illo ſpacio huius negocii magnitudo potuerit impleri & utrum tot ſimul potue
rint effici.Quod enim in rebus difficile eſt:aut numero:aut magnitudine ſit neceſſe eſt.Occaſio autem eſt pars tempo Occaſio
ris habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi:aut non faciendi oportunitatem.In illa menſura temporis ex motu cœli
facta ex actibus noſtris uel ipſius mundi qualitas proueniens occaſionem parit faciendi aliquid : uel non faciendi.In
tempore enim menſura ac ſpacium cōſideratur.In occaſione qualitas temporis ex qua oportunitas naſcitur faciendi
aliquid uel non faciendi.Hoc itaq; inter ſe diſtant tempus & occaſio:genere autem ſimilia ſunt.Verum hæc occaſio:
ut diximus ex actibus noſtris uel ipſius mundi parit nobis ad aliquid oportunitatem.Verum hæc occaſio:uel oportu
nitas in tria genera diſtribuitur.Publicum:cōmune: ſingulare.Occaſio.Publica.Cōmunis.Priuata.Publicum eſt inqt Publicum
quod ad totam pertinet ciuitatem:ſi aut bellum ſit:aut ludi:aut aliquis dies feſtus.In hac utiq; publica occaſione eſt Cōmune
oportunitas aliquid faciendi :uel non faciendi.cōmune eſt inquit quod ex actibus mundi prouenerit:ut ſi meſſis, ſit:ſi Singulare
calor:ſi uindemia:ſi frigus.Singulare autem eſt inquit quod unicuiq; poteſt prouenire priuatim.Si nuptiæ ſint:ſacrifi
cium:funus:conuiuium:ſomnus:& recte in priuata occaſione ſomnū etiam poſuit.Non enim ex neceſſitate temporis:
ſed ex corporis atq; animi ratione dormitur.Interdum enim laſſi aut mœſti per diem dormimus.Interdum ſolliciti:at
q; occupati nocte uigilamus.Triplex itaq; occaſio:publica:cōmunis:priuata.Ex his occaſionibus multa poſſumus
argumenta colligere

¶Modus autem eſt ī quo quemadmodū:& quo animo factum ſit queritur. Eius partes ſunt prudentia & imprudētia.Prudentiæ autem ratio queritur ex his quæ clā:palam:ui :perſuaſione fecerit Imprudentia autem in purgationem confertur: (Eius partes ſunt inſcitia:caſus:neceſſitas)& in affectionem animi:hoc eſt moleſtiā.iracundiam: amorem:& cætera que in ſimili genere uerſantur. Facultates autem ſunt:aut quibus facilius fit:aut ſine quibus aliquid confici non pōt. Adiunctum autem negocio id intelligitur:quod maius:& qđ minus:& quod ſimile erit ei negocio de quo agitur:& quod æque magnum:& quod contrarium: & quod diſparatum:& genus:& pars & euentus. Et maius:& minus:& æque magnū ex ui : & nūero:& ex figura negocii: ſicut ex ſtatura corporis: conſiderant̄ .Simile aūt ex ſpecie cōparabili:aut ex conferēda atq; aſſimilanda natura iudicatur.

¶Modus autem eſt in quo quemadmodum & quo Modus
aio factum ſit quæritur.Modū Ci.diligenter inſpe
xit atq; ita definiuit ut nemo unq̄.Nāq; modum in
duobus inſpiciendum docet:in modo facti & in aio
facientis:ut ſi dicas clam eſt quidē modus facti ꝙ
quaſi res facti occulte gerat̄.Verum in eo eſt & ani
mus facientis inſidioſus:latens:atq; inſtructus do
lis.Ita in eo quod clā dicimus:& modus:& animus
iuenit̄.Similiter oēs modi ex modo facti:& ex aio
inſpiciendi ſunt.Verum in ipſo aio duo rurſus debe
mus inſpicere:prudentiā:& imprudentiam.i.utrum
aliquid conſilio an animi impulſu fecerit.In his enī
cauſa facti quæritur:quā duplicem eſſe ſupra dixi
mus circa facientis uoluntatē:ratiocinationem.ſ.&
impulſionē Ita ratiocinatio erit prudētia animi : im
pulſio uero imprudentia.Verum hi erunt ex pruden
tia modi:clam:palā:ui:perſuaſiōe.Hæc omnia pru
denter admiſſa ſunt.i.ut res fieret conſiliū ante præ
ceſſit.Imprudentia porro ad purgationē iungitur ꝗ
pars ueniæ eſt . Cuius purgationis partes tres ſunt
inſpiciendæ:inſcitia:caſus:neceſſitas.In his quoq;
modis factum qđē manifeſtū eſt:ſed animus iuenit̄ Affectio
inuitus.Adiungit̄ ad imprudētiæ modos ēt affectio
quā paulo an̄ perſonæ diximus attributam.Quam
affectionē eē diximus ai aut corporis repentina de
cā permutationē.Verū hic quoniā in mō animus at
tendendus eſt animi ſolas circa affectionem poſuit
cōmutationes.i.moleſtiam:iracūdiā:amorē.Itaq; his affectionibus animi imprudētes in factū pelluntur & recte im
prudentes quippe affectio ē repentina animi cōmutatio.Ergo quod repētinū eſt ꝓſpici non pōt ſi proſpici nō pōt im
prudentia eſt.Facultates ſunt aut qbus facilius fit:aut ſine qbus aliqd cōfici nō pōt.Facultates Cic.duplici qualitate Facultates
definiuit duaſq; illis potentias dedit:ut ſit primum genus facultatum illud ſine quo aliqd fieri non pōt.Aliud quo ali
quid facilius compleat̄.Etenim hæc duo prima ꝓponamus fit:nō fit.Iā ex eo ꝙ fit rurſus duo deſcendunt.Facile fit:
difficile fit.Iam in duobus ponit̄ facultas:in gn̄e.i.in eo ꝙ fit:& in ſpecie.i.i qđ facile fit:illud aūt quod difficile fit:ita
pōt argumentis torqueri:ut illud uideatur eſſe ꝙ nō fit:& idcirco in hoc nō ſunt poſitæ facultates:Dupliciter igit̄ fa
cultates eſſe teneamus.Primo illas ſine quibus aliqd fieri non pōt.Deinde illas qbus aliqd complet̄:ut ſi qs uelit rhe
toricam diſcere prima erat ei ad diſcendū facultas ſine qua effici non pōt.i.aīus īgeniū:inſtrumēta artis ipſius:& ma
giſter:Deinde erunt ille facultates quibus facilius fit ſi ſit doctus & beniuolus magiſter.Ita & ad mortem facultas ſi

ne qua fieri non poteſt uenenum :qua facilius fit uenenum cum poculo. Si autem in pane detur uenenum pars illa eſt
que difficile fit:que ita poteſt argumentis torqueri:ut pars illa uide tur eſſe que non ſit:quod quidem Ci. pro cluentio
diſputauit:cum negauit in pane dari uenena potuiſſe. Hoc autem ſcire & tenere debemus : etiam tempus : & locum:
& caetera preter modum facultates eſſe poſſe ſi generaliter conſiderentur nō ex ſpecie uel ex oportunitatibus ſuis. Ne
ceſſe eſt enim:& quodcūqꝫ tempus & quécūqꝫ locum fuiſſe cum aliquid factum eſt. Alioquin facultas prima nō erit
faciendi niſi iſta ſint. Ita Ci. in roſciana. Non potuit inquit occidere patrem roſcius cum abſens fuit. Hic argumentum
a loco fecit. Deinde ait. Age nunc uideamus reliquas facultates: Ergo iam & locus facultas eſt. Sed facultas ſi gene
Adiunctum negocio — taliter conſideretur. At ſi oportunitas eius fuerit inſpecta tunc ex loco argumenta ſumentur. Adiunctum negocio au
tem id intelligitur quod maius: & quod minus: & quod ſimile erit. Attributa negocio duo iam tranſ ecta ſunt: contin en
tia cum ipſo negocio: & illa quæ in geſtione negocii continentē. Ac prima quidē cū attributis ſuis perſona tranſ ecta ē.
i. quis. Deinde quid & cur continentia cum negocio demonſtrauimus. Deinde: quando: ubi: quēadmodum: quibus ad
miniculis in geſtione negocii poſita docuimus: Ita ſeptem prima illa elementa ī duobus negocio attributis uidemus ī
cluſa. Nec iam amplius dicitur relictū quod in aliis duobus negocio attributis ad argumentū conſiderare debeamus.
i. in his que adiuncta negocio nominantur: & in his que geſtum negocium conſequuntur. Verum in his eadem ſeptem
que & in ſuperioribus conſiderare debemus: nec aliquod negocium ſine his ſeptē elemētis unq̄ poterit inueniri: ut qui
uis homo ſine lineamentis ſuis. Itaqꝫ cum in noſtro negocio ex omni circunſtantia argumenta cepimus & fides in ali
quo claudicarit ex alienis argumenta ſumenda ſunt: quæ cum aſſumuntur: aut fidem faciunt: aut augent. Verum hæc
cū aliena ſint. i. extra noſtram cauſam uidendum eſt qua noſtro negocio parte copulentur: que copulatio reſpectus di
citur: quem reſpectum græci dicunt: & cum cum etiam iſta aliena a negocio ſeptē
illa elementa cōtineant: que in noſtro negocio cōtinentur nō pōt ſibi omnia conuenire. Sed quedam in hoc cōſiderare
debemus in alieno negocio: que per noſtrum negocium reſpiciant: ut preuiſo. & precognito
copulation s genere ad argumētum noſtri negocii facta collatione copulentur. Verū huius reſpectus nouē modi ſunt.
Scilicet ut ſit adiunctum negocio noſtro: & quod maius eſt: & quod minus: & quod ſimile: quod æque magnū : quod
diſperatum: quod cōtrarium: & genus: & pars: & euentus. Hæc itaqꝫ nouē oia toti & puncti. i. ad aliqd. Itaqꝫ quaſi
ſemper in binis ſunt & recte. Niſi enim ad aliquid nullus poteſt eſſe reſpectus. Itaqꝫ cum dicimus maius: tunc intelli
gimus maius: ſi minus conſideremus. Rurſus tunc intelligimus minus ſi maius conſideremus. Ita & reliqua ex aliorū
collatione cognoſcimus. Verū nunc uideamus quēadmodum hos reſpectus negociorū conſiderare debemus. Maius:
& minus æquæ magnum ex ui: & ex numero: & ex figura negocii. ſicut ex ſtatura coporis conſiderantur. Hæc tria. i.
Vis — maius & minus: & æque magnum tribus modis conſiderare debemus: ui: numero: figura. Vis que ſingulis nominibus
uerbiſqꝫ conſtat: & perſona. Omnis enim res: & oē dictum: factum ue habet uim ſuam: etenim ſi dicas parricidiū ſta
tim q̄tum hoc ſit: & in qua ui ſit animo exiſtimamus. Ita homicidium: adulterium: & reliqua facile quid ſint: cum fue
rint audita cognoſcimus. Similiter & perſonæ habent uim ſuam. Etenim cum dixeris Ciceronem ſtatim ex boni uiri
conſideratione que in illo uis ſit agnoſcimus. Deinde cum dixeris Catelinam ex cōſideratione peſſimi hominis ſtatim
Numerus — que in illo uis ſit agnoſcimus. Numerus eſt cum minus: ac maius: non ex ui: ſed ex rerum : uel ex perſonarum numero
Figura — demonſtramus. Figura eſt que in toto negocio conſideratur. i. per omnia illa ſeptem elementa : ut conſideres quid fa
ctum ſit: quis fecerit: ubi fecerit: quando fecerit: quemadmodum fecerit: & reliqua quæ inquit figura totius negocii:
ita eſt ut corporis ſtatura: in qua ſtatura omnia lineamenta corporis continentur. Itaqꝫ ut melius intelligamus notum
proponamus exemplum illud. ſ. quod Cic. negocio ſuo adiunxit. Nam cum Catelinam diceret occidendum ex adiun
cto quid maius: uel minus eſſe argumenta collegit. q utiqꝫ maius : & minus: & æquæ magnum ex ui: numero: figu
ra: iamdudum diximus approbandum. Ita & Cic. an uero. P. Scipio pontifex maximus Tyberium gracchum medio
criter labefactantem ſtatum reipu. priuatus interfecit Catelinam orbem terræ cæde atqꝫ incendiis uaſtare cupiētem
nos conſules perferemus? Hic ex ui rerum intelligimus minus eſſe ſtatum reipu. q̄ orbem terrarum : deinde ſimiliter
ex ui intelligimus minus eſſe labefactare q̄ uaſtare. Ita ex ui perſonarum cum gracchus & Catelina nominatur Ca
telina magis timendus agnoſcitur : Præterea ex numero intelligimus maius eſſe duos conſules q̄ ſcipionem . Hic fi
guram non poſuit totius negocii ideſt quemadmodum occiderit gracchum Scipio : ubi occiderit : quando occiderit:
unde occiderit. Verum hæc quia nihil proderant pretermiſit : atqꝫ uno uerbo concluſit. q ait interfecit : cuius uerbi
conſiderata ui maius eſſe intelligimus interficere : q̄ ex urbe elicere. Verum in aliis exemplis & ex figura debet com
paratio fieri: ut maius aliquid minus ue demonſtres. Si dicas illud tunc factum eſt: ubi factum eſt: ita factum eſt : pro
Simile — pterea factum eſt & reliqua que in elementis principalibus continentur. Simile autem ex ſpecie comparabili : cum fa
cimus argumentum ex adiuncto negocio per ſimilitudinem : in ea ſimilitudine qualitas conſideranda eſt . Superiora
enim maius : & minus: & æque magnum ex quantitate cognoſcimus: nec putemus : hoc eſſe par: quod ſimile. Etenim
par ex menſura definita: & ex comparata utriuſqꝫ q̄titate cognoſcimus. Simile non in eo q̄tum ſit: ſed in eo quale ſit
Icon — attendimus. Ita non ex menſura fit ſimile: ſed ex uultu: & ſuperna quadam facie declaratur. Icon. Simile. Parabole.
Parabolē — Paradigma. Simile itaqꝫ duobus modis conſiderare debemus: in ſpecie formarum & natura rerum. Et ſcriptores qui
Paradigma — dem artium ſimile genus ponunt ſubſimilia tria. Icon. ideſt imaginem. Parabolē ideſt collationem. Paradigma. i. exem
plum : Per imaginem ſimile fit: cū ex ſimili ſpecie uultus uultibus comparamus: ut os humeroſqꝫ deo ſimilis Per col
lationem ſimile facimus : cum rerum diuerſarum conferimus & copulamus : non ſpeciē : ſed naturam: ut Qualis mu
gitus fugit cum ſaucius arā. Taurus. Aut pœnorum qualis in aruis Saucius ille graui uenātum uulnere pectus: tum
demum mouet arma leo. Hic enim Virg. ut probare turnum rebus omnibus fractus : non deiectum : ſed iratū magis:
quia uix creditur negocio ſuo: fidem fecit ex adiuncto negocio per ſimilitudinem: que fit in parte naturæ. Sic inqt &
leo magis iraſcitur poſtq̄ fuerit uulneratus: per exemplum autem tunc ſimile facimus: ſi in exemplo ipſe qualitas eſſē

datur.Saepe enim exemplum in q̃titate uerſa.i.in tũ:uel numero:uel figura.Inuenitur tamen & qualitas ſine exemplo: ut Ci.cum circa bellum cauſarũ ſimilia cõparat ait:ut Helena inquit Troianis:ſic tu Antoni huius belli ſemen fuiſti.

¶Contrarium eſt: quod poſitum in genere diuerſo ab eodem:cui contrarium eſſe dicitur: plurimũ diſtat:ut frigus calori:uitæ mors. Diſparatum autẽ eſt id quod ab aliqua re per appoſitionem negationis ſeparatur hoc modo: ſapere & non ſapere. Genus eſt quod partes aliquas amplectitur ut cupiditas.Pars eſt quæ ſubeſt generi:ut amor: auaritia.Euentus exitus eſt alicuius negocii:in quo queri ſolet quod ex quaq; re euenerit:eueniat: euenturum ſit.Quare hoc in genere:ut commodius quid eueturũ ſit ante animo colligi poſſit:quid ex quaq; re ſoleat euenire conſiderandum eſt hoc modo: ex arrogantia odiũ:ex inſolentia arrogantia.Quarta autem pars ex his quæ negociis dicebamus eſſe attributa: eſt conſecutio.In hac hæ res quæruntur que geſtum negocium conſequuntur. Primũ quod factum eſt:quo id nomine appellari conueniat.Deinde huius facti qui ſunt principes & inuentores: qui deniq; anctoritatis eius & inuẽtionis comprobatores atq; æmuli. Deinde & quæ ea de re & aut eius rei ſit lex conſuetudo actio iudicium:ſcientia: artificium.Deinde natura eius: uenire uulgo ſoleat an inſolenter & raro. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare: an offendi in his cõſueuerint: & cætera que factum aliquod ſimile confeſtim:aut interuallo ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt.num q̃ res ex his rebus q̃ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis:aut utilitatis:conſequantur: de quibus in deliberatiuo cauſæ genere diſtinctius erit dicendum. Ac negociis quidem fere res hæ quas commemorauimus ſunt attributæ.

Contrarium

¶Contrarium eſt quod poſitum in genere diuerſo ab eodem: cui contrarium eſſe dicitur. plurimum diſtat: ut frigus calori: uitæ mors. Ariſto. oppoſita genus poſuit contrarium: diſperatũ: ad aliquid agendi ſub oppoſitis. Contrarium porro Ariſto. ſic difiniuit: ſub eodem genere ſpecies multum iter ſe diuerſæ hac ratione:ut omnia ad unũ illud genus referantur:quod ſupra omnes res principales græci ponunt idest quod latini ens uocant idest quod eſſe poſſit. Verum contraria tribus modis inueniri poſſunt: cum aut ſub eodem genere ſpecies multum inter ſe diſtant:aut cum ſub ſingulis generibus diuerſis:ſpecies etiam diuerſæ ſunt: aut cum duo genera iter ſe diuerſa ſunt.Itaq; hic Cice.in diuerſis generibus poſita contraria demõſtrauit frigus:& calorem.His autem genus qualitas ſed diuerſa.Deinde ſimiliter ſub diuerſis generibus ſpecies longe inter ſe diuerſas ponit idest uitam:& mortem.Vitæ autem genus bonum:mortis malũ.Itaq; contraria ſunt que ſe regione ſpectant & quæ ex diuerſo poſita plena ſunt Sub deſperato autem Ariſto.duas ſpecies poſuit priuantia & negantia.Priuantia ſunt ut cæcitas infœlicitas:uiſio & ſelicitas habitus ſunt:cæcitas & infœlicitas id agunt ut prima id quod habuerunt non habeant.Nunq̃ enim cæcitas fiat neceſſe ẽ niſi uiſio ante tollatur: nec eſt infœlicitas niſi prius fœlicitas excludatur. Idcirco ergo hæc priuantia nominata ſunt q᷑ primorum priuationem ſecundam demonſtrent.Negantia porro ſunt que negatione ſeparantur:ut ſapit non ſapit ſedet non ſedet.Negatio hic illud agit ut plurimum neget non tamen conſtituat ſecundum: nam cum ait non ſedet ſolum ſedere negat non tamen conſtituit utrum ſtet an ambulet: ſed ſufficit ei negare q᷑ ſedeat. Hic autem Cice.in deſperato ſola negantia poſuit.i.ſapere non ſapere eſſe tamen inter diſperantia priuãtia noſſe debemus.Genus eſt quod p̃tes aliquas amplectitur: ut cupiditas.Notum eſt quid ſit genus idest ſub quo multæ ſunt partes.Partes autẽ ſunt ea que ſub genere ſunt.Verum cum de his faciamus argumentum ex adiunctis negocio facimus argumentũ.Quotiens autem de genere queſtio eſt ex ſpecie faciendum eſt argumẽtum.Quotiens de ſpecie queſtio eſt ex genere faciendum argumentum Cice.cum pro Roſcio ageret id ẽ ſpeciem ſuſcepiſſet.Roſcius enim ad filium ſpecies eſt: Argumentum fecit ex genere cum dixit tã feros mores in filium cadere non potuiſſe.Filius enim genus Roſcius ſpecies eſt ita & cum de genere queſtio eſt ex ſpecie colligendum ẽ argumentum: ut ſi queratur an omnes matres ament filios ſuos: & tu ex ſpẽ facias argumentum.Adeo omnes matres non ament filios ſuos: ut Medea filios ſuos etiam occiderit.Ita & in reliquis.Euentus eſt exitus alicuius negocii: in quo queri ſolet quid ex quaq; re euenerit: eueniat: euenturũq; ſit.Euentum illum accipiamus qui unicuiq; rei naturaliter:ut uidetur adiunctus:qui rem ſuam poſtq̃ res ipſa contigerit:neceſſe eſt conſequatur & tunc uere de euentu facere poſſumus argumentum ſi ipſe euentus certus ſit alioquin ſi euentum illum accipiamus qui ex caſu uenit fieri inde non poteſt argumentum quod adiunctum negocio eſſe poſſit.Facit itaq; de euentu argumentum: ſi eum quem ꝓbaueris inſolentem futurum ſpondeas arrogantem.Ita inſolentiæ euentum arrogantiam doces quam rurſus arrogantiam ad odium cauſam eſſe demonſtras.Quare hoc in genere ut cõmode quid euenturum ſit ante animo concipi poſſit quid quaq; ex re ſoleat euenire.Conſiderandum eſt:ut inquit:ex euentu facile poſſumus argumenta colligere prĩo ipſi nobiſcum pertractare & conſiderare debemus quis uniuſcuiuſq; rei eſſe ſoleat euentus: & ut ſciamus naturalem euentum non fortuitum nobis conſiderandum deniq; ſoleat inquit euenire.Conſuetudo perpetua eſt quod perpetuũ

Ens

Deſperatũ

Genus

Partes

Euentus

eſt:fortuitum eſſe non poteſt. Ergo conſiderandus nobis erit in rebus ſingulis certus: & naturalis euentus. Quarta au
Conſecutio tem pars eſt ex his quas negociis dicebamus eſſe attributas. Negocio quattuor eſſe diximus attributa dictum iam
de tribus eſt: oſtendimus que eſſent continentia cum ipſo negocio in geſtione negocii adiuncta negocio. Nunc de his
docendum eſt quæ geſtum negocium conſequuntur: quod quidem quartum attributum uidetur cum ea parte pugnare
quæ in primo attributo eſt poſt negocium. Scimus enim quinq; eſſe in primo attributo. Summam negocii: cauſam
ipſius ſummæ & factum triplex: ante negocium in negocio: poſt negocium. Hoc extremum factum quod eſt poſt ne
gocium uidetur ſimile eſſe huic attributo: de quo nunc agimus: quod dicitur conſecutio: nam utrunq; poſt negocium
eſt ſed hoc diſtant quod ſupra poſt negocium facta illius conſideranda ſunt de quo agitur & quid aliquid feciſſe memo
ratur: hic autem conſideranda ſunt: ſed extranea. Itaq; conſideranda ſunt quæ geſtum negocium conſequantur. Hæc
in duobus ſemper debemus attendere in perſonis & in natura geſti negocii: i perſonis ſic. Si animaduertamus quid de
geſto negocio homines fecerint: aut ſenſerit: aut iudicauerint: ut de facto Milonis: ut de lege Clodii. Natura ipſius ne
gocii ſic: Si res illa facta ſit: cui neceſſe ſit euentum aliquem eſſe coniunctum ut parricidium furor neceſſe eſt conſe
quatur: & rurſus pricidam ueriſimile non ſit dormiſſe. Hæc enim geſtum negocium conſequuntur que non in perſonis
animaduerſa ſunt ſed in natura geſti negocii. In his itaq; duobus & Cice. animaduertenda dixit ea que geſtum nego
cium conſequuntur. Ac primo de perſonis: primo inquit quod factū eſt: quo nomine id appellari conueniat. Vtiq; hoc
conſequitur: res enim prima eſt rei nomen. Non autem neceſſe eſt rei nomen ponat. Ita Ci. de nomine conſtituendo di
ſputat in diuinatione. Non tam inquit hæc accuſatio: q̄ defenſio eſt extimanda. Deinde inquit eius facti qui ſint pri
cipes & inuentores: qui deniq; auctoritatis eius & inuentionis comprobatores: atq; æmuli. Hæc quoq; poſt rē ſint
neceſſe eſt: neq; enim poteſt inueniri niſi quod latet. Eſt porro quod latet: animaduertendum. Itaq; qui fuerint illi qui
primi illud fecerint: unde nunc agitur qui deinde factum probauerint: ac ſecuti ſint: ſi optimi ſunt laudas factum: ſi
peſſimi repræhendis. ut Cice. in diuinatione dicit ſemper homines nobiles accuſaſſe: & eos cum magno cōmodo rei
pub. magnam ſemper gloriam conſecutos. Deinde inquit: & quæ de ea re: aut eius rei ſit lex: lex etiam conſequitur: lex
enim ſemper in re: quia res talis uiſa eſt conſtituit. Verum quod ait de ea re totum eſt. Quod ait eius rei pars eſt. Inter
dum enim totum factum aliqua lege: aut damnatur: aut abſoluitur interdum pars facti. Deinde quod ait cōſuetudo:
actio: iudicium: ſcientia: artificium: & hæc omnia geſtum negocium conſequuntur. Nam & conſuetudo rei: iam ante
geſtæ eſt: & rurſus rem geſtam ſolet aliqua actio conſequi: uel iudicium: ut præiudicium natum eſſe uideatur: deinde
neceſſe eſt ante aliquid fieri: ut ex eo ſcientia conſequatur: uel artificium. Verum hæc omnia & in perſonarum actibus
prouidenda ſunt & in negocii ipſius natura: Idcirco ait. Deinde quid ex natura eius conuenire uulgo ſoleat aut inſo
lenter. Ait negocii ipſius animaduertendam eſſe naturam id eſt qui ſoleant euentus factum illud conſequi: ſed hic euē
tus ab illo euentu: quē in adiunctis negocio demonſtrauimus: hoc diſtat: quod ille euentus naturaliter certis rebus affixus
eſt: & rem ſuam quadam ui ac neceſſitate conſequitur. Hic autem euentus interdum neceſſarius & naturalis ē: ut par
ricidium furor neceſſe eſt conſequatur. Interdum uarius: ut cōmutabilis: ut amor noceat neceſſe non eſt: & ut non no
ceat neceſſe non eſt. Sæpe enim malum euentum amor habet: ſæpe bonum. Deniq; ut oſtenderet Cice. euentum iſti
ex natura negocii: ita eſſe conſiderandum: ut ſcias & in contrarium poſſe cōuenire. Deinde inquit quid ex natura eius
euenire uulgo ſoleat: an inſolenter & raro: uulgo id eſt paſſim frequenter. Ergo firmius argumentum eſt ſi de quo agi
mus euentus frequentius conſequatur: ſi dicas amor magis nocet. Prætcrea hoc ſciamus intereſſe inter iſtum euentū
& illum ſuperiorem: quod hic totius negocii euentus eſt: ille uero uniuſcuiuſq; rei. Ait enim ſupra quare hoc in genere: ut
cōmodius quid euenturum ſit ante animo concipi poſſit: quid quaq; ex re ſoleat euenire conſiderandum ē. Poſtea ho
mines id ſua auctoritate comprobare: an offendi in his rebus conſueuerint. Et hic euentus qui naturam negocii conſe
quitur: qualis apud homines habeatur id eſt bonus: an malus attendendum eſt. Ita & ſupra dixit attendēdum qui ho
mines primum fecerint: qui deinde comprobauerint: non enim ex eo quia aliquid conſequitur argumentum eſt: ſed
quia aut bonum: aut malum eſt: quod conſequitur. i. non quia eſt quod conſequitur: ſed quia tale eſt: Ita ſemper non
ex re: ſed ex qualitate fit argumentum: & cætera quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim: aut ex interuallo ſolent cō
ſequi. Interdum enim uicinior: interdum tardior eſt euentus: utputa ſi quem uoluero occidere uicinus eſt euentus: ut
mox me oderit. Deinde ſi trado alicui diſciplinam tardior hic euentus. Primo enim fortaſſis offenditur: deinde amat
ac diligit. Deinde poſtremo attendendum eſt. Dat poſtremum breue & cōmune præceptum: utrum aliquid honeſtum
ſit: an utile: in his eſt conſiderandum que geſtum negocium conſequuntur. Verum que ſint partes honeſtatis: atq; utili
tatis in deliberatiuæ preceptis ſe demonſtraturum eſſe proponit.

¶Omnis autem argumentatio quæ ex his locis:
quos cōmemorauimus ſumetur: aut probilis: aut
neceſſaria eſſe debebit. Ait ſupra cum de cōfirma
tione loqueretur. Huius inquit partis certa ſunt p̄
cepta: in ſingula cauſarum genera diuidentur Ve
runtamen non incōmodum uidetur quandam ſil
uam: atq; materiam uniuerſam antem permixtā:
& confuſam exponere omnium argumentationū.
Tria nobis in confirmatione traduntur: materia:
argumentum: argumentatio. Materiam nobis iam
tradidit. i. locos de quibus: argumenta caperemus
quos locos diuiſit in attributa perſonæ: & in at

¶Omnis autem argumentatio quæ ex his locis
quos cōmemorauimus ſumetur: aut probabilis:
aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim ut breuiter de
ſcribamus: argumentatio uidetur eſſe inuentum ex
aliquo genere rem aliquam: aut probabiliter oſten
dens: aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demō
ſtrantur ea quæ aliter: ac dicuntur: nec fieri: nec p
bari poſſunt: hoc modo. Si peperit cum uiro cōcu

buit. Hoc genus argumentandi quod in neceſſaria demonſtratione uerſatur: maxime tractatur dicendo: aut per cõplexionẽ: aut per enumerationẽ: aut per ſimplicẽ concluſionem. Complexio eſt in qua utrũuũ conceſſeris reprehenditur in hũc modum. ſi improbus eſt: cur uteris. ſi probus: cur accuſas. Enumeratio eſt in qua pluribus rebus expoſitis: & cæteris infirmatis una reliqua neceſſario confirmatur: hoc pacto. Neceſſe eſt aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum: aut metu: aut ſpe: aut alicuius cauſa amici: aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. Nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum non poteſt eſſe: ſed neq; inimicitiæ fuerunt: nec metus ullus: nec ſpes alicuius commodi: neq; ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat: Relinquitur igitur ut ab hoc nõ ſit occiſus. Simplex autem cõcluſio ex neceſſaria conſecutione cõficitur hoc modo. Si uos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis: ego autem eo ipſo tempore trãs mare fui: relinquitur ut id quod dicitis non modo non fecerim: ſed ne potuerim quidem facere. Atq; hoc oportebit diligenter uidere: ne quo pacto genus hoc refelli poſſit: ut ne confirmatio modũ in ſe argumentandi ſolum habeat: aut quandam ſimilitudinem neceſſariæ cõcluſionis: uerum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat.

tributa negocio. Attributa perſonæ.xi.eſſe dicit: negocio quattuor. Atq; horum omniũ partes enumerauit: ac tradidit: nunc itaq; dicturus eſt de argumẽto: nec nos confundat q pro argumento: argumentationem ponit. Antiqui genus ponebãt argumentationem: ſub argumentatione uero argumentũ & argumentationẽ. Itaq; hoc uerbo communiter utebantur: ut pro argumẽto recte argumẽtatio diceretur. Verum anteq̃ dicamus quæ genera ſint argumentorũ: dicamus prius quid conſiderare & conferre debeamus: ut argumenta faciamus. Secundum Ariſto. decẽ cathegoriæ ſunt.i. decem res in quibus omnia que in mundo ſunt continentur. Harum rerum una ſubſtantia eſt: reliquæ nouem qualitates.i. quæ ſubſtantiæ accidant. Itaq; cũ res nuda eſt nihil aliud q̃ res eſt. Tunc aũt ex ea poſſumus facere argumentum ſi eius qualitates inſpiciamus. Itaq; omnia uerba: & nomina habent res ſuas: habent & qualitates: que qualitates cum ſibi conueniunt faciunt argumentũ. Vt puta ponamus occidit. Occidit: res eſt huius rei q̃ ſit qualitas attẽdamus.i. quædam aſperitas: quædam immanitas. Deinde ponamus inimicum. Rurſus inimicus res eſt. Eius rei porro qualitas ſimiliter aſpera: atq; crudelis. Itaq; quoniam utraq; ſibi hæc qualitas conuenit factum eſt argumentũ. Ita duæ ſimiles qualitates: cum fuerint copulatæ faciunt aliam qualitatem.i. occidit: quia inimicus fuit. quæ qualitas eſt: ut argumentum probabile eſſe uideatur. Ita ſi dicas occidit quia gladio percuſſit: argumentum eſt quia utriuſq; rei qualitas ẽ ſimilis. Alioquin cum in eo q occidit: iam nota ſit & res & qualitas rei: deinde ponas uirgam: cuius res & qualitas nota eſt: quoniam ſimiles ſibi non ſunt iſtæ qualitates coniunctæ in unũ non faciunt argumẽtum ſi dicas; percuſſit uirga & occidit: Sẽper itaq; non res ſed qualitates rerum debemus attendere. atq; conferre ut argumenta faciamus:

Argumentũ
Argumentatio

Argumentorum porro genera duo ſunt: probabile & neceſſarium. probabile eſt qd̃ ueriſimilitudine fidẽ facit. Vt puta quia inimicus fuit occidit: Verũ de probabili poſt dicemus. Nunc aũt de argumento neceſſario diſputabimus. Neceſſarie demonſtrantur ea quæ aliter ac dicunt: nec fieri nec probari poſſunt hoc modo. Si peperit cũ uiro cõcubuit. Neceſſariũ eſt inquit quo aliter ac dictũ eſt: nec fieri: nec probari põt. Neceſſarium argumentũ ad fidem cogit: ac trahit. Probabile aũt irrepit: atq; ſuadet. Neceſſariũ porro tale eſt argumentũ: ſi ea proferas: quorũ talis ſit natura: ut ſic fieri neceſſe ſit: ſi dicas ſi natus eſt morietur: ſi pepit cũ uiro cõcubuit. Hæc neceſſe eſt. ut ſe cõſequant: q ſi neceſſe habes credere: neceſſariũ factũ eſt argumentum. Illud tamen ſcire debemus argumentum neceſſariũ pene nõ eſſe ſolũq; eẽ inter homines probabile. Nempe nobis neceſſariũ uidet: ex uero conſtare: nã ſi probabile ex ueriſimili: ex uero neceſſe eſt neceſſariũ. Inter homines aũt uerum latet: totũq; ſuſpitionibus geritur: ergo neceſſariũ nõ poteſt eſſe argumentũ: ſed tantum inter homines põt neceſſariũ quantũ ſecundũ opinionẽ humanã ualet: alioquin ſecundũ Chriſtophori opinionẽ non eſt neceſſariũ argumentũ: ſi peperit: cũ uiro concubuit. Neq; hoc rurſus ſi natus eſt morietur: nã apud eos manifeſtũ eſt ſine uiro natũ: & nõ mortuũ. Ergo neceſſariũ illud argumentũ eſt qd̃ iam opinione perſuaſum eſt. Atq; ut ſcias hoc neceſſariũ nõ eſſe omnino neceſſariũ oſtendit Cice. ẽt hoc hominibus perſuadet: cũ ait neceſſarie demonſtrant ea quæ aliter ac dicunt: nec fieri: nec ꝓbari pñt. Ergo ſi probant iam nõ erunt neceſſaria. Quicquid enim ꝓbaſ: potuit & nõ credi. Itaq; neceſſariũ argumẽtũ teneamus illud qd̃ facile populo pſuadet orator. Hoc neceſſariũ tribus modis fieri docet: quos modos in genere dictionis ponit: hic enim iam dictũ eſt ſuperius in materia locos poſuit: de quibus cõducta ad argumentationẽ dictio naſceret. Fieri itaq; neceſſariũ argumẽtũ docet: ut per cõplexionẽ: aut p enumerationẽ: aut per ſimplicẽ concluſionẽ. Cõplexio eſt qua utrũtrũ conceſſeris: reꝑhendit: cõplexio forma dictioni eſt poſita in rationibus neceſſariis. Verũ cõplexio duplici latere cõſtat. Vnde quicquid fuerit electũ: neceſſe ut contrariũ ſit. In complexionẽ itaq; duo genera ſunt proponenda: nunc per ſimplex: nunc per neceſſariũ. Simplex hoc modo. Si hoc eſt cur illud facis. Si illud ẽ: cur iſtud facis. Deinde per neceſſariũ ſic. Aut hoc cõcedas: neceſſe ẽ: aut illud. Ita hic exemplum cõplexionis conſiderare debemus: factum per ſimplex. Si improbus eſt inquit cur uteris? Si probus cur accuſas: ita & in Verrinis Cice. aut amicos inquit confiteri ſiculos: neceſſe eſt: aut inimicos. Si amici ſunt credamus teſti

Argumẽtorũ genera duo
Neceſſarium
Complexio

Enumeratio bus:ſi inimici ſunt inuiti pecunias contulerunt. Enumeratio eſt in qua pluribus expoſitis & cæteris infirmatis:una uel reliqua neceſſario confirmatur. Enumeratio quoqꝫ forma dictionis eſt poſita in rationibus neceſſariis. Verū in enumeratione multa ponuntur: & excluſis multis unū quod reliquū eſt confirmatur:utputa ſi hoc non eſt:ſi illud: & illud nō eſt:reſtat igitur ut illud ſit. Ita in Verrinis. Si neqꝫ carbo attigit:neqꝫ Sylla uidit :neqꝫ in ærarium relatum eſt : reſtat igitur ut tu Verres pecuniam ſuſtuleris. Verum enumeratio duobus modis fit:cum aut multis rei rebus excluſis unā: quæ reliqua eſt confirmas:aut cum rei rebus excluſis contrariam confirmas Multis rei rebus excluſis una que reliqua eſt confirmatur:ut ſupra ipſe Cice. contra Hermagorā. Nam aut nullum cauſæ genus eſt:aut iudiciale ſolū:aut & iudiciale: & demonſtratiuum: & deliberatiuum. Hic multa enumerauit:ſed excluſis duabus rebus:reliquam tertiam confirmauit. Nullum inquit cauſæ genus eſſe non poteſt dicere qui artis precepta dat: unum eſſe non poteſt dicere quia hoc: & hoc. Relinquitur:ergo inquit ut omnia tria genera cauſarum ſint. Ergo hic multis rei rebus ſublatis poſtrema eſt confirmata. Deinde omnibus rei rebus excluſis contrarium ſic concluditur:ut hic ipſum exemplum poſitum ē: Neceſſe eſt inquit:aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum:aut metu:aut ſpe:aut alicuius amici gratia. At ſi horū nihil eſt manifeſtum eſt ab hoc non eſſe occiſum. Itaqꝫ hic res ē occiſio. Huius rei omnes res ſuſtulit.i.cauſas occidēdi.

Simplex cō cluſio Poſtremo contrariū cōcludit:.ſi igitur horū nihil eſt nō occidit. Simplex aūt cōcluſio ex neceſſaria cōſecutiōe cōficit: & in hoc neceſſarium eſt argumentum ſed in una re poſitum: & ideo ſimplex concluſio nominatur:utputa ſi illo tempore: quo me iſtud feciſſe dicitis:ego trans mare fui relinquitur:ut id ego nō fecerim:ſed nec potuerim facere. Hic itaqꝫ ſimplex res eſt in ſuperioribus uero duplex : in complexione.ſ. & enumeratione: & complexione quidem aperte duas res continet:aut hoc eſt inquit:aut illud: ſi illud eſt.cur facis:ſi iſtud eſt cur non facis. Enumeratio eſt:cum multas in ſe res habeat collocatas:duplex tamen eſt:ea enim omnia quæ tollis q̄uis multa ſint una tamen parte ponuntur:in altera id quod concludis ſiue aliquid de rebus ſit:ſiue contrarium rei:ut ſupra docuimus. Atqꝫ hoc diligenter uidere oportebit. Præcepta dat:ut neceſſaria argumenta non ſola dicendi ſpecie faciamus.i.ne complexio uel enumeratio in ſolo genere dicendi poſita eſſe uideatur: ſed ut rationes ipſæ & res neceſſariæ ſint: & hoc genere dicendi proferantur:triplici ſcilicet aut per complexionem:aut per enumerationem:aut per ſimplicem concluſionem.

❡Dictum itaqꝫ de neceſſario argumento & q̄le ſit: & quot modis dictionis proferatur:nunc de ꝓbabili incipit diſputatio:quod ut melius intelligamus propter uim expoſitionis hæc prius nobis ē pictura cernatur. Argumentum: Neceſſariū : Probabile : complexio: Enumeratio:ſimplex concluſio:per id quod ſolet fieri:per id quod in opinione: per ea quæ habēt ad hæc quandam ſimilitudinē: per contrarium:per paria:per eas res quæ ſub eādem rationem cadunt:per uera:per falſa:uel ꝑ ueriſimilia.

Probabile Probabile autē eſt id quod fere ſolet fieri aut quod in opinione poſitum eſt aut quod habet in ſe:ad hæc quandā ſimilitudinem:ſiue id falſum eſt ſiue uerū. Dictum eſt de neceſſario argumēto & de eius modis tribus.ſ.nunc de probabili argumento dicamus:in ſolo uirtus omnis fidei continetur. Vt ſupra enim diximus neceſſarium inter homines non eſt preſertim : cum etiam ipſum probetur:probabili itaqꝫ ſolo omnis fides nititur : adeo ut græci officium: & finem oratoris ſic definierint .i.probabiliter ad fidem dicere.

Probabile autem per ſeipſum non poteſt definiri: neqꝫ in præceptum quoddam exprimi. Sed probabile erit argumentum pro moribus patriæ : populi:temporis. Neqꝫ enim omnibus unū atqꝫ idē probabile ē. Aliud enim iuſtum romanis:aliud barbaris uidetur. Itaqꝫ ut probabilia argumenta faciamus primum nobis patria inſpicienda ē in qua ſumus : & eius inſpiciendi mores :deinde inſpicienda eſt ciuitas:quæ pars patriæ eſt. Omnim eniꝫ ciuitas habet proprios mores. Deinde inſpiciendum eſt tempus.tempora enim ſæpe mutātur. Poſtremo etiam eius apud quem dicimus cognoſcēda natura eſt:ut ſecundum mores eius probabilia argumenta faciamus : itaqꝫ hæc præcedāt anteq̄ probabilia argumenta proferamus. Verum ipſum probabile argumentum :primo in tria diuiditur.i. in id quod facile fere ſolet fieri : & in id qđ in opi

❡Probabile autem eſt:id quod fere ſolet fieri:aut quod in opinione eſt:aut quod habet in ſe ad hoc quādā ſimilitudinem ſiue id falſum eſt: ſiue uerū. Verū in eo genere qđ fere ſolet fieri probabile huiuſmodi eſt:Si mater eſt diligit filiū : Si auarus ē neglgit iuſiurandū. In eo quod in opinione poſitum eſt:huiuſmodi ſunt probabilia. Impiis apud īferos pœnas eſſe præparatas. Eos qui philoſophiæ dent operam non arbitrari deos eſſe. Similitudo autē in contrariis & in paribus: & in his rebus quæ ſub eandem cadunt rationē maxime ſpectatur: In contrariis hoc modo. Nā ſi his qui imprudēter læſerunt ignoſci conuenit:his q neceſſario profuerūt haberi gratia nō oportet. Ex pari ſic. Nā ut locus ī mari ſine portu nauibus non poteſt eſſe tutus:ſic animus amici ſine fide ſtabilis eſſe non poteſt. In his rebus quæ ſub eandem rationem cadunt : hoc modo probabile eſt. Nam ſi rhodiis turpe non eſt portorium locare : nec Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum uera ſunt hoc pacto. Quoniam cicatrix eſt:uulnus fuit : tum ueriſimilia hoc modo. Si multus erat in calceis puluis ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem (ut certas quaſdam ī partes diſtribuamus) probabile qđ ſumitur ad argumentationem : aut ſignum eſt aut credibile:aut iudicatum:aut cōpabile.

nione poſitum eſt: & in id quod habet ad hoc quandam ſimilitudinem. Deinde in.iiii.ſignum credibile iudicatū proba
bile. Verum illa tria res ſunt quibus probabile conficitur argumentum : illa autē.iiii.quæ ſequuntur : rerū harū trium
effectus ſunt. Primo itaq3 illa tria uideamus in quæ probabile diuiditur argumētum per id quod ſolet fieri probabile
argumentum ſic fit:ſi ea ad fidem colligas quæ in actus conſuetudine uerſantur:utputa ſi mater eſt diligit filiū.ſi aua
rus eſt negligit iuſiurandum.Ita & Terentius meretrices malas:auaros:lenones: triſtes :ſenes : edaces paraſitos eſſe
cōmenorauit. Hæc itaq3 ſi ad fidem dicta ſunt per id quod fere ſolet fieri. Deinde per id quod in opinione poſitum ē
probabile argumentum ſic fit:ſi ad fidem non ea quæ in uſu ſunt agendi:ſed ad ea que in opinione ſunt poſita colliga
mus. Si dicas inferos eſſe & impiis apud inferos pœnas. Si dicas omnes qui philoſophantur contra deos facere. Mul
ti enim credent ꝙ philoſophi contra deos faciant. Etenim ſi deos aſſerunt : & me forte ſtultum eſſe dicunt: quoniam
me talem deus eſſe uoluit:contra deos faciunt cum me reprehendunt. Deinde in repub.cum bella aut pax ex dei uo-
luntate contingant ipſi autem multa cupiunt perſuadere contra deos faciunt:ſi id non aſſerunt agendū quod deorum
uoluntate contingit. Ergo ut diximus ex his quæ in opinione ſunt poſita :probabile colligitur argumentum : ſi dicas
inferos eſſe uel non eſſe:deos eſſe:uel non eſſe:mundum non eſſe natū. Iſtæ opiniones dicunt enim
græce opinio:& opiniones nuncupantur. Addo manifeſtum omnia que in mundo aguntur argumentis ꝓ
babilibus perſuaderi quando etiam philoſophorum profeſſionibus ex opinione nomen impoſitum eſt dogmata di-
cantur. Tertium illud eſt ut doceamus quēadmodum probabile fiat argumentum ex eo quod habet ad hæc quandā
ſimilitudinem.i.per ſimilitudinem:utputa ſi is qui patriam prodit pœnam meretur ille qui patriam defendit præmium
meretur. Verum hic ex altero alteri fides fit:& ſic quaſi fuerat nominandum. Sed Cice.non quēadmodum fieret argu
mentum:ſed unde fieret indicauit:cum ait. Aut quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem ad hæc.i.ad ſuperiora ad
id quod fere ſolet fieri: & ad id quod in opinione poſitum eſt. Etenim hoc argumentum tertium:ubi ex altero alterum
probamus nunc tale poteſt eſſe ut ſoleat fieri nunc tale ut in opinione poſitum eſſe uideatur:ut ſoleat fieri:ſi is qui pa
triam prodit pœnam meretur:ille qui patriam defendit premium meretur.ut in opinione ſit. Si impiis apud inferos tor
menta preparata ſunt:innocentibus quies parata eſt. Itaq3 hoc quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem.i.ſimili- Similitudo
tudo tribus modis probabile efficit argumentum:aut per contraria : aut per paria:aut per eas res : quæ ſub candē ra
tionem cadunt. Per contraria ſic. Nam ſi his qui imprudentes læſerunt ignoſci cōuenit:his qui neceſſario profuerunt
haberi gratia non oportet. Hic contraria prodeſſe & nocere:ſed ipſa contraria non faciunt argumentum : niſi habeāt
inter ſe aliquam ſimilitudinem. Hic itaq3 animorum ſimilitudo eſt :nam ſi ille imprudenter obfuit : hic neceſſitate pro
fuit neq3 ille uoluit obeſſe:neq3 hic uoluit prodeſſe:ergo ſi ignoſcitur ei qui non uoluntate:ſed imprudentia læſit: & illi
gratia non habenda eſt qui non uoluntate profuit : ſed neceſſitate. Per paria ſic:cum non ex contrariis rebus :ſed ex ſi
millimis per naturam probabile colligimus argumentum:utputa:nam ut locus in mari ſine portu nauibus intutus ē:
ſic animus qui ſine fide eſt amicis non poteſt eſſe portuoſus. Ex his autem quæ ſub eandem rationem cadunt:proba-
bile facimus argumentum cum ea ſibi conferimus quæ ad aliquid ſunt:utputa locare:cōducere:emere: uendere. Hæc
uerba ad ſe inuicem ſpectant:itaq3 ex unius rei ratione probare debemus utputa:neſcio quis patre uendente emit fi-
lium iniquam rem dicitur feciſſe. Hic facis argumentum probabile. Nam ſi is qui uendidit rem iniquam fecit & hic
qui emit rem iniquam fecit. Deinde quod Cic.poſuit exemplum apud rhodios portorium res uilis utilis erat : Et Her
macreon uir ampliſſimus id conduxit portorium. Defenditur quod rem turpem non fecerit. Facis itaq3 argumentum
per eas res que ſub eandem rationem cadunt. Nam ſi rhodiis turpe non fuit locare:nec Hermacreonti quidem eſt con
ducere. Siue autem inquit uera ſint:ſiue falſa ea unde fecimus argumentum:nihil ad nos:dūmodo ad fidem faciendā
probabilia eſſe uideantur : Falſum eſt ſed uériſimile:ſi dicas non occidit Medæa filios. Quippe mater filios nunq̄ po
tuiſſet occidere. Hic falſum eſt:quod aſſeris : tamen feciſti argumentum probabile:per id quod fere ſolet fieri:ut Me-
dæa filios non occidiſſe credatur. Aut ſi dicas quia multus calceis puluis fuit ex itinere regreſſus eſt. Verum eſt autem
argumentum probabile ſi dicas. Quoniam cicatrix eſt:uulnus fuerit neceſſe eſt. Nunc autem ut probabilis argumēti
omnes partes ſcire poſſimus. Hæc quoq3 nobis animaduertenda eſt pictura. Per id quod fere ſolet fieri. Signū. Cre- Signum
dibile iudicatum: Religioſum probabile argumentum:per id quod in opinione poſitum eſt: Cōmune : Approbatum:
Comparabile. Per ea quæ habent ad hæc quandam ſimilitudinem. Imago: Collatio : Exemplum. Omne autē:ut cer-
tas quaſdam in partes tribuimus probabile quod ſumitur ad argumentationem : aut ſignum eſt:aut credibile : aut iu
dicatum:aut comparabile:ſupra diximus probabile argumentum in tres partes diuidi:in id quod fere ſolet fieri: in id
quod in opinione poſitum: & in id quod habet quandam ſimilitudinem. Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus de
quibus probabile fit argumentum. Verum i his tribus rebus rurſus quattuor collata ſunt ideſt quod ex illis rebus cō
ficitur:aut ſignum dicitur:aut credibile:aut iudicatum:aut comparabile. Atq3 ut ſciamus hæc quattuor illis rebus eē
cōnexa:id quod fere ſolet fieri:nihil aliud habet in ſe niſi:aut ſignum aut credibile. Deinde id qđ in opinione poſitum
eſt:nihil in ſe habet iudicatum. Poſtremo id quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem nihil aliud habet niſi com-
parabile. Videamus itaq3 hæc quattuor in illis tribus eſſe. Nec hæc tantum ſibi copulata ſunt:ſed omnia quæ in ar-
gumento ſunt probabili:etiam argumentis attributis perſonæ: & attributis negocio conſtat eſſe cōnexa: Nā quattuor
negocio eſſe dicimus attributa continentia cum ipſo negocio: & in geſtione negocii adiuncta negocio quæ geſtum ne
gocium conſequuntur. Itaq3 in continentibus cum ipſo negocio: & in geſtione negocii ſignum eſt. In his quæ geſtum
negocium conſequuntur iudicatum eſt. In his autem quæ adiuncta ſunt negocio comparabile eſt. In attributis uero
perſonæ credibile eſt. Ita uidemus: & locos argumentorum: & res: & exitus certis rationibus ſibi eſſe copulata. Nulla
itaq3 uideatur eſſe confuſio quod probabile argumentum iamdudum in tria diuiſimus:nūc in quattuor:quia id quod
fere ſolet fieri duo in ſe continet ; ſignum & credibile. Quod in opinione poſit..n eſt ; unum habet in ſe : id eſt iudica

tum quod habet ad hæc quãdam ſimilitudinem:
ſimiliter in ſe unum continet : id eſt comparabile.
Itaq; probabile argumentum in quattuor partes
nunc diuiditur. nam aut ſignum eſt: aut credibile:
aut iudicatum: aut comparabile.
Signum ¶ Signum eſt quod ſub ſenſum aliquem cadit.
Quinq; ſenſus ſunt i homine: uiſus auditus: odo
ratio : ſapor : & tactus . Itaq; quicquid ſub hos
ſenſus cadit: cum ad argumentum fuerit tractum:
ſignum eſt. Quod ſignum per ſe non ad ſe ualet:
ſed ex eo aliud proficiſcitur ideſt aliud aſſeritur ut
puta ſi agatur: an neſcio quis ex itinere uenerit: &
aſſeras eũ ueniſſe: nam in calceis eius multus pul
uis eſt. Puluis hic ſignum eſt : & ſignum eſt: quod
ſub ſenſum oculorum cadit Aut ſi dicas quia cru-
entus eſt: hominem occidit. Deinde ſi dicas: Sedi-
tio facta eſt: nam tumultus auditus eſt. hic tumul
tus ſignum eſt : ſed ſignum quod ſub aurium ſen.
ſum cadit : ita & reliqua ſimilia. Verum hoc argu
menti genus ideſt ſignum non ſatis ad fidem ua-
let: ſed alterius: utpote maioris argumenti indiget
approbatione : ita probabile quidem eſt argumen
tum: ſed non ualidum ſemper quæ hoc argumẽto
coniectura tractatur : & ideo aut aliud firmius ar
gumentum : aut teſtimonium requirit . Sed quod
paulo ante dixi ſignum eſſe in eo quod fere ſolet
fieri. Vtiq; cum dico ex itinere uenit: Nam multus
in calceis puluis eſt: & hominem occidit : nam cru
entus eſt : argumentum facio ex his quæ fere ſo
lent fieri: ut puluerulentus ſit : & qui hominem oc
cidit ſolet fieri: ut cruentus ſit : & ex ſigno uero in
omnia tempora circa factum facere poſſumus ar
gumentum: utputa occidiſti hominem quia cruen
tus es & hic cruor ſignum eſt. Occidiſti autem ho
minem tempus præteritum. Deinde occidis homi
nem: nam uulnus infigis ſignum eſt. Occidis homi
nem tempus præſens: Deinde occidere uis homi-
nem: nam armatus incedis : hic armatus incedis ſi
gnum eſt. Occidere uis hominem tempus futurũ:
Ita ſignum ad omne tempus argumentum eſt. Cre
Credibile dibile eſt quod ſine ullo teſte auditoris opinione
firmatur hoc modo. Credibile eſt: inquit argumen
tum quod per ſeipſum fidem facit. Neq; ad pro-
bandum deſiderat teſtem: Sed facile cum prolatũ
fuerit apud opinionem & ſententiam iudicis per-
ſuadetur . Hoc credibile in eo eſſe diximus quod
fere ſolet fieri: & rurſus in attributis perſonæ : ita
ĩ exemplo quod ſubdit Cice. utrũq; & uideamus.
Nemo eſt inquit qui non liberos ſuos incolumes
& beatos eſſe cupiat : utiq; & ſolet fieri ut nemo
ſit qui non amet liberos ſuos : & attributum per-
ſonæ eſt ideſt fortunæ: ꝗ liberi nominantur : & ꝗ
Iudicatum ait nemo eſt. Iudicatum eſt res aſſenſione : aut au
ctoritate: aut iudicio alicuius: aut aliquorum com
probata. Iam & hinc in tria diuiſit iudicatũ. Nam
aſſenſione in religione eſt auctoritas in communi
iudicium in approbato : in tria enim iudicatum di
uiſit: in religioſum: in commune : in approbatum.
Religioſum eſt inquit : ſi quid de re aliqua iura-
Religioſum ti iudices iudicauerunt : & ideo religioſum : quia

¶ Signum eſt quod ſub ſenſum aliquem cadit: &
quiddam ſignificat quod ex ipſo profectum uide
tur: quod aut ante fuerit : aut in ipſo negocio: aut
poſt ſit ſecutum : & tamen indiget teſtimonii : &
grauioris confirmationis : ut cruor : fuga : pallor:
puluis : & quæ his ſunt ſimilia. Credibile ẽ quod
ſine ullo teſte auditoris opinione cõfirmatur: hoc
modo . Nemo eſt qui non liberos ſuos incolu-
mes & beatos eſſe cupiat . Iudicatum eſt res aſſen
ſione: aut auctoritate : aut iudicio alicuius: aut ali
quorum comprobata . Id tribus in generibus ſpe
ctatur : religioſo : cõmuni & approbato . Religio
ſum eſt quod iurati legibus iudicauerunt . Com-
mune eſt quod omnes communiter probarunt &
ſecuti ſunt : huiuſmodi eſt: ut maioribus natu aſ-
ſurgatur : ut ſupplicantium miſereatur . Appro-
batum eſt quod homines cum dubiũm eſſet : qua
le haberi oporteret ſua conſtituerint auctoritate:
ueluti Gracchi patris factum quem populus ro-
manus ob id factum : ꝗ inſciente collega . in cen
ſura nihil geſſit : poſt cenſuram fecit conſulem.
Comparabile autem eſt : quod in diuerſis rebus
ſimilem aliquam rationem continet . Eius ſunt
partes tres : imago : collatio : exemplum. Imago
eſt oratio demonſtrans corporum : aut naturarũ
ſimilitudinem . Collatio eſt oratio rem cum re ſi
militudine conferens . Exemplum eſt quod rem
auctoritate : aut caſu alicuius hominis aut nego
cii confirmat aut infirmat. Horum exempla & de
ſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcẽtur
Ac fons quidem confirmationis ut facultas tulit
apertus eſt : nec minus dilucide q̃ rei natura fere-
bat: demonſtratus eſt. Quemadmodum autẽ om
nis conſtitutio: & pars conſtitutionis: & omnis cõ
trouerſia ſiue in ratione: ſiue in ſcripto uerſetur tra
ctari debeat : & quæ in quamq; argumentationem
conueniat: ſigillatim in ſecũdo libro de unoquoq;
genere dicemus. In præſentia tantummodo nume
ros : & modos : & partes argumentandi confuſe
& permixte diſperſimus: & poſt diſcrete : & ele-
cte: in genus quodq; cauſæ : quid cuiq; conueniat
ex hac copia dirigemus . Atque inueniri quidem
omnis ex his locis argumentatio poterit. Inuen-

tam exornari: & certas in partes diſtingui: & ſua uiſſimum: & ſumme neceſſarium: & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea re pceptione nobis & ĩ hoc loco dicendum uiſum eſt: ut ad inuentionem argumentandi quoq; abſolutio adiungeretur: & magna cum cura & diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt: ꝙ non ſolum rei magna utilitas eſt: ſed præcipiendi quoq; ſumma difficultas.

iurati iudicauerunt: quod aſſentiri nos neceſſe eſt. Animaduertamus tamen ut iudicium geſtum ſemper negocium conſequatur. Commune eſt quod omnes uulgo probarunt. Cõmune eſt inquit quod ex more uulgi iuſti auctoritatem tenet ut neceſſe ſit maioribus natu aſſurgi: ut ſupplicum miſereri: Hæc ut ſequamur habemus uulgi auctoritatem. Deinde hoc eſt animaduertendum ꝙ conſuetudo quæcunq; rem ſemper aliquam cõſequatur. Inter id quod fere ſolet fieri & cõmune hoc intereſt: hoc quod fere ſolet fieri ex quadam natura eſt. Cõmune iudicato ſtringitur. Approbatum eſt quod homines &c. Approbatum eſt inquit quod cum dubium eſſet: circa qualitatem bonã malam ue ad unam partem homines inclinauerunt: ut inquit cũ ſororem Hor. occidiſſet & de facto eius populus eſſet incertus tñ abſolutus ẽ. Deĩde ut Tyberius Gracchus cẽſor inſciẽte collega quoſdã e ſenatu mouiſſet & de eius facto dubitaretur: poſtea tamen eius factum populus approbauit: nam eum conſulem fecit: ita religioſum: & cõmune & approbatum: quia in iudicato ſunt: geſtum ſemper negocium conſequuntur. Comparabile autem eſt: quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Dictum eſt iam de ſigno: de credibili: de iudicato: reſtat extremum ut de comparabili dicat. Comparabile autem eſt quod res inter ſe diuerſas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio ideſt ſimilitudo partes habet tres imaginem quam græci εικονα appellant. Collationem quam græci παραβολην appellãt. Exemplum quod græci παραδειγμα appellant. Imago eſt oratio circa res diuerſas aut corporum aut naturarũ comparans ſimilitudinem. ut os humeroſq; deo ſimilis: ut qualis mugitus fuit cum Saucius aram Taurus. Collatio ẽ oratio quæ res in ſe diuerſas ex ſimili comparatione coniungit: ut eſt iſtud: Ac ueluti magno ĩ populo cum ſæpe cohorta eſt ſeditio: Exemplum eſt quo rem aliquam alicuius hominis aut negocii auctoritate uel caſu hortamur aut dehortamur. Hortamur ſic: ut Antenor potuit mediis elapſus achiuis: Illyricos penetrare ſinus. Dehortamur ſic: at non uiderunt mœnia Troiæ Neptunni fabricata manu conſidere in ignes. Hæc quidem nos exempla grãmaticalibus ſuppoſuimus: Cicero autem ſe exempla his: quæ ſunt incomparabili ſuppoſiturum eſſe promittit: cum cœperit de elocutiõe tractare. Nunc autem de inuentione tractatus eſt. Ac fons quidem confirmationis: ut facultas tulit apertus eſt: nec minus dilucide ꝙ rei natura ferebat demonſtratus eſt. Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant demonſtrata ſunt: ita inquit: ut rei ipſius natura flagitabat: ſed hic confuſius omnia prolata ſingulatim: ſe autem circa ſingulas cauſas tracturum eſſe præcepta in. ii. lib. promittit. In præſentia tantũmodo numerum: & modos: & partes. Numerum accipimus attributa perſonæ undecim: negocio quattuor. deinde genera argumentorum duo: neceſſarium probabile. Modos autem accipiamus ideſt in neceſſario argumento. Complexionem. enumerationem ſimplicem. concluſionem. Deinde in probabili argumento id quod fere ſolet fieri quod in opinione poſitum eſt: quod habet ad hæc quandam ſimilitudinẽ partes autem accipiamus: ſignum credibile: iudicatum: comparabile: & ea quæ ſub his ſunt. Atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: poſſunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos præcipimus inueniri: ſed hæc ipſa argumenta debemus inquit artificioſa dictione diſtinguere: quia & ſuaue & neceſſarium eſt. Itaq; nunc pauca de dialectica ad rhetoricam tranſlaturus. Habebitq; locũ de ſyllogiſmis ad quos capiendos & tenendos lectorem uehementer hortatur ut ipſe ait. Quod nõ ſolum magna eſt utilitas: ſed præcipiendi quoq; ſumma difficultas: diximus itaq; argumentum probabile in quattuor diuidi: ſignum credibile: iudicatum: comparabile. Credibile eſſe diximus in duobus negocio attributis & perſonæ. Signum eſſe diximus in duobus negocio attribui in continentibus cum ipſo negocio: & in geſtione negocii. Comparabile eſſe diximus in adiunctis negocio. Iudicatum uero in his quæ geſtũ negocium conſequuntur. Itaq; omne argumentum factum ex attributis perſonæ credibile dicetur. Deinde omne argumentum factum ex continentibus cum ipſo negocio: & ex his quæ in geſtione negocii ſunt ſignum dicetur. Deinde omne argumentum factum ex his quæ negocio adiuncta ſunt: comparabile dicetur. Poſtremo omne argumentum factum ex his quæ negocio & negocium conſequuntur: iudicatum dicetur: Sed cum probabile fuerit alioquin in omnibus attributis tam perſonæ: ꝙ negocio & neceſſarium eſſe poterit argumentum: cuius tres partes eſſe diximus: complexionem: enumerationem ſimplicem: concluſionem.

Cõmune

Approbatũ

Cõparabile

Imago

Collatio

Argumentũ probabile in quattuor diuidi

Signum

Probabile

❡Omuis igitur argumentatio aut per iuductionẽ tractanda eſt: aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio quæ tribus non dubiis captat aſſenſionem eius qui cum iſtituta eſt: quibus aſſenſiõibus facit ut illi dubia quædam res propter ſimilitudinem earum rerum: quibus aſſenſit probetur: uelut

❡Omnis igitur argumentatio per inductionẽ tractanda eſt: aut p ratiocinationẽ. De materia & argumento iã dictũ eſt. Nũc tertiũ illud ẽ: ut de argumẽtatiõe dicamus: ꝗ ptinet ad elocutionẽ: & quã Ci. ex dialectica ſumptã i rhetoricã poſuit laxiorẽ argumẽtatio ẽ: itaq; artificiũ nõ iueniẽdi: ſed dicẽdi. Hæc duobus modis fit: aut p iductionẽ: aut p rõcinationẽ: ita & Ariſt. in argumẽtatiõe duo eẽ dixit. Atq; Ariſt. breuiter ac ſtrictim oẽ exẽplũ inductionẽ eẽ dixit: quo aius auditoris ab eo quod nõ dubiũ eſt ad credẽdũ id quod dubiũ eſt inducatur:

Argumentatio

Argu. nēt. idi duo genera gu. ne itand ī inductio & ratiocinatio. Verum indu
ct one philoſophi utuntur & hic nunc ad exemplū
inductio philoſophica inducitur ad hoc ut intelli-
gamus quid ſit inductio : uel quemadmodum fiat
poſt: aut præcipiet qualis inductio poſſit eſſe ora-
Inductio toris. Inductio eſt oratio que rebus non dubiis ca
ptat aſſenſionem eius qui cum inſtituta eſt. Gene-
raliter hic inductionē definiuit: qua definitiōe oſtē
dit ubiqꝫ nos inductione uti poſſe : & in philoſo-
phica: & i oratoria: & in quacunqꝫ cōtentione uer
borum etiam i fabulis. Nam ubiqꝫ neceſſe eſt per
ſuadere : & ideo perſonam certam hic non poſuit:
ſed hoc ait: inductio eſt oratio quæ rebus non du-
biis captat aſſenſiones eius qui cū iſtituta ē. Eius
inquit ideſt ſiue ille philoſophus ſit: ſiue iudex: ſiue
orator: ſiue amicus: ſiue inimicus. Inductio itaque
ſic facienda eſt: ut primo proponamus illa q̄ extra
negocium ſunt: ſed tamen quæ ad negocium per ſi
militudinem ſpectant & talia inquit eſſe debent :
illa que proponimus: ut neceſſario is cum quo agis
ita eſſe fateatur: atqꝫ conſentiat. Quod cum cōſen
ſerit: tunc paulatim ad id unde dubitabatur deſcen
dis: & his quæ ſupra conceſſa ſunt: ſimile eſſe con
firmes: dat ergo nunc exemplum philoſophicum.
Aeſchines ſocraticus fuit ideſt diſcipulus Socratis.
Is multa ſcripſit. Quodam etiam loco inducit So-
Mos diſcipulorum cratem referentem. Nam is erat mos diſcipulis: ut
ingenio proprio reperta ad magiſtros referrent : &
quaſi ab eis inuenta ponerent: induxit inquam Ae-
ſchines Socratem referentem quid eſſet: uel quem
admodum eſſet locuta Aſpaſia cum uxore Xeno
phontis: uel cum ipſo Xenophonte : nam Xeno-
phon: & eius uxor frequenter diſcordabant: perſua
det ergo Aſpaſia ut in gratiam reuertantur. Aſpaſia
Aſpaſia peritiſſima philoſophiæ autem peritiſſima fuit philoſophiæ. Hac itaqꝫ in
ductione uſam induxit Aſpaſiam apud Aeſchinē
Socrates. Interrogauit inquit Aſpaſia Xenophon
tis uxorem : ſi inquit uicina tua aurum melius ha
beat q̄ tu habes. tum inquit Xenophontis uxor in
ducta ſimilitudine ſuperiorum quoniam ſententiā
mutare non poterat tacita erubuit: poſtea inquit Aſ
paſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum & ſimi
liter. cum illo inſtituit inductionem. Dic mihi iquit
Xenophon ſi uicinus tuus equum: aut fundū me
liorem habeat: q̄ tu habes: tuum ne mauis : an illi
us. ſi illius. Niſi in gratiam regreſſi fueritis ſemper
& tibi uxor lectiſſima & tibi uir optimus deerit :
hic itaqꝫ inductio hoc egit: ut Xenophon & uxor
eius ab his quæ uelle ſe negare non poterant : ad
idem etiam quod dubium habebant per ſimilitudi
nem deducerentur: Hoc modo ſermonis Socrates
plurimum uſus eſt. Socrates inquit in diſputationi
bus inductione frequēter utebaẗ : ꝓpterea inqt ꝙ
optimum ducebat: ut nō a ſe rebus prolatis: ſed cō
feſſionibus ſuis aduerſarius uinceretur. Hoc in ge
nere præcipiendum nobis uidetur primum ut illud
quod inducemus per ſimilitudinem eiuſmodi ſit :
ut ſit neceſſe concedi : In inductione inquit Tria

apud ſocraticum Aeſchinem demōſtrat Socrates
cum Xenophontis uxore: & cum ipſo Xenophonte
Aſpaſiam locutam. Dic mihi inquit quæſo Xeno
phontis uxor : ſi uicina tua melius aurum habeat:
q̄ tu habes: illius ne an tuum malis? Illius inquit:
quod ſi ueſtem & cæterum ornamentum muliebre
precii maioris habeat q̄ tu habes: tuum ne an illius
malis? Illius uero. Age ſi: inquit: illa uirum melio
rem habeat: q̄ tu habes: uirum ne tuum: an illius ma
lis? Hic mulier erubuit. Poſtea Aſpaſia cum ipſo
Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo inquit
Xenophon : ſi uicinus tuus equum meliorem ha-
beat : quam tu habes : tuum ne equum malis : an
illius? Illius inquit. ꝙ ſi fundum meliorem ha-
beat: q̄ tu habes: utrum talem fundum habere ma-
lis? Illum inquit meliorem ſcilicet. Quid ſi uxo
rem meliorem habeat: q̄ tu habes: utrum illius ma
lis? Atqꝫ hic Xenophon quoqꝫ tacuit poſt Aſpa-
ſia: Quoniam uterqꝫ ueſtrum (inquit) id mihi ſo
lum non reſpondit: quod ego ſolum audire malue
ram: egomet dicam quid uterqꝫ cogitet. Nam & tu
mulier: optimum uirum mauis habere: & tu Xeno
phon uxorem habere lectiſſimā maxime uis. Qua
re niſi hæc perfeceritis ut neqꝫ melior uir: neqꝫ fœ
mina lectior in terris ſit: profecto ſemper id quod
optimum putabitis eē multo maxime requiretis:
tu ut maritus ſis q̄ optimæ mulieris: hæc ut q̄ opti
mo uiro nupta ſit. Hic cum in rebus non dubiis
eſſet aſſenſum: factum eſt propter ſimilitudinem:
ut etiam illud quod dubium uidebatur: ſi quis ſe-
paratim quæreret id profecto propter rationem ro
gandi concederetur. Hoc modo ſermonis pluri-
mum uſus eſt Socrates: propterea ꝙ nihil ipſe affer
re ad perſuadēdum uolebat: ſed ex eo quod ſibi de
derat ille qui cum diſputabat aliquid cōficere ma
lebat: quod ille ex eo quod iam conceſſiſſet neceſ
ſario approbare deberet. Hoc in genere præcipien
dum nobis uidetur primum ut illud quod induci
mus per ſimilitudinem eiuſmodi ſit: ut ſit neceſſe
concedi: nam quum poſtulabimus illud quod du
bium ſit cōcedi: dubium eſſe idipſum quod iduci
mus nō oportebit. Dei de illud cuius cā cōfirmādi

ſiet inductio: uidendum eſt ut ſimile his rebus ſit:
quas res quaſi non dubias ante diximus. Nam ali
quod ante conceſſum nobis proderit ſi ei diſſimi
le erit id cauſa cuius illud primum cõcedi uolue
rimus. Deinde non intelligatur quo ſpectent illæ
primæ inductiones & ad quem ſint exitum peruẽ
turæ. Nam qui uidet ſi ei rei: que primo rogetur re
cte aſſenſerit: illam quoq; rem quæ ſibi diſplíceat
eſſe neceſſario concedendam: plærũq; aut non re
ſpondendo: aut male reſpondendo longius proce
dere rogationem nõ ſinit. Qua ratiõe rogationis
imprudens ab eo quod conceſſit ad id quod non
uult concedere deducẽdus eſt. Extremum autem
aut taceatur oportet: aut concedatur: aut negetur.
Si negabitur: aut oſtendẽda eſt ſimilitudo harum
rerum quæ ante cõceſſæ ſunt: aut alia utẽdum idu
ctione. Si cõcedetur cõcludẽda eſt argumẽtatio:
ſi tacebitur: aut elicíẽda eſt reſpõſio: aut quoniam
taciturnitas imitatur cõfeſſionem: pro eo: ac ſi cõ
ceſſum ſit cõcludere oportebit argumẽtationem.
Ita fit genus argumẽtãdi tripartitum.
¶ Prima pars ex ſimilitudine conſtat: una pluri/
buſue. Altera ex eo: quod concedi uolumus. cuius
cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex con
cluſione que aut confirmat cõfeſſionem: aut quod
ex ea conficiatur oſtendit. Sed quia non ſatis ui
debitur alicui dilucide demonſtratum niſi quod
ex cauſarum genere exemplum ſubiecerimus: ui/
detur huiuſmodi quoq; utendum exemplo: nõ q
præceptio differat aut aliter hic in ſermone atq;
in dicendo ſit utendum: ſed ut horum uoluntati
ſatiſſiat: qui quod uno in loco uiderint: alio in lo
co niſi monſtratur: nequeunt cognoſcere. Ergo in
hac cauſa que apud græcos ẽ peruagata cum Epa
minundas thebanorum imperator q ei qui ſibi ex
lege ſucceſſerat ꝑtor: exercitum non tradidit: & cũ
paucos ipſe dies contra legem exercitũ tenuiſſet
Lacedæmonios penitus deuicit: poterit accuſator
argumẽtatione uti per Iductionem cum ſcriptum
legis contra ſentẽtiam defendat ad hũc modum.
Si iudices id quod Epaminundas ait: legis ſcri/
ptorem ſenſiſſet aſcribat ad legem: & addat exce/
ptionem hãc: extra quam reip. cauſa exercitũ non

ſemper ſpectare debemus: primo ut ſimilitudines
tales proponamus: ut eas ſit neceſſe concedi: nam
illud dubium eſſe non debet: unde alteri fidem uo
lumus facere. deinde inquit illud quod confirma/
mus. ei rei quam proponimus ſimile eſſe debet: ne
nihil egerit ꝓpoſitio: ſi illud diſſimile eſt: cuius cau
ſa propoſuimus. tertio inquit id agere debemus ut
nemo intelligat quo ſpectet ſimilitudinis propoſi/
tio. Nec cum quiſpiam intellexerit ſe ex confeſſio
ne propoſitiõis: etiam illi rei fidem facere quam ne
gauit: aut non reſpondeat aut male prauéq; reſpõ
deat: ſi autem neſciat quo tendat ſimilitudinis pro
poſitio ſecurus confitetur. Qua confeſſione etiam
illud: quod negabat ante: ita ut tu uis concedit eẽ.
Cum autem inquit hoc diligenter in facienda indu
ctione ſeruaueris: ut & propoſitio ſimilitudinis cõ
cedatur: & illud propoſitioni ſimile ſit cuius cauſa
ſimilitudo propoſita eſt & nemo uideat quo propo
ſitio illa contendat officio tuo per iſta diligenter im
pleto. Rurſus debebis reſponſionem contendentis
attendere. Vnum autem de tribus faciat neceſſe ẽ.
Nam aut tacebit: aut confitebitur: aut negabit. Ad
hæc ſingula præcepta: quid in his ſingulis tu face
re debeas: & primo a difficiliori parte incipit. ſi in
quit negabit ita eſſe illud: unde contentio eſt: atq;
illud quod in propoſitis conceſſitq; ſimilitudinibus
continetur: duo iquit facere debemus. Aut illas res
quas ante conceſſit ſimiles docere huic rei eſſe: de
qua contentio eſt: aut ſi pernegabit alias inducere
ſimilitudines: ſin autem inquit confitebitur: habita
argumentatio concludenda eſt: deinde inquit ſi ta/
cebit duo facies: aut reſponſionẽ de eo eliciens: aut
ſi reſpondere noluerit quia genus confeſſionis eſt
taciturnitas concludenda eſt argumentatio. Ita in/
quit hoc genus argumentandi tripartitũ ſemp eſt.
¶ Prima inquit pars cõſtat ex una ſimilitudine plu
ribuſue: ut in hoc ipſo exemplo confeſſionem tacẽ
tium confirmat aſpaſia. Et tu inquit mulier uirum
optimum uis habere. Et tu Xenophon uxorẽ ha
bere lectiſſimam maxime cupis. Deinde ex hac cõ
feſſione quid conficiatur oſtẽdit. Quare inquit niſi
hoc pfeceris neq; uir melior: neq; fœmina lectior
in terris ſit. dedit ſupra philicæ inductionis exem
plum: dat nunc in rhetorica non quo inquit diuerſa
præcepta ſint: ſed ne quis forte præceptum in phi
loſophia datum in rhetorica uideri non poſſit. Exẽ
plum autem nunc ponit apud græcos peruagatum
cuius exempli huiuſmodi thema eſt. Epaminũdas
imperator cum ei ſucceſſum fuiſſet: retinuit apud
ſe exercitũ aliquot amplius diebus q̃ ex lege opor
tebat. Illis diebus Lacedæmonios funditus euertit
ac uicit. Accuſatur q contra legem exercitum reti/
nuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione lex
illa: qui ſucceſſori ex lege exercitum ſtatim non tra
diderit pœnas ſoluat: In hoc themate poteſt qui/
dem eſſe compenſatiuus ſtatus principalis ſed: ſed
profui. Verum ſecunda conflictio in ſcripto & uolũ
tate cõſiſtit: ſcripto utitur accuſator q dicit a uerbis
legis recedi ñ oportere. Voluntate utit Epaminũdas
q dicit legẽ iubere qdẽ exercitũ tradi: ſed ſi nihil ut

Taciturni/
tas genus cõ
feſſionis

geat. Alloquin ſi reip. cauſa paucis diebus retinea
tur nullam pœnam ſubeſſe retinenti: Itaq; hic in
ductionem poteſt facere accuſator ille qui contra
ſententiam legis ſcripta defendit: & ſimilitudinem
non extra cauſam: ſed ex eadem cauſa facit. Si in
quit Epaminūdas id quod ait legis ſcriptorem ſen
ſiſſe ad legem ſuis uerbis addat idem damnandu;
eſſe qui exercitum non tradat p̄ter eum qui reipu.
cauſa retinuerit hoc ſi addat nunqd pati poteſtis?
non opinor. Deinde ſi hoc. i. legi additum uos ue
ſtra auctoritate ad populum feratis nūquid id po
pulus patietur? non patietur. Ergo inquit qd addi
ad legem per uerba non poteſt id tanq̄ additū ſit:
ſequi non debetis: q; ſi inquit ſententiam ſcriptoris
neq; Epaminundæ: neq; ueſtris litteris uidemus
corrigi poſſe multo magis illud re ipa & iudicio ue
ſtro mutari non poteſt: quod ne uerbo quidem mu
tari poteſt. Verum hoc ſcire debemus in dyalogis
ſermonem eſſe nō dictionem. Dictionem autem eē
oratoris i ciuilibus cauſis: icirco ait. Aut aliter hoc
in ſermone atq; in dicendo ſit utēdum Sermo phi.
Dictio oratoris. Oratio autem poteſt: ad dialogu;
conuenire: ſi ſit paulo ſplendidior elocutio: p̄prium
tamen oratoris eſt. Deide notare debemus omnes
magiſtratus p̄tores appellatos: ut hic cum Epami
nundas thebanorum imperator q; ei qui ſibi ex le
Prætor ge prætor ſucceſſerat: cum imperatori ſuccedere
debeat imperator.
¶ Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile ali
quid eliciens quod expoſitum & per ſe cognitum
ſua ſe ui & rōne confirmet. Argumētationum duæ
partes ſunt: inductio: & ratiocinatio: de inductiōe
iam dictum eſt: nunc de ratiocinatiōe tractatus ē:
ideſt de ſyllogiſmis. Verum ut ad genus ſpecie; re
feramus ſyllogiſmus non argumenti nomen eſt ſed
argumentationis. Ita inductio non inueniendi mo
dus eſt: ſed forma dicendi. Quamobrem ſic diffini
uit ratiocinationem: ideſt ſyllogiſmum. Ratiocina
tio eſt inquit oratio ex re ipſa probabile aliquid eli
ciens: quod expoſitum & per ſe cognitum ſua ſe ui
& ratione confirmet: & in hac diffinitione multa cō
munia eſſe poſſunt cum inductione: nam q; ait ora
tio ex ipſa re probabile aliquid eliciens: tam ratio
cinationis eſt: q̄ inductionis: hoc autem proprium
ratiocinationis: quod ait: quod expoſitum & per ſe
cognitum ſua ſe ui: & ratione confirmet. Inductio
enim non per ſe cognoſcitur: neq; ſua ſe ui & ratio
ne confirmat: ſed ut fidem faciat probandæ rei: ſi
militudines ante præcedunt. Recte itaq; ratiocina
tio definita eſt: ideſt oratio quæ ex confeſſo argu
mentum continens: non ſimilitudine: ſed per ſe co
gnoſcitur & ſua ſe ui ac ratione confirmat. Verum
quod diximus ex confeſſo argumentum continēs.
Niſi enim quis confiteatur quia inimicus fuit: non
erit argementum. Si inimicus fuit: occidit. Ideo au
tem non eſt argumentum. quia non probat: eadem
enim facilitate qua aſſumitur: inimicus fuit: im
probabitur unde non ſequitur quod occidit. Sed
ſi confiteatur ſe inimicum: argumentum probabi
le ſit: ſi igitur inimicus fuit: occidit. Hoc dege

tradiderit patiemini non opinor. Quod ſi uoſmet
ipſi quod a ueſtra religione: & ſapientia remotiſſi
mum eſt iſtius honoris cauſa hāc eādem exceptio
nem iniuſſu populi ad legem aſcribi iubeatis po
pulus thebanus id patietur ne fieri? profecto non
patietur. Quod ergo aſcribi ad legem nefas eſt: id
aſſequi quaſi aſcriptum ſit rectum uobis uidea
tur? Noui ueſtram intelligentiam: nō poteſt ita ui
deri iudices. Quod ſi neq; litteris corrigi: neq; ab
alio: neq; a uobis ſcriptoris uoluntas poteſt: uide
te ne multo idignius ſit: id re: & iudicio ueſtro mu
tari: quod ne uerbo quidem cōmutari poteſt. Ac
de iductione quidē ſatis dictum eſt in præſentia.
Nunc deinceps ratiocinationis uim ac naturam
conſideremus.

¶ De Ratiocinatione. Ti. XIIII.

Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabi
le aliquid eliciēs: quod expoſitum & per
ſe cognitum ſua ſe ui: & ratiōe cōfirmet.
Hoc de genere qui diligentius conſiderandum pu
tauerunt: cum idem in uſu dicendi ſequerētur: pau
lulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam
partim quinq; eius partes eſſe dixerunt: partim nō
plus q̄ in tres partes poſſe diſtribui putauerūt. Eo
rum controuerſiam non incōmodum uidetur cum
utrorumq; ratione exponere. Nam & breuis eſt:
& non eiuſmodi: ut alteri prorſus nihil dicere pu
tentur. Et locus hic nobis in dicendo minime ne
gligendus uidetur. Qui putāt in quinq; diſtribui
partes oportere: aiunt primum conuenire exponere
ſummam argumentationis hoc modo. Melius ac
curantur que ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc
primam partem numerant eam deinceps rationi
bus uariis: & q̄ copioſiſſimis uerbis approbari pu
tant oportere hoc modo. Domus ea: quæ ratione
regitur omnibus eſt conſtructior rebus: & apparā
tior: quam ea quæ temere & nullo conſilio admi
niſtratur. Exercitus is cui præpoſitus eſt ſapiens:
& callidus imperator: omnibus partibus commo
dius regitur quā is qui ſtultitia & temeritate alicu
ius regitur. Eadem nauigii ratio eſt. Nam nauis

optime curſum conficit quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur: Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata: & duæ partes tranſierint ratiocinationis: tertia in parte aiunt: quod oſtendere uelis: id ex ui ꝓpoſitionis oportere aſſumere hoc pacto. Nihil autem omnium rerum cõſilio melius: q̄ omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro iducunt approbationem hoc modo. Nam & ſignorum ortus: & obitus definitum quendam ordinem ſeruant: & annuæ cõmutationes non modo quadam neceſſitate ſemper eodem modo fiunt: uerum ad utilitates rerum quoq; omnium ſunt accõmodatæ: & diurnæ nocturnæq; uiciſſitudines nulla in re unquam mutatæ nocuerunt quicquã: quæ ſigno ſunt omnia non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto loco inducunt complexionem: eam: quæ aut id infert ſolum quod ex omnibus partibus cogitur hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut unum in locum cum conduxerit breuiter propoſitionem: & aſſumptionem adiungit: qd ex his conficiatur ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur ea quæ conſilio q̄ quæ ſine conſilio adminiſtrantur: Nihil autem rerum omnium melius adminiſtratur q̄ mundus: Conſilio igitur mundus adminiſtrat᷑. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant argumentationem. Qui autem tripartitam eſſe dicunt hi non aliter putant oportere tractari argumentationem: ſed partitionem horum repræhendunt. Negant enim neq; a propoſitione: neq; aſſumptione: approbationes earum ſeparari oportere: neq; propoſitionẽ abſolutam neq; aſſumptionem ſibi perfectam uideri: quæ approbatione confirmata nõ ſit. Quare quas illi duas partes numerãt ꝓpoſitionem & approbationem: ſibi unam partem uideri propoſitionem: quæ ſi approbata non ſit propoſitio non ſit argumentationis. Item quæ ab illis aſſumptio & aſſumptionis probatio dicitur: eandem ſibi aſſumptionem ſolam uideri. Ita fit ut eadem ratione argumentatio tractata aliis tripartita: aliis quinquepartita uideatur. Quare euenit ut res non tam ad uſum dicen

nere qui diligentius conſiderandum putauerunt. Ratiocinatio

Ratiocinatio eſt igitur oratio per ſe cognita ac ſua ui & ratione confirmata ex re confeſſa ſumptum ad fidem proferens argumentum. Verum inquit q ſyllogiſmũ in quinq; partes diuidũt: has ſingulas partes numerant: ut propoſitio una pars ſit: approbatio propoſitionis altera: ita & in aſſumptione: ideſt approbatio aſſumptionis: ut quinta pars ſit concluſio. Illi autem qui tres partes in ſyllogiſmis eſſe contendunt propoſitionem & approbationem propoſitionis unam partem enumerant. Rurſus aſſumptionem & approbationem aſſumptiõis alteram partem enumerant: tertiam uero concluſionem. Itaq; utrorumq; opus ſimile ſed in membris operis numerus diuerſus. Iam uero quinquepartiti ſyllogiſmi ſiue tripartiti in ipſis libris exempla poterimus agnoſcere. Verum quædam præcepta in his partibus poſita intelligamus. Propoſitio inquit: generalis in ſuo eſſe debet: & id quod aſſumendum eſt in ſe neceſſario continens. Approbatio enim multis uerbis & diuerſis rationibus faciẽda eſt. Aſſumptio uero ex ui propoſitionis capienda eſt: ut hic aſſumptio eſt. Nihil autem melius cõſilio q̄ omnis mundus adminiſtratur. Hæc aſſumptio ex ui propoſitionis aſſumpta eſt. Quæ eſt ꝓpoſitio? melius enim accurantur quæ conſilio reguntur: q̄ quæ ſine conſilio adminiſtrãtur. Deinde inquit etiam aſſumptionis approbatio multis rationibus facienda eſt. Extrema concluſio eſt quæ quattuor modis fit: quos modos alio in loco oſtendemus cũ de bipartito ſyllogiſmo cœperimus habere tractatum. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem: qui inquit quinquepartitam eſſe argumentationem dicunt: hoc aſſerunt quod ſupra oſtendimus: ideſt ſeparari ꝓpoſitionem ab approbatione ſua: & rurſus aſſumptionem ab approbatione ſua. Qui autem tripartitam eſſe dicunt: illi inquit qui tripartitam argumentationem: eſſe contendunt: eodem modo quidem tractant argumentationem. Nam & propoſitiones habent & approbationes & rurſus aſſumptionem cum approbationibus ſuis. Sed hæc biſ ſia cõnectunt & reddunt ſingula: ut propoſitiõem cum approbatione ſua ſimul iungant: & rurſum aſſumptionem & approbationem eius unum efficiant. Negant autem recte neq; propoſitionem neq; aſſumptionem dici: niſi fuerit approbata tunc q; eſſe aiunt propoſitionem argumentatiõis: ſi approbata ſit. Sin autem approbata non ſit eſſe quidem propoſitionem: ſed argumenti non argumẽtationis: in qua argumentatione latior & expolitior elocutio eſt. Itaq; qui hoc contendunt negant eſſe amplius q̄ tripartitam argumentationem. Ab his Cicero diſſentit & contra diſputat probat illorum ſententiam qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaq; hoc Cicero ſecundum artem teſtibus & argumentis probat. Teſtibus ſic. Quam omnes inquit ab Ariſtotele & theophraſto ꝑfecti maxime ſecuti ſunt. Nam quẽadmodum inquit; ſi

perius argumentationis genus : ideſt inductionis
Socrates maxime: & omnes ſocratici tractauerũt:
ita hoc genus argumentationis : ideſt ratiocinatio
quinquepartita ab Ariſtotele : & Theophraſto :
uel peripateticis frequentatum:atq3 tractatum ē.
Sed quia orator rhetoricam ſcribens importune
pene philoſophos ad teſtimonium uocat : uerum
qꝛ de dialectica iſte tractatus eſt : recte philoſo-
phos ſibi adhibet:& quia rhetoricam ſcribit:adiũ
git & multos oratores elegantiſſimos:atq3 artifi-
cioſiſſimos iudicatos:qui uſi ſunt hac argumenta
tione quinquepartita.Deinde inquit a rhetoribus
qui elegantiſſimi: atq3 artificioſiſſimi putati ſunt.
Itaq3 teſtibus probauit : non errare illos qui aſſe-
rant quinquepartitam argumẽtationem.Sed quia
poterat dici:Cice.etiam illi quos cõmemoras erra
uerunt oſtendit ſe exemplum non temere illorum
ſecutum probatq3 argumentis ſuis non errare eos
qui quinquepartitam argumentationem:errare au
tem eos: qui tripartitam eſſe contendunt.Ita haec
eſt quaeſtio utrum tripartita an quadripartita : an
quinquepartita ſit argumentatio. Cice.multis ſyl
logiſmis ſuis nunc quinquepartitis: nunc triparti-
tis probat quinquepartitam eſſe argumentationē:
& primo aſſerit propoſitionem & approbationem
inter ſe eſſe diuerſa : in qua aſſertione primo argu
menti:deinde exempli eſt ſyllogiſmus. dehinc ſimi
li ratione aſſerit aſſumptionem & approbationem
eius inter ſe eſſe diuerſas: in qua rurſus aſſertione
primo argumenti:deinde exempli eſt ſyllogiſmus.
Itaq3 poſtquam probauit propoſitiõem & aſſum
ptionem ab approbationibus ſuis longe eſſe ſepa
ratas:cõcludit cõmode partitos eſſe eos qui quin
quepartitam dixerunt argumentationem.Quinq3
igitur partes ſunt eius argumentationis quae per
ratiocinationem tractatur. Illius autem argumen
tationis quae per inductionem tractatur tripartita
eſt argumentatio.Verum hoc in primis tenere de-
bemus : Argumentum nunc uicinum eſſe quaeſtio
ni : nunc a quaeſtione longinquum : argumentum
enim prolatum:nunc ipſi quaeſtioni prodeſt : nunc
ei rei quae uicina eſt quaeſtioni.Itaq3 argumẽtum:
nunc uicinum eſt quaeſtioni:nunc loco tertio: nunc
quarto:nunc quinto naſcitur. Ariſtoteles autem di
cit etiam loco decimo poſſe fieri argumẽtum.Sed
cum ſaepe argumentum tam longe a quaeſtiõe ſit:
hoc tantum ſyllogiſmi eſt : aut id quod longe a
quaeſtione eſt: eidem quaeſtioni dicendi ratiocina-
Vicinũ argumentũ tionem coniungat . Ac uicinum argumentum tale
eſt.Quoniã hic inimicus fuit occidit:longe a quae
ſtione argumentum tale eſt. Inimicus occidit.Hoc
quia generale eſt primo differendum utrum inimi
cus ſemper occidat . Quod poſtquam aſſerueris
non ſtatim probas hunc occidiſſe.Sed ad hoc pro
ficit ut rurſus doceas hunc inimicum fuiſſe.Quod
poſtquam aſſerueris hunc inimicum fuiſſe : tunc
demum redis ad quaeſtionem.Ergo hic:quia inimi
cus fuit occidit : deinde longe petitum argumen-
tum etiam illic licet animaduertere: ubi Cicero re

di pertineat q̃ ad rationem praeceptionis . Nobis
autem commodior illa partitio uidetur eſſe quae i
quinqꜫ partes diſtributa eſt: quam omnes ab Ari
ſtotele & Theophraſto profecti : maxime ſecuti
ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus
argumentandi quod ꝑ inductionem ſumitur ma
xime Socrates & ſocratici pertractauerunt.ſic hoc
quod ꝑ ratiocinationem expolitur ſumme ab Ari
ſtotele atqꜫ peripateticis:& Theophraſto frequen
tatum. Deinde a rhetoribus his : qui elegantiſſi-
mi:atqꜫ artificioſiſſimi ꝓbati ſunt. Quare autem
nobis illa magis partitio ꝓbatur dicendum uide
tur:ne temere ſecuti putemur : & breuiter dicen-
dum: ne huiuſmodi rebus diutius:q̃ ratio praeci-
piendi poſtulat commoremur . Si quadam in ar-
gumentatione ſatis eſt uti ꝓpoſitione & non opor
tet adiungere approbationem propoſitioni : qua-
dam autem in argumentatione infirma eſt.ꝓpoſi
tio niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparata eſt qua-
dam a propoſitione approbatio:quod enim adiũ
gi:& ſeparari ab aliquo poteſt id non poteſt idem
eſſe quod eſt id ad quod adiungitur:& a quo ſepa
ratur. Eſt autem quaedam argumentatio:in qua ꝓ
poſitio non indiget approbatione: & quaedam: in
qua nihil ualet ſine approbatione:ut oſtendemus.
Sepata eſt igitur a ꝓpoſitione approbatio. Oſten
detur autem id quod polliciti ſumus hoc modo.
Quae propoſitio in ſe quiddam continet perſpi-
cuum : & quod ſtare inter omnes neceſſe eſt: hanc
uelle & approbare & affirmare nihil attinet . Ea
eſt huiuſmodi . Si quo die romae iſta caedes facta
eſt:ego Athenis eo diẹ fui intereſſe in caede nõ po
tui:hoc quia perſpicue uerum eſt:nihil attinet ap-
probari. Quare aſſumi ſtatim oportet hoc modo
Fui autem Athenis eodem die:hoc ſi non conſtat
indiget approbationis:qua inducta complexio cõ
ſequitur. Eſt igitur quaedam propoſitio : quae non
indiget approbatione:nam eſſe quidem quandam
quae indigeat quid attinet dicere:quod cuiuis fa-
cile ꝑſpicuum ē. Quod ſi ita ē:ex eo qđ ꝓpoſuera
mus:hoc conficiť:ſepatã eſſe quandã approbatio
nem a ꝓpoſitione. Si autem ita ē:falſum ē nõ eſſe

pluſq̄ tripartitam argumentationem. Simili mo
do licet alteram quoq; approbationem ab aſſum
ptione ſeparatam oſtendere. Si quadam in argu
mentatione ſatis eſt uti aſſumptione:quadam au
tem in argumētatione infirma eſt aſſumptio niſi
adiuncta ſit approbatio:ſeparatum quiddam eſt
extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argu
mentatio quædam:in qua aſſumptio non indiget
approbationis:quædam autem in qua nihil ualet
ſine approbatione:ut oſtendemus:ſeparata eſt igi
tur ab aſſumptione approbatio : oſtendemus au
tem quod polliciti ſumus hoc modo. Quæ per/
ſpicuam in omnibus ueritatem continet aſſum/
ptio:nihil indiget approbationis: ea eſt eiuſmo/
di.Si oportet uelle ſapere : dare operam philoſo
phiæ conuenit. Hæc propoſitio indiget approba
tionis. Non enim perſpicua eſt:neq; conſtat inter
omnes:propterea q; multi nihil prodeſſe philoſo
phiam plærīq; etiam obeſſe arbitrātur: Aſſum/
ptio perſpicua eſt:eſt enim hæc:oportet autem ſa
pere. Hac autem quia ipſum ex re perſpicitur &
uerū eſſe intelligitur nihil attinet approbari.Qua
re ſtatim concludenda eſt argumentatio. Eſt ergo
aſſumptio quædam quæ non indiget approbatio
nis. Nam quandam indigere perſpicuum eſt. Se
parata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Fal
ſum eſt igitur non eſſe pluſq̄ tripartitam argumē
tationem. Itaq; ex his illud iam perſpicuum eſt
eſſe quandam argumentationem:in qua neq; pro
poſitio : neq; aſſumptio indiget approbationis :
huiuſmodi ē(ut certum quiddam & breue exem
pli cauſa ponamus). Si ſummopere ſapientia ē
petenda:ſummopere ſtultitia uitanda eſt:ſummo
pere autem ſapientia petenda eſt:ſummopere igi
tur ſtultitia uitanda eſt. Hic & aſſumptio & pro
poſitio perſpicua eſt. Quare neutra quoq; indi/
get approbatione. Ex hiſce omnibus illud perſpi
cuum eſt:tum adiungi approbationem: tum non
adiungi. Ex quo cognoſcit' neq; in ꝓpoſitione:
neq; in aſſumptione contineri approbationem:
ſed utranq; ſuo loco poſitam uim ſuam tanq̄ cer
tam:& ꝓpriam obtinere. Quod ſi ita eſt commo
de partiti ſunt illi : qui in quinq; partes diſtribu

darguit hermagoram non recte ſub qualitate po
ſuiſſe deliberationem:& demonſtrationē:ubi primū
docet genera eſſe cauſarum: q; genera ſunt cauſarū
partes generis cauſæ eſſe non poſſe : & ſi partes ge
neris cauſæ eſſe non poſſunt multo magis partes
partium eſſe non poſſe. Poſtremo redit ad quæſtio
nem:male igitur deliberatio:& demōſtratio ſub qua
litate ponuntur. Itaq; argumentū nunc longe a quæ
ſtione eſt:nunc uicinum eſt quæſtioni. Deinde debe
mus hoc animaduertere argumentum quodcunq;
ſumimus: utrum in genere ſit an in ſpecie. Si in ge
nere:ſine deliberatione proponere debemus. Deinde
approbare eandem propoſitiōem.tertio loco ſpeciē
aſſumere. Quuarto loco aſſumptionem ſpeciei mul
tis rationibus approbare:poſtremo concludere. Hu
ius ſyllogiſmi ſubiiciamus exemplum illud ipſum
epaminundæ. Omnes leges iudices ad commodum
reipu.referre oportet &c. Hæc propoſitio eſt genera
lis ſine ulla dubitatione. Deinde approbat eandem
propoſitionem. Ea enim uirtute: & ſapientia maio
res noſtri fuerūt &c. Tertio loco ſpecies aſſumitur.
Ergo in hoc quoq; iudicio definite litteras:legem
quoq; iterpretari &c. Quarto loco approbat aſſum
ptionem Conſiderate quid magis utile fuit thebanis
q̄ lacedæmonios opprimi &c. Poſtremo concludit:
q; ſi leges omnes &c. Hoc autem argumentum lon
ge a quæſtione petitum cognoſcimus facile. Argu
mentum uero quod in ſpecie eſt ſemper cum dubita
tione proponitur. Si hoc eſt illud igitur non eſt. Aut
hoc faciamus:aut illud faciamus. Verū cum in pro
poſitione ſi eſt: dicitur cum in pro
poſitione autem eſt: dicitur
Argumentum igitur quod in ſpecie eſt debet ſemper
cum dubitatione proponi:huius propoſitionis faci
cnda eſt approbatio. Deinde aſſumptio eiuſdem ſpe
ciei facienda eſt per eandem ſpeciem:ſed per confir
mationem Cuius aſſumptionis facienda eſt appro
batio:tunc erit poſtrema cōcluſio. Talis i miloniana
oratione ſyllogiſmus eſt. Si inquit doceo cauſas fu
iſſe Clodio:ut occideret Milonem probo inſidiato
rem. Hanc propoſitionem approbauit : & ſi boni ne
magno quidem emolumento impelluntur ad fraudē
improbi ſæpe paruo: Deinde ipſam ſpeciem aſſumit
per cōfirmationem. Habuit autem cauſas Clodius.
Hanc rurſus aſſumptionem multis rationibus ap
probat. Poſtremo concludit: quare ſi habuit cauſas
Clodius ut occideret Milonem conſtat inſidiatorem
fuiſſe. Ergo quotiens argumentum in genere fuerit:
ſpecies aſſumenda eſt. Quotiēs argumentum in ſpe
cie fuerit:ipſa ſpecies aſſumenda eſt:ſed per confir
mationem. Hoc autem tenere debemus in propoſitio
ne uim totius argumentationis conſiſtere. Siue autē
in genere:ſiue in ſpecie ſit propoſitio:ex ipſa tamen
ſemper generatur aſſumptio. Docuit itaq; quinque
partitam argumentationem per exemplum epami
nundæ. Deinde docuit quadripartitam argumētatio
nem duobus modis:nunc propoſitionis approbatio
ne:nunc aſſumptionis approbatione ſublata. Dein
de docuit tripartitam argumentationē utraq; appro
batione ſublata. Nunc quæſtio eſt an ſit bipartita

An biparti/ta ſit

argumentatio. Si peperit: uirgo non eſt: peperit autē. Multi dicunt eſſe bipartitam argumentationem hac ratione. Si inquiunt approbationes ſaepe quia maniſeſtae ſunt ſubtrahunt cur non & concluſio cum maniſeſta eſt ſubtrahatur: ut ſit bipartita argumētatio per propoſitionem & aſſumumptionem? Si peperit: uirgo non eſt. Peperit autem. Cic. hanc illorum ſententiam repraehendit. Dicitq; ſemper argumentationem concludendam eſſe: nec unq̄ tamen utendum eſſe maniſeſta concluſione. Tunc autē hoc fieri poſſe ſi concluſionum genera cognoſcamus: ſunt autem

Cōcluſionū genera

quattuor. Quarum cōcluſionum una talis. cum eam breuiter facimus: propoſitionis & aſſumptionis: & poſt adiungimus id: quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipſe exemplum. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipu. referri conuenit: hic autem ſaluti reipu. profuit: profecto non poteſt eodem pacto & ſaluti communi conſuluiſſe: & legibus non obtemperaſſe. Secunda autem concluſio talis eſt: ut argumentatio ex contrario concludatur. & dat exemplum: ſumma igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere quorum perfidia totiens deceptus ſis. Propoſitio enim huius ſyllogiſmi talis eſt. Qui ſaepenumero nos per fidem fefellerunt: eorum orationi fidē habere non debemus: Hoc poſtq̄ probatum eſt: ita concludi oportuit. Igitur carthaginenſibus fidem nō habere debemus: ſed contrariū potius in cōcluſione conſtituit: ſumma igit̄ amentia eſt in eorū fide ſpem habere: quorū perfidia totiens deceptus ſis. Tertia cōcluſio talis eſt: ut id ſolū quod ex omni argumentatione conficitur inferamus & dat exemplū: urbem igitur diruamus. Quarta concluſio talis eſt: cū non id quod conficit̄ in concluſione ponimus: ſed id qd eam rem quae conficitur conſequat̄ & dat exemplū: Si peperit cū uiro concubuit. peperit autem: Hic cōficitur. Cum uiro igitur concubuit: ſed hoc in cōcluſione quia maniſeſtum eſt non ponit: ſed illud ponit quod maniſeſtam illā concluſionem conſequit̄. Igitur fecit inceſtum. Etenim ſi cū uiro concubuit id cōſequitur: ut fecerit inceſtum. Antiqui autem quemcunq; hominū coitum inceſtū appellabāt. Quare in

Inceſtus

longis argumentationibus Dat praeceptum: ut ſciamus qua concluſione unaquaeq; argumentatio concludenda ſit. Quotiens inquit longa fuerit argumentatio: aut propter memoriā ſatiſfacere in cōcluſione debemus: aut ſi erunt in memoria quae ſupradicta ſunt Argumentatio nobis ex contrario concludenda eſt. Verum longa argumentatio non partibus: ſed menſura partium conſtat ideſt non quinq; partita aut quadripartita argumētatio longa eſt: Sed in quacunq; argumentatione quotiens latiores fuerint approbationes: tunc longe erunt argumentationes Ita & quinq; partita argumentatio ex modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare inquit quaecūq; longa argumentatio fuerit duobus modis concludenda eſt. Aut per conductionem ideſt

aut per contrarium

Quotiens autem breuis fuerit argumentatio hoc ſolo quod conficitur concludenda eſt: in illis uero argumentationibus quae exitum maniſeſtum habent cō

erunt argumentationem. Quinq; ſunt igit̄ partes eius argumentationis: que per ratiocinationē tractatur. Propoſitio per quam breuiter locus hic exponitur: ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio per quam id quod breuiter expoſitum eſt: rationibus approbatū probabilius: & apertius fit. Aſſumptio per quam id quod ex propoſitione ad oſtendēdum pertinet aſſumitur. Aſſumptionis approbatio: per quā id quod breuiter expoſitum ē rationibus firmat̄. Complexio per quam id quod cōficitur ex omni argumētatione breuiter exponitur. Quae plurimas habet argumētatio partes ea cōſtat ex his quinq; partibus: Secūda ē quadripartita. Tertia ē tripartita: deinde bipartita: quod in controuerſia ē. De unaquaq; parte poteſt alicui uideri poſſe conſiſtere. Eorum generum quae dubia ſunt rationes afferemus: Eorum q̄ cōſiſtūt exempla ponemus. Quinquepartita argumentatio ē huiuſmodi. Omnes leges iudices ad cōmodum reipu. referri oportet: & eas ex utilitate cōmuni nō ex ſcriptione q̄ in litteris ē interpretari. Ea enim uirtute & ſapiētia maiores noſtri fuerūt: ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud: niſi ſalutem & reipu. utilitatem proponerent. Neq; enim ipſi quod obeſſet ſcribere uolebant: & ſi ſcripſiſſent: cum eſſet itellectum: repudiatum iri legem itelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſaluas eē uult: ſed reip. q̄ ex legibus omnem rempu. optime putāt adminiſtrari. Quāobrem igitur leges ſeruari oportet ad eam cauſā ſcripta omnia iterpretari conuenit: hoc ē quoniā reipu. ſeruimus: ex reipu. cōmodo atq; utilitate interpretemur. Nā ut ex medicina nihil oportet putari proficiſci: niſi quod ad corporis utilitatem ſpectet: quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic a legibus nihil conuenit arbitrari: niſi quod reipu. conducat: proficiſci: quoniam eius cauſa ſunt cōparatae. Ergo in hoc quoq; iudicio definite litteras legis ſcrutari & legem ut aequum ē: ex utilitate reipu. cōſiderate: Quid enim magis utile fuit thebanis q̄ lacedaemonios opprimi. Quid magis epaminundam thebanorum imperatorem q̄ uictoriae thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta

thebanorum gloria tam claro tam exornato tropheo carius: atq; antiquus habere cõuenit?
Scripto uidelicet legis omiſſo:ſcriptoris ſententiã conſiderare debuit. Atq; hoc idẽ conſi
deratum ſatis eſt:nullã eſſe legem niſi reipu.cã ſcriptã.Sũmam igitur amentiã putabant
eſſe quod ſcriptũ erat reipu.cã ſalutis:id non ex reipub.ſalute interpretari.Quod ſi leges
oẽs ad utilitatem reipu.referre cõuenit:hoc aũt reipu.profuit:pfecto eodem nõ poteſt fa
cto & cõibus fortunis conſuluiſſe & legibus non obtẽperaſſe.Quattuor aũt partibus con
ſtat argumẽtatio:cũ aũt proponimus:aut aſſumimus ſine approbatiõe.Id facere oportet:
cũ aut propoſitio ex ſe itelligitur:aut aſſumptio perſpicua eſt:& nullius approbationis in
diget.¶Propoſitiõis approbatiõe preterita:quattuor ex partibus argumẽtatio tractatur ad
hũc modũ.Iudices q exlege iurati iudicatis:legibus obtemperare debetis.Obtẽperare aũt
legibus nõ poteſtis niſi quod ſcripũ eſt i lege ſequamini.Quod eni certius legis ſcriptor
teſtimonium uolũtatis ſuæ relinquere potuit:q̃ qđ ipſe magna cũ cura:atq; diligẽtia ſcri/
pſit? Quod ſi littere nõ extarẽt:magnope eas requireremus:ut ex his ſcriptoris uolũtas co
gnoſceret?Nec tamẽ Epaminundæ pmitteremus:etiã ſi extra iudicium quid eſſet ut is no
bis ſnĩam legis iterpretaretur:nedum nõ iſtud patiamur:cum præſto lex ſitñ ex eo quod
apertiſſime ſcriptum ẽ:ſed ex eo quod ſuæ cauſæ cõueñit ſcriptoris uolũtatem iterpretari.
Quod ſi uos legibus obtẽperare debetis: & id facere ñ poteſtis: niſi quod ſcriptũ eſt i le
ge ſequamini: quid dubitatis qn iſtum cõtra legẽ feciſſe iudicetis? Aſſumptionis aũt ap
probatiõe pterita:ſic fit argumẽtatio.Qui ſæpenũero nos perfidia fefellerũt:eorũ oratio
ni fidẽ habere nõ debemus.Si quid eni perfidia illorũ detrimẽti acceperimus:nemo erit
præter noſmetipſos quem iure accuſare poſſimus.Ac primo quidem decipi incõmodum
eſt:iterum ſtultum:tertio turpe.Carthaginẽſes uero perſæpe iam nos fefellerunt.Summa
igitur amẽtia eſt i eorum fide ſpem habere:quorum perfidia totiens deceptus ſis.Vtraq;
approbatione præterita tripartita ſit hoc pacto: aut metuamus carthaginenſes oportet: ſi Tripartita
incolumes eos reliquerimus:aut eorum urbem diruamus At metuere quidem nõ oportet:
Reſtat igitur:ut urbem diruamus.Sunt autem qui putant nõnunq̃ poſſe complexiõe opor
tune ſuperſederi:cum id perſpicuum ſit: quod cõficiatur ex ratiocinatione.Quod ſi fiat:
bipartitam quoq; fieri argumentationem hoc modo.Si peperit uirgo non eſt:peperit au/ Bipartita
tem.Hic ſatis eſſe dicũt proponere & aſſumere: quoniam perſpicuum ſit quod conficia
tur ex ratiocinatione.Quod ſi fiat complexionis rem non indigere.Nobis autem uidetur:
& omnis ratiocinatio concludẽda eſſe:& illud uitium quod illis diſplicet magnopere ui/
tãdum:ne quod perſpicuum ſit:id in complexionem inſeramus.Hoc autem fieri poterit
ſi complexionum genera intelligentur.Nam aut ita complectimur:ut in unum concluda/ Cõplexionũ genera
mus propoſitionem & aſſumptionem hoc modo.Quod ſi leges omnes ad utilitatẽ reip.
referri conuenit:hic autem reipu.profuit:profecto non poteſt eodem pacto & ſaluti cõm
muni conſuluiſſe:& legibus non obtemperaſſe.Aut ita: ut ex contrario ſnĩa conficiatur:
hoc modo.Sũma igitur amẽtia ẽ i eorũ fide ſpem habere:quorũ perfidia totiẽs deceptus
ſis.Aut ita:ut id ſolũ qđ conficitur iferatur ad hũc modum: Vrbẽ igitur diruamus.Aut
id:quod cã rem que conficitur:ſequatur neceſſe eſt:id ẽ huiuſmodi.Si peperit:cum uiro
concubuit:peperit aũt:Conficitur hoc modo:concubuit igitur cũ uiro.hoc ſi nolis iferre:
& iferas qđ inde ſeqtur:fecit igitur inceſtũ:& concluſeris argumẽtationẽ & pſpicuã fece/
ris complexionẽ.Quare i longis argumẽtationibus ex conductionibus aut ex contrario
complecti oportet.In breuibus id ſolũ qđ conficitur exponere:i his i qbus exitus perſpi

Ex una pte ſecutionem ponere in concluſione debemus. Si autem ex unaquaq; parte putabunt conſtare argumentationem reprahendit etiam illos qui ex una parte dicunt fieri poſſe argumentationem. Hi inquit errant de nominis ambiguitate. Nam argumẽtatio duas ſignificationes habet & argumenti : & Argumentatio duo ſignificat argumentationis. Quare cum dicunt ſi peperit cũ uiro concubuit: inuentum proferunt nõ expolitionem argumentationẽ: ſed talis argumentatio eſſe non poteſt: niſi cum expolita profertur oratio. Eodem modo inquit: & illi errant qui dicunt aliquando ſubtrahi poſſe nunc propoſitionẽ: nunc aſſumptionem. Nam quoniam utraq; harum monet auditorem neutra neceſſe eſt ſubtrahatur expolitiõi. Itaq; magnopere ſtudendum eſt: quia inuẽtio cunctis oratoribus cõmunis eſt: ſed ipſi oratores dicendi modo: aut optimi ſunt : aut mediocres : aut ſunt infimi. Variare autem orationem magnopere oportebit: propter faſtidia uaria inquit: uti oratione debemus: ut nunc per inductionem argumentationem argumentemur: nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus: nunc quinq; partitã: nunc quadripartitam : nunc tripartitam faciamus argumentationem. Deinde ut nõ ſemper prima ſit propoſitio: ſed aliquãdo aſſumptio pria ſit. Hæc inquit ut melius inſpiciamus: aut inſcribamus ipſi & nos exerceamus: aut ſi id piget facere ea que ſupra poſita ſunt exẽpla uideamus : & in ipſis hãc exerceamur uarietatem. Illud autem præcepit ſyllogiſmos omnes in dialectica contineri hos paucos inde deriuatos qui oratori cõuenire uidebant. Deniq; iſti non ſyllogiſmi: ſed epicheremata dicuntur. Epicheremata Reprahenſio eſt per quam argumẽtando aduerſariorum confirmatio diluitur aut infirmat: aut alleuiatur. Iam de quattuor partibus oratiõis dictum eſt: de exordio : de narratione : de comparatione: de confirmatione. Nunc ſecundum ordinem de reprahenſione tractandum eſt.

cuius ẽ: cõſecutiõe uti. Si q̃ aũt ex una pte putabũt cõſtare argumẽtationem: poterũt dicere ſæpe ſatis hoc mõ argumẽtationẽ facere. Quoniã peperit cũ uiro concubuit: nã hoc nullius neq; approbatiõis neq; complexionis idiget. Sed ii nobis ambiguitate nois uidẽtur errare. Nam & argumẽtatio: noĩe uno res duas ſignificat. Ideo q & iuẽtum aliquã in rem probabile: aut neceſſarium argumẽtatio uocatur : & eius inuenta artificioſa expolitio. Quãdo igit̃ pferũt aliquid huiuſmodi. Quoniã peperit: cum uiro concubuit: iuentum proferont ñ expolitionem. Nos autem de expolitionis partib⁹ loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atq; hac dictione alia quoq; quæ uidebunt̃ officere huic partitioni propulſabimus. Si qui autem aſſumptionem aliquãdo tolli poſſe purẽt aut ppoſitionem. Quæ ſi quid habet pbabile: aut neceſſarium: quoquo modo commoueat audire neceſſe eſt: Quod ſi ſolum ſpectaret̃ : id quod iuẽtũ eſt: ac nihil hoc pacto tractaret̃ id quod eſſet excogitatum referret: nequaquã iter ſummos oratores & mediocres intereſſe exiſtimaretur: Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus i rebus ſimilitudo eſt ſacietatis mater: Id fieri poterit ſi non ſimiliter ſemper igrediamur in argumentationem. Nam primum omnium i generibus ipis diſtinguere conuenit: hoc eſt tum iductione uti: tũ ratiocinatione. Deinde i ipa argumentatione nõ ſemp a ppoſitione icipe: nec ſemp quiq; ptibus uti: nec eadẽ rõne expolire partitiones: ſed tũ ab aſſumptione icipe licet: tũ ab approbatione alterutra: tũ utraq;: tũ hoc: tũ illo gñe cõplexionis uti. Id ut perſpiciamus: aut ſcribamus: aut i quolibet exẽplo de his: quæ ppoſita ſunt: hoc idẽ exerceamus: facile ſit factu. Ac de ptib⁹ qdẽ argumẽtationis ſatis nobis dictũ uidet̃. Illud aũt uolumus pbe itelligi nos tenere. Aliiſq; rationibus tractari argumẽtationes i philoſophia multis & obſcuris: de quibus certũ eſt artificium conſtitutum: uerum illa nobis ab uſu oratoris uiſa ſunt aliena. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus: ea nos cõmodius q̃ cæteros attẽdiſſe non affirmamus: ſed perquiſitius & diligentius perſcripſiſſe pollicemur. Nunc ut ſtatuimus proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

De repræhenſione.

Reprahenſio Repræhenſio eſt oratio quæ poſt noſtram confirmationem aduerſariorum confirmationẽ reprehendit: hæc duo agit: aut omnino tollit : q aduerſarius dixit: aut infirmat: ac leuius reddit. Verũ ipſa repræhenſio ex illis locis argumentorum capi

De repræhenſione. Ti. XV.

REpræhenſio eſt p quam argumentãdo aduerſariorum confirmatio diluit̃ aut affirmatur: aut alleuiat̃. Hæc fonte iuẽtionis

eodem utet̃: quo utit̃ cõfirmatio: propterea ꝙ quibus ex locis aliqua res cõfirmari poteſt iiſdem poteſt ex locis ĩfirmari: nihil enim cõſiderandum eſt in his omnibus ĩuẽtionibus: niſi id quod perſonæ aut negociis attributum eſt. Quare inuẽtionem: & argumẽtationum expolitionem ex illis quæ ante præcepta ſunt hãc quoq; ĩ partem orationis tranſferri oportebit: uerũtamen ut quædam præceptio detur: huius quoq; partis exponemus modos repræhẽſiõis: quos qui obſeruabũt: facilius ea quæ cõtradicũtur diluere: aut ĩfirmare poterũt. Omnis argumẽtatio repræhenditur: ſi aut ex his quæ ſumpta ſunt: nõ cõcedit̃ aliquid unũ plura ue: aut his cõceſſis complexio cõfici ex his negat̃: aut ſi genus ipſum argumẽtationis uitioſum oſtẽditur: aut ſi contra firmam argumẽtationẽ alia æque firma: aut firmior ponit̃. Ex his quæ ſumuntur aliquid nõ cõceditur: cum aut id quod credibile dicunt negat̃ eſſe huiuſmodi: aut quod comparabile putãt: diſſimile oſtẽditur: aut iudicatum aliam ĩ partem traducit̃: aut omnino iudicium improbatur: aut quod ſignum eſſe aduerſarii dixerũt: id eiuſmodi negat̃ eſſe: aut ſi complexio: aut ex una: aut ex utraq; parte repræhẽdit̃: aut ſi enumeratio falſa oſtẽdit̃: aut ſi ſimplex cõcluſio mali aliquid cõtinere demonſtrat̃. Nam omne quod ſumitur ad argumẽtãdum ſiue pro probabili: ſiue pro neceſſario: neceſſe eſt ſumat̃ ex his locis: ut ante oſtendimus. Quod pro credibili ſumptum erit: id ĩfirmabitur: ſi aut perſpicue falſum erit: hoc modo. Nemo eſt: qui nõ pecuniam q̃ ſapientiam malit: quin ex contrario quoq; credibile aliquid habebit hoc modo. Quis eſt qui non officii cupidior ſit q̃ pecuniæ. Aut erit omnino icredibile: ut ſi aliquem cõſtet eſſe auarum & dicat alicuius mediocris officii cauſa ſe maximam pecuniam neglexiſſe. Aut ſi quod in quibuſdam rebus: aut hominibus accidit: id omnibus dicatur uſu euenire hoc pacto. Qui pauperes ſunt his antiqor officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt: in eo cædem factam eſſe oportet: i loco celebri homo occidi qui potuit? Aut ſi id quod raro fit: fieri omnino negatur: ut Curius pro fuluio. Neq; nemo poteſt uno

tur: ex quibus confirmatio. i. ex attributis pſonæ & attributis negocio. Materia enim argumentorũ cõmunis eſt tam confirmanti q̃ reprehendenti: & cum tria ſiat data confirmationi. Materia argumẽtum argumentatio Materiam non reprehẽdimus: que nuda atq; cõmunis eſt Sed argumentũ: aut argumenti rationem reprehendimus & quoniam in confirmationem uel reprehenſionem cõmuniter hactẽus præcepta tradidimus: debemus ſcire certos modos reprehenſionis. Sunt autem quattuor principales modi: ſi aut ſumpta reprehendamus: aut concluſionem: aut genus argumentationis: at ſi hæc tria nullo modo reprehendi potuerunt qd extremum eſt facere debemus: ut aliud contra argumentum firmum: aut firmius proferamus. Sumpta ſunt quecũq; nobis ad fidem ſumimus. Ad fidem aũt ſumimus argumentum. Ergo argumenta ſumpta ſunt: & quoniã argumentũ non niſi ex cõfeſſo fit recte: ea que ex cõfeſſis argumẽta ſumimus ſumpta dñr: ſunt aũt ſumpta ſemp quattuor probabilia tria neceſſaria. Probabile etenim argumentum in quattuor diuiditur. Credibile. ſignũ. cõparabile. iudicatum. Neceſſarium i tria diuidit̃: cõplexionem: enumerationẽ: ſimplicẽ: cõcluſionem. Itaq; quia ſeptem argumenta ſeptẽ ſumpta ſunt. de qbus argumentis cũ aduerſarius: quodcũq; ſibi ad fidẽ ſumpſerit tu cõtinuo certis modis poteris reprehendere: quos modos a Cic. traditos i ſingula ſumpta reprehendẽda diligenter debeamus attendere. Quod pro credibili ſumptum erit id infirmabitur ſi aũt perſpicue falſum erit hoc modo. Nũerauit ſeptẽ eẽ ſumpta. Nũc docet uniũqdq; ſumptũ quot modis rephẽdi poſſit: & a ꝓbabili argumento incipit in quo quattuor cõtinentur credibile: ſignũ: comparabile: iudicatũ. Itaq; inquit ſi aliud ab aduerſario pro credibili argumẽto fuerit ꝓlatum qnq; id modis poſſumus reprehendere: ſi aut inqt quod ſolidũ: aut primũ ẽ argumentum ipſum falſum eſſe doceamus: aut ſi ex cõtraria quoq; parte credibile eſſe monſtremus: aut ſi oĩno erit incredibile: aut ſi id quod paucorum eſt oĩm eſſe dicatur. aut ſi id quod raro contingit fieri omnino denegetur. Falſum eſt & quod omnino aliter eſſe contendimus: ſicut ipſe ait. Nemo eſt qui non pecuniam q̃ ſapiam malit. Hoc itaq; falſum ẽ: ut ẽt ſi unus fuerit inuentus: qui ſapiam malit: argumẽtum aduerſarii falſum eſſe dicatur. Ex contrario quoq; credibile erit ſi quid ab aduerſariis pro credibili prolatum nihilominus credibile fit ſi conuertatur. utputa quis eſt qui non officii cupidior: q̃ pecunie ſit: hoc utiq; ab aduerſario ꝓ credibili ꝓlatum eſt Quod cõuerſum nihilominus credibile eſt ſi dicas. quis eſt qui non pecuniæ cupidior q̃ officii ſit. Ergo credibile reprehenditur quod ex contraria parte conuerſum: nihilominus credibile poteſt uideri: icredibile autem dicetur: quod ab hoim opinione diſſentit. Et hoc intererit inter falſum & incredibile: ꝙ falſum in ipſa re eſt: icredibile uero in opinione. Ita ꝙ inquit incredibile eſt: ut puta ſi auarus dicatur mediocris officii cauſa maximam

Sumpta

Inter falſum & icredibile

aſpectu neq; preteriens in amorem icidere. Quod
autem pro ſigno ſumetur id ex iiſdem locis qui-
bus confirmatur infirmabitur. Nam in ſigno pri-
mo uerum eſſe oſtendi oportet. Deinde eius eſſe
rei ſignum proprium qua de agitur: ut cruorem
cædis. Deinde factum eſſe quod non oportuerit:
aut non factum quod oportuerit. Poſtremo ſciſſe
cum de quo queritur eius rei legem & conſuetudi-
nẽ. Nam hæ res ſunt ſigno attributæ quas diligen-
tius aperiemus cum ſeparatim de ipſa coniectura-
li cõſtitutione dicemus. Ergo unũquodq; horum
reprehenſione: aut ñ ſigno eſſe: aut parum magno
eſſe: aut ab ſe potius q̃ ab aduerſarijs ſtare: aut om-
nino falſum dici: aut in aliam quoq; ſuſpitionem
duci poſſe demonſtrabitẽ. Cum autẽ pro compa-
rabili aliquid iducetur: quoniam id per ſimilitudi-
nẽ maxime tractatur i reprehẽdẽdo conueniet ſimi-
le id negare eſſe: quod confertur ei qui cum con-
fertur. Id fieri poterit: ſi demonſtrabitur diuerſum
eſſe genere: natura: ui: magnitudine: tempore: lo-
co: perſona: opinione: ac ſi quo i nũero illud quod
per ſimilitudinem afferetur: quo i loco genus eius
cuius cauſa afferetur haberi conuenit: oſtendetur:
deinde quid res cũ re differat demonſtrabimus:
ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitẽ
& de eo qui cum comparabitur exiſtimari opor-
tere. Huius facultatis maxime indigemus: cum ea
ipſa argumentatio quæ per inductionem tractatur
erit repræhendenda.

pecuniam cõtempſiſſe. Hoc itaq; apud opinionẽ
hominum credi non poteſt: quõ enim auarus ma
ximam pecuniam cõtẽneret: mediocris officii cã:
qui ob paruam pecuniam ſæpe officia magna cõ
tẽnit? Inter falſum & incredibile hoc intereſt quod
falſum eſt: credibile eſſe poteſt: & incredibile: dein
de quod incredibile eſt: uerum eſſe poteſt & falſũ.
Sed uerum duplex eſt: nunc id quod uere geſtum
eſt: nunc id quod uere geſtum eſſe quibuſdam ra-
tionibus approbatur. Itaq; ſæpe quod uerum eſt
tamen: quia falſum eſſe poteſt: incredibile eſt. Ve
rum enim eſt q Simon uolauit: ſed tamen incredi
bile eſt. Deinde ſi dicas uno die duas cõtrouerſias
perſcripſi cum non perſcripſeris in re quidem fal-
ſum: ſed tamẽ quia fieri potuit credibile ẽ. Rurſus
credibile argumentum reprehendi poteſt: ſi quod
paucorum eſt oĩm eſſe dicatur: utputa qui paupe
res ſunt his non officium magis: q̃ pecunia cordi
eſt. Hoc quia generaliter dictum eſt reprehendi po
teſt. Nam poſſunt aliqui pauperes iueniri: quibus
officium magis cordi ſit q̃ pecunia. Nec nos mo-
ueat q in argumento credibili quod quidem ex p
ſonis fieri diximus exemplũ de loco poſuerit. Cre
dibile enim argumentum. i. probabile maxime qui
dem perſonaꝝ ẽ. Sed fit: ẽ ex attributis negocio. i.
ex loco tempore: uel reliquis. Itaq; ſub hoc modo
reprehenſionis duo exẽpla poſuit: unum a pſona
aliud a loco. Illud aũt quod tertium uidet̃ exẽplo
illi quod ſub extremo modo poſitũ eſt cõgruũ: nõ
tertium eſt exẽplũ: ſed ſecundi cõcluſio: ut primuꝫ
exemplũ a perſonis ſit. Qui paupes ſunt his antiquior
officio pecunia ẽ. Secũdũ exẽplũ a loco ſit.
Qui locus deſertus eſt: in eo cædem factam eſſe
oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit?
Itaq; hoc preceptũ tenere debemus quod ex at-
tributis perſonæ maxime credibile argumentũ cõ
ficitur. Eſt tamen in factis credibile. Signum autẽ
non niſi ex factis conficitur Scire tamen debẽus
ex attributis perſonis fieri: & neceſſarium argu-
mentũ: ſi dicas pedibus æger quinquaginta milia
qui potuit ambulare? Poſtremo credibile argumẽ
tum poteſt reprehendi: ſi id qđ raro fit nunq̃ fieri
poſſe dicatur. Vtputa nemo eſt qui puellam preteriens adamet. Hoc & rurſus generaliter quia dictum eſt pt reprę-
hẽdi. Nam frequenter & ſemel uiſa puella poteſt adamari: ut in eunucho adamat cherea. ut in Ver. ut uidi: ut perii: ut
me malus abſtulit error. His itaq; quinq; modis credibile poterit reprehendi: ſi aut perſpicue falſum eſſe oſtẽdat: aut
conuerſum ex cõtraria parte nihilominus credibile ſit: aut ſi incredibile demonſtretur: aut ſi quod paucorum eſt oĩm
eſſe dicatur: aut ſi quod raro fit: id nunq̃ fieri poſſe dicatur. Quod autem pro ſigno ſumetur id ex hiſdem locis quibus
confirmatur infirmabitur. Dixit quot modis credibile poſſit reprehendi. Nunc tranſit ad ſignum: ſi inquit ab aduerſa
rio aliquid pro ſigno feretur id hiſdem locis reprehendi poteſt quibus cõfirmatur. Verum quoniam definitiõe ſignum
eſſe dixit quicquid in ſenſus cadit maxima ſigna ſunt: & quę in controuerſiis frequentibus neceſſe ẽ inueniri. Oculorum
& auriũ. Oculorum pallet: puluerulentus eſt: cruentus eſt. Aurium uero: hoc dixit: hoc locutus eſt. Itaq; preter hæc ſi
gna quæ oculis digitoq; mõſtrantur. Omne factum: ac dictum ſignũ eſt. Quæ facta & dicta negocio attributa ſunt
ideſt continentia cum ipſo negocio. Quæ facta & dicta tripliciter conſiderantur ante negocium: in negocio: poſt ne-
gocium: itaq; cum ex his que negocio: attributa ſunt argumenta ſumpſerimus ſignum eſt ideſt ex his que continen
tia cum ipſo negocio ſunt: & que in geſtione negocii continentur: deinde ſi ex his fecerimus argumentum que pſonis
attributa ſunt credibile erit: & hoc ideo argumentum dicetur: ut quaſi argumẽtum a perſonis fiat ſignum a negociis:
& ideo Cice. in cecilliana argumentis agemus ſignis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur ſi aduerſarius in
quit aliquid pro ſigno protulerit hiſdem ex locis reprehendere debemus: quibus confirmatur: & quoniam ignoratur
quibus ex locis ſignum confirmari debeat idipſum docet. Confirmatur autem quattuor modis. Primo inquit ſignum
manifeſtum ipſum eſſe debet ideſt ut cum dixeris pallet uere palleat. Deinde poſtq̃ cõſtiterit eſſe ſignum cõſtet rurſus
eius rei eſſe ſignum de qua agitur: ut dicas occidit nam cruentus eſt. Et quoniam diximus factum omne ſignum eſſe:

Simon uolauit

Signum

in facto aũt & facta & dicta ſunt cõfirmamus inquit ſignũ ſi aut id factum dicamus quod nõ oportuerit: aut id non factum quod oportuerit. Sed quia interdũ per ignorantiã ꝓueniet: ut aut id nõ faciamus: qđ oportet: aut id faciamus quod non oportet. Tunc aũt grauius delictũ eſt ſi faciamus que non facienda ſunt. Quia in eo ꝙ faciamus faciẽdũ: uel ſi non faciendũ ineſt ſcientia delinquẽtis. Si enim qa aut faciẽdũ eſt: aut nõ faciendũ idcirco poſtremũ illud addit ad cõfirmationem ſigni: ut non modo aliqd fecerit: ſed qđ ſcierit faciẽdũ eſſe aut non eẽ faciendum. Poſtremo inquit ſciſſe eũ de quo querit eius rei legẽ & conſuetudinẽ. Itaqȝ quattuor modis ſignum confirmamus. Primũ ut uerum ſit. Deinde ut eius rei de qua agimus ſignũ ſit. Deinde ut doceamus aut id factũ eſſe qđ non oportuerit: aut id nõ factũ qđ oportuerit. Poſtremo ẽt ſciſſe eũ utrũ fuerit faciendũ: uel nõ faciẽdũ. Hæc quattuor confirmando ſigno attributa ſunt: quorũ ſi aduerſarius quodlibet ad cõfirmandũ ꝓtulerit tu id quinqȝ modis reprehendis. Dicere enim debebis in quit aut non eẽ ſignũ.i. ſi dicať homicidiũ fecit: nã puluerulẽtus eſſe utiqȝ ad homicidiũ puluis ſignũ eſſe nõ põt: aut parũ magno eſſe ſigno: etenim nõ mõ ſignũ proferendũ eſt: ſed & plenũ ſignũ. Vñ illud in Teren. Iã ſcio magnum ſignũ: aut a ſe potius ꝙ̃ ab aduerſariis ſtare: ſi dicať ſcelus feciſſe eũ quia erubuit: cũ tu cõtra poſſis dicere imo ſcelus nõ potuit facere: qa erubuit aut oĩno falſo dici: ſi dicať. Neſcio qs pallere cũ non palleat. Aut in aliã quoqȝ ſuſpitionem duci poſſe demonſtrabiť ſi dicať quia pallet occidit hominẽ cũ ſit pallor & ægritudinis. Itaqȝ ſi qd ad cõfirmandũ ſignum prolatũ his qnqȝ modis repħendi oportebit: quod quidẽ ſe in ſcđo libro de cõiecturali cã ſignãtius tractaturũ eſſe ꝓmittit. Cõparabile argumẽtũ ex ſimilitudine cõſiſtit: qđ ut repħendas. id qđ aduerſarius ſimile eſſe uult ut cõtra diſſimile debebis afferere. Diſſimile autẽ aliqd aut ſimile ſit: octo rebus oſtẽdiť: genere: natura: ui: magnitudine: tpe: loco: pſona: opinione. Verũ in his aĩaduertere debemus qđ aduerſarius cõparet: ac ſimile eſſe pſuadeat. Quod poſtq̃ pſpexerimus illud ipſum nos diſſimile debemus oſtẽdere qđ aduerſarius ſimile eẽ cõtẽdit. Alioquin ſtultũ eſt: ut cũ aduerſarius res inter ſe eẽ dicat ſimiles per naturam nos eas: aut magnitudine eſſe dicamus diſſimiles: aut genere: aut loco uel cæteris. Si id quod ſimile eſſe dicitur in natura nos contra in eadem natura diſſimile debemus oſtendere. Quod rurſus dicitur ſimile eſſe in perſona: nos in eadem perſona diſſimile eſſe doceamus. Octo itaqȝ modis diſſimile aliquid neceſſe eſt comprobari genere: natura: ui: magnitudine: loco: perſona: opinione. Generis triplicẽ ſignificationẽ ſcimus eẽ. Eſt autem genus ſub quo plures partes continentur. Eſt genus rerum qualitas. hic itaqȝ genus duo illa ſignificat ſub quo ſunt ſpecies: & illud quod qualitatẽ deſignat. Genus illud ſub quo ſpecies ſunt: ita ad ſimilitudinẽ ducitur: ut in hoc exemplo. Si iis qui imprudentes læſere ignoſci oportet: his q neceſſario profuere gratiam haberi non oportet: In his enim ambobus unum genus: uolũtas abſens: cuius ſpẽs ſunt. Imprudentia & neceſſitas: itaqȝ hæc ſpecie diuerſa genere ad ſimilitudinem referuntur. i. quia in utroqȝ abſens uoluntas. Illud autem genus quod qualitatẽ ſignificat cõfertur: cum utile utili honeſtum honeſto: conferimus. Vt puta tã hoc utile q̃ illud: tã honeſtum q̃ illud. Tertium illud genus quod aut ſanguinem oſtendit: aut patriam ad locum referri oportebit: natura aũt conferť: ita ut in hoc exẽplo ĩ quo populi natura cũ maris compať: ut mare inqt qđ ſua natura tranquillũ ſit uentorũ ui agitari atqȝ turbari ſic populũ ſua ſpõte placatam hominum ſeditioſorum uocibus: & uiolentiſſimis tempeſtatibus cõcitari. Vim ſæpe eſſe diximus ſingulorum uerborum ſimplicem ſignificationem. Hoc eſt illud neſcio quid: quod intelligimus cum dictum fuerit ſacrilegium: tam magnitudo erit ipſius uis exaggeratio: ut puta ſacrilegium atrox. In loco illam que iam abunde tractata eſt qualitatem loci inſpiciamus. Tẽpus itidem ſuis inſpectum ſemp partibus conferamus: ut ſi oportunitas ẽ oportunitatem: ſi ſpacium: ſpacium conferamus. Perſona autẽ oĩo manifeſta ẽ. Opinio uero eſt iudiciũ populi. Hæc ita cõferť ſi dicamus ſicut de illa re iudicatũ ẽ: ſic de hac iudicatũ: aut iudicatũ ẽ: aut aliter de illa re iudicatũ.: aliter de hac iudicatum: aut iudicatum eſt: ſi pro nobis: confirmeť: ſi contra: mutetur opinio Ac ſi quo in numero: illud quod p ſimilitudinem afferetur: hoc non quaſi alius aliquis modus conferendi eſt: ne forte quis credat: ſed opinionis expoſitio. Quæ quidem unam partem tenet, ſolam id eſt illam cum aduerſariis coniuncta diſſoluimus.

¶Si iudicatum aliquod inferetur: quoniam id ex his locis maxime firmatur: laude eorũ: qui iudicauere ſimilitudine eius rei qua de agiť: ad eam rem qua de iudicatum ẽ: & cõmẽorãdo nõ modo non eẽ repħenſum iudiciũ: ſed ab oĩbus approbatũ: & demõſtrãdo: difficilius & maius fuiſſe adiudicatum quod afferať: q̃ id quod iſtet. Cõtrariis locis: ſi res aut uera aut ueriſimilis permittat infirmari oportebit. atqȝ erit obſeruandũ diligenter ne nihil ad id pertineat id quod iudicatũ eſt: & uidendum eſt nũ ea res pferať: in qua ſit oſtenſum ut de ipſo qui iudicauerit iudiciũ fieri uideať. Oportet aũt aĩaduertere ne cũ aliter ſint multa iudicata ſolitariũ aliquod: aut rarũ iudicatum afferatur, Nã iis

¶Si iudicatum aliquid inferetur: quoniam id ex his locis maxime firmať: & ad hoc nihilominus confirmandum ipſe nobis indicat cõfirmationẽ. Nam quattuor modis dicit confirmanduȝ nobis eẽ iudicatũ: quibus utiqȝ ſublatis infirmari poſſe declarat: hoc eſt laude eorũ qui iudicauere: ſimilitudine eius rei qua de agiť ad eã rẽ qua de iudicatũ eſt & non modo nõ eſſe reprehenſum iudiciũ: ſed ab oĩbus cõprobatũ & ſi difficilius & maius eẽ doceamus: illud iudicatũ quod afferať q̃ id qđ inſtet. Cũ enim afferimus iudicatum ut id noſtre cãæ proſit neceſſe ẽ primo a laude eorũ q iudicauere id quod iudicatũ proferimus ordiamur. Per iudicãtiũ enim auctoritatẽ iudicati auctoritas cõfirmatur: deinde ut id quod iudicatũ proferimus ſimile eſt ei quo de agatur eſſe monſtremus Tũ enim nos iudicatũ adiuuabit ſi huic ſimile demõſtretur. Verum hæc ſimilitudo octo illis ſimiliter ptibus facienda eſt: hoc eſt genere: natura: ui: magnitudine: loco: pſona: tẽpore: opinione. Et oĩno hoc iã tenere debemus quãcũqȝ ſimilitudinẽ his

Signum cõfirmatur modis quattuor

Cõparabile

Genus

Opinio

Iudicatum

bis partibus eſſe faciendã.Deinde tertio mõ iudi
catũ confirmabimus ſi oñdamus ipſum iudicatũ
nõ eẽ reprehẽſum:& nõ mõ nõ rephẽſum:ſed ẽt
ab oĩbus approbatũ ut hi iudices ĩ hoc negocio
ſimilia iudicare cogant.Extremũ illã ſi difficilius:
& maius iudicatũ q̃ id quo de agit̃ eẽ doceamus.
Nunq̃ enim iudex ĩ minore negocio facere dubi-
tabit id qđ iã iudicatũ ĩ maiore pſpexerit.His ita
q; locis iudicatũ confirmat̃ hiſdem cõuerſis infir
matur.i.ut iudices uituperes ut negocij diſſimi
litudinem doceas ut rephẽſum iudicium illud de
mõſtres: & ut illud iudicium minus ac facile:hoc
uero difficile ac maius oñdas deñ doceas q̃ uitia
in aduerſario perſcrutari atq; inuenire debeamus.
i.ne forte illud iudicatũ:quod afferetur huic nego
cio nihil proſit:& ne illud proferatur iudicium in
quo iudices contraxiſſe conſtet offenſam. Tertio
illud cõſiderandum:ne pro nobis ſimilia ſint mul
ta iudicia ab aduerſario unum aliquo diſſimile p
feretur. Statimq; frangetur:quod quaſi pbabile
pro probabili pfert̃.Nam id quod uere pbabile
ẽ nullo modo aut difficillime poterit iſirmari:hoc
eſt qđ ait.Cõtrariis locis ſi res natura:aut uериſi-
milis pmitti iſirmatio oportebit : Quæ uero ſicu
ti neceſſaria ducentur Tranſit a probabili ad ne
ceſſarium argumentũ:quod neceſſariũ argumẽtũ
ſi neceſſariũ rebus ipſis fuerit nulla rõne poterit
repræhendi:ſinautẽ non rem:ſed modũ ac formã
neceſſariæ argumentationis habuerit repræhen-
det̃.Nouimus itaq; tribus modis fieri neceſſariã
argumentationem:per cõplexionẽ:p enumeratio
Cõplexio nem:per ſimplicem cõcluſionem.Cõplexio eſt :in
qua utrũ conceſſeris id contra te futurũ eſt.Hæc
ita ut diximus:ſi oĩo neceſſaria eſt non poterit re
prehendi.Sinautem ſolam formam neceſſariæ ar
gumentationis tenebit:duobus modis repræhen-
detur:aut per conuerſionem: aut per alterius par
tis infirmationem : quos modos facile poſſumus
agnoſcere:ſi ipſa neceſſariæ argumentationis for
ma ponatur. Si uereтur quid accuſes:q pbus eſt.
Si nõ uerer̃ qđ accuſes pui auditũ æſtimabit:hoc
p cõuerſionẽ ſic rephẽdimus : ut cãcellato ueluti
reſpectu primã propoſitionẽ ad ſecundæ ppõnis
dimittamus euentũ:deinde ſcđam propõnem ad
primæ ppoſitionis ſubrigamus euẽtũ·Ita tamen
ut euentibus negatio adiuncta copulet̃ hoc mõ;
ſi uerer̃ accuſes:qa id nõ parui auditũ æſtimabit.
Deinde ſi nõ uerer̃ accuſes:qa nõ probus eſt.Ita
cõuerſionã euentu accuſandũ eẽ aſſentit:quẽ ad
uerſarius dixerat:nõ accuſandũ.Accuſatio autem
hic non publica ẽ : ſed priuata obiurgatio.Vnius
uero partis hmõi rephẽſio ẽ.Cũ ex ppoſitis duo
bus unũquodq; frangit̃. Altero eni infirmato ua-
cillat alterũ. Si uerer̃:accuſa.Facile eni uerecũdus
Enumeratio ab errore flectet̃.Enumeratio uitioſa intelligit̃ : ſi
aut pteritũ qddã dicemus quod melius cõcedere:
aut ĩfirmare aliqđ annumeratũ.Enumeratio pars
neceſſariæ argumẽtationis ẽ,Hæc cuiuſmodi ſit
ſupra diximus.Verũ cũ ab aduerſario pponetur
duobus modis poterit rephẽdi.Si aut aliqđ pter

rebus auctoritas maxime poteſt infirmari :atq; ar
gumenta quidem que quaſi probabilia ſumentur
ad hunc modũ tẽtari oportebit:quæ uero ſicuti ne
ceſſaria dicẽtur:ea ſi forte imitabunt̃ non neceſſa-
riã argumẽtationẽ:neq; erũt eiuſmõi ſic rephẽden
tur.Primũ cõplexio q̃ utrũutrũ cõceſſeris tolli de
bet.Si uera eſt nunq̃ reprahẽdet̃:ſin falſa duobus
modis:aut conuerſione :aut alterius partis ĩfirma
tione.Cõuerſione hoc mõ.Nam ſi uerетur quid eũ
accuſas qui eſt probus?ſi inuerecundũ aĩ poſſidet
ingeniũ quid eũ accuſes:qui id parui auditu exiſti
met Hic ſiue uereri dixeris:ſiue non: concedendũ
hoc putat:ut neges eẽ accuſandũ:quod cõuerſione
ſic reprehendetur:Immo uero accuſandus eſt:nã ſi
uerer̃ accuſes.Nõ eni parui auditu exiſtimabit:ſi
inuerecundum aĩ ingenium poſſidet:tamen accu-
ſes.Non eni pbus eſt. Alterius autem partis infir-
matione hoc modo reprehenditur uerum ſi uerer̃
accuſatione tua correptus ab errato recedet. Enu-
meratio uitioſa ĩtelligitur ſi aut preteritũ quiddã
dicemus quod uelimus concedere: aut infirmum
aliquid enumeratum quod aut contradici poſſit:
aut cauſa non ſit q̃re non honeſtũ poſſumus cõce
dere.Præteritur quiddam in eiuſmodi enumeratio
nibus:quoniam habes iſtũ equũ aut emeris opor
tet : aut hereditate poſſideas:aut munere accepe-
ris:aut domi tibi natus ſit aut ſi horum nihil ẽ ſur
ripueris neceſſe eſt:Sed non emiſti:neq; hæredita
te uenit:neq; domi tibi natus eſt:neq; dono acce-
piſti neceſſe eſt ergo ſurripueris.Hoc commode
repræhenditur:ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſt
captus qui prædæ ſectione uenerit.Quo illato in
firmatur enumeratio:quoniam id ſit inductum qđ
præteritum eſt in enumeratione.Altero autẽ mo-
do repræhẽditur:ſi aut contra aliquid dicetur:hoc
eſt exempli cauſa (ut in eodem uerſemur)ſi po-
terit oſtendi hæreditate ueniſſe: aut ſi extremum il
lud non erit turpe concedere : ut ſi quis cum dixe
rint aduerſarii : aut inſidias facere uoluiſti ; aut
amico morem geſſiſti : aut cupiditate elatus es:
amico morem geſſiſſe fateatur.¶Simplex autem
concluſio reprehenditur:ſi id quod ſequitur non
uideatur : neceſſario cum eo quod ante ſit cohæ-

rere : nam hoc quidem ſi ſpiritum ducit uiuit. Si
dies eſt lucet : Eiuſmodi eſt ut cum priore neceſſa
rio poſterius cohærere uideatur. Hoc autem ſi ma
ter eſt: diligit filium : ſi aliquando peccauit: nunꝗ
corrigetur : ſic conueniet repræhendi : ut demon/
ſtretur non neceſſario: cum priore poſterius cohæ
rere Hoc genus : & cætera neceſſaria: & omnis ar
gumentatio: & eius reprehenſio maiorem quidem
uim continet: & latius patet: ꝗ hic exponitur : ſed
eius artificii cognitio huiuſmodi eſt ut non ad ali
cuius artis partem aliquam adiungi poſſit: ſed ip
ſa ſeparatim longi temporis: & magnæ atq; arduæ
cogitationis indigeat: quare illa nobis alio tempo
re atq; ad aliud iuſtitutum ſi facultas erit explica/
buntur: nunc his preceptionibus rhetorũ ad uſum
oratorium nos contentos eſſe oportebit. Cum igi
tur ex his quæ ſumuntur aliquid non conceditur
ſic infirmabitur. Cum autem his conceſſis comple
xio ex his non conficitur : hæc erunt conſideran/
randa: num aliud conficiatur: aliud dicatur : hoc
modo. Si cum aliquis dicat ſe profectum eſſe id
exercitum cõtra eum quis uelit hac argumentatio
ne uti. Si ueniſſes ad exercitũ: a tribunis militari/
bus uiſus eſſes: non es auté uiſus ab his: nõ es igit̃
profectus ad exercitũ. Hic cũ cõceſſeris ꝓpoſitio
nẽ: & aſſumptionẽ: cõplexio infirmanda ẽ. Aliud
enim ꝗ colligitur illatum eſt. Ac nunc quidẽ quo
facilius res cognoſceretur pſpicuo & grandi uitio
præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe poſitum
obſcurius uitium ꝓ uero ꝓbatur cum aut parum
memineris qđ conceſſeris: aut ambiguum aliquod
ꝓ certo conceſſeris. Ambiguum ſi cõceſſeris ex ea
parte quã ipſe intellexeris: eã ptẽt: ſi aduerſarius
ad aliam partem per complexionem uelit accom
modare demonſtrare oportebit: nõ ex eo quod tu
conceſſeris: ſed ex eo quod ille ſumpſerit cõfici cõ
plexionem ad hũc modum. Si indigetis pecuniæ:
pecuniam nõ habetis: & ſi pecuniam non habetis:
pauperes eſtis: Indigetis autem pecunia : mercatu
ræ enim niſi ita eſſet operã non daretis : pauperes
igit̃ eſtis: Hoc ſi reprehenditur: cũ dicebas: ſi Idi
getis pecuniæ pecuniam non habetis : hoc intelli
gebam: ſi propter inopiam in egeſtate eſtis: pecu/

miſſum eſſe in enumeratione doceamus qđ ꝓ no
bis ſit: aut ſi omnia quidem enumerata ſunt: ſed i
his: aut cõtrarium ponimus & falſum eẽ mẽſtre
mus: aut confitemur aliquid ita eſſe & oſtẽdemus
eẽ pro nobis. Primus itaq; modus ubi aliquid p̃
teritum denumeramus: quod ꝓlatum noſtræ cau
ſæ proficit: Vt eſt illud de equo: quem poſt aduer
ſarii enumerationem ex hoſtibus captum eſſe me
morauit ideſt ex preda : que ꝓpria cuiq; : nõ que
confuſis oĩbus fuerit cõmuniter diſtributa. Alter
eſt modus repræhenſionis i enumeratione: i quo
duo reſpicimus. Vtrum aliquid contrarium poni
poſſit: an aliquid confiteamur ex his: que aduer/
ſarius enumerauit: propterea ꝙ honeſtũ eſt. Con
trarium ponimus: ſi cum aduerſarius equum ne/
get hæreditate ueniſſe nos hæreditate ueniſſe do
ceamus. Confitemur autem aliquid quod hone/
ſtum ſit: ut ſi aduerſarius dicat: aut inſidias facere
uoluiſti: aut amico morem geſſiſti: aut cupiditate
elatus es. Nos dicamus amico morem geſſiſſe:
quod utiq; in confeſſione turpe non eſt: maxime
ſi ea quibuſcum hoc poſitum eſt conſideremus:
ita in repræhenſione enumeratiõis: aut prætermiſ
ſum aliquid oſtendemus: quod tamẽ illatum pro
nobis ſit: aut ex omnibus quæ poſita ſunt : nunc
aliquid per cõtrarium refutamus : nunc quia pro
nobis eſt confitemur. Simplex autem concluſio re
præhenditur: ſi id quod ſequitur: nõ uideatur ne/
ceſſario : cum eo quod anteceſſit. Hæc quoq; ſi
ex utroq; quo conſtat. i. ſi ex propoſito & adiun/
cto erit neceſſaria: repræhendi omnino non pote
rit. Eſt aũt huiuſmodi: ſi dies eſt lucet: ſi natus eſt
morieť. Vtiq; hoc ita neceſſariũ ẽ: ut frãgi neq̃at
¶ Tunc autem ſimplex concluſio poterit repræ
hendi: ſi oſtenderis adiunctum non cohærere ꝓ/
poſito : ut puta ſi mater eſt diligit. Si ſemel pec/
cauit nunꝗ corrigetur utiq; hoc cum adiunctum
conſideras: neceſſario cohærere nõ poſſe: neceſſa
rium eſſe non poterit: eritq; potius probabile. Ita
q; neceſſarium per ſe conſtat probabile multis aſ
ſeritur argumentis. hoc autem ſi ſemel peccauit
nunꝗ corrigetur : multis aſſerendum eſt argumen
tis: quod uero multis aſſeritur argumentis neceſ/
ſarium non eſt: recte igitur huiuſmodi reprehen/
ſa concluſio eſt ſi formam neceſſariam : rẽ uero
probabilẽ cõtinere mõſtreť: uerũ hæc cuncta præ
cepta de dialectica traxit quæ magna & difficilis
ẽ: de ꝗ ſi facultas fuerit poſtea tractaturũ ſe eẽ ꝓ
omittit. Cũ igitur ex his quæ ſumunť aliquid cõ
ceditur ſic i firmabitur. Omnem argumentationẽ
quattuor modis dixit poſſe repræhẽdi ſi aut ſum
pta reprehendamus: aut cõcluſionẽ aut ſi genus
ipſum argumentatiõis uitioſum eſſe monſtremus
aut ſi contra firmum argumentum aliud noſtrum
æquæ firmum: atq; firmius opponamus. Itaque
tam ſumptorum dicta reprehenſio eſt. Sin autem
inquit repræhendi ſumpta non poterunt tunc erit
reprehendenda cõcluſio concluſione. Itaq; hoc
animaduertendũ eſt principaliter ne cum in propo
ſitione ſit aliud: aut eſſe: poſſit aliud concludatur.

Hoc itaq; uitium erit dicentis. Vitium porro aut
apertũ ẽ: aut obſcurum: atq; apertum in cõcluſio
ne uitiũ ẽ erit: ſi res cum alia in propoſitione tenea
tur: alia omnino res in concluſione ponatur ut pu-
ta ſi agatur an neſcio quis ad exercitum ſit profe
ctus: & contra eum quis ſic uelit argumentari. Si
ueniſſes ad exercitum a tribunis militaribus uiſus
eſſes: non es autem uiſus ab his: non es igitur ad
exercitum profectus. hic utiq; apertum uitium ẽ
Nam propoſitio tenet: ſi ueniſſes ad exercitum.
Cõcluſio non es igitur ad exercitum profectus:
cum iuxta ꝓpoſitionem debuit concludi: non igit̃
ad exercitum ueniſti. Hoc itaq; apertum uitium:
in obſcuro autem duo nobis attendenda ſunt: ne
aut ambiguitate propoſitionis: aut obliuione fal
lamur. Ambiguitas in propoſitione talis eſt: Si in
digetis pecuniæ: pecuniam nõ habetis. Nam om
nino qui pecuniam non habet idiget pecuniæ: &
ille q habet: ſed maiorẽ habere deſiderat: indiget
pecũiæ: idigere. n. uolũtatis ẽ: hæc itaq; ꝓpoſitio
ambigua ẽ. Si idigetis pecũiæ: pecuniã nõ habe
tis: huius ꝓpoſitiõis quãcũq; aduerſario ꝓpoſi-
tã cõcluſionẽ alterius rei iterpretatiõe poteris re
prehẽdere: ut ſi cõcluſiõe mẽdicos poſuerit. Tu
dicas eos q pecuniæ indigeãt: nõ te mẽdicos itel
lexiſſe: ſed eos qui cũ haberẽt maiorẽ tñ pecuniã
uellẽt: deinde ſi ille huiuſmodi hoies in cõcluſio-
ne poſuerit. Tu cõtra i ꝓpoſitiõe dicas te intelle
xiſſe mẽdicos: ita aduerſarii cõcluſionẽ ꝓpoſitio
nis uiſa ãbiguitate ſubuertes: deide aliud obſcu-
rum uitiũ ẽ: cũ obliuiſcimur qd i ꝓpoſitiõe ſit po
ſitũ: & aliud i cõcluſiõe cõficit̃: utputa ſi ad illum
hæreditas uẽiebat: ueriſimile ẽ ab illo necatũ: hic
ueriſimilitudo poſita ẽ. Deide hãc ꝓpoſitionẽ plu
ribus uerbis approbãt. ſ. ut memoria ꝓpoſitionis
ex animis auferat̃: poſt aſſumũt ad illũ aũt hære
ditas uẽiebat: poſtrẽo iferũt cõcluſionẽ. Ille igitur
occidit. Vtiq; hac cõcluſiõe obliuio noſtra tẽtat̃.
ſupra. n. poſitũ ẽ ueriſimile eſt ab illo necatũ. Hic
poſt approbationẽ lõgiſſimã ꝓpoſitiõis nõ cõclu
dit̃. Veriſimile ẽ igit̃ ab illo necatũ: qd ꝓbabile ẽ.
Sed ille igit̃ occidit: qd neceſſariũ ẽ: qdq; a ꝓba-
bili ꝓpoſitiõe diſſentit. Itaq; diligẽter debemus
attẽdere: ut cõcluſionẽ aduerſarii: aut ambiguita
te ꝓpoſitiõis cõuertamus: aut qa meminimus qd
in ꝓpoſitiõe ſit poſitũ eandẽ concluſionẽ falſam
eẽ doceamus. Ipſum aũt genus argumẽtatiõis ui
tioſum his de cauſis oſtẽdet̃. Tertius repræhen-
ſiõis modus ẽ cũ ipm gẽus argumẽtatiõis uitio-
ſum eẽ mõſtrat̃. Verũ hoc tenere debẽus: q ſum
Nota carmen pta ſola nuda & gñaliter patientia modis ſuis re
prahẽdunt̃: gẽus ãt argumẽtatiõis i eã & in ſpe
cie poſitũ cõſiderare debẽus qd qdẽ ſumptis ſuis
& forma dictiõis quãtũ i ſe ẽ itegrã ẽ. Sed cũ in
eã poſitũ qd opet̃ attẽdimus tũc i eo uitia poſſu-
mus iuẽire. Itaq; ipſum gẽus argumẽtatiõis duo
bus modis uitioſum ẽ: cũ aut i ipſo uitiũ erit: aut
cũ id qd iſtituit ñ accõmodabit̃. In ipſo uitiũ eſſe
Vitia. xiiii. quattuordecim modis poſſumus iuẽire: deinde ñ ac
cõmodari ad id qd iſtituit duodecim modis poſ-
niã ñ habetis: & iccirco concedebã: cũ ãt hoc ſume
bas: idigetis aũt pecũiæ illud accipiebã. Vultis aũt
pecũiæ plus habere Ex qbus conceſſionibꝰ ñ con
ficit̃ hoc: Pauperes igit̃ eſtis: cõficeret̃ aũt ſi tibi
prio quoq; hoc cõceſſiſſẽ: q pecuniã maiorẽ uellet
habere: eũ pecuniã ñ habere. Sæpe aũt oblitum pu
tant qd cõceſſeris: & iccirco qd ñ conficit̃ q̃ſi con
ficiat̃ i concluſione iferũt hoc modo. ſi ad illũ hæ
reditas ueniebat: ueriſimile ẽ ab illo hæreditate eẽ
necatũ: deide hoc approbant plurimis uerbis poſt
aſſumũt: ad illũ hæreditas uẽiebat: deide infertur.
Ille igit̃ occidit. Idq; ex his quæ ſumpſerant non
conficit̃. Quare obſeruare diligẽter oportet: & qd
ſumat̃. & quid ex his conficiat̃. Ipſum autẽ genus
argumentationis uitioſum his de cauſis oſtendet̃:
ſi aut in ipſo uitium erit: aut ſi non ad id quod in
ſtituetur: accõmodabitur. Atq; in ipſo uitium erit:
ſi omnino totum falſum erit: ſi cõmune: ſi uulgare:
ſi leue: ſi remotum: ſi mala definitio: ſi controuer-
ſum: ſi perſpicuum: ſi non conceſſum: ſi turpe: ſi of
fenſum: ſi cõtrariũ: ſi cõſtans: ſi aduerſum. Falſum
ẽ: in quo ꝑſpicue mendaciũ ẽ hoc mõ. Non põt eẽ
ſapiẽs q pecuniã negligit: Socrates aũt pecuniã ne
glexit: ñ igit̃ ſapiẽs fuit. Cõmũe eſt qd nihilo ma
gis ab aduerſariis: q̃ a nobis facit: hoc mõ. Iccirco
iudices qa uerã cãm habebã breui ꝑoraui. Vulgare
ẽ: qd in aliã quoq; rẽ ñ ꝓbabilẽ: ſi ñ conceſſum ſit
trãſſerri poſſit: ut hoc mõ. ſi uerã cãm ñ haberet: ſe
uobis iudices ñ cõmiſiſſet. Leue ẽ: qd aut poſt ipſ
dr̃ hoc mõ: ſi in mẽtẽ ueniſſet ñ commiſiſſet. Aut
ꝑſpicue rẽ turpẽ leui tegere uult defenſione Cũ te
ſpectabãt oẽs florẽtiſſimo regno: relíq: nũc deſertũ
ab oibꝰ ſũmo ꝑiculo ſolꝰ aut reſtituã paro. Remo
tũ ẽ: qd ultra q̃ ſatis ẽ: petit̃ huiuſmodi. quod ſi ñ
P. Scipio Corneliã filiã Tyberio Graccho collo-
caſſet: atq; ex ea duos filios Gracchos ꝓcreaſſet:
tãtæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc icõmo
dũ: Scipioni aſcribẽdũ uidetur. Huiuſmodi ẽ illa
quoq; cõqueſtio: Vtinã ne i nemore pelio ſecuribꝰ
cæſa: cecidiſſet ad terrã trabes. Longiꝰ. n. repetita ẽ
q̃ res poſtulabat. Mala diffinitio ẽ: cũ aut cõia de
ſcribit hoc mõ. Seditioſus ẽ is: q malus ẽ: aut inuti
lis ciuis ẽ. Nã hoc nõ magis ſeditioſi q̃ calũniato

ſumus depraehẽdere:quae oĩa Cic. ptim q̃a apta ſunt ſolis propoſitionibus :partim quia obſcuriora ſunt etiam exemplis propoſuit: & explicauit: nos eadẽ pſequi:imo repetere lõgũ ac ſupfluũ ẽ.

ris:q̃ ambitioſi: q̃ alicuius iprobi hominis uitã deſcribit: Aut falſum quiddã dicit hoc pacto. Sapiẽtia eſt pecuniae quaerendae intelligentia: Aut aliq̃d non graue:nec magnum continens: ſic ſtultitia eſt imẽſae gloriae cupiditas. Eſt haec q̃dẽ ſtultitia:ſed ex parte quadã non ex omni genere diffinita. Controuerſũ eſt:i quo ad dubiũ demõſtrãdũ dubia cã affert :hoc modo. Eho tu dii q̃bus ẽ poteſtas motus ſuperũ atq; inferũ pacẽ inter ſe conciliant:conſerũt concordiã. Perſpicuũ ẽ:de quo non ẽ controuerſia:ut ſi q̃s cũ Oreſtẽ accuſet planũ faciat ab eo matrem eẽ occiſam. Non conceſſum eſt:eũ id q̃d agit in controuerſia ẽ:ut ſi q̃s cũ Vlyſſem accuſet i hoc maxime cõmoret. indignũ eſſe ab hoĩe ignauiſſimo uirũ fortiſſimũ Aiacẽ eſſe necatũ. Turpe ẽ q̃d aut eo loco in quo dicet aut homine q̃ dicat:aut eo tpe quo dicit:aut his q̃ audiũt:aut ea re de qua agit indignũ ꝓpter inhoneſtũ uidet. Offenſum ẽ:q̃d eoꝝ q̃ audiũt uoluntatẽ laedit:ut ſi apud eq̃tes romanos cupidius iudicãdi:Scipionis legẽ agrariã laudet. Contrariũ ẽ:q̃d contra ea dicit:q̃ hi q̃ audiunt fecerũt:ut ſi q̃s apud Alexãdrũ macedonẽ dicens contra aliq̃ urbis expugnatorẽ diceret:nihil eſſe crudelius q̃ urbes diruere: cũ ipſe Alexãder thebas diruiſſet. Inconſtans ẽ:q̃d ab eodẽ de eadẽ re diuerſe dicit: ut ſi q̃s cũ dixerit q̃ uirtutẽ hẽat eũ nullius rei ad bene uiuendũ idigere: neget ãt poſtea ſine bona ualitudine poſſe uiuere: Aut ſe amico adeſſe pp beniuolentiã:ſperare tñ aliq̃d cõmodi ad ſe puenturũ. Aduerſum ẽ:q̃d ipſi cauſae aliqua ex pte officit:ut ſi q̃s hoſtiũ uim: & copias & fọlicitatẽ augeat:cũ ad pugnãdũ milites adhortet. Si non ad id q̃d iſtituit accõmodabit aliqua pars argumentationis horũ aliquo in uitio reperiet. Si plura pollicitus pauciora demonſtrabit. Aut ſi cũ totũ debebit oſtendere de parte aliqua loquatur hoc modo. Mulierũ genus auarũ ẽ. Nã Eriphyle auro uiri uitã uendidit. Aut ſi non id q̃d accuſabit defendet. Vt ſi q̃s cũ ambitus accuſabit :manu ſe fortẽ eẽ defendet:ut Amphion apud Euripidẽ. Itẽ apud Pacuuiũ q̃ uituperata muſica ſapientiã laudat. Aut ſi res ex uitio hoĩs uituperabitur:ut ſi q̃s doctrinã ex alicuius docti uitiis repraehẽdat. Aut ſi:qui cũ aliq̃ uolet laudare de felicitate eius:non de uirtute dicat. Aut ſi rẽ cũ re ita cõparabit:ut alterã ſe non putet laudare niſi alterã uituperarit. Aut ſi alterã ita laudet ut alterius non faciat mentionẽ:ut ſi q̃s cũ aliqui deliberet bellũ gerat an non pacem laudet oĩno non illud bellũ inutile eſſe demonſtret. Aut ſi cũ de certa re quaeret de cõi inſtituet oratio. Aut ſi ratio alicuius rei reddet falſa:hoc modo pecuniã habere bonũ eſſe: ꝓpterea q̃ ea maxime uitã beatã efficiat. Aut ſi ifirma ut Plau. Amicũ caſtigare ob meritã noxã imane ẽ facinus:ueꝝ i ętate utile:& conducibile. Nã ego amicũ hodie meũ ñ caſtigabo ꝓ cõmerita noxa. Aut eadẽ hoc mõ. Maximũ malum ẽ auaritia. Multos.n. magnis icõmodis affecit pecũiae cupiditas. Aut parꝫ idonea:hoc mõ. Maximũ bonũ ẽ amicitia:pluriae.n. delectationes ſũt i amicitia.

¶ Quartus modus erat repraehenſionis per quem contra firmam argumentationem aeque firma:aut firmior ponitur. Hoc genus in deliberationibus maxime uerſabitur cum aliquid quod contradicatur aequũ eſſe concedimus:ſed id quod nos defendimus neceſſariũ eſſe demonſtremus. Aut cum id quod illi defendant utile eſſe fateamur: quod nos dicamus honeſtũ eſſe demonſtremus. ¶ Ac de re

¶ Quartus modus erat repraehẽſiõis p quẽ contra firmã aduerſarii argumentationẽ aeque firmae aut firmior ponit:q̃re repraehẽſio ptenuis ẽ:& defectis oĩbus extrẽa neceſſitate ponenda :nam & ſumpta uera eẽ cõcedius & cõcluſionẽ recte habitã fatemur & ipm gẽus argumẽtatiõis uitioſuꝫ nõ eẽ cõcedimus:ſed cõtra firmã aduerſarii argumẽtationẽ.nos q̃m nihil poſſumus repraehẽdere aliã argumẽtationẽ aeq̃ firmã:aut firmiorẽ ꝓferimus. Verum hoc i deliberatiuo genere cauſae uſu

protienit: cū aut utile aliquid aduerſario conceſſi
mus ſed nos: aut utilius: aut honeſtius aliquid de
monſtramus: aut honeſtum aliquid aduerſario cō
cedimus nos honeſtius aliqd aut neceſſarium eē
monſtramus. Verum nunc tranſit ad concluſionē:
ideſt ſextā eandemq; extremā partem totius ora
Digreſſio tionis. Quo loco Hermagoras digreſſionem ſup
ponit: ideſt orationē in qua praeter controuerſiam
cauſae: aut laus noſtra: aut aduerſarii uituperatio
contineaē: aut quae ad aliam rem tranſitū faciat:
non per argumentationē: ſed per amplificationē.
Hanc Tullius non partem orationis uult eē: ſed ī
omnibus orationis partibus ſeruari ac ſubiici poſ
ſe declarat: ut certis locis poſt rem aliquam proba
tam: aut amplificationem aliquam ſubiicias: aut
laudem aut uituperationem. Itaq; nō digreſſionē
ſexto loco: ſed concluſionem Tullius ponit.

De concluſione.

Concluſio ¶ Concluſio eſt exitus & determinatio totius ora
tionis. Concluſio ē inquit finis ac terminus oratio
nis: ſed totius orationis nos epiloges accipiamus.
Huius concluſionis partes ſunt tres: enumeratio:
indignatio: conqueſtio. Ver hoc diſtant ꝙ īdigna
tio & conqueſtio tantum animos mouēt: diuerſo
tamen exitu: nunc uero iracundia contra aduerſa
rios cōmouentur: nūc miſericordia circa nos: Enu
meratio uero: & animos mouet & fidem facit: nā
cum reperit q̄ dicta ſunt fidem: cum uero omnia
coacervat & colligit aīos mouet. Haec enumera
tio nō ſemper uniformiter ea quae dicta ſunt. col
ligere debebit. Ne cū odioſum: tum etiam qđ ma
xime contrariū eſt fieri uideatur ex arte. Itaq; ſu
pradictorū repetitio uitanda eſt. Variatur aūt mo
dis quatuor ſi aut eas res quas ante dixiſti breui
ter perſtringas & colligas: quod quidem factu fa
cile eſt. aut ſi in memoriam audientium reuoces:
quas partes in partitionem propoſueris: & qbus
rationibus unamquāq; partem cōfirmaris: aut ſi
interroges iudices qđ amplius uelint cognoſcere:
cum hoc & hoc docuerimus: cum hoc & hoc pla
num fecerimus: atq; haec nunc per noſtrarū argu
mentationum repetitionem uel cōfirmationē nūc
etiam aduerſariorum argumentationū reprachen
ſionem. Deinde haec ipſa enumerationum genera
non ſemper a noſtra perſona faciēda ſunt: ſed nūc
a noſtra nunc a ſuppoſita: nūc a re. A noſtra perſo
na quēadmodū accipiamus orationē ī prōptu ē
Suppoſitae aūt pſonae accōmodaē oratio ſi dicas
nā ſi legis ſcriptor aſſiſtat: & quaerat a nobis qđ
dubitetis qđ poſſetis dicere cū uobis hoc & hoc
ſit demōſtratū. Rei ēt ſic accōmodaē oratio ſi aut
lex: aut locus: aut urbs: aut monumētū aliqđ acci
piat orationē p enumerationē ſic. Quod ſi leges
loq poſſent: nonne haec apud nos q̄rerent: Quidnā
amplius deſideratis iudices cū uobis hoc & hoc
planū factum ſit. Verū ēt ī his enumeratiōibus: q̄
aut ſuppoſitae pſonae aut rei danē: Ita ut ī nr̄a pſō
na illa oīa enumerationū gña uariāda ſunt: ut nūc
ſingulati ſingula noſtra argumēta pcurranē: nūc
ptitionis pmiſſio ſuis rōnibus exequenda ſit: nūc

prachenſione quidem haec exiſtimauimus eſſe dicē
dā. Deinceps nūc de concluſione dicemus. Herma
goras autem digreſſionē: deinde poſtremam con
cluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille pu
tat oportere quandam inferri orationem a cauſa at
q; a iudicatione ipſa remotam: quae aut ſui laudē:
aut aduerſarii uituperationem contineat: aut ī aliā
cauſam deducat: ex qua conficiat aliquid confir
mationis: aut reprehenſionis non argumentando:
ſed augendo per quandam amplificationem. Hāc
ſi quis partem putat eſſe orationis ſequatur lice
bit. Nam & augendi: & laudandi: & uituperandi:
praecepta a nobis partim data ſunt: partim ſuo lo
co dabuntur. Nobis autem hoc placuit hanc partē
in numero reponi: qa de cauſa digredi niſi per lo
cum cōmunem diſplicet. Quo de generē poſterius
eſt dicendū: laudes aūt & uituperationes nō ſepara
tim placet tractari: ſed ī ipſis argumētationibus eē
implicatas. Nunc de concluſione dicemus.

De concluſione. Titu. XVI.

COncluſio ē exitus & determinatio totius
orationis. Haec habet partes tres: enume
rationem: indignationem: conqueſtiōem.
Enumeratio ē per quam res diſperſae & diffuſae di
ctae unum in locum coguntur: & reminiſcendi cau
ſa unum ſub aſpectum ſubiiciuntur. Hoc ſi ſemper
eodem modo tractabitur perſpicue ab omnibus ar
tificio quodam tractari ītelligetur. Sin uarie: & ſa
tietatem: & hanc ſuſpitionem uitare poterit: Quare
tum oportebit ita facere ut plaeriq; faciunt propter
facilitatem ſingulatim unamquāq; rem attigere &
ita omnes tranſire breuiter argumentationes: tum
aūt id qđ difficilius ē dicere: q̄s ptes expoſueris ī
ptitione de qbus te pollicitus ſis dicturū; & reduce
rē in memoriā quibus rationibus unamquāq; par
tem confirmaris: tum ab his: q̄ audiunt q̄rere qđ ſit
quod ſibi uelle debeant demonſtrari: hoc modo.
Illud docuimus: hoc planum fecimus ita ſimul &
in memoriam redibit auditor: & putabit nihil eſſe
praeterea quod debeat deſiderarē: atq; in his generi
bus: aut ante dictum ē: tum tuas argumentationes
tranſire ſeparatim: tum id quod artificioſius eſt ſ

cũ tuis argumẽtationes contrarias coniungere: &
cum tuas dixeris argumentationes tum contra eas
qđ afferetur quemadmodum dilueris oſtendere.
Ita per breuem comparationẽ auditoris memoria
& de confirmatione & reprehenſione itegrabitur. At
ꝙ hoc aliis actionis quoq; modis uariare oporte/
bit. Nam ex tua perſona tum enumerare poſſis ut
quid & quo quicꝙ loco dixeris admoneas: tum ue
ro perſonã: aut rem aliquã inducer̃: & enumeratio
nem ei totã attribuere: Perſonã hoc modo. Nam ſi
legis ſcriptor exiſtat: & quærat ſic a uobis: quid du
bitetis: quid poſcatis dicendũ uobis: cũ hoc & hoc
ſit uobis demonſtratum. Atꝙ hoc item ut in no/
ſtra perſona licebit alias ſigillatim tranſire omnes
argumentationes: alias ad partitiones ſingula gene
ra referre: alias ab auditore quid deſideret quærer̃
alias hæc facere per comparationem ſuarum & cõ
trariaꝝ argumentationũ. Res autem inducetur: ſi
alicui rei hmõi legi: loco: urbi: munimento attri/
buetur. Oratio per enumeratiõem hoc pacto. Qđ
ſi leges loqui poſſent: nonne apud uos quereren/
tur? Quid amplius iudices deſideratis: cum uobis
hoc & hoc planum factum ſit. In hoc quoꝙ gener̃
omnib⁹ eiſdem modis uti licebit. Cõmune autem
præceptum hoc datur ad enumeratiõem: ut ex una
quaq; argumentatione: quoniam tota iterum dici
non poteſt: id eligatur: qđ erit grauiſſimum: & unũ
quodꝙ q̃ breuiſſime tranſeatur: ut memoria nõ ora
tio renouata uideat̃. Indignatio eſt oratio per quã
conficitur: ut i aliquem hominem magnum odiũ:
aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc gener̃
te illud primum intelligi uolumus: poſſe omnib⁹
ex locis: his quos in confirmationis ꝑceptione po/
ſuimus tractare indignationem. Nam ex his rebus
q̃ perſonis: aut negociis attributæ ſunt: quæuis am/
plificationes naſci poſſunt: ſed tamen ea q̃ ſeparati
de indignatione ꝑcipi poſſunt conſideremus. Pri
mus locus ſumitur ab auctoritate: cũ memoramus
quantæ curæ res ea fuerit diis immortalibus aut eis
quorum auctoritas grauiſſima debeat eſſe: qui lo/
cus ſumitur ex ſortibus: oraculis: uatibus: oſten/
tis: prodigiis: reſponſis: gentibus: hominibus ſa
pientiſſimis: ſenatu: populo: legum ſcriptoribus.

interrogatio ad iudices facienda: nunc & noſtrarũ
& aduerſariorum argumentationum copulanda
collatio. Cõmune autem hoc erit in enumeratio/
ne præceptum ut ex unaquaq; argumentatione
quoniam tota non poteſt recenſeri: unumquodq;
quod ualidum eſt deligatur ut memoria renouet:
non omnis repetatur oratio. Indignatio eſt oratio Indignatio
per quam conficitur: ut in aliquem hominem ma
gnum odium aut in rem grauis offenſio cõcitetur.
Indignatio & conqueſtio tantũmodo motus exci
tant ad iracundiã uel odiũ: idignatio: ad iram ad
miſericordiam conqueſtio. Quæ utraq; hiſdem
locis ſumi poterit quibus argumẽtatio cuncta cõ
ſiſtit: ideſt ex attributis perſonæ: & attributis ne
gocio: ex his enim & fides comparatur & cumu
lus. Verum indignatio propria ueluti accuſatoris
eſt ut iram in reum ſuſcitet miſerationem. Sed cũ
indignatio uel conqueſtio apud perſonas agentiũ
proprietate præualeant: utrũq; tamen ab utroq;
faciendum. Nam & accuſator iram in reum miſe
rationem uero pro ſe ſuſcitare debet: & rurſus de
fenſor miſerationem pro ſe iram uero in accuſato
rem ſuſcitare debebit. Hoc ita faciendum quem
admodum etiam ab utroq; & propriæ argumen
tationes confirmantur: & aduerſariorũ repræhen
duntur. Verum cum indignationi: & conqueſtioni
iam dederit generale atq; cõmune præceptum: ꝙ
ex attributis perſonæ uel negocio ſumi poſſunt.
Dat tamen ſingulis proprios locos: Indignationi,
quindecim: Conqueſtioni ſexdecim: nec nos loco,
rum ipſorum ordo moueat: ꝙ in quoſdam nume
ros ordinantur: nulla etenim etiam ipſo ordine rẽ
rum auxeſis ẽ: nullus gradus ad maius aut ad mi
nus. Sed iccirco locis ipſis numerus datus ẽ: quia
melius retinentur ſæpe præcepta: nullãq; recipiũt
confuſionem ſi ad memoriam numeros collocẽt:
q̃q̃ indignationis primum locum recte ſumpſerit:
ꝙ ex rebus omnibus a numinibus traxit exordiũ.
Sed ut diximus in hoc locorum numero rerum or
dinem nullũ quæramus: ſed ex more manifeſtio
ris præcepti factum eſſe meminerimus: iam ipſi
loci diligẽter iſpicientibus manifeſti ſunt: ideſt res
quæ præcipiuntur facile perſpici poſſunt. Illud ta
men præceptum tenere debemuss: ſiue i indigna
tione: ſiue in cõqueſtione nos locis oĩbus uti non
oportere: ſꝫ his quos cã ſuggerat: neq; his oĩbus
ſed quo ad iudicãtiũ: aĩ moueant̃ qđ ſi ẽt uno ali
quo loco factũ uiderimus orationẽ cõtinuo finire
debemus. Iræ. n. uel lachrymæ dũ incipiũt ac recẽ
tes ſunt plurimũ ualẽt. Cõqueſtio ẽ oratio audito Conqueſtio
rũ miſericordiã captãs. Dixius cõqueſtionis opus
hoc eẽ ut aĩos iudicãtiũ ad miſericordiã moueat.
Huic aut dat ꝓprios locos ſexdecim: in q̃bus ut
diximus nõ erit nobis reꝝ ordo q̃rendus. Sed qui
cũq; loc⁹ ad miſericordiã efficiẽdã ꝓ negocii q̃li
tate ſumẽdus. Hoc ſcire debemus eẽ multos cões
locos & idignatiõi & cõqueſtioni: & recte. Neq;
n. iudex põt nobis præbere miſericordiã: niſi iram
aduerſariorũ conſequat̃: aut iraſci poterit aduerſa
rio niſi i hoc ipſo nobis aĩum ꝓbeat miſericordẽ.

Secũdus locus eſt p quẽ illa res ad quos ptineat cum amplificationibus per ĩdignationẽ
oſtendiť:aut ad oẽs:aut ad maiorem partẽ:quod atrociſſimũ ẽ:aut ad ſuperiores:q̃les ſũt
hi:quorũ ex auctoritate ĩdignatio ſumiť:quod indigniſſimũ ẽ:aut ad pares animo:fortu-
na:corpore:quod iniquiſſimũ eſt:aut ad ĩferiores:quod ſuperbiſſimũ eſt. Tertius locus ẽ:
per quẽ quærimus quidnã ſit euenturũ.ſi idem cæteri faciãt:& ſimul oſtendimus: ſi cõceſ
ſum ſit multos æmulos eiuſdẽ audaciæ futuros ex quo qd mali ſit euenturũ demonſtrabi-
mus. Quartus locus eſt per quẽ demonſtramus multos alacres expectare qd ſtatuant ut ex
eo qđ uni conceſſum ſit ſibi quoq; tali de re qd liceat:ĩtelligere poſſint. Quintus locus ẽ
per quẽ oſtendimus cæteras res pperã conſtitutas:ĩtellecta ueritate cõmutatas corrigi poſ
ſe. Hãc eſſe rẽ q̃ ſi ſemel ſit iudicata neq; alio iudicio cõmutari:neq; ulla ptãte corrigi poſ
ſe. Sextus locus eſt p quẽ conſulto & de ĩduſtria factũ oſtendiť:& illud adiungiť uolũta-
rio maleficio ueniã dari non oportere:ĩprudentiæ concedi nonnunq̃ conuenire. Septimus
locus eſt p quẽ indignamur qđ tetrũ:crudele:nefariũ:tyrãnicũ factũ eſſe dicimus.p uim
manũ opulentã:quæ res ab legibus:ab æquali iure remotiſſima ſit. Octauus locus eſt:per
quẽ demonſtramus non uulgare:neq; factitatũ eẽ:ne ab audaciſſimis qdẽ hoĩbus id male
factũ de quo agiť:atq; id a feris hoĩbus:& a barbaris gentibus:& ĩmanibus beſtiis eſſe re
motũ. Hæc erũt:q̃ in parentes:liberos:coniuges:conſanguineos:ſupplices:crudeliter facta
diceniť:& deiceps ſi qua pferãtur:ĩ maiores natu:ĩ hoſpites:ĩ uicinos:ĩ amicos:in eos qui
bus cũ uitã egeris:ĩ eos apud quos educat⁹ ſis:ĩ eos a qbus eruditus:ĩ miſeros mortuos:ĩ
miſericordia dignos:ĩ hoĩes claros:nobiles:& honore uſos:ĩ eos qui neq; lædere aliũ:neq;
defendere ſe potuerũt:ĩ pueros:ſenes:mulieres:qbus ex oĩbus acriter excitata indignatio:
ſummũ in eũ q uiolarit horũ aliqd odiũ cõmouere poterit. Nonus locus eſt.per quem cũ
aliis quæ conſtãt eſſe peccata:hoc de quo q̃ſtio eſt cõparať:& ita per contentionẽ quanto
atrocius: & ĩdignius ſit id de quo agitur oñditur. Decimus locus ẽ p quẽ oĩa q̃ ĩ negocio
gerendo acta ſunt quæq; poſt negociũ conſecuta ſunt:cũ uniuſcuiuſq; indignatione:& cri
minatione colligimus:& res uerbis q̃ maxime añ oculos eius:apud quẽ dr̃ ponimus:ut id
qđ dignũ ẽ periñde illi uideatur ĩdignũ:acſi ipſe ĩterfuerit:ac pñs uiderit. Vndecimus loc⁹
ẽ:p quẽ oñdimus ab eo factũ a quo minime oportuerit: & a quo ſi alius faceret phiberi cõ
ueniret. Duodecimus locus eſt:per quem ĩdignamur q, nobis hoc primũ acciderit: nec ali
cui unq̃ uſu euenerit. Tertiuſdecimus locus eſt: ſi cũ iniuria contumedia iũcta demonſtrať
per quẽ locũ ĩ ſuperbiã & arrogãtiã odiũ ĩcitať. Quartuſdecimus locus ẽ:per quẽ petim⁹
ab his q̃ audiũt ut ad ſuas res nr̃as iniurias referãt:ſi ad pueros pertiebit. de liberis ſuis cõ
gitent:ſi ad mulieres de uxoribus:ſi ad ſenes de patẽtibus aut pr̃ibus. Quītuſdecimus loc⁹
eſt:per quẽ dicimus inimicis quoq;:& hoſtibus ea q̃ nobis acciderit:ĩdigna uideri ſolere:
& ĩdignatio q dẽhis fere de locis grauiſſime ſumeť. Cõqueſtionis ãt hmõi de rebus partes
petere oportebit. Conqueſtio eſt orõ auditorũ miſericordiã captãs. In hac primũ aĩm au
Conqueſtio ditoris mitem & miſericordem conficere oportet:quo facilius conqueſtione commoueri
poſſit. Id ex his locis cõibus efficere oportebit. per quos uis fortunæ ĩ omnes & hominũ
infirmitates oſtendiť:q̃ ratione habita grauiter & ſententioſe maxime demittitur animus
hoĩm:& ad miſericordiã comparať:cũ in alieno malo ſuã infirmitatem conſiderabit. De
Loci miſericordiæ inde primus locus eſt miſericordiæ:per quem prius qbus ĩ bonis fuerit:& per quem nũc q
bus ĩ malis ſint oſtendiť. Secũdus:q ĩ tp̃a diſtribuiť per quem qbus in malis fuerit: & ſint
& futuri ſint:demonſtratur. Tertius:per quem unũquodq; deploratur incõmodum:ut in

morte filii pueritiæ delectatio:amor:ſpes:ſolatiũ:educatio:& ſi qua ſimili i gener:quolibet de icommodo ꝑ conqueſtionẽ dici poterũt.Quartus ẽ.per quẽ res turpes & hũiles:& illiberales ꝓferunt & idignę ætate:genere:fortuna:priſtino honore:bñficiis:q̃s paſſi perpeſſuri ue ſint.Quintus ẽ:per quẽ oĩa añ oculos ſingulatim incõmoda ponent:ut uideat is q audiet uidere:& re quoq; ipa q̃ſi adſit non uerbis ſolũ ad miſericordiã ducatur.Sextus: per quẽ ꝓter ſpẽ in miſeriis demonſtratur eẽ ut cũ aliqd expectaret:non modo id non adeptũ eẽ ſed in miſerias ſũmas incidiſſe.Septimus:per quẽ ad ipſos q audiũt ſimilẽ caſum conuertimus & petimus:ut de ſuis liberis:aut parẽtibus:aut aliquo:q illis carus debeat eẽ nos cũ uideãt recordẽtur.Octauus:per quẽ aliqd dr̃ eſſe factũ qđ non oportuerit:aut non factũ qđ oportuerit:hoc modo:non affui:non uidi:non poſtremã eius uocẽ audiui:non extremũ eius ſpiritũ excepi.Itẽ in manibus inimicoꝝ mortuus ẽ:hoſtili in terra turpiter iacuit:iſepultus a feris diu uexatus:cõi quoq; honore i morte caruit.Nonus: per quẽ oro ad mutas:& exptes res animi refert ut ſi ad equũ:domũ:ueſtẽ:ſermonẽ alicuius accõmodes:q bus aĩus eoꝝ q audiũt:& aliquẽ dilexerũt uehemẽter cõmouet.Decimus:ꝑ quẽ inopia infirmitas:ſolitudo demonſtrat.Vndecimus:ꝑ quẽ liberoꝝ aut parẽtũ:aut ſui corporis ſepeliendi:aut alicuius rei eiuſmodi cõmẽdatio fit.Duodecimus:ꝑ quẽ diſiũctio deplorat ab aliquo:cũ deducaris ab eo q cũ libẽtiſſime uixeris:ut a parẽte:ut a filio:ut a frẽ:ut a familiari.Tertiuſdecimus:ꝑ quẽ cũ idignatione cõquerimur:q n̄ ab his a qbus conueniat male tractemur:ꝓpinqs amicis q̃bus bñfecerimus,quos adiutores fore putaremus:aut a qbus i dignũ ẽ ut a ſeruis:libertis:cliẽtibus:ſupplicibus.Quartuſdecimus:q ꝑ obſecrationẽ ſumitur:i quo ornat modo illi q audiũt humili & ſupplici orõne:ut miſereant.Quĩtuſdecim9 per quẽ non nr̃as:ſed eoꝝ q nobis cari debent eſſe fortunas conqueri nos demõſtramus. Sextuſdecimus eſt:ꝑ quẽ aĩum nr̃m i alios miſericordẽ eſſe oſtẽdimus:& tñ amplũ & excelſum & icommodoꝝ patientẽ eſſe & futuꝝ ſi quid acciderit demonſtramus:nã ſæpe uirtus & magnificẽtia in q̃ grauitas & auctoritas ẽ:plus ꝓficit ad miſericordiã cõmouendã q̃ humilitas:& obſecratio.Cõmotis ãt animis diutius i conqueſtione morari n̄ oportebit. Quẽadmodũ.n.dixit rhetor appollonius lachryma nihil citius areſcit.Sed qm̃ ſatis uidemur de oĩbus ptibus orõnis dixiſſe:& huius uoluminis magnitudo lõgius ꝓceſſit q̃ ſequũtur deicepſ i ſecũdo libro dicemus. Nota

¶Finit liber Rhetoricæ ueteris.I.

¶Eiuſdem.M.Tullii Ciceronis Rhetoricæ ueteris in Lib.II.Præfatio.

CRotoniatæ quondam cum florerent omnibus copiis & in Italia cum in primis beati numerarentur:templum Iunonis quod religioſiſſime colebant egregiis picturis locupletare uoluerũt. Ita q; Neracleotem Zeuſin qui tum longe cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur magno præcio adhibuerunt conductum. Is & cæteras complures tabulas pinxit: quarum nonnulla pars uſque noſtram ad memoriam propter Fani religionem remanſit & ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret: Helenæ

CRotoniatæ quondam cum florerẽt omnibus copiis:& in Italia cum in primis beati numerarent templum iunonis:quod religioſiſſime colebant egregiis picturis locupletare uoluerũt.Omnis præfatio quaſi ſimilitudo eſt ante id qđ dicturi ſumus.Ita i cauſemp ſimilitudo captanda eſt q̃q̃ ſæpe ad hoc deducit ut ſimilitudo tollatur:unde ſiue futura ſimilitudo eſt:ſiue non i eo ad quod præfatio præparat aĩaduertẽdũ ſemper eſt iterum etiam tota ſimilitudo præfatiõis paretur an in partibus:an in parte: frequenter enim cuncta cõueniunt:frequẽter diuerſa i præfatiõe poſitis cũ ea re ad quam præfatio ducit quædã i ꝑfatione ſimilitudo cõfert:hic aſq đ ducit ꝑfatio illud ẽ ex multis artium ſcriptoribus electa multa & ad unã quam ſcripſit artem quo pulchrior redderet ꝓcepta ex multis multa collecta:huic igit rei ꝑfatio ſimillima ẽ:Zeuſin pictorẽ nobilem Hele Præfatio qd ſit

næ ſimulacrũ pinxiſſe: ſed cum cõductis & i unũ uocatis quinq; uirginibus quicquid eſſet pulcherrimum delegiſſet: hoc ut perſpici licet in ſumma conuenit: qa hic & ille multa de multis. Verũ præfert Tullius opus ſuũ q magis multa ipſe (ſiquidem præteriti temporis ſcriptores & pſentis in iudicio) habuit: & non unius ciuitatis nec unius linguæ. Quippe cum & græcos: & latinos. At uero Zeuſis ex una ciuitate: & ipſius tpis eligendi habuit facultatẽ. Crotoniatæ quondam cũ florerẽt ſi partibus cõductis tota conueniũt pulchra ſemper & pcipua præfatio eſſe dicet. Crotoniatæ romani ſunt: cum florerent omnibus copiis romanis cõuenit. Item cõuenit: & i Italia cũ in primis beati numerarent. Iunonis uero templum qđ locupletare egregiis picturis uoluerunt ſic & eloquentiæ uel facundiæ templum Zeuſis & Tullius: cũ multa dicendi genera ſint: ut iter picturas multas Helena: ita inter cæteras dictiones eminet: ſemp oratoria: & ut Zeuſis in pingẽdis fœmineis uultibus ſummus: ita i orationibus Tullius: pinxit Zeuſis muta quæ uſq; ad noſtram memoriam manent: ſæcula poſteriora tenẽt quicquid pinxit oratio tulliana Zeuſis Helenæ ſe ſimulacrum pingere uelle dixit: non enim Helenam: ſed ſimulacrum fuerat traditurus: ita Tullius ſcribendo artes: non orationes: non ipſam eloquẽtiam: ſed ſimulacrum eloquentiæ fuerat traditurus Hoc cõuenit: & illa ſententia: q ex animali exemplum mutum in ſimulacrum ueritas transferebatur: Mutum enim ſimulacrum eloquentiæ ars eius ipſa autem eloquentia quaſi animal: ita per partes poterit rei ad quam confertur præfatio conuenire: relicto eo quod poſtea præponitur: q cum Tullius ex omnibus multa quæſierit & omni tempore comparauit. ¶ Ac ſi par in nobis finito prefationis uno genere: ſimilitudinis ſcilicet nunc prælationem: quæ etiam ipſa in præfatione facienda eſt: incipit dicere exemplorum eligendi poteſtas: ideo hoc opus eſſe poſſe melius principe illo: atq; inuentore Tiſia. Co
Crotoniatæ
Oratores primi rax: & Tiſia artes primi oratorias apud græcos ſcripſiſſe dicuntur: ſicut & ipſe cuius inſtituta ſequebantur fecerat: gloria Xenocratis philoſophiæ motus Ariſtoteles philoſophiam exercuit. Gloria Iſocratis motus rhetoricæ præcepta conſcripſit. Artis ſibi curã aſſumebat: Voluit eni Ariſtoteles propter Iſocratem: cum philoſophus eẽt etiam præcepta dicendi tradere: Alterum cõmune hominum infirmitati: Alterum ſingulari: non intelligere hominum poteſt eſſe: & eſt uitium commune. Singulare uitium eſt: ut cum non intelligat in eo quaſi intelligat perſeueraret.

ſe pingere uelle ſimulacrũ dixit. Quod Crotoniatæ qui cum i corpore muliebri pingẽdo plurimum aliis pſtare ſæpe accepiſſent: libẽter audiuerũt. Putauerũt enim ſi quo i genere plurimum poſſet i co magnopere elaboraſſet egregium ſibi opus i Fano illo relictur ũ: neq; tamen eos illa opinio fefellit. Nam Zeuſis ilico quæſiuit ab his quaſnam uirgines formoſas haberẽt: illi autem ſtatim hominum deduxerũt i palæſtram: atq; ei pueros oſtenderunt multos magna præditos dignitate. Etenim quodã tempore Crotoniatæ multũ omnibus corporis uiribus & dignitatibus anteſteterunt: atq; honeſtiſſimas: egymnico certamine uictorias domũ cũ laude maxima rettulerunt. Cum puerorũ igit formas & corpora magno hic ope miraret: horum inquiũt illi ſorores ſunt apud nos uirgines. Quare qua ſint illæ dignitate potes ex his ſuſpicari. Præbete igit mihi iqt quæſo ex iſtis uirginibus: formoſiſſimas: dum pingo id quod pollicitus ſum uobis: ut mutũ i ſimulacrum ex animali exemplo ueritas tráſſeratur. Tũc crotoniatæ publico de conſilio uirgines locum i unum conduxerunt & pictori quas uellet eligẽdi poteſtatem dederũt. Illæ autem quinq; uirgines delegit quarum nomĩa multi poetæ memoriæ tradiderũt quod eius eſſent iudicio pbate qui pulchritudinis habere ueriſſimum iudiciũ debuiſſet. Neq; enim putauit omnia q quæreret ad uenuſtatem uno i corpe ſe reperire poſſe: Ideo q nihil ſimplici i genere omni ex parte perfectũ natura expoliuit. Itaq tanq cæteris nõ ſit habitura quod largiatur: ſi uni cuncta cõceſſerit: aliud alii cõmodi aliquo adiũcto icõmodo numerat. Quod quoniam nobis uolũtatis accidit ut artem dicẽdi perſcriberemus: nõ unum aliquod ppoſuimus exemplũ cuius omnes partes quocũq; eſſent i genere: ſiue i iudiciali ſiue i demonſtratiuo: ſiue i deliberatiuo exprimẽdæ nobis neceſſario uiderentur. Sed omnibus unum i locum coactis ſcriptoribus quod quiſq; commodiſſime pręcipere uidebat excerpſimus: & ex uariis ingeniis excellẽtiſſima quæq; libauimus. Ex his enim q nomie & memoria digni ſunt nec nihil optime nec oĩa pclariſſime nobis dicer uidebit. Quapropter ſtultitia uiſa ẽ: aut a bñ iuẽtis alicuius recedere: ſi quo i uitio eius offenderemur: aut ad uitia quoq; eius: accedere: cuius aliquo bñ pcepto ducemur. Quod ſi i cæteris quoq; ſtudiis a multis eligere hoies cõmodiſſimũ quodq; q ſeſe

uni alicui certo mallēt addicere:minus in arrogātiam offenderēt:& nō tātopere ī uitiis p
ſeuerarent:& aliquāto leuius ex inſcitia laborarent. At ſi par ī nobis huius artis:atq; ī illo
picturæ ſcientia fuiſſet:fortaſſe hoc magis ī ſuo genere opus noſtrum: q̄ ille ī ſua pictura
nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis q̄ illi fuit exemplorum eligēdi poteſtas. Ille
una ex urbe & ex eo numero uirginum quæ tum erāt eligere potuit: Nobis omnium quęcū
q; fuerūt ab ultimo pricipio huius præceptionis uſq; ad hoc tempus expoſitis copiis quod
cūq; placeret eligendi poteſtas fuit. Ac ueteres quidem ſcriptores huius artis uſq; ab prici
pe illo:atq; iuentore Tiſia repetitos unum ī locum conduxit Ariſtoteles & nominatim cu Ariſtoteles
iuſq; præcepta magna conquiſita cura perſpicue conſcripſit:atq; enodate & diligēter expo
ſuit. Ac tātum iuentoribus ipſis ſuauitate & breuitate dicendi præſtitit ut nemo illorū prę
cepta ex ipſorum libris cognoſcat:ſed omnes qui quod illi præcipiāt uelint intelligere ad
hūc quaſi ad quēdam multo cōmodiorem explicatorem reuertanť. Atq; hic qdem & ipſe
ſeſeipſum nobis & eos qui ante ſe fuerāt ī medio poſuit: ut & cæteros & ſeipſum per ſe co
gnoſceremus. Ab hoc autem qui ꝑfecti ſunt q̄q̄ ī maximis philoſophiæ ꝑtibus operæ plu
rimum cōſumpſerūt:ſicut & ipe:cuius īſtituta ſequebanť:fecerat: tamē ꝑmulta nobis præ
cepta dicendi reliquerūt:atq; alii quoq;:alio ex fonte præceptores emanauerūt: qui item
ꝑmultum ad dicēdum ſi quid ars ꝑficit opitulati ſunt. Nam fuit tempore eodem quo Ari Iſocrates
ſtoteles magnus & nobilis rhetor Iſocrates:cuius ipſius quam conſtet eſſe artem non iue-
nimus. Diſcipulorum autem atq; eorum qui ꝓtinus ab hac ſunt diſciplina ꝑfecti: multa
de arte præcepta reperimus. Ex his duab⁹ diuerſis ſecuti familiis quarum altera cum uer
ſateť in philoſophia nōnullam rhetoricæ quoq; artis ſibi curam aſſumebat:altera uero om
ni ī dicēdi erat ſtudio & p̄ceptione occupata:unum quoddam eſt conflatum genus a po
ſterioribus:qui ab utriſq; ea quæ cōmode dici uidebanť ī ſuas artes contulerūt: Quos ip
ſos ſimul atq; ſupiores nos nobis omnes quo ad facultes tulit propoſuimus. Et ex noſtro
quoq; non nihil ī cōmune contulimus. Quod ſi ea:quæ ī his libris exponunť tātopere eli-
genda fuerūt quāto ſtudio electa ſunt:ꝑfecto neq; nos:neq; alios ī duſtriæ noſtræ pœnite-
bit. Sin autem temere aliquid alicui præteriſſe:aut non ſatis elegāter ſecuti uidebimur: do
cti ab aliquo facile & libenter ſniam cōmutamus. Non enim parum cognoſcere:ſed ī pa- Nota.
rum cognito ſtulte & diu perſeueraſſe:turpe eſt. ꝓpterea q; alterum communi hominum in
firmitati alterum ſingulari uniuſcuiuſq; uitio attributum eſt. Quare nos quidem ſine affir
matione ſimul quærentes dubitāter:unum quodq; dicemus: Ne dum hoc paruulum ſequi-
mur:ut ſatis hoc commode ꝑſcripſiſſe uideamur:illud amittamus:quod maximum eſt: ut
ne cui rei temere:atq; arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos:& ī hoc tempore:
& ī omni uita ſtudioſe:quo ad facultas feret:conſequemur. Nunc autem: ne longius ora-
tio ꝓgreſſa uideať: de reliquis:quæ p̄cipiēda uidenť eſſe dicemus.

Sequitur.

¶ Breuis corū quæ ī primo libro dicta ſunt repeti
tio & dicendorum expoſitio. Titulus. I.

IGiť primus liber expoſito genere huius
artis:& officio:& fine: & materia: & ꝑti
bus genera cōtrouerſiaꝝ & iuētiones &
iudicationes contiebat. Deīde ꝑtes orōnis & ī eas
oēs oīa p̄cepta. Quaŕ cū ī eo cæteris reb⁹ diſtīcti⁹

¶ Breuis eorum que in primo libro di
cta ſunt repetitio.

IGitur primus liber expoſito genere hu-
ius artis & officio &c. Dedit enim præ-
ceptum quomodo in omni cauſarum ge
nere argumentandum ſit. Ergo nunc ad ſpecies
applicata argumentatione dicturum ſe pollicetur
ita tamen ut non de expolitione argumentatio-
nis quæ in primo pleniſſime tractata eſt:ſed de ar

gumentis loquatur in unoquoq; genere cauſarū:
(ideſt in cōiect.tra ſine qualitate trāſlatione: & cæ
teris hic incidentibus : & potuit quidem hoc eſſe
contentus ut ſpecialiter de conſtitutionibus dicē/
ret in quocunq; genere cauſarum quæ eſſent con
firmandi præcepta: quæ reprahendendi. Verum
quoniam ipſa quoq; genera cauſarum propter
ſuos fines diuerſos diuerſa præcepta deſiderāt cū
iudicialis habeat equitatem:demonſtratio hone/
ſtatem: deliberatio honeſtatem & utilitatem: con
firmandi & reprehendendi præcepta quæ ſunt in
conſtitutiones ſingulas diuiſit in iudiciali genere
cauſarum in poſtrema libri parte de deliberatione
& demonſtratione propter fines proprios aliquot
tractaturus: Expoſito genere huius artis. Quod
eloquentia magna & ampla pars eſt ciuilis cuiuſ
dam quæſtionis: Et officio. Officium eius artis ē
dicere appoſite ad perſuadendum: Et fine. Finis p
ſuadere dictione. Materia q. Non autem
omnia ut uoluit Gorgias Leontinus aut etiam
ut uoluit Hermagoras. Et partibus quæ
ſunt inuentio:diſpoſitio:elocutio:memoria:pnun
ciatio. Genera controuerſiarum: ideſt genera cau
ſarum iudiciale: deliberatiuum demonſtratiuum:
Et inuentiones, nam de quinq; partibus oratio/
nis ſolam inuentionem tractat: deinde partes ora
tionis exordium:narrationem : reprahenſionem:
concluſionem : Et quo pacto tractari conueniret
argumentationes:ſyllogiſmum: & inductionem.
Hic tantum ipſa iuenta in unamquāq; rem expo
nentur ſimpliciter ſine ulla exornatione:ideſt expo
nam argumenta ipſa non expolitionem aut ſentē
tiæ dictionem. Conſtitutiones omnes in iudiciali
genere cauſarum tractabuntur.

dictum ſit:diſperſe autem de cōfirmatione:& re/
prahēſione:nūc certos cōfirmādi:& reprahenden
di ī ſingula cauſarum genera locos tradendos ar
bitramur. Et quia quo pacto tractari cōueniret:ar
gumētationes in primo libro nō indiligēter expo
ſitum eſt:hic tātum ipſa inuēta ī unamquāq; rem
exponētur ſimpliciter ſine ulla exornatione: ut ex
hoc inuēta ipſa ex ſuperiore autem expolitio iuen
torum petatur. Quare hæc quæ nūc præcipientur
ad cōfirmationem omnis reprahēſionis partes re
ferre oportebit. Omnis demonſtratiua:& delibera
tiua:& iudicialis cauſa:neceſſe eſt ī aliquo eorum
quæ ante expoſita ſunt conſtitutionis genere uno
pluribus ue uerſetur. Hoc q̄q̄ ita eſt tamē cum cō/
muniter quædam de omnibus præcipi poſſint:ſepa
ratim quoq; aliæ ſunt cuiuſq; generis diuerſæ præ
ceptiones. Aliud enim laus aut uituperatio. Ali/
ud ſententiæ dictio: Aliud accuſatio aut recuſatio
cōficere debet. In iudiciis quid æquum ſit quæri/
tur:in demonſtrationibus quid honeſtum:in deli/
berationibus:(ut nos arbitramur:) quid honeſtū
ſit:& quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem
ī ſuadēdo:& ī diſſuādēdo exponi oportere arbitra
ti ſunt. Quorum igitur generum fines:& exitus di
uerſi ſunt:eorum præcepta eadem eſſe nō poſſunt.
Neq; nūc hæc dicimus non eaſdem incidere cōſti
tutiones:uerum tamen oratio quædam ex ipſo fine & genere cauſæ naſcitur quæ ptineat
ad alicuius uitæ demonſtrationem:aut ad ſententiæ dictionem. Quare nūc in exponēdis
controuerſiis in iudiciali genere cauſarum & pceptorum uerſabimur. Ex quo plæraq; in
cætera quoq; cauſarum genera ſimili implicata controuerſia nulla cum difficultate trāſſe
rentur:poſt autem ſeparatim de reliquis dicemus.

¶De coniecturali cōſtitutione.

¶Nunc ad coniecturalem conſtitutionē profici
ſcamur:cuius exemplum ſit hoc expoſitū. Secun
dus liber confirmationem & reprahenſionē ipſis
conſtitutionibus applicabit cūm primus liber ge
neraliter omnem materiam omnibus dederit: Ac
primo de coniectura proponit exemplum nō ipm
exemplum tractaturus: quoniam in exemplo nō
omnia ineſſe poſſunt quæ cadunt in cōiecturam.
Omnia enim exempla quæ in coniectura ueniūt
uel uenire poſſunt præcipienda fuerant. In argu/
mentis ergo de coniectura erit præceptio:quia ex
inde in thema quodlibet coniecturale quod neceſ
ſarium fuerit facile poterit deuocari:hoc aūt fieri
a Tullio intelligamus etiam in omnibus conſtitu
tionibus ut exemplum cuiuſlibet cōſtitutiōis det:

¶De coniecturali conſtitutione. Ti.II.

NVnc ad coniecturalem conſtitutionem
proficiſcemur:cuius exemplum ſit hoc
expoſitum. In itinere quidam profici/
ſcentem ad mercatum quendam:& ſecum aliquan
tum nūmorum ferentem eſt comitatus: cum hoc
ut fere fit:in uia ſermonem contulit:ex quo factū
eſt ut illud iter familiarius facere uellent. Quare
cum ī quandā tabernam diuertiſſent:ſimul cœna
re & in eodem loco ſomnum capere uoluerūt. Cœ
nati diſcubuerūt ibidem. caupo autē (nam ita di
citur poſt inuentum:cum in alio maleficio depræ

henſus eēt):tum illum alterum uidelicet q nūmos haberet:animaduertiſſet:noctu poſtq̄ illos arctius iam(ut fit)ex laſſitudine dormir̄ ſenſit:acceſſit & alterius eorum qui ſine nūmis erat gladium prope appoſitum e uagina eduxit: illum alterū occidit: nūmos abſtulit: gladiū cruentum in uaginā recondidit: ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille autem cuius gladio occiſio erat facta multo ante lucē ſurrexit:comitem ſuū iclamauit ſemel & ſæpius: illum ſomno ipeditum non reſpondere exiſtimauit:ipſe gladium & cætera quæ ſecū attulerat ſuſtulit:ſolus ꝓfectus eſt. Caupo. non multo poſt clamat homīnem eſſe occiſum: & cum quibuſdā diuerſoribus illū qui ante exierat conſequitur: in itinere hoīem comprehendit:gladiū eius e uagina educit:reperit cruentum:homo ī urbem ab illo deducitur ac reus fit. In hac intentio eſt criminis:occidiſti. depulſio: non occidi: Ex quibus conſtitutio eſt: id eſt quæſtio quæ eſt eadem in cōiecturali quę iudicatio:occiderit ne? Nunc exponemus locos quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit cōtrouerſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitionem:& in cæterorū oportebit attēdere nos omnes in oēm cauſam conuenire. Nam ut omne nomen: ex aliquibus nō ex omnibus litteris ſcribitur: ſic oēm in cauſam non omnis argumentorum copia: ſed eorum neceſſario pars aliqua conuenit. Omnis igitur ex cauſa: ex perſona: ex facto ipſo coniectura capienda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem & in ratiocinationem. Impulſio eſt quæ ſine cognitione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur ut amor: iracūdia: ægritudo: uiolentia: & omnino omnia in quibus animus ita uidetur affectus fuiſſe: ut perſpicere cum conſilio & cura non potuerit & id quod fecit impetu quodam animi potius q̄ cogitatione fecerit. Ratiocinatio autē eſt diligens & conſiderata faciendi aliquid: aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur interfuiſſe: tum cum aliquid faciendi certa de cauſa uitaſſe: aut ſecutus eſſe animus uidetur: ut ſi amicitiæ cā quid factum dicitur ſi inimici ulciſcēdi: ſi metus: ſi gloriæ: ſi pecūiæ: ſi deniq; ut omnia generatim amplectamur alicuius retinendi; augen/

non tamen ipſum tractat exemplū. Propoſito ita q; exemplo coniecturali ſecundum præcepta primi libri docet quæ ſit intentio: quæ depulſio ex quibus duobus quæ ſit conſtitutio: deinde admonet ꝙ in coniectura que non conceditur eadem quæ quæſtio eſt ſit ipſa iudicatio. Occiderit ne? in coniectura enim factum non conceditur: unde nō poteſt ex deductiōe rationis & refutatiōe naſci poſt quæſtionem primam: alia quæſtio quæ dicitur iudicatio. Subiungit poſt admonitiōem dare ſe præcepta huic conſtitutioni & argumenterum locos omnes coniecturæ conuenientes: ex quibus i quālibet cōiecturā q neceſſarii fuerunt deuocabunt. Sunt igit̄ cōiecturæ loci hi pricipales. A cā: a pſona: a facto. A cā ē quāobrē fiat aliqd: & quæ parit uolūtatem: de cauſa enim loquitur hominis nō rei qua cauſa uolumus probare ꝙ uoluit facere is cui intenditur factum. Perſona autem omnis ille eſt qui feciſſe dicitur: hoc eſt illa ex omni uita per attributa perſonis ſumpta approbatio ad id quod intenditur factum. At uero a facto probationes habebunt omnia quæ probant factum illud unde iudicium eſt: nam factum tria ſignificat. Eſt factum illud quod intenditur: & ipſum illud quod dicitur occidiſti. Eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum ad factum illud: unde iudicium eſt: ut tranſiſti clamaſti: quibus probatur occidiſti: hoc ergo ultimum ē quod dixit a facto quod ipſum perſpicietur in tribus illis; ante negocium: in negocio: poſt negocium ſimul cum ſententiis per quæ ſe explicant facta loco: tempore: modo: occaſione: facultate. Ergo hæc tria que coniecturæ ſuggerunt argumenta: ſunt cauſa: perſona: factū. Cauſa ipſa diuiditur in duo: in impulſionem & ratiocinationem: impulſio motū habet repentinum non uolūtariū: ut amor: uiolentia: & oino omnia huiuſmodi: quæ ueniam merent̄: ſi confiteatur ad ipſum qđ feciſſe arguit̄: nam ſi negat argumenta ſunt a cauſa ut ſic. Feciſti qa uiolentus fuiſti: feciſti qa amore feciſti: feciſti qa iracūdus es: quibus cauſis ꝓbantur facere potuiſſe quod negat. Ratiociuatio autem cauſa eſt etiam ipſa uoluntatis; hæc ratio faciendi fuiſſe oſtendit uoluntatem aut non faciendi: quæ ſumitur ex ratiociocinatione uel boni uel mali: ſiue iam preteriti boni ſiue futuri: pariter mali uel preteriti uel futuri quod nos diximus malum uel bonum ideſt ut gloriæ cauſa: aut amicitiarum uel inimicitiarum ulciſcendarum & metus & pecuniæ: his igitur commodis uel incōmodis hos gradus dat primos cōmodi retinendi utiq; quod habet & augendi: deinde adipiſcēdi id utiq; eſt quod non habebat: contra incommodi reiiciendi pariter deuitandi utiq; quod futurum erat: ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent commodis incōmoda: illic retinendi: hic reiiciendi: illic augendi: hic minuendi: illic adipiſcēdi: hic deuitandi; quibus etiam illa accident: ut aliquid cōmodi ſumamus uel ut maius cōmodū conſequamur: uel ut maius incōmodum uitemus: aut rurſum ut commodum aliquod prætereamus

[Loci coniecturæ]

[Factum]

[Impulſio]

[Ratiociatio]

ut maius incõmodum adſpiſcamur uel ut maius
incõmodum deuitemus : nam & ſuſcipi incom-
modum paruum poteſt ut maius aliquod commo
dum conſequamur : uel ut icõmodum maius ui-
tetur : & rurſum commodum contemni poſt : ut
Leno contentus fuit ſine lucro meretricem dare:
ne ab æchino uerberaretur & uelut in uerrinis ac
cipi poteſt malo non habere q̃ rogare. Rurſus cõ
tempto cõmodo ſuſcipi maius cõmodum poteſt:
ut terentianum illud in ſuaſione: pecuniam in lo-
co negligere maximum interdum ẽ lucrum. Quæ
ſtio uero eadem coniecturalis eſt que & iudica-
tio quia ratio deeſt. Non enim factum in confeſ
ſione eſt: ideo eadẽ erit iudicatio quæ quæſtio: &
in horum locorũ quæ coniecturalia ſunt & in cæ
terorum .i. cæterarum conſtitutionũ cõuenire .i. lo
cos. Omnis igitur ex cauſa: ex perſona : ex facto,
ipſa coniectura capienda eſt. Omnis hic locus a
cauſa: ſiue impulſionis : ſiue ratiocinationis con-
iecturæ maximum eſt fundamentum: non q̃ cuꝫ
cauſa ſit continuo : & facinus comprobetur : ſed
quoniam facinus nullum eſt quod non ante cau-
ſa præceſſerit. Supponit deinde locos quibus ac-
cuſator utitur cum aſſerit impulſione aliquid eſſe
factum . Ex quibus primus amplificatio eius rei
quæ impulſionem pariat ; deinde approbatio: q̃d

Loci impul ſionis

ex ea fiat per exempla ut amore ſe interfecit. Ter
tio loco comparationem facimus & declarata im
pulſione: euentũ eius cauſæ fuiſſe concludimus.
His tribus locis accuſator utitur in impulſiũe. In

Loci ratioci nationis

ratiocinatione uero hi ſunt quos nunc dicam de-
monſtratione: quid petierit: quid fugerit. Augmen
ti q̃ta res ſit: quam appetierit aut fugerit . Præter
hæc duo: unum etiam illud accuſator conſidera
re debebit ne forte iſta: quæ ſecutus ſit : aut fuge
rit in opinione tantum habuerit reus neqꝫ conſe-
cutus ſit cõmoditatem neqꝫ ullũ malum fugerit.
Sed dicendum eſt ei ita fuiſſe uiſum: qui arguitur:

Opinio fal lit

& ſit ſua opinione deceptus. Opinio autem dupli
citer decipit modo dum rem aliam: putat quæ eſt
eadem res: modo dum aliter euẽit q̃ putauit: Res
fallit ſi malam credit cum bona ſit: uel contra: uel
neutrũ: uel utrunqꝫ. Ergo cum hoc intelligi poſ-
ſit q̃ opinio fallit homines: tum in re. tum in euẽ
tu Cum in re reus uti acceperit forte defenſiõe nõ
ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam uita: aut fratris:
aut amici: Accuſator debet uerum argumentũ cõ
cedere: eſt enim credibile: ſed confirmare debebit:
hoc ei qui arguitur non ita uiſum fuiſſe. Et hoc
approbare ex attributis perſonæ nõ illam habuiſ
ſe opinionem: ſed illam potius habuiſſe : quod ta
lis eſt ideſt perſonæ eſt. Sic argumentabitur accu
ſator de eo cuius opinio falſa eſt in re. Cum autẽ
euentus fallit quod accidit exempli modo: cũ ali-

Euentus er ror

quis miſſo telo alterum interfecerit : ut in ſcholæ
controuerſiis. Vt uero in cauſis forẽſibus cum q̃s
eum dicatur necaſſe cuius hæres non ſit : ſed ta-
men ſperarit ſe hæredem fore : accuſatoris locus
eſt : cogitationem ſpectari debere non euentum.
Et hæc de ratiocinatione . In cauſa autem omni:

di adipiſcendiue commodi: aut contra reiiciendi:
diminuendi: deuitandiue: incommodi cauſa. Nam
in horum genus alterutrũ : illa quoqꝫ incident : in
quibus aut incommodum aliquod maioris uitan
di incommodi cauſa ſuſcipitur : aut commodum
aliquod maioris adipiſcendi cõmodi præteritur.
Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius
conſtitutionis. Nam nihil factum eſſe cuiq̃ proba
tur : niſi aliquid quare factum ſit oſtenditur . Er
go accuſator cum aliquid impulſione factum eſſe
dicit: illum impetum & quandam commotionem
animi affectionemqꝫ uerbis & ſententiis amplifi
care debebit: & oſtendere q̃ta uis amoris ſit: quan
ta animi perturbatio ex iracundia ſiat: aut ex ali-
qua cauſa quarum impulſu aliquem id feciſſe di
cet. Hoc exemplorũ commemoratione qui ſimili
impulſione aliquid commiſerunt : & ſimilitudinũ
collatione: & ipſius animi affectionis explicatione
curandum eſt: ut mirum non uideatur: ſi quod ad
facinus tali perturbatione cõmotus animus acceſ
ſerit. Cum autem non impulſione : uerum ratioci
natione aliquem cõmiſiſſe quid dicet: quid com-
modi ſit ſecutus: aut quid incommodi fugerit de-
monſtrabit: & id augebit q̃ maxĩe poterit: uti (quo
ad fieri poſſit) idonea q̃ maxime cauſa ad peccan
dum hortata uideatur. Si gloriæ cauſa: quantam ſe
gloriam conſecuturũ exiſtimarit. Itẽ ſi dominatio
nis: ſi pecuniæ: ſi amicitiæ: ſi inimicitiarũ : & oĩno
quicq̃d erit: q̃d cauſæ fuiſſe dicet ſũme augeri de-
bebit. Et hoc cũ magnopere cõſiderare oportebit:
nõ quid in ueritate modo: uerum etiã uehementius
quid in opinione eius: quẽ arguet fuerit. Nihil enĩ
refert: non fuiſſe: aut non eſſe aliquid cõmodi aut
incõmodi: ſi oſtendi poteſt ei uiſum fore: qui ar-
guatur. Nam opinio dupliciter fallit homĩes: cum
aut res: alio modo eſt: q̃ putatur : aut non is euen-
tus eſt: quem arbitrati ſunt. Res alio modo ẽ tum :
cum aut id quod bonum eſt malum putant: aut cõ
tra quod malum eſt bonum: aut quod nec malum
eſt nec bonum: malum : aut quod malum aut bo-
num eſt : nec malum nec bonum . Hoc intellecto
ſi quis negabit ullam eẽ pecuniam fratris aut ami
ci uita aut deniqꝫ officio ſuo antiquiorem: aut ſua

uiorem: non erit hoc accuſatori negandum. Nam ſi cum culpa & ſummum odium transferetur: qui id quod tam uere: & piæ dicetur negabit: uerū illud dicendum erit illi non eſſe ita uiſum. Quod ſūmi oportebit ex his quæ ad perſonam pertinēt: de quo poſt dicendum eſt. Euentus autem tum fallit: cum aliter quid accidit atq; hi qui arguuntur arbitrari eſſe dicuntur: ut ſiquis dicatur alium occidiſſe ac uoluerit: ꝙ aut ſimilitudine: aut ſuſpicione: aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe: cuius teſtamento non ſit hæres: ꝙ eius teſtamento ſe hæredem arbitratus ſit. (Nota) Non enim ex euentu cogitationem ſpectari oportere: ſed qua cogitatione animus & ſpe ad maleficium profectus ſit conſiderare: & quo animo quid quiſq; faciat: non quo caſu utatur ad rem pertinere. Hoc autem loco caput illud erit accuſatori: ſi demonſtrari poterit: alii nemini cauſam faciendi: Secundarium ſi tantam & tam idoneā nemini. Sin fuiſſe aliis quoꝙ uidebitur cauſa faciendi: aut poteſtas: iis defuiſſe demonſtranda: aut facultas: aut uoluntas. Poteſtas: ſi aut neſciſſe: aut non affuiſſe: aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas: ſi ratio: adiutores: adiumenta: & cætera que ad rem pertinebunt defuiſſe alicui demonſtrabuntur: Voluntas ſi animus a talibus factis uacuus & integer eſſe dicetur. Poſtremo rationes quas ad defenſionem reo dabimus: his accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciēdum ē: & in unum multa ſunt conducēda ut ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare ſed huius accuſandi cā defendere aliū uideatur. Atq; accuſatori quidem hæc fere ſunt in cauſa faciēda & cōſiderāda.

ſiue in impulſione ſiue in ratiocinatione laborādū eſt oſtendere fuiſſe illis poteſtatem aut facultatē: aut uoluntatem. Poteſtas eſt qua poſſe oſtenditur: facultas ē qua adiutores & cætera demonſtrantur. Voluntas eſt qua uelle uel noluiſſe aliquid declaratur. Ita aliud erit uoluntas: aliud cauſa ſiue impulſio ſit ſiue ratiocinatio: illa enim efficiunt uoluntatem. Non autem quod efficitur hoc eſſe debet quod eſt illud quod efficit. Nam ſæpe cauſæ ſunt: & deeſt uoluntas quæ probari poteſt uel fuiſſe uel non fuiſſe. tametſi cauſa præceſſit. Hoc ex perſonæ potius attributis confirmabitur quibus talis doceatur: ut potuerit cauſis cōmoueri. Hæc igitur accuſator dicet: & cum uolet alios defendere: quibus fuiſſe cauſa faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos: quos defenſori Tullius dabit ad ſe purgandū. Quibus locis utetur ſicuti diximus accuſator cū defendet alios: ſed hoc breui faciet. Illorum enim defenſionem. alterum alius uult accuſare non ipſos oſtendere innocentes: ita i maiore eſſe actu non poteſt quod alteri ꝓficit. Omnis igitur ex cauſa: ex perſona: ex facto ipſo coniectura capienda eſt. Quæ parit uoluntatem uelle uel fuiſſe: ideſt cauſa qua qd ortum ſit oſtēdimus attributum perſonæ id ē perſona. Attributa autem negocio. i. quod aut facto cauſa attribuitur in impulſionem & ratiocinationem. Ratio ſcilicet non ratiocinationem illam ut ſupra legimus ſyllogiſmi: ut amor: iracundia ægritudo. Inter iracūdiam & iram hoc intereſt: ꝙ iracundia perpetua eſt: ira ad tempus ſuſcipitur. Atq; hoc ſit ut iracundia ſit impulſio: ira ratiocinatio: ut odio quis iratus uel metu occidiſſe dicat: quod eſt ratiocinationis Cæterum iracundū eſſe: quia ſemper eſt ad impulſionē dicimus qui propter talem naturam admiſſum facinus poſſit oſtendere. Aegritudinē uero morbum animi poſuit non corporalem. In qbus aut cōmodi aliquid maioris adipiſcendi cā: aut maioris uitandi incōmodi ſuſcipitur: Aliquid cōmodi ſuſcipitur propter duas res uel ut maius aliquod cōmodum conſequamur: uel ut maius incōmodum deuitemus. Hic locus eſt ideſt cauſa niſi aliquid quare factum ſit oſtēdit. Quæ ſit cauſa quæ parit uoluntatē: ſiue per impulſionem: ſiue per ratiocinationem. Ergo accuſator cū impulſione aliqd factū eſſe dicet. Locis infirmationis cauſa per impulſionem primo datis redit ad repræhenſionis modos. Qui ſimili impulſu aliqd cōmiſerunt & ſimilitudinē coactione ut applices exemplum & doceas ſimile cōparando: & ipſius animi affectionis explicatione curandū eſt: ut ipſius affectionis hoc eſt res ſit explicatio. Vt non mirū uideatur ſi qd ad facinus tali perturbatione cōmotus acceſſerit ideſt ut uériſimile probet: & per exemplum: & p explicationē animi affectionis: ut quo ad eius fieri poſſit q̄tum in hac re fieri poteſt: quid in opinione eius quē arguet fuerit. Vt nō ſolū quid conſecutus ſit: uerum etiā quid ſperauerit: Si oſtedi poteſt ei uiſum eē q arguatur: ut uoluntatē criminetur: etiam ſi effectus defuit: ut ex eo cauſam habuerit: quia timuit: aut ſperauit etiā ſi nihil aut cōmodi: aut incommodi accæperit: nam opinio dupliciter fallit homines. Opinio fallit in re cum opinio uera nō eſt: & errat ab eo qd in uero eſt ut cū res mala ſit bona credatur: uel contra euentus fallit opinionem: cū opinio quidem uera eſt: ſed eā interueniens caſus decipit: ut cum res bona eſt: & bona creditur: ſed aliquo caſu in malū uertitur. Iam in cauſa ipſa hoc modo poſſumus dicere. i. ut dicamus: ideo occidiſti: quia te hæredē fore putaſti. Licet ille aliū hæredem fecerit: ita ſemper i opinione eſt euentus, fallit & res: cum aut aliuſmodi

Poteſtas
Facultas
Voluntas
Quid iter iracūdiam & iram intereſt
Aegritudo

eſt:ꝗ cre.litur:aut aliter euenit ꝗ̃ putatur potuiſſe euenire. Aut non is euentus eſt:quem arbitrati ſunt:cum aut ip
ſa res qualis ſit ignoratur:aut cum res certa fuerit aliter eueniatꝗ̃ putatum eſt:aut id quod bonum eſt : malũ pu
tant:& reliqua. Hoc intellecto:ꝙ homines impleantur:non ſola ratiocinatione uera rerum:uerum etiã falſa. Hoc
quod fefellit cum res illi ita non eſſet uiſa ut ꝗuis uerum ſit:quod dicatur:ipſi tamen non fuerit iſta ſententia. Ex
his quæ ad perſonam pertinent Attributa perſonæ quæ probant perſonam. Vt ſi qui dicatur aliũ occidiſſe ac uo
luerit. Exemplum ad euentum falſum probandum poſuerit non ad probationem cauſæ per coniecturam:aut cũ
necaſſe cuius teſtamento non ſit hæres. Exemplum in cã. Non quo caſu utatur ad rẽ pertinere
i.euentus:accidẽtia:effectus:caſus:poteſtas. Si aut neſciſſe:aut nõ affuiſſe: & reliqua. Nõ fuit neceſſe facere:et
ſi cã fuiſſet. Vt ſi fuiſſet cauſa ſoli uertendi propter æs alienum: non tamen neceſſitas : ut deos patrios uenderet.

¶Defenſor autem ex contrario primum impul-
ſionem : aut nullam fuiſſe dicet:aut ſi fuiſſe con-
cedet: extenuabit:& paruulam quandam fuiſſe de
monſtrabit :aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta
naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum
quæ uis & natura eius ſit affectionis: qua impul-
ſus aliquis reus cõmiſiſſe dicetur : in quo & exem
pla & ſimilitudines erunt proferendæ:& ipſa dili-
genter natura eius affectionis : ꝗ̃ leuiſſime quietiſ
ſimam ad partem explicanda:ut & res ipſa a facto
crudeli & turbulento : ad quiddam mitius:& tran
quillius traducatur:& oratio tunc ad animũ eius:
qui audiet : & ad animi quendam ĩtimum ſenſum
accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpitio-
nes infirmabit : ſi aut commodum nullum fuiſſe:
aut paruum:aut aliis magis fuiſſe : aut nihilo ſibi
maius : ꝗ̃ aliis : aut incommodum ſibi maius : ꝗ̃
commodum dicet : ut nequaꝗ̃ fuerit illius commo
di: quod expetitum dicatur magnitudo : aut cum
eo incommodo : quod acciderit:aut cum illo peri
culo quod ſubeatur comparanda. Qui ſ omnes loci
ſimiliter in incõmodi quoq; uitatione tractabunt
Sin accuſator dixerit eum id eẽ ſecutum quod ei
uiſum ſit commodum:aut id fugiſſe quod putarit
eſſe incommodum ꝗꝗ̃ fuerit in falſa opinione :de
monſtrandum erit defenſori æ : neminem eſſe tan
tæ ſtultitiæ:qui tali in re poſſit ueritatem ignorare.
Quod ſi illud concedatur : id non conceſſum iri:
nec dubitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet:
Sed id quod falſum fuerit:ſine ulla dubitatione ꝓ
falſo:quod uerum pro uero probaſſe. Quod ſi du
bitauerit ſummæ fuiſſe amentiæ dubia ſpe impul
ſum certum in periculum ſe committere. Quem-
admodum autem accuſator cum ab aliis culpam
dimouebit:defenſoris locis utetur:ſic his locis qui
accuſatori dati ſunt utetur reus:cum in alios ab ſe

¶Defenſor autem ex cõtrario primum im
pulſionem aut nullam fuiſſe dicet:aut ſi fuiſ
ſe concedet:extenuabit. Dati ſunt loci accu-
ſatori quibus uti debet ad probationẽ cau-
ſæ per impulſionem : Item alii dati ſunt qui
bus uti debeat ad probatiõem cauſæ per ra
tiocinationem. Nunc ſupponit defenſoris lo
cos in infirmanda impulſione & in infirman
da ratiocinatione. Infirmandæ impulſionis

Infirmandæ impulſionis loci

loca ſunt quattuor:negare:minuere : negare
eius effectum quæ intenditur impulſionis:ip
ſius naturam docere. Confirmare exemplis
& ſimilitudinem propoſitione. Ratiocinatio
nis loci ſunt quattuor. Quoniã ratiocinatio
eſt:aut in re:aut in opinione. In re commodi
uel incõmodi. Loci eius erunt:negare cõmo
dum : minuere:dicere aliis magis fuiſſe:aut
tantum & ſibi : ꝗtum & aliis. Aut incommo
dum maius ꝗ̃ cõmodum. Pariter & de incõ
modis iſta dicentur:ꝙ dicitur euitatum nul-
lum fuiſſe incõmodum:aliis magis fuiſſe in
cõmodum : aut aliis tantum ꝗtum ſibi: aut
maius commodum ꝗ̃ incõmodum. Si accu-

Infirmandæ ratiocinatiõis loci

ſator dixerit. Si in ratiocinatione opinio po
natur infirmitatis loci ſunt quattuor: non ta
le eſſe:uel commodum ut poſſit aliquem fal
lere maxime ſe non potuiſſe:quod firmabit
perſona. Poſt hæc omnia defenſor uti pote
rit omnib⁹ locis accuſatoris:ſi i alios crimẽ
transferre uoluerit. Quemadmodum enim
accuſator : cum conuincat : defendit alios:
& utitur partibus:ac locis defenſoris:ita &
defenſor:ut ſe purget accuſabit alios : & in
hoc utitur partibus ac locis accuſatoris:aut
ſi fuiſſe concedet extenuabit:quæ auget ac

Coniectura ex perſona

cuſator. Ex perſona autem coniectura ca-
pietur.ſi hæ res quæ pſonis attributæ ſunt
diligenter conſiderabuntur. Explicitis præ-
ceptis omnibus ad cauſam ptinentibus ſub
iunguntur præcepta perſonæ attributa &
quemadmodũ his uti poſſit accuſator quẽ
admodum et ãn defenſor in cõiecturali cõ
ſtitutione. Et hæc quidem perſonæ attribu
ta in primo libro ꝗꝗ̃ ſingula expoſuerit : &
explicarit:hic tamen nunc breuiter repetit ꝗ̃
ipſa ſit & quid ſit poſt præcepturus quẽad
modum his uti poſſit accuſator : quemad
modum defenſor. Quo in genere eſt uirtus
& ſcientia animi quæ eſt ſtultitiæ contraria:
amor:iracundia. Affectio enim facile euen
tum ſuum declarat: ſignoq; ipſa eſt eius rei
quam ex ſe parit. Et ipſorum uis quid ipſa

crimen uolet trãſferre. Ex perſona autem coniectu
ra capietur ſi hæ res quæ perſonis attributæ ſunt:
diligenter conſiderabuntur :quas omnes in primo
libro expoſuimus. Nam & de nomine nõnunq̃ aliquid ſuſpitionis naſcitur. Nomen autem
cum dicimus cognomenq; & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo & p
prio uocabulo agitur:ut ſi dicamus idcirco aliquem callidum uocari ꝙ temerario & repẽ
tino conſilio ſit : aut ſi ea re uerba hominibus græcis imperitis:ꝙ Clodius : aut Cecilius:
aut Mutius uocarentur dediſſe. Et de natura:licet aliq̃tulum ducere ſuſpitionis. Omnia
enim hæc uir an mulier huius an illius ciuitatis ſit:quibus maioribus : quibus conſangui
neis:qua ætate:quo aĩo:quo corpore:quæ naturæ ſunt attributa ad aliquam coniecturã fa
ciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur ſuſpitiones: cum quẽadmodũ & apud
quos & a quibus educatus:& eruditus ſit q̃ritur:& quibuſcũ uiuat:qua ratione uitæ : quo
more domeſtico uiuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcit̃:cũ ſeruus an liber: pecũio
ſus an paup:nobilis an ignobilis:felix an infelix:priuatus an cũ ptãte ſit:an fuerit:aut fu
turus ſit cõſiderat̃:aut deniq; aliqd eorũ q̃rit̃ quæ fortunæ eſſe attributa intelligunt̃. Ha
bitus aũt:quoniã in aliqua perfecta & conſtanti animi aut corporis abſolutione cõſiſtit:
quo in genere eſt uirtus:ſcientia:& que contraria ſunt:res ipſa:poſita cauſa:docebit:& q̃d
hic quoq; locus ſuſpitionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuã ſolet poſſe
generare coniecturã:ut amor:iracũdia:moleſtia:ꝓpterea ꝙ & ipſorum uis intelligit̃:& que
res harũ aliquã rem conſequentur:faciles cognitu ſunt. Studiũ aũt : quoniã eſt aſſidua & Studium
uehemẽs ad aliquam rem applicata cum uolũtate occupatio:facile ex eo ducetur argumẽ
tatio quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumet aliquid ſuſpitionis. Nam Conſilium
conſilium eſt aliquid faciendi:non faciendi ue excogitata ratio. Iam facta caſus & oratio
nes quæ ſunt omnia:ut in confirmationis præceptis dictum eſt:in tria tempora diſtributa
facile erit uidere:& quid afferant ad coniecturam confirmandæ ſumptionis.

ſint non quid ex ſe gignant & quæ res:harum ali
quam rem conſequantur. Quid ex ſe gignant non
quid ex ſe ipſæ poſſint.

¶ Ac perſonis quidẽ res hæ ſunt attributæ:ex qui
bus omnibus unũ in locũ coactis accuſatoris erit
iprobatione hominis uti. Nã cauſa facti parũ fir
mitudinis habet:niſi aĩus eius:q̃ inſimulat̃:in eam
ſuſpitionẽ adducet̃:ut a tali culpa non uideat̃ ab
horruiſſe. Vt enĩ animũ alicuius iprobare nihil at
tinet cũ cã:quare peccauerit:nõ interceſſit:ſic cã̃m
itercedere peccati:leue eſt : ſi aĩus nulli minus ho
neſtæ rationi affinis oſtendit̃. Quare uitam eius:
quẽ arguit ex antefactis accuſator iprobare debe
bit & oſtendere : ſi quo i pari ante peccato conui
ctus ſit:ſi id nõ poterit:ſi quã in ſimilẽ ante ſuſpi
tionẽ uenerit. Ac maxie ſi fieri poterit ſimili ali
quo i genere eiuſmodi cã aliqua cõmotũ peccaſſe:
aut i æque magna re:aut i maiore. Vt ſi quẽ pecu
nia dicat iductũ feciſſe:poſſit demõſtrari aliqua
re eius aliq̃d factũ auarũ. Itẽ i omni cã:naturã:aut
uictũ:aut ſtudiũ :aut fortunã:aut aliqua eorũ:q̃ p

¶ Ac perſonis quidem res hæ ſunt attributæ :ex
quibus omnibus unum in locum coactis accuſa
toris erit improbatione hominis uti expoſitis:bre
uiter attributis pſonæ:qua ita res repetita poſce
bat:dat accuſatori ex his præceptum : ut excu
tiat uitam præteritam. Parum eſt enim cauſam cõ
mendans ſe ſolam:ſi non quæ ab hac impelli poſ
ſet perſona cõſentiat Ergo accuſator ex uita præ
terita proferre debet ſimilia peccata:ſimiles cau
ſas in rebus uel in paribus:uel minoribus:uel ma
ioribus:uel ſi ſimiles proferre non poterit: diſpa
res proferat:atq; hæc nocentis uitæ ſunt. Si ino
cens uita præterita eſt illius qui reus eſt locus cõ
munis inducitur uitam præteritam ſpectari non
oportere. Quod ea poterit eſſe occulta : aut for
taſſe ad peccandum cum animus fuerit : defuerit
cauſa:uel poteſtas uel occaſio. Deĩde alius locus
cõmunis non ex uita præterita præſentis iudiciũ:
ſed ex preſenti iudicio uitam preteritã expectari
oportere. Si autẽ uita alicuius ignorabitur præ
tereundus ab accuſatore hic locus ẽ. Dicẽdumq;
cur prætereat:ꝙ ignoretur uita : ſtatimq; ad alia
argumenta properandum:quæ ſunt ex ipſo nego
cio in factis dictiſq; eius:qui reus eſt collocata.

Defenſor autem primum ſi poterit debebit uitā
eius: qui inſimulabitur q̄ honeſtiſſimam demon-
ſtrare. Qui defenſoris a perſona cōtrarii loci ſunt.
Nam primum laborare debet: ut honeſtam rei ui
tam demonſtraret: quae declarabitur officiis uel
cōmunibus & notis: uel maximis & raris: aut cū
per ealo: aut cum labore praeſtitis officii cauſa: nō
neceſſitatis: & praeſtitis in parētes: cognatos rem
pu. Sed iſta beneficiorum cōmemoratio parua ē:
quia multorum uita exemplo eſt: naturam poſſe
mutari: ut morum inſtituta perſeuerarint: declarā
dum eſt nihil aliquando deliquiſſe: nunq̄ ab offi-
cio receſſiſſe. Fuiſſe & cauſas & facultateſ nunq̄
tamen uoluiſſe peccare. Atq; in his oſtendēdis oc
caſionibus laborandum eſt earum rerum copiam
fuiſſe in faciendo: & facere noluiſſe: quarum re-
rum nunc in iudicio eſt: ut ſi auaritiae: cupiditatis.
Deinde locus cōmunis inducendus eſt: quo indi-
gnam eſſe conqueſtione declarandum eſt: ut qua
cauſa impelluntur ad peccandum uitiis omnibus
pleni: hac cuius uita praeterita purgata ſit impul
ſus eſſe dicatur. Deinde alius locus cōmunis ui-
tam honeſtae actā reo debere prodeſſe: ipſam eē
certiſſimam teſtem morum & uoluntatum. Crimi
nationem inimicorum inuidia facile poſſe compo
ni. Haec ſi honeſta uita eſt. At ſi inerunt aliquae tur
pitudines laborandū eſt ut falſa eſſe dicamus ini
micorum criminatione collecta: uel eo uitio men-
tis admiſſa quo facilius ueniam promeremur. Ne
gligētia: neceſſitate: adoleſcēt a: uel quolibet alio
affectu animi nō pernicioſo amore: uel aliquo hu
ius generis. Poſtremo laborandum eſt: ut turpitu-
dines uitae preteritae: uel in diſſimili genere uitio-
rum eſſe doceantur: ut quoniam innocentem pro
bare non poſſumus ab hoc tantum facinore quod
in iudicio eſt remotum eſſe doceamus. Si uero ui
ta turpiſſima nullo genere defenſionis ſuprapoſi
to purganda locus cōmunis induci debet uitam
praeteritam ſpectari non debere. Neq; de mori-
bus hoc crimen quod intenditur comprobari. Ex
facto autem ipſo ſuſpitiones ducētur: ſi totius ad
miniſtratio negocii ex omnibus partibus perten-
tabitur. Reſtat tertia pars probationis in conie-
ctura ex negocio. Huius partes quattuor ſunt: ut
in libro primo expoſitum ē. Etenim attributa ne
gocio quattuor ſunt continentia cum negocio in
geſtione negocii adiuncta negocio: quae geſtū ne
gocium conſequuntur. Haec breuiter hic repetiit:
quoniā iam in lib. i. tractata ſunt hac dicit in con
iecturam omnia genera incidere non omnes par
tes in continentia negocii ante negocium in nego
cio: poſt negocium facta omnia in ſuſpitionē uo
cemus. Item in geſtione negocii locum: tempus oc
caſionem facultates. De modo conticeſcens q̄ rei
manifeſtae & in confeſſione habitae modus ſem-
per eſt. Item adiuncta negocio: uel maiora uel pa
ria uel ſimilia maximeq; euētus coniecturae pro
deſt. Quarta etiam pars: quae geſtum negocium
conſequitur ad coniecturam tribuet argumenta
ubi quaeritur lex: conſuetudo: actio: uſus: exerci-

ſonis attributa ſunt ad eam cauſam: qua cōmotum
peccaſſe dicet poterit adiungere: atq; ex diſpari
quoq; genere culparum: ſi ex pari ſumendi facul-
tas non erit: improbare animum aduerſarii oporte
bit: ut ſi auaritia inductum arguas feciſſe: & aua-
rum eſſe eum quem accuſes demonſtrare non poſ
ſis: aliis affinem eſſe uitiis doceas: & ex ea re non
eſſe mirandum: qui in illa re turpis: aut cupidus:
aut petulans fuerit: hac quoq; ī re cum deliquiſſe.
Quantum enim de honeſtate: & auctoritate eius:
qui arguitur detractum eſt: tantum de facultate
totius eſt defenſionis īminutū. Si nulli affinis ui-
tio poterit reus ante admiſſo demonſtrari: locus in
ducetur ille per quem hortandi iudices erunt: ut
ueterem famam hominis nihil ad rem putent per-
tinere. Nam eum ante celaſſe nunc manifeſto tene
ri. Quare non oportere hanc rem ex ſuperiori uita
ſpectari: ſed ſuperiorē uitā ex hac re improbari: &
aut poteſtatē ante peccādi nō fuiſſe: aut cām: aut ſi
hoc dici nō poterit: dicēdū erit illud ultimum non
eē mirū: ſi nunc primū deliquerit. Nā neceſſe ē eū:
q uelit peccare: aliqn̄ primū delinq̄re. Si uita ante
acta ignorabit̄ hoc loco p̄terito: & demōſtrato cur
p̄tereatur argumētis accuſationem ſtatim conferre
oportebit. Defenſor autē primū ſi poterit debebit
uitā eius q īſimulabit̄ q̄ honeſtiſſimā demōſtrare.
Id faciet ſi oſtēdet aliqua eius nota & cōia officia:
qđ genus in parentes: cognatos: amicos: affines: ne
ceſſarios: etiā que magis rara: & eximia ſunt: ſi ab
eo cum magno aliquo laborē: aut p̄iculo: aut utra
q; re cum neceſſe non eſſet officii cauſa: aut in rēp.
aut in parentes: aut in aliquos eorū qui modo ex
poſiti ſunt facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſ
ſe: nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſ-
ſe: qđ eo confirmatius erit: ſi cū ptās aliquid im-
pune faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur: uolun
tas eius faciēdi demōſtrabit̄ abfuiſſe. Hoc aūt ip
ſum genus erit eō firmius: ſi eo ipſo in gn̄e quo ar
guet̄ īteger aī fuiſſe demōſtrabit̄: ut ſi cum auari
tia cā feciſſe arguatur: minime oī in uita pecuniae
cupidus fuiſſe doceatur. Haec illa magna cū graui
tate inducetur indignatio iūcta cōqueſtioni: per q̄
miſerū facinus eſſe: & īdignū demōſtrabitur. cum

aius i uita fuerit oī a uitiis rēotiſſimus eā cām pu
tare:q̄ hoīes audaces i fraudē rapere ſoleat.caſtiſſi
mū quo ꝑ ad peccādū potuiſſe ipellere:aut iniquū
eē & optimo cuiq; perniciosiſſimum:non uita ho
neſte acta tali in tempore q̄ plurimū prodeſſe:ſed
ſubita ex criminatione:quæ confingi facile poſſit
nō ex antefacta uita q̄ neq; ad tpus fingi:neq; ullo
modo mutari poſſit facere iudicium.Sinauē in an
te acta uita alique turpitudines erunt:aut falſo ue
niſſe in eā exiſtimationē dicetur:aut ex aliquorū
inuidia:aut obtrectatione:aut falſa opinione:aut
imprudentiæ:neceſſitudini:perſuaſioni:adoleſcen
tiæ:aut alicui nō malitioſæ aī affectiōi attribuet:
aut diſſimili generi uitiorum:ut animus nō mō in
teger:ſed a tali culpa remotus eſſe uideatur. Ac ſi
nullo mō uitæ turpitudo.aut īfamia leniri poterit:
oratiōe negare oportebit:de uita eius & moribus
q̄ri:ſed de eo crimie:quo de arguat.Quare antefa
ctis omiſſis illud qd' īſtet agi oportere.Ex facto
aūt ipſo ſuſpitiones ducentur:ſi totius adminiſtra
tio negocii ex oībus ptibus ptēperabit: Atq; hæ
ſuſpitiones ptim ex negocio ſepati:ptī cōiter ex p
ſonis:atq; ex negocio ꝓficiſcent.Ex negocio duci
poterūt ſi eas res:q̄ negociis attributæ ſunt diligē
ter conſiderabimus.Ex his igit in hac cōſtitutiōe
conuenire uident genera eorū oīa ptes generum
plæraeq;.Videre igit primū oportebit q̄ ſint conti
nētia cū ipſo negocio:hac eſt que ab re ſepari non
poſſunt.Quo in loco ſatis diligenter erit conſide-
randū quid ſit ante rem factū:ex quo ſpes pficien
di nata:& faciendi facultas queſitā uideat.Quid
in ipſa re gerenda:qd poſtea conſecutū ſit.Deinde
ipſius eſt negocii geſtio pertractāda.Nā hoc gen9
earū rerū:que negocio atributæ ſunt:ſecundo in lo
co nobis ē expoſitum.Hoc ergo in genere ſpecta
bitur locus:tempus:occaſio:facultas:quorum uni-
uſcuiuſq; uis diligenter in confirmationis prece-
ptis explicata ē.Quare ne aut hic non admonuiſſe
aut ne eadem iterum dixiſſe uideamur:breuiter
demonſtrabimus:quid quaq; in parte conſiderare
oporteat.In loco igitur oportunitas:in tpe longin
quitas:in occaſione cōmoditas ad faciendum ido
nea:in facultate copia & poteſtas earū rerum per

citatio.Atq; hæc ſunt attributa negocio ex qui-
bus cum ducitur argumentum impelletur argu-
mentatio ex negocio.Inuenitur autem argumen-
tatio:præterea quæ communiter ſumatur ex at-
tributis negocio: & attributis perſonæ:ut attri-
buta perſonæ:non mihi perſonam:hoc eſt uitam
præteritam hominis declararent:ſed hoc facinus
approbent quod intēditur.ſicut declarabit: quæ
ſupponuntur exemplo.Suſpitiones ducentur id-
ē coniectura capietur ex ipſis omnibus partibus
pertentabitur: ut non mixta ſint attributa perſo
næ:ſed tantum ſola ſint facta in ipſo negocio uel
actione totius negocii impleta.Hoc enim in ge-
nere ſpectabitur locus:tempus:occaſio:facultas.
Modū in coniectura non poſuit:quia in facinore
confeſſio ſemper inſpicitur.Sunt autem aliæ ali-
quæ ſuſpitiones:quæ communiter ex negociorū
& perſonarum attributionibus ſumuntur.Conie
cturæ argumenta ſuggerunt:cauſa:perſona:fa-
ctum.Vtiq; ideo tria quia ſingula.Suis igitur ra
tiōibus cauſa:ſuis etiam perſona approbatur.Eō
dem modo factumq; cum ſingula ſuis ratiōibus
per ſe in coniectura fidem præſtent merito ad p
bationem coniecturæ triplex materia collocatur.
Monet tamē ratio duo:perſonam ſcilicet atq; fa
ctum in unam fidē poſſe conſociari:ut ex utroq;
materiæ genere negociorum:ideſt factorum & p
ſonarum fides coniecturæ quæſtionibus afferat.
Hoc ut facilius fiat intellectuq; capiatur:memi
niſſe debemus attributa perſonis quæ utiq; cum
ſunt ipſam uidentur approbare perſonam:quam
cum probauerint:iam coniecturæ locus eſt:a tali
uiro id quod intenditur facinus non potuiſſe cō-
mitti.Ergo attributum perſonæ facit perſonæ fi-
dem:actio aūt prodeſt approbata perſona cū ita
ſit nouum præceptum dedit poſſe quoq; ex per
ſonæ attributis & negociorum probari factum:
hoc eſt negocium.Idcirco Tul.præceptum dedit
poſſe quoq; ex attributis perſonæ & negociorū
approbationes naſci ex utraq; ſuſpitione cōmu-
nes.Inter attributa perſonæ accipimus fortunam
naturam:uictum:ſtudia:factum:caſus:oratiōes: Attributa p ſonæ
cōſilia:habitum.Hæc utiq; ſi attributa perſonæ
accipimus ſicut ſupra diximus perſonam proba
bunt.Verum perſpicienter ratione & negocium p
bare poterunt.In fortuna inquit ſpectatur digni-
tas diuitiæ:conditio.Hæc licet perſonæ attributa
ſint:tamen cum dico diues eſt affecta tyrannidē
Seruus potuit occidere:conſul non prodidit pa-
triam argumentum factis ac perſonæ attributis
facto.Pari modo de conſilio:ſi quibus conſiliis
aliquando uſus ſit:dicam perſona eſt approbata
ſi quo nunc uſus ſit conſilio perſonæ attributo fa
ctum probato.Ergo ſatis clarum eſt in conſtitu-
tione coniecturali argumenta fieri poſſe commu
niter:& de perſonæ attributis:& negociorum ut
factum probetur:Præcipit præterea in hac con
ſtitutione conſiderandum principaliter quod in
quæſtione eſt:an fieri potuerit:deinde an ab alio
potuerit:deinde an facultas fuerit.Inter poſſe &

Poſſe facul
tatē habere

facultatē hoc itereſt cū ſubſtantia efficiēdæ rei in
eſt: aut deeſt de facultate tractaſ ut ſūt uires: mini
ſteria: pecūia. At ſi aut p naturā res negaſ: aut per
locū: aut p tps: de eo quæriſ an potuerit. Si dicaſ
Tul. iterfeciſſe romulū: qđ utiqꝫ fieri ñ potuit p
tempus: nec habet: & poſſe. Item loco fit: ſi alicu
ius q arguitur cædis ab eo loco ubi cædes facta
eſt abſentia declaratur: Tertio quæritur utrū id
facinus ſit: quod pœnitere fuerit neceſſe. Itē ſpem
ꝙ cælandi non haberet: deinde q̄ritur an neceſſe
fuerit id fieri: in quibus omnibus ſpectatur ſen. p
cōſilium. Quod ſi in his conſilium cernitur & fa
ctum probatur: conſiliū aūt attributū perſonæ ē.
ergo attributo perſonæ factum probatur. Huius
rei docendæ cauſa ſuprapoſitū thema tractando
exequitur habere argumenta ante rem: ꝙ in itine
re ſe tam familiariter applicuit. ꝙ ſermonis cām
quæſierit: ꝙ ſimul diuerterit: cœnarit. Item in re
nox ſomnus: Poſt rem ꝙ ſolus exierit: ꝙ illū tam
familiariter comitatum æquo animo reliquerit: ꝙ
cruentum gladium habuerit. Hæc ante rem in re
poſt rem attributa negocio ſunt quæ faciunt fidē
negocio. Sed quoniam in his omnibus: etiam cō
ſilium ſpectatur: fiet ut cum conſiliū perſonæ ſit
attributum: & hæc omnia negocio ſunt attributa
efficiatur negocii ex attributis perſonæ & nego
ciis cōmuniter approbatio Quæritur enim utrū
diligenter ratio faciendi uideatur habita: & exco
gitata: ut non ueriſimile ſit quenq̄ iam temere ad
maleficium acceſſiſſe. In qua re quæritur nū alio
modo cōmodius fieri potuerit uel a fortuna. Fre
quenter enim ſi pecunia: ſi adiutoris adiumēta de
ſint uideſ facultas faciēdi defuiſſe: qđ utiqꝫ ipu
gnari non poteſt niſi per conſilium: ut alio modo
fieri potuerit uel fieri a fortuna: ergo ad expugnā
das facultates que ſi deſunt: ſubueniat ſæpe con
ſilium cum dicitur: aut alio modo fieri potuiſſe p
fortunam: conſilio ꝙ perſonæ ē attributum: res
probatur. Ex hoc: & ex ſuperioribus illa conclu
ſio eſt naſci poſſe communiter argumenta & ex
perſonæ attributis & ex negociorum. Hāc igitur
rationem: ſi diligenter attendere uoluerimus iſta
attributa inter ſe apte coniuncta & copulata cer
nemus negociorum & perſonarū. Subiungit non
oportere his omnibus præceptis ſubiici exēpla.
ut doceat quemadmodum his uti accuſator debe
at quemadmodum defenſor ut i ſuperioribus do
cuit & dicit nō neceſſariū eē & non facile. Nō ne
ceſſariū ita ꝙ ſi q aliqđ diligētiæ afferre uoluerit
ad iſta pcepta iſta oia p materiæ genere facile co
gnitionē reciebit. Nō .n. pceptor oia tribuit: ſꝫ ex
dictis ad ſimilitudinē ñ dicta itelligēda ſuppōit.
Nō facile āt iō dixit ꝙ īfinitū ſit illis oibus præ
ceptis exēpla ſupponere: quō añ rē dicat accuſa
tor: quō defenſor: quō in re: quō poſt rem. Itē alia
que multa ſūt. Huc accedit quo maior difficultas
ſit: ꝙ illa omnia per partium ideſt accuſatoris &
defenſoris locos uerſa utilitate tractantur. Nec
enim ſimiliter cōuenit. Vñ illud melius ē cōſide
rare cūcta ex ꝓpoſito thēate negocii: & ſi itē: &

quas aliquid facilius fit: aut ſine quibus omnino cō
fici non poteſt conſideranda eſt. Deinde uidendū
eſt quid adiunctum ſit negocio: hoc ē quid maius:
qđ minus: qđ æque magnū ſit: quid ſimile. Ex qui
bus coniectura quedam ducitur: ſi quēadmodum
res maiores: minores: æque magnæ ſimileſq; agi ſo
leant diligenter cōſiderabitur. Quo in genere euē
tus quoqꝫ uidendus erit: hoc eſt quid ex unaquaqꝫ
re ſoleat euēire magnopere conſiderādū eſt. ut me
tus: lætitia: titubatio. Quarta aūt ps erat ex his q̄s
negociis dicebamus eē attributas cōſecutio. In ea
q̄ geſtū negociū confeſtim: aut ex iteruallo conſe
quunt: In quā ui debimus q̄ cōſuetudo ſit: & q̄ lex:
& q̄ actio: & qđ eius rei artificiū: aut uſus: aut exer
citatio hoīm: aut approbatio: aut offenſio: ex qbus
elicit nōnūq̄ aliqđ ſuſpicionis. Sūt aūt aliæ ſuſpi
tiones: q̄ cōiter ex negocioꝝ: & ex pſonaꝝ attribu
tionibus ſumunt. Nā ex fortūa: & ex natura: & ex
uictu: ſtudio: factis: occaſu: orationibus: cōſilio: &
ex hitu ai aut corporis: pleraq; ptinēt ad eaſdē res
que rē credibilem: aut incredibilē facere poſſunt:
& cū facti ſuſpitione iungunt. Maxime enī quæri
oportet in hac cōſtitutione primū potuerit ne alī
quid fieri: Deīde & quo ab alio potuerit. Deīde fa
cultas de qua ante diximus: Deīde utrū id facinus
ſit: qđ pœnitere fuerit neceſſe. Item qđ ſpē cælādi
non haberet. Deīde neceſſitudo in q̄ nū neceſſe fue
rit id: aut fieri: aut ita fieri q̄ritur. Quorū pars ad
cōſiliū ptinet qđ perſonis attributū ē. Vt i ea cāa
quā expoſuimus: añ rē erat ꝙ i itinere ſe tam fami
liariter applicuerit: ꝙ ſermonis cauſam quæſierit:
ꝙ ſimul diuerterit: cœnarit. In re: nox: ſōnus: Poſt
rem: ꝙ ſolus exierit: ꝙ illum tam familiariter co
mitatum: tam æquo animo reliquerit: ꝙ cruētum
gladium habuerit: Horum pars ad conſilium per
tinet. Quæritur enim utrum uideatur diligenter ra
tio faciendi eſſe habita: & excogitata: An ita teme
re: ut non ueriſimile ſit quenq̄ tam temere ad ma
leficiū acceſſiſſe. In quo quæritur: nū quo alio mo
do commodius potuerit fieri: uel a fortuna admi
niſtrari. Nam ſæpe ſi pecuniæ adiumenta: ſi adiu
tores deſint: facultas fuiſſe faciēdi non uidetur.
Hoc modo ſi diligēter attendamus apta iter ſe eē

intelligimus hæc q̄ negociis: & illa quæ ꝑſonis at
tributa ſunt:hæc neq; facile eſt: neq; neceſſariū di
ſtinguere:ut nemo in ſuperioribus partibus quo pa
cto:quō q; accuſatorem & quō defenſorem tractaē
oporteat. Non neceſſarium:ꝑpterea ꝙ cauſa poſi
ta quid in quāq; conueniat res ipſa docebit eos q
non omnia hic ſe inuenturos putabunt:ſed & ea q̄
ꝓcepta ſunt comparationis modo per quādā ai in
comm une mediocrē itelligentiā conferent. Non fa
cile aūt ꝙ & infinitū eſt:tot de rebus utrāq; i parté
ſigillatim de unaquaq; re explicare: & alias aliter:
hæc in utranq; parté cauſæ ſolent conuenire. Qua
re conſiderare hæc:q̄ expoſuimus oportebit. Facili
us autem ad iuentioné animus icidet:ſi geſti nego
cii:& ſuam & aduerſarii narrationem ſæpe & dili
genter pertractabit:& quod quæq; pars ſuſpitionis
habebit eliciens conſiderabit. Quare:quo conſilio:
qua ſpe perficiendi quicq; factū ſit: cur hoc modo
potius q̄ illo:cur ab hoc potius q̄ ab illo:cur nullo
adiutore:aut cur hoc:cur nemo ſit conſcius:aut cur
ſit:aut cur hic ſit: cur hoc ante factū ſit:cur hoc an
te factum non ſit:cur hoc in ipſo negocio: cur hoc
poſt negociū:aut factū de induſtria:aut quid rem
ipſā conſecutū ſit. Conſtet ne oratio:aut cū re:aut
ipſa ſecum. hoc huius ne rei ſit ſignum an illi⁹:an
huius:& illius:& utrius potius. quid factū ſit quod
non oportuerit: aut non factum quod oportuerit.
Cum animus hac intentione omnes totius negocii
partes conſiderabit: tum illi ipſi i medium confer
uati loci procedent: de quibus antedictum eſt: &
cum ex ſingulis:tum ex coniunctis argumenta cer
ta naſcentur. Quorum argumentorum pars proba
bili:pars neceſſario in genere uerſabitur. Accedūt
autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones: teſtimo
nia:rumores quæ omnia uterq; ſimili uia præcepto
rum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit.
Nam & ex quæſtione ſuſpitiones ex teſtimoniis:
& ex rumore aliquo pari ratione:ut ex cauſa:& ex
perſona:& ex facto duci oportebit. Quare nobis &
hi uidentur errare: qui hoc genus ſuſpitionum arti
ficii non putant indigere:& hi qui aliter hoc de ge
nere ac de cōi coniectura præcipiendum putant.
Omnis eni iiſdem ex locis coniectura ſumenda ē.

aduerſarii rōnē diligēter attēdere & ſic ſuſpitiōes
atq; argumēta colligere. Quare qd factū ſit quo
cōſilio qua ſpe perficiendi:cur mō factum:cur ab
hoc factū:cur nullo adiutore:cur hōc: cur nemo
ſit conſcius:cur ſit:cur hic ſit:cur hoc ante factū
ſit:cur ante factum nō ſit:cur hoc in ipſo negocio:
cur hoc poſt negocium : cur de induſtria factum
aut rem ita ſit conſecutum. an conſtet oratio uel cū
re uel ipſa ſecum. hoc huiuſne rei ſit ſignum an il
lius an & huius & illius & utrius potius: quid fa
ctum ſit quod non oportuerit: aut nō factum qd
oportuerit hac adhibita intentione cum coniectu
ra omne negocii corpus intrauerit: tum facilius ui
debitur eſſe preceptio ut locos omnium argumen
torum ſe quodāmodo offerentes uidere poſſimus.
Ex quibus ut ſupra diximus modo ex ſingulis at
tributis:modo ex coniunctis argumenta naſcen
tur quæ aut ꝓbabilia erunt aut neceſſaria ad eas
res quæ rem credibilem aut incredibilē facere poſ
ſunt. Quæ rem inquit non perſonam cuius.ſ. attri
butum eſt: ſed cum facti ſuſpitione iunguntur. Et
hic rei eius unde iudicium eſt non perſonæ cuius
attributum eſt ut non id facimus ſit quod pœnite
te fuerit neceſſe: Annotāda noua locutio pœnitet Pœnitet
me non illius rei: ſed pœnitet me hanc rem. Tum
ex ſingulis:tum ex coniunctis: aut a cauſa : aut a
perſona: aut a factis aut ex coniunctis argumen
ta certa naſcentur ut attributa perſonæ: attributa
facto uideantur. Accedunt autem ſæpe ad conie
cturam quæſtiones: teſtimonia: rumores: quæ om
nia uterq; ſimilia uia præceptorum torquære ad
ſuæ cauſæ commodum debebit. Præter hanc ma
teriam qua coniecturæ argumenta attribuuntur:
a cauſa: a perſona: a facto : accedunt aliæ ꝓbatio
nes ſoli coniecture ſemper adiunctæ: tormenta: te
ſtimonia: rumores. Hæc enim in aliis conſtitutioni
bus non ualent: quia non adhibentur iſta niſi cum
res negatur: quæ omnia iſta ad patris commoda
retorquenda ſunt. Hoc probationis genus græci
uocant ꝙ cum his orator utitur
fidem facit: ſed nō oratione. hoc tullio minime pla
cet. Dicit enim etiam hæc probationum genera
indigere arte & pari modo ut ex cauſa & perſona
& facto argumenta duci cum de tormentis teſti
bus rumoribus : diſputatur ex illis.ſ. attributioni
bus: q̄ aut negocio: aut perſonis uidentur eſſe ſub
iunctæ: namq; cum contra teſtes dicitur aut pro
teſtibus utiq; attributa perſonæ cōtingenda ſunt
per naturam : uictum &c. ut fides ſit data teſti ut
aut poſſit: aut non poſſit adhiberi. Hoc & in tor
mentis: nam eius qui torquetur excutienda perſo
na eſt. Ergo oīa argumentis probanda ſunt. Quo
rum argumentorum genera duo ſunt: unum pro
prium: cōmune aliud. Proprium ē quod ipſius cāæ
& negocii ē. ut ſextus roſcius: cum cædes facta ē
romę nō fuit: nō ergo patrem interfecit. Cōmune
eſt quod transferri in ſimiles cauſas poteſt : filius
patrem interfecit. Reclamat iſtius modi ſuſpitioni
bus ipſa natura hoc argumenti genus : quia tran
ſferri in ſimiles cauſas pōt: comunis locus dicitur.

Locorũ aũt cõium genera duo ſunt.unũ cũ certæ
rei certa eſt amplificatio:aliud cum rei dubiæ ẽ di
ſputatio. Amplificatio rei certæ ẽ: ut in parricidã:
in ſacrilegũ. Dubiæ uero rei cõis locus ẽ q̃ a græ
cis dicit: q̃ habet ptes duas:q̃ idcirco locus
cõis dicit q̄ ex materiæ genere nõ certũ qd deſi
gnat:ſed habet tractatũ ex generalitate cõi ut ſu
ſpitionibus credi oportere uel non oportere. Sed
hanc theſim cuiuſ mo moralẽ ueteneamus: nõ illam
q̃ apud philoſophos naturalis ẽ. Quilibet aũt ho
rum locorũ cũ iterponit:iterponi aũt raro debet or
nat orationẽ. Neq; interponẽdus locus:niſi cũ ali
qd iam probatũ eſt. Etenĩ ſi locus cõis generalia
loquit quaſi cãm tenens deſcẽdit ad cãm. Ius iudi
cẽ tenet:qa iure iuratus ſedẽs audire deſiderat uñ
ſuiam platurus eſt. Ergo aut parte cauſæ pbata
iudici utendũ eſt:aut in peroratione.i.epilogis: ut
aut renouet aut ſuſcitet adiutor. Ois.n.locus cõis
locutionũ cũcta ornamẽta deſiderat:quæ aut uer
borum ſunt aut ſententiarũ. Quæ dum apte ac ne
ceſſario dicunt oratorẽ ab oratore diſcernunt. Et
eni loci cões cãrum ſunt cões oratoribus ſimilitu
dine dictionis eſſe nõ poſſunt. Quæſtiones:teſti
monia:rumores cũ auctoritas fidẽ facit:cum tor
mẽta ſunt. Hæc aũt oĩa quæ nõ oratiõe argumẽ
torũ fidẽ faciunt a græcis nomi
nant nõ qdẽ recte uterq; ſimilitudia præceptorũ &
accuſator & deſenſor: Nam & ex quæſtiõe ſuſpi
tiones:& ex teſtimonio & ex rumore aliquo pari
ratione. Ideo fit:ut arte egeat huiuſmodi diſputa
tio. Quoniam & contra hæc & p his ſæpe dicen
dum eſt:ut ex cauſa & ex perſona & ex facto du
ci oportebit. Quæ ex conſeſſione argumentis ma
teriam tribuũt:ut ex facto inquit duci oportebit.
Ecce iam ſi eſt ατεχναπιστεισ:ideſt fides
ſine arte. Hoc cæterum artificii non putant indige
re quãdoq dẽ appellãt ατεχνασ πιστεισ
Aliter hoc de genere ac de omni coniectura præci
piendũ putãt:ut dicant alias diuiſiões eſſe ad pro
bationem coniecturæ: non quas ſupra diximus:
cauſam:perſonam factum. Nam cum eius qui in
quæſtione aliquid dixerit & eius qui in teſtimo
nio & ipſius rumoris cauſa. Vt ea quæ materiam
argumentis præbent & cum illa quæ quaſi habe
re artem negant hiſdẽ attributionibus tribuãt tra
ctatũ: pbatio ex hiſdẽ attributionibus repericit q̃
ſemel pcepta ſunt de coniectura. oĩ aũt in cã pars
argumẽtorũ eſt adiũcta ei cãæ & locus cõis argu
mentũ eſt: Argumentorũ aũt duo genera:unũ qd
ipſius cãæ pprĩũ eſt: aliud qd & ipſius & ſimiliũ
¶ Hoc quod ſecundum eſt locus cõis appellatur.
Verum locorũ cõium genera ſunt duo:ut ipſe de
clarat in oẽs eiuſdẽ generis cauſas trãſferri nõ ſa
tis cõmode poſſit:hoc argumentũ eſt ſolũ non ar
gumentum per locum cõem. Quare ex cõtrario
quoq; habeat pbabiles rões credendũ nõ credẽ
dũ. Suſpitiõibus nõ oportere credi:aut oportere.i.
theſis per cõqueſtionẽ qd eſt pprĩũ epilogorũ de
qbus ante dictũ eſt in li.i.hoc ẽ in epilogis.i.in cõ
cluſiõe. Aliquã pbabilem utraq; ex pte orationẽ.

Nam & eius:qui in quæſtione aliquid dixerit:&
eius qui in teſtimonio:& ipſius rumoris ueritas ex
iiſdem attributionibus reperietur. Omni autẽ in
cauſa pars argumentorũ eſt adiuncta ei cãæ ſolũ:
q̃ dr ita & ab ipſa adducta:ut ab ea in qua eſt ſe
paratim in oẽs eiuſdẽ gñis cãs trãſferri non ſatis
commode poſſit. Pars aũt eſt puagatior:& aut in
oẽs eiuſdẽ generis:aut in pleraſq; cãs accommo
data. Hæc ergo argumẽta:q̃ trãſferri in multas cãs
poſſunt locos communes nõiamus. Nã locus com
munis aut certæ rei quãdã continet amplificatio
nẽ:ut ſi qs hoc uelit oſtẽdere eum:qui parentem
necarit maximo ſupplicio eſſe dignũ:quo loco ni
ſi perorata & pbata cauſa non eſt utendũ:aut du
biæ quæ ex contrario quoq; habeant probabiles
rationes argumentãdi ut ſuſpitionibus credi opor
tere:& contra ſuſpitionibꝰ credi non oportere. Ac
pars locorũ communiũ:aut per indignationẽ:aut
p conqueſtionẽ inducit: de quibus eſt ante dictũ.
Pars per aliquã pbabilẽ utraq; ex parte rationẽ. Di
ſtinguitur aũt oratio atq; illuſtratur maxime raro
inducẽdis locis communibus & aliquo loco iam
certitoribus illis auditoribus argumẽtis confir
matis. Nam & tũ conceditur commune quiddã
dicere:cum diligenter aliquis pprius cauſe locus
tractatus eſt:& auditoris animus: aut renouatur
ad ea quæ reſtant: aut omnibus iam dictis exuſci
tatur. Omnia enim ornamenta electionis in qui
bus & ſuauitatis & grauitatis plurimũ conſiſtit &
oĩa quę inuentione uerborũ & ſententiarũ aliquid
habent dignitatis:in commũes locos proferũtur.
Quare non ut cãrum: ſic oratorũ quoq; multorũ
communes loci ſunt: nam niſi ab his q multa in
exercitatione magnã ſibi & uerborum & ſñiarum
copiã comparauerint.tractari non potuerũt orna
te & grauiter quẽadmodũ deſiderat eorum natu
ra. Atq; hoc ſit a nobis dictum communiter de oĩ
genere locorũ communiũ:nũc exponemus in con
iecturalẽ conſtitutionẽ qui loci cõmunes incidere
ſoleãt. Suſpitionibus credi oportere & non opor
tere:rumoribus credi oportere & non oportere: te
ſtibus credi oportere & non oportere uitã anteactã
ſpectari oportere & non oportere. Eiuſdem eſſe

qui in ullam rem peccarit: & hoc quoq; qd' admiſiſſe dicit': & non eiuſdẽ cauſæ eẽ. Maxime ſpectari cauſam oportere & nõ oportere. Atq; hi quidẽ & ſiqui eiuſmodi ex proprio argumento cõmunes loci naſcentur in contrarias partes deducẽtur. Certus autẽ locus eſt accuſatoris per quẽ auget facti atrocitatẽ: & alter per quẽ negat malorũ miſereri oportere. Defenſoris per quẽ calumnia accuſatorum cum indignatione oſtẽditur & per quẽ cũ conqueſtione miſericordia captatur. Hi & cæteri loci omnes cõmunes ex iiſdem pceptis quibus cæteræ argumentationes: ſed illæ tenuius & acutius & ſubtilius tractãtur: hi autem grauius & ornatius & cum uerbis tum ẽt ſententiis excellẽtibus. In illis enim finis eſt ut id quod dicitur uerum eſſe uideaẽ. In his tametſi hoc quoq; uideri oportet: tamẽ ẽ finis amplitudo. Nũc ad aliã cõſtitutionẽ tranſeamus.

Tenuius

Hæc eſt credendũ non credendũ: certioribus illis auditoribus. ſ. nam tũc ei cõcedi cõe quiddam dicere. Non debet eni locus cõis induci cũ adhuc nihil pbatũ eſt. Et aius auditoris remoueaẽ ad ea q reſtãt. Poſt pbationem p locũ cõem. Aut oibus iam dictis exuſcitaẽ. Quia & in epilogis ſunt loci ſæpe cões. Oĩa eni ornamẽta locutionis. i. figuræ q ſũt: aut ſchemata dianoeas: aut ſchemata lexeos: aut ſchemata logu ut qdã3 uolunt. Sic oratorũ quoq3 multorum cões loci ſunt. Nam cũ loci cões ideo dicantur q ii. ſimiles cauſas cõueniant cũ ab oratoribus tñ dicanẽ diuerſitate dicendi uix poſſunt eẽ cõmunes. Verborũ & ſententiarũ lexeos: & dianoeas ſchemata. Atq3 hoc ſit nobis dictum cõiter de omni genere cõmuniũ locorum: ut genera duo dixerit cõmuniũ locorum. i. certæ rei: & incertæ: & queadmodũ ſit dicẽda pcepit. Sed hoc generaliter in oĩbus cõſtitutioĩbus. Nũc autẽ in hanc cõſtitutionẽ pprios coniecturæ locos cões dabit. Nunc exponemus i cõiecturalem cõſtitutionẽ qui loci cõmunes incidere ſoleant. Locorũ cõmuniũ genera dicta ſunt queadmodũ dicanẽ præceptũ ẽ. Ita oĩa quæ de locis cõmunibus præcipienda uidebantur expoſita etiã ſunt. Nunc ſubiungit certos coniecturæ locos qui in aliam conſtitutionem non cadũt. Sunt enĩ coniecturæ tantum & in quãlibet coniecturã dictam ſimilitudinẽ transferentur. Suſpitionibus credi oportere & non oportere & reliqui uel qui ſuppoſiti ſunt uel qui eſſe pñt. Qui omnes ex thetico genere orti in contrariũ argumenta ſumunt. Et nõ tam loci cõmunes q̃ locorum cõium loci ſunt. Sunt alii proprii in coniectura accuſatoris & pprii defenſoris. atq3 accuſatoris duo: unus qui atrocitatẽ facti cumulat: alter per quẽ negat malorũ miſereri oportere. Defenſoris etiã ſimiliter duo ſunt. Vnus declaratio calumniæ accuſatorũ alter conqueſtio captandæ miſericordiæ: diſtant aũt a theticis hoc modo q illi habẽt ex utraq3 parte tractatus: & in cõtrarium ſuggerunt argumẽta: hi unius tantũmodo partis ſunt: & aut indignationẽ ſolam: aut ſolam exprimunt conqueſtionem. Ita duo genera locorũ cõmuniũ eſſe manifeſtum eſt. Vnum quod ex duplici tractatu generaliter conſtat qd theticum dicitur. Aliud quod generali quidẽ ſed unius partis: aut indignatione ſola: aut conqueſtione tractatur: Sciamus autẽ hos omnes locos. i. iſta duo genera ex hiſdem attributioĩbus tractari: ex quibus argumentationes. i. ex attributis perſonæ & attributis negocio: illa tantũ diſtantia & dicendi diuerſitate: ut argumentationes ſubtilius: tenuius: acutius explicẽtur. Loci uero cõmunes grauius ornatius uerbis & ſentẽtiis excellentibus. Nam in argumentationibus ſola quæriẽ ueritas i locis aũt cõibus q̃uis & ueritas aſſeraẽ: tamẽ qd eſt illorũ propriũ rei probatæ amplitudo captanda eſt. Vnde ſatis clarũ eſt ẽt locos argumentationũ uim tenere ita tñ ut amplius aliqd agere uideanẽ cũ præter fidem rei cumulũ uideatur implere: q i cõtrarias ptes deducẽẽ. Thetici ſunt credi oportere & nõ oportere: & multa talia. Certus aũt locus accuſatoris p quẽ auget facti atrocitatẽ. Superioris loci in contrarias ptes deduci poſſunt. Iſti uero loci pprii danẽ aut accuſatori: aut defenſori ſuo. Cæteræ argumentationes aut a pſonæ aut negocii attributis: ut id qd dicitur uerũ eſſe uideaẽ qd eſt propriũ argumentationis ſumptũ. Et ſi id quoq3 uideri oportet: ut & in locis cõibus ueritas quæraẽ: ſed orationes modo diſtẽt ab argumentatione.

Loci proprii

Definitiuæ conſtitutionis exemplum. Titulus. III.

Cum eſt nominis controuerſia quoniã uis uocabuli definienda uerbis eſt: conſtitutio definitiua dicit'. Eius generis exẽplo nobis poſita ſit hæc cauſa. C. Flaminius qui cõſul rempu. male geſſit bello punico ſecundo: cum tribunus plebis eſſet inuito ſenatu: & omnino contra uoluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat: hunc pater

¶ Definitiuæ conſtitutionis exemplum. Cũ ẽ nois cõtrouerſia qñ uis uocabuli diffinẽda uerbis ẽ: cõſtõ definitiua dicit. Sequiẽ definitiua cõſtitutio qa cõiectura præceptis ſupionibus terminata eſt. Hæc definitiua qa tũc exoriẽ: cum nois cõtrouerſia ẽ: & qa uis nois definiẽda uerbis ẽ definitiua dicit cõſtitutio. Huic ponit exẽpluz. Cũ reus ſit pater maieſtatis: q filiũ phibuit ſeditioſe cõcionantem. i. filiũ tribunũ plebis. Eſt in hoc themate ẽt alia cõſtitutio: uel relatiua: uel cõpẽſatiua: uel abſoluta. Nam licuit mihi pater ſum. Abſoluta ẽ: meruit relatiua ẽ: profui: compẽſatiua. Verum hoc in themate: non quid ſit cõſiderari Tul. uoluit: ſed iterum monuit id

ſuus conciliũ plebis habentẽ de templo eduxit: Acceſsitur maieſtatis: intentio eſt: maieſtatem minuiſti: q tribunũ plebis de tẽplo eduxiſti. Depulſio eſt: non minui maieſtatẽ. Quæſtio eſt minuerit ne maieſtatẽ: ratio in filiũ quã habebã poteſtatem ea uſus ſum. Ratiõis infirmatio. At eni qui patria poteſtate hoc eſt priuata quadã: tribunitiã poteſtatẽ: hoc ẽ populi poteſtatẽ infirmat: minuit is maieſtatem. Iudicatio eſt: Minuerit is maieſtatẽ: qui in tribunitiã poteſtatem patria poteſtate utatur.

percipi. Atq; hoc exẽplũ ideo dedit: ut finẽ tantũ conſideremus quia non propter finem ſubiecit exemplũ: præcepit aũt in omni hoc libro conſiderationẽ adhibendã eẽ circa oẽs cõſtitutiones & earũ partes & cõtrouerſias .i. legales quæſtiones: præceptis omnibus in omni cauſa i qualibet materia oĩa quæ inuẽta fuerunt genera quæſtionũ poſſunt tractari ſumptis ſuæ partis præceptis: Vtrũ in themate coniectura fuerit eius diuiſionibus utamur uel aliarũ ſi quæ iciderint conſtitutões. Subiũngit igiẽ in definitione locos a pte accuſatoris. Sunt aũt & iſta quattuor definitio approbatio definitõĩs: deductio definitionis in ipſam certã ſpeciẽ de qua agiẽ. Diſtinctio definitionis aduerſæ partis quæ conſtat ex locis quattuor ſi demõſtretur falſa ſi turpis: ſi inutilis: ſi collatio utriuſq; definitionis fiat. Falſa demonſtrabitur ex opinione hominũ ſi docebimus unde quæriẽ quemadmodũ extimet populus queãdmodũ in conſuetudine locutionis utaẽ eo uerbo qđ definimus. Turpis: aut inutilis demonſtratur aduerſariorũ definitio ex honeſtatis ptibus & utilitatis de quibus in deliberatiuo genere hoc eſt ĩ poſtrema huius libri pte tractabit: Exprimemus igiẽ q incõmoda futura ſint ſi ita accipietur qđ definitũ eſt ab aduerſario. Collatio uero definitionũ qui quartus in reprehenſione locus eſt: hoc aget: ut noſtrã definitionẽ oſtendat ueram honeſtam utilem q aduerſarii oſtendimus: falſam: turpẽ: inutilẽ. Afferemus ꝑterea ad definitionis noſtrã cõfirmationẽ res: aut maiori: aut minori: aut pari in negocio ſimiles ut ad definitionem noſtrã ſimilium comparatione collecta oſtendamus quãto uerior: honeſtior: utilior: ſit noſtra deſcriptio: hæc in ſimplici definitione. Sed ſi duæ res plures ue definiendæ ſunt: iſta omnia pro definiẽdarum numero duplicantur. Quæritur enim ſæpe fur ſit: an ſacrilegus qui uaſa ex priuato ſacra ſurripuit: uel de ſacro priuata quoniã parte accuſatoris & qđ ſit ſacrilegiũ: & qđ ſit furtũ definiẽdũ eſt in ſingulis definitionibus illa ſupra poſita præcepta cõplebit: definiet: deducet: infirmabit: q cũ fecerit in definiendo ſacrilegio faciet rurſus in definiendo furto mutata tantũ tertia parte ꝑcepti. Accuſator enim qui ſacrilegiũ uult approbare negare uult furtum. Ita definitione ſacrilegii qđ probare nititur utetur illis ſupra poſitis ꝑceptis. In definitione uero furti qa furtũ negabit utetur ꝑceptis defenſori datis .i. poſt definitionẽ & eius approbationẽ ſeparationẽ ſpeciei faciat a definitione: fietq; i hoc themate: & ĩ eiuſmodi cõplexiõe ut definitionẽ uertat ſimiliter præcepta etiã defenſor. Nam quoniã furtũ ꝓbare uult ille q ſe defendit poſt definitionẽ & eius approbationẽ: deductionẽ: faciat ad ſpeciẽ. Cõtra cũ ſacrilegiũ definierit q hoc admiſiſſe ſe nõ uult illic: faciat loco tertio ſeparationẽ ſpeciei a definitione. Ergo his modis & partibus definitionẽ ſuã accuſator implebit. Habebit aũt cõmunẽ locũ ex ipſa definitiua conſtitutiõe ſumptũ in maliciã eius qui nõ mõ rerũ: uerũ ẽt uerborũ poteſtatẽ ſibi arrogare cõeẽ: ut & faciat qđ uelit: & qđ fecerit id quo uoluerit noĩe appellet. Exẽplũ generis definitiui. C. Flaminius is qui conſul rẽpub. hiſtoriã a poſt ſequẽtibus dedit: iudicatis eſt ex rõne & refutatiõe rationis cõtrouerſia.

¶ Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. At ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere conſtitutionẽ in hanc cauſam eam nos partem ſolam ſumimus: in quã præcepta nobis danda ſunt. Omnibus aũt partibus hoc in libro explicatis q̃uis omni in cauſa ſi diligenter attendet: omnes uidebit cõſtitutiones & earũ partes & cõtrouerſias ſi quæ forte in eas incidẽt: nã de omnibus ꝑſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt eius nominis: cuius de ui quæritur breuis & apta ex opinione hominũ definitio hoc modo. Maieſtatẽ minuere eſt de dignitate: aut amplitudine: aut poteſtate populi: aut horũ quibus populus poteſtatem dedit aliquid derogare. Hoc ſic breuiter expoſitum pluribus uerbis eſt & rationibus cõfirmandũ & ita ut deſcripſeris eſſe

¶ Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferre oportebit: ad hanc iudicationem .i. definitiuam: ne aliam cum feceris conſtitutionem: hic aliam facies iudicationẽ & non conueniat. Hæc ꝑcepta quæ nunc finitiui ſtatus ponimus & earum partes propter qualitatem quæ partes plures habet & controuerſias legales ſtatus dicit Maieſtatẽ minuere ẽ: definitio ẽ rei de qua quæritur pluribus uerbis & rationibus cõfirmandæ. Superior definitio eſt hæc cõfirmatio definitiõĩs. Poſtea ad id qđ definieris: deductio definitionis ad ſpeciẽ: hoc ex opiniõe hominũ ſumeẽ quõ deſtruaẽ deſcriptio diuerſæ patris uerã honeſtã: utilẽ demonſtrabimus: Cũ tria dederit defenſori uitia definitiõĩs .i. falſam: turpẽ: inutilem. Tria dat accuſatori cõtra ornamẽta definitionis idest uerã: honeſtã utilem. Vt etiã ex collocatione melior accuſatoris definitio probetur: Deinde ſimili ratione cauſa tractãda: ut definias: approbes: deducas ad ſpeciẽ: Infirmes definitionem aduerſæ partis docẽdo falſam: turpẽ: inutilẽ. Compares etiã quæ utilior eſt: uel reliqua: aut a maiore

oſtendendum. Poſtea id quod definieris cōmuni
loco cōfirmare:p quem ipſius facti atrocitas aut
indignitas. aut omnino culpa cum indignatione
augeatur. Poſt erit infirmanda aduerſariorum de
ſcriptio.Ea autem infirmabitur:ſi falſa demonſtra
bitur.Hoc ex opinione hominum ſumetur:cū quē
admodum & quibus in rebus homines in conſue
tudine ſcribendi aut ſermocinandi eo uerbo uti ſo
leant conſiderabitur.Item infirmabitᷓ ſi turpis aut
inutilis eſſet eius deſcriptionis approbatio: & q̄ i
cōmoda conſecutura ſint eo conceſſo oſtendetur.
Id autem ex utilitatis & honeſtatis partibus ſume
tur de qbus in deliberationis pceptis exponemus.
Deinde cum definitione noſtra aduerſariorum de
finitionem conferemus:& noſtrā:uerā: honeſtam:
utilem eſſe demonſtrabimus:illorū cōtra. Quære
mus aūt res aut maiori:aut minori:aut pari in ne
gocio ſimiles ex quibus affirmetur noſtra deſcri/
ptio.Tum ſi res plures erunt definiendæ ut quæra
tur fur ſit an ſacrilegus: qui uaſa ex priuato ſacra
ſurripuerit?Erit utendum pluribus definitionib9.
Deinde ſimili ratione cauſa ē tractanda:ut ſi fur ē
de furto:ſi ſacrilegus de ſacrilegio.Locus aūt com
munis in eius malitiam qui non modo rerum ue
rum etiam uerborum poteſtatem ſibi arrogare co
natur:ut faciat quod uelit: & id quod fecerit quo
uelit nomine appellet.Deinde defenſoris primus
locus. Item nominis breuis & aperta ex opinione
hominum deſcriptio hoc modo.Maieſtatem mi/
nuere eſt aliquid de republica:cum poteſtatem nō
habeas adminiſtrare. Deinde huius confirmatio
ſimilibus & exemplis : & rationibus poſtea ſui fa
cti ab illa diffinitione ſeparatio. Deinde locus cō
munis:per quem facti utilitas:aut honeſtas adau
getur.Deinde ſequitur aduerſariorum diffinitio/
nis repræhenſio:quæ iiſdē ex locis omnibus quos
accuſatori præſcripſimus conficitur:& cætera poſt
eandem præter communem locum inducetur.Lo
cus autem communis erit defenſoris is per quem
indignabitur ſui periculi cauſa accuſatorem non
rem ſolum conuertere uerum etiam uerba cōmu/
tare conari.Nam illi quidem cōes loci:qui aut ca
lumniæ accuſatorum demonſtrandæ: aut miſe /

aut a minore:aut a pari. Sed in tot definitionibus
omnia hæc quot res definiendæ defenſoris ſunt
deinde primus ē locus.Itē nominis breuis & apet
ta:& ex opiniōe hominum deſcriptio hoc modo:
& huic dat quattuor ad actionē definitōis locos.
Sed in quibuſdā partibus in tertio loco diſcrepa/
uit.Supra enim.i. in parte accuſatoris hæc quat/
tuor ſunt definitio:approbatio ꝓpriæ definitionis
deſtructio definitiōis alienæ.At hic in parte defen
ſoris eſt ſimiliter definitio ſiue approbatio eius:&
quod mutat ſeparatio definitionis a ſpecie de qua
quæritur deſtructio definitionis aduerſæ partis de
fenſoris.Deinde primus locus eſt:& reliqua datis
omnibus locis accuſatori ad ſuam definitionem
defenſori quoq3 ad defenſionem eiuſdem propri
os locos tradit:ex quibus primus eſt definitio &
ipſa breuis deinde eius affirmatio. Tertio loco a
definitione ſua ſeparatio eius ſpeciei de qua quæ
ritur.poſt quem locum locus cōmunis infertur per
quem facti utilitas aut honeſtas augetur. Quem
quidē locum habet etiā accuſator:ſed econtrario.
Ille enim indignitatē rei auget:hic utilitatē.Quar
to loco ſequitur aduerſariorum definitiōis repræ
henſio eadem illa omnia retinens quæ definitio
nis repræhenſio includit.i.ut falſa: ut turpis:ut in
utilis doceatur: fiatq3 utriuſq3 definitionis etiam
a defenſore ſimilis comparatio.Omnia enim defē
ſor facere poterit ac dicere quæ accuſator præter
locum cōmunem eiuſdē accuſatoris: habebit au
tem defenſor locum cōmunem per quem indigna
bitur accuſatori ſui periculi cauſa non ſolum res
cōuertere & aduertere:Verum etiam uerba muta
re conari.hic ſimiliter locus defenſoris ex ipſa de
finitiua conſtitutione ſuſceptus eſt:unde proprius
hic locus conſtitutiōis defenſoris:nam eſſe qdem
poſſunt alii communes loci ex cauſa:ex negocio
nati.non ex conſtitutione ut in calumniatorem: ut
conqueſtio miſericordiæ:ut indignatio facti & cæ
tera cuiuſmodi : q̄ ex periculi magnitudine genita
non cōſtitutionis definitiuæ:ut diximus:ſed in cō
poſitione circunſtātiæ nominamus procreātur:ſed
hi cōmunes loci non in omni cauſa ſunt:ſed in om
ne genus cauſæ incidunt : hoc eſt in omnes conſti
tutiones incidunt non in omnes cauſas quas una
quæq3 habere poterit conſtitutio.Ac de his locis
cōmunibus periculi magnitudine procreatis in cō
iecturali conſtitutione fecimus mētionem:qui qua
leſq3 ſunt explicantes. Vtemur autem his:& eos
inducemus in orationem:cum cauſæ ipſius neceſ
ſitas flagitabit ſimilibus exemplis & rationibus
quæ ad defenſionem ſuam poterunt pertinere.Ac
illa definitione ſeparatio ut ſeparet factum ſuum
ab ea definitione:quam habuit aduerſarius : per
quem facti utilitas:aut honeſtas adaugetur.Quō
modo accuſator ad ſpeciem deſcendit:ut iungat
definitionem ſuam cum ſpecie ſic defenſor deſcen
dit ad ſpeciē ut ſeparet definitionē ſuā a ſpecie.i.a
facto unde quæſtio ē:& uterq3 utiꝰ loco cōmuni
ſed accuſator ut augeat factū p idignationē:reus
ut utile eſſe doceat & honeſtum. Omnibus locis

quos accuſatori praeſcripſimus ut hic rurſus con/
uertat in definitionē aduerſarii pcepta ſuperiora:
& dicat eā falſam:turpem:inutilem Cōparet ex
minore:maiore:pari:quae habet.ſ.accuſator:nam
& hic propriū locū cōmunē de fine habebit: nam
& extra finē quē pōt cā ſuggerere habere poteſt
uterq; aliū locū cōem. Poſt eadē praeter cōem lo
cū.ſ.collatio iparum diffinitionū p minora maiora
paria.nā illi quidem cōes loci q in quacūq; parte
eſſe poſſunt cā ſuggerente ex periculi magnitudi
ne nō ex cauſae genere ducunť:ut nō ,pprius ſit lo
cus cōis ex fine natus:ſed ex negocii genere:cuius
circūſtantiae ,p q̄litate:uel quātitate periculi locos
cōes dabit nō in omnē cām: ſed i omne cauſae ge
nus incidunt hi loci cōmunes:qui ex compoſitiōe
negociorū naſcūtur:non i omnibus cauſis ſunt:qa
non omnis cauſa ſimiliter cōponitur: ſed cadūt in
omnia genera cāru.i.i omnes cōſtitutiones:qua
quaelibet cōſtitutio modo atroci negociorū cōpo
ſitione fingitur:modo ſimpliciter cōponitur.Cum
autē actio tranſlationis aut cōmutationis idigere
Trāſlatio uideť. Tertia eſt conſtitutio: quae tranſlatio eſt qa
ita Tul.ordinē dedit.Haec cōmutationem iudicii
cum actione tenet cū perſona: locus: lex:crimen:
poena mutať:uel caetera quae ſimilia ſunt.His ſin
gulis ſupponere exempla & iſinitū & ſuperuacuū
ē:uel quia multis modis efficiť:uel quia omnibus
modis ad dicendū una pceptio eſt. Omnis autem
tranſlatio apud antiquos tēporibus tullianis i ipa
cauſarū actione:aut non erat:aut rarior iueniеba
tur.Praetores etenim q ius dicebāt & iudices cau
ſae dabant & cōtrouerſiae:uel agendi genus iſtitu
ta actiōe formabant ita ſibi praeſcribebāt praetor
qua accuſator qua reus deberet actōe uti in pſcri
bēdo qd fieret excipiēdoq; quid non fieret tranſla
tiōis cōtrouerſiā actiōibus auferebat. Erat pterea
inſtitutū ut a cauſa caderet is q nō quemadmodū
oportebat egiſſet. Ergo etiā propter haec forma
taliter ad iudiciū ueniebat. Apud ipſum uero prae
torē cum litis ipſius forma cōponeretur:illic par/
tes aut excipiebant aliquid aut ſimplicem actio/
nem accipiebant. Vnde in ipſo ut dixi:iure hoc eſt
apud praetorem de modo agendi cum quaerere/
tur tractareť exceptio atq; trāſlatio. Cum autem
iam litis forma eſſet accepta in iudicio nulla iam
poterat eē trāſlatio: ergo i iudiciis trāſlatio rarius
inueniť. Et ſi quādo inuēta fuerit ipſa per ſe parū
firmitudinis tenet aſſumitq; uires alia conſtitutio
ne firmata. Hoc nāq; praeceptū tulliani eſt: trāſla
tionē ex alia cōſtitutione firmari. Ad qd pceptum
exēplū ſubiungit:nō ut trāſlationē doceat:ſed ut
oſtēdat trāſlationē alia cōſtitutione firmari Reus
pricidii factus ,pbatis aliis criminibus an damnā
dus ſit q̄ſtio eſt. Vtitur tranſlatione reus cum dicit
ſe non parricidii damnandum eſſe:quia nihil im/
probatum.ſed aliorum criminum que probata ſint
affici oportere ſupplicio. Ac ne eo quidē quod nō
inde iudiciū conſtitutū ſit:ita ſi neq; probatorum
criminum pena eſſe debet quia nō inde iudicium
conſtitutū eſt: Neq; parricidii quia nihil probatū

ricordiae captandae:aut facti indignandi:aut a mi
ſericordia deterrendi cauſa ſumuntur ex periculi
magnitudine:non ex cauſae genere ducuntur. Qua
re non in omnem cauſam: ſed in omne cauſae ge/
nus incident. Eorum mentionem in coniecturali
conſtitutione fecimus. Inductione autem horum
locorum cum cauſa poſtulabit utemur. Cum au/
tem actio tranſlationis aut cōmutationis indigere
uidetur:q non aut is quem oportet: aut cum eo q
cum oportet:aut apud quos:qua poena: qua lege:
quo crimine:quo tempore:oportet:conſtitutio trā
ſlatiua appellatur. Huius nobis exempla permul
ta opus ſunt ſi ſingula tranſlationum genera quęri
mus:ſed quia ratio praeceptorum ſimilis eſt:exem
plorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atq; i no
ſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit:ut
rarius incidant tranſlationes. Nam & praetoriis ex
ceptionibus multae excluduntur actiones:& ita cū
ius ciuile habemus conſtitutum ut a cauſa cadat
is qui non:quemadmodum oportet egerit. Quare
in iure plaerūq; uerſantur. Ibi enim & exceptiones
poſtulantur:& quodammodo agendi poteſtas da
tur: & omnis conceptio priuatorum iudiciorum
conſtituitur. Quae autem in ipſis iudiciis rarius in
cidunt: eiuſmodi ſunt ut per ſe minus firmitudi/
nis habeant. Confirmantur autem aſſumpta alia
aliqua conſtitutione: ut in quodam iudicio cum
uenefici cuiuſdam nomen eſſet delatum: & quia
parricidium: ſubſcripta eſſet extra ordinem eſſet
acceptum cum in accuſatione alia quędam crimi
na teſtibus & argumentis confirmarentur parrici
dii autem ſolum mentio facta eſſet: ut defenſor
in hoc ipſo multum oportet:ut diu conſiſtat cum
de nece parentis nihil demonſtratum ſit:indignū
facinus eſſe ea poena afficere eum:qua parricidae
afficiuntur. Id autem ſi damnaretur fieri neceſſe
eſſet:quoniam & id cauſę ſubſcriptum & ea re no
mē extra ordiem acceptum. Ea igitur poena dam
nationē neceſſario conſequatur. Hic defenſor poe
nae commutatione ex tranſlatiuo genere inducen
do totam infirmabit accuſationem. uerumtamen
caeteris quoq; criminibus defendendis coniectu/
rali conſtitutione: tranſlationem confirmabit.

¶ Exemplum aũt tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi: cũ ad uim faciendĩ quidã armati ueniſſent: armati contra preſto fuerũt & cuidã equiti romano quidã ex armatis reſiſtens gladio manum pcidit. Agitis cui manus pciſa eſt iniuriaꝝ: poſtulatis quicũ agit᷑ a ptore exceptionem extra quã in reũ capitis piudicium fiat. Hic is qui agit iudiciũ purũ poſtulat. Ille quicũ agitur exceptionẽ addi ait oportere. Queſtio eſt excipiendũ ſit: an non: Ratio. Non eni oportere i recuperatorio iudicio eius maleficii. de quo iter ſiccarios qrit᷑ piudiciũ fieri. Infirmatio rõnis: Eiuſmodi ſũt iniuriæ ut de his indiguũ ſit non primo quoq; tempore iudicari. Iudicatio: Atrocitas iniuriarũ ſatis ne cauſæ fuit. quare cũ de ea iudicet᷑ de aliquo maior maleficio: de quo maleficium comparatũ ſit: piudicetur. atq; exemplum quidem hoc ẽ. In omni autem cauſa ab utroq; quæri oportebit: a quo & p quos: & qũo & quo tpe: aut agi: aut iudicari: aut qd ſtatui de ea te conueniat. Id ex ptibus iuris de qbus poſt dicẽdũ ẽ ſumi oportebit: & ratiocinari qd i ſimilibus rebus fieri ſoleat: & uidere utrũ malitia: qd aliud agat᷑: & aliud ſimulet᷑: an ſtultitia: an neceſſitudine: qa alio modo agere non poſſit: an occaſione agendi ſic ſit iudiciũ: aut actio conſtituta: an recte ſine ulla re cuiuſmodi res agatur. Locus ãt cõis cõtra eũ q trãſlationẽ iducit: fugere iudiciũ ac pœnã quia cãæ deficiat. A trãſlatione aũt oĩum fore perturbationem ſi nõ ita res agãtur: in iudiciũ ueniant quo pacto oporteat: hoc ẽ ſi aut cum eo agat qui cũ non oporteat: alia pœna: alio crimine: alio tpe. atq; hãc rationẽ ad perturbationẽ oĩum iudicioꝝ pertinere. Tres igitur hæ cõſtitutiones quæ ptes nõ hñt ad hunc modũ tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem & partes eius conſideremus.

confirmat nõ eẽ dãnandũ. Verũtamen purgandis aliis criminibus p coniecturã opera danda eſt: ut reus nõ tantũ trãſlationis iure utat᷑. Ergo probatũ illud ẽ tranſlationẽ alia conſtitutione firmari. Subiungit uero exemplũ trãſlationis: Cũ agat iniuriarũ cui præciſa manus eſt: & is qui pcidit exceptionẽ ſuã poſtulat: ut in hoc iudicio de maleficio nõ fiat præiudiciũ: i hoc genere cõſtitutionis pcepta hæc ſunt quæ utriq; parti dentur ut explicent qd fieri ſoleat: a quo: p quos: qũo: quo tempore: quẽadmodũ agi: quẽadmodũ iudicari: quẽadmodũq; ſtatui. qd utriq; ex ptibus iuris agnoſcit: de qbus ptibus in qualitate tractaturus eſt: debent ẽt tractari qd i ſimilibus rebus fieri ſoleat. Aut eñi i recautũ ẽ id de quo quærit᷑: aut ſolet fieri: aut nõ ſolet: aut ad id qd i iure ſolitũ eſt id qd ſimile eſt applicatur. Deide p coniecturã tractandũ utrũ malitia agat᷑ aliud cũ aliud ſimulet᷑: an ſtultitia: an neceſſitate. Locus ãt cõis ẽ cõtra trãſlationẽ fugere iudiciũ & pœnã eum. ſ. qui tranſlatione utat᷑. A trãſlatione unus locus cõmunis eſt perturbari omnia ſi nõ eo pacto agantur quo oportet. Hæ ſunt tres cõſtitutiones quæ ſpecies non habent: cõiectura: finis: trãſlatio. Trãſlationẽ autẽ intelligamus formã eſſe ſtatus. ſ. legalis. Præſcriptionẽ uero eãdẽ appellari poſſe: & eandẽ exceptionẽ: ſed ab oratoribus: in iure aũt præſcriptionẽ dici ipſum propoſitũ ius: exceptionẽ aũt cum ius ipſum propoſitum aduerſus ſe actor alius excipit interpoſita aliqua cõditione: Sit nobis præſcriptio iniuriaꝝ de cæde exceptio: niſi præiudiciũ facias. Singula trãſlationum genera quæramus: ut exẽplũ quẽadmodum alia lege: quẽadmodũ alio crimine & ad ſingula: quibus tranſlatio uidet᷑ ipleri. Sed qa ratio præceptorũ ſimilis eſt exemploꝝ multitudine ſuperſedẽdum ẽ. Cum. n. præcepta i omni genere tranſlationis eadẽ ſint ad diuerſitatẽ fruſtra exempla quærent᷑: eadẽ. n. pceptorũ ratio in oĩbus tranſlationis partibus & ubiq; ſeruabitur. Multis de cauſis fit ut uarius icidant trãſlatiões. Quoniã per prætoris formulas actionibus itegritas datur: neq; in iudiciis ulla põt eẽ præſcriptio: quæ nõ quẽadmodũ oporteret egerit apud prætorẽ q̃re i iure plærũq; uerſant᷑ tranſlationes: ibi eñi exceptiones poſtulãtur i cauſis ãt: aut nunq̃: aut raro priuatorum iudiciorũ cã conſtituit᷑: ideo nõ põt in iudiciis eſſe tranſlatio: ſed ẽ apud prætorem. Hic defenſor pœnæ cõmutationẽ. Quoniã cũ dicit nõ hac pœna afficiendus eſt ſed tali aliorum criminũ probatorum. Cunq; tali non oporteat quia eius crimen nõ probatum eſt: ita ne alia quidem pœna affici oportere dicit quæ ſit aliorum criminum. unde commutatione pœnæ uis accuſationis tota tolletur. Cæteris quoq; criminibus defendendis q̃ probata dicuntur conſtitutione coniecturali tranſlationem confirmabit: ut infirmatis etiam in criminibus illis que probata dicuntur rei poſſit releuare perſonam.

Præſcriptio exceptio

¶ Exemplum autem tranſlationis in cauſa poſitum ſit nobis huiuſmodi illud exemplum quod ſupra datum eſt ad hoc eſt ut probaretur tranſlationem alia conſtitutione neceſſario confirmari. Nunc dat exemplũ tranſlatiõis Poſtulat is q cũ agitur a prætore exceptionẽ ne præiudicium fiat i hac iniuriarũ dãnatione futuri criminis qd de capite ẽ: ideſt cædis indignum ſit: nõ primo quoq; tpe iudicari ut ẽt in iudicio iniuriarum indignum ſit non etiam de cæde iudicari: Id ex ptibus iuris de qbus poſt dicendũ eſt in qualitate abſoluta. Contra eũ qui tranſlationẽ iducit q accuſatur iniuriarũ. A trãſlatione aũt omniũ fore perturbationẽ hoc ẽ a parte ea quæ utitur tranſlatiõe. Nã illa ſupior cõtra trãſlationẽ: quo pacto oporteat hoc ẽ ſi aut cũ eo agat᷑ qui cũ nõ oporteat. Nunc generalem conſtitutionem & ptes eius conſideremus.

¶Cum facto & facti nomine conceſſo &c. conſtitutionem generalē appellamus. Generalis hoc eſt qualitatis conſtitutiōis p̄cepta ſupponit. cuius ſpecies duas eē dixit iuridicialem: & negocialem. Duas enim deliberatiuā & demōſtratiuam i prio ri libro ſuſtulit. Ac nunc prius de negociali tractat quoniam ſimplex eſſe noſcitur: iuridicialis in ſpēs eſt diſtributa. Hæc negocialis habet litem cū quæſtio eſt q̄ eſſe debeat. Quod colligit̃ ex iure iam conſtituto: quum id ſit habendū unde cōtrouerſia eſt. Supponit exemplum q̄ ſecundi hæredes ſibi eam hæreditatem uendicent quæ uenerit pupillo quā ſibi uendicant agnati. Facit itentionem agnatorum deinde depulſionem hæredū ſecundorum. Tūc quæſtio eſt: quorum ſit hæreditas. Affertur ratio a ſecundis hæredibus: q̄ unius pecuniæ hæredes diuerſi eſſe non poſſunt. Fit refutatio ſed n̄ eſt una pecunia. Erit iudicatio: an una pecunia ſit. Hic admonet poſſe in una & ſimplici conſtitutione inueniri plurimas rationes refutationeſq; rationum & item iudicationes: ut in hac cauſa. Nam cum ratio ſit non poſſe plurimis de cauſis unius pecuniæ hæredes eſſe diuerſos: cūq; in ſuperioribus refutatio facta ſit nō eſt una pecunia. Omiſſa hac refutatione alia refutatio ſupponi poteſt. Vti dicatur eē poſſe unius pecuniæ hæredes plures diuerſis de cauſis. Et aperte in ipſo Tullio poſitum eſt quæ rationes. Dat autem huic conſtitutioni locos ad argumenta cōmuniter utriq; parti uel omnibus partibus ſi plures exiſtent: ut ius unde conſtet cōſiderent: Conſtat autem ex tribus duci natura: conſuetudine ſequenter: deinde lege: poſtremo naturam eius diuidit in ſex partes quas ipſe partitus eſt. & definiuit. Item conſuetudinis certas ſpecies a p̄toribus poſitas dereliquit. Res firmiſſimas ſubiecit: pactu: ps iudicatū: legitimi aūt iuris ſcientiā ediſcendis legibus reliquit: uis & natura & genus ipſius negocii quærit̃. Quale ſit negocium in tribus his quærit̃: natura: genere: iuſtū: an iniuſtū: utile an inutile. Ac mortuus eſt qui i ſuā tutelam ueniret: ut nō poſſet facere teſtamentum: quia minor eēt. Cuius agnati. i. petitores. De qua is cuius agnati ſumus teſtatus nō eſt. i. pater pupilli uel pupillus ipſe. Ratio eſt ratio quæſtiōis eorū q̄ poſſeſſores ſunt. Pater enim & ſibi & fili teſtamētum ſcripſit: q̄ diu nō licebat filio ſcribere teſtamentum. infirmatio rationis a parte petitoris non filio. Si extrinſecus aliquid aliunde filius haberet. Sed ſibi iuſſit eſſe: ideſt rebus ſuis ſubſtituit. Iudicatio ex ratione & refutatione rationis poſſit quiſq̄ ne de filii pupilli re teſtari quā non ipſe haberet & quam non pupillus aliunde quæſiſſet. An hæredes ſecundi ipſius patriſſamilias: non filii quoq; eius pupilli hæredes ſint. quia hæres cum dicitur eius eſt ſecūdus qui hæreditatē remiſit. Vnde hæres eſſe non poteſt: niſi eius cui ſecundus hæres eſt. Eius autem hæres non poteſt eſſe cui non eſt ſecundus. Iudicatio: una ne pecunia fuerit. Aut ſi hac erunt uſi infirmatione. Duas infirmatiōes poſuit ex parte petitorū ideſt agnatorū contra unam

De generali conſtitutione. Ti. IIII.

CVm facto & facti nomine conceſſo: ne q̄ ulla actionis illata controuerſia uis & natura & genus ipſius negocii quęritur conſtitutionem generalē appellamus. Huius primas eſſe duas partes nobis uideri diximus negocialem & iuridicialē. Negocialis eſt: que ī ipſo negocio iuris ciuilis habet implicitam cōtrouerſiā. Ea ē huiuſmodi quidā pupillum hæredē fecit: pupillus aūt ante mortuus eſt q̄ in ſuam tutelā ueniret de hæreditate que uenit pupillo: Inter eos qui patris pupilli ſunt hæredes ſcdi: & agnatos pupilli cōtrouerſia ē. Poſſeſſio hæredū ſecundorū eſt. Intentio eſt agnatorum: noſtra pecunia ē: de q̄ is cuius agnati ſumus teſtatus nō eſt. Depulſio eſt: immo noſtra q̄ hæredes ſcdi teſtamēto patris ſumus. Quæſtio eſt utrorū ſit. Ratio eſt pater enim & ſibi & filio teſtamentū ſcripſit: dū is pupillus eſſet. Quare que filii fuerūt teſtamento patris noſtra ſiant neceſſe eſt. Infirmatio rōnis: immo pater ſcripſit & ſcdm hæredem nō filio: ſed ſibi iuſſit eſſe: Quare p̄terq̄ qđ ipſius fuit teſtamento illius ueſtrum eſſe non pōt. Iudicatio: poſſit ne quiſquā de filii pupilli re teſtari an hæredes ſecūdi ipius patriſſamilias non filii quoq; eius pupilli hæredes ſint? Atq; hoc non alienū eſt quod ad multa pertineat: aut nuſq̄ aut uſquequaq; dicat hic admonere. Sunt cauſæ q̄ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione quod fit: cum id quod factum eſt: aut quod defenditur plurimis de cauſis rectū: aut probabile uideri poteſt: ut in hac ipſa cauſa. Supponitur ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis hæredes eſſe n̄ poſſunt nec unq̄ factū eſt: ut eiuſdē pecuniæ alius teſtamento: alius lege hæredes eēnt. Infirmatio autem hæc erit: non eſt una pecunia: propterea q̄ altera pupilli iā erat aduentitia cuius hæres non illo in tempore ī teſtamento quiſq̄ ſcriptus erat: ſi quid pupillo accidiſſet & de altera patris nunc mortui uoluntas plurimū ualebat quæ iam mortuo pupillo ſuis hæredibus concedebat. Iudicatio ē una ne pecūia fuerit? Ac ſi hac erunt uſi infirmatione poſſe plures eſſe

unius hæredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis: de eo ipſo iudicatio naſcitur. Poſſint ne eiuſdem pe/cuniæ plures diſſimilibus generibus hæredes eſſe. Ergo una in conſtitutione intellectum eſt quõ & rationes & rationũ ĩfirmationes & ꝓpterea iudicationes plures fiant: Nunc huius generis pcepta ui/deamus. Vtriſq; aut ẽt oibus ſi plures ambigent: ius ex qbus rebus cõſtet: ẽ cõſiderãdũ. Initiũ ergo eius a natura ductũ uidet᷑. Quædã aũt ex utilitatis rõne: aut pſpicua nobis: aut obſcura in cõſuetudinẽ ueniſſe uident᷑. Poſt aũt approbata quædam aũt a cõſuetudine: aut a uero utilia uiſa: & legibus

Ius natu/rale firmata: Ac naturæ quidẽ ius eſt qđ nobis nõ opinio: ſed quædã ĩnata uis afferat: ut religionẽ: pieta

Religio tem: gratiã: uindicationẽ: obſeruãtiã: ueritatẽ. Re/

Pietas ligionẽ eam q̃ in metu & cærimonia deorũ ſit: appellant. Pietatẽ q̃ erga patriã: aut parẽtes: aut alios

Gratia ſanguine iunctos: officiũ ſeruare moneat. Gratiã q̃

Vindica/tio in memoria & remuneratiõe officiorũ & honoris: & amicitiarũ obſeruãtiã teneat. Vindicationẽ per quã cõtumeliã defendẽdo: aut ulciſcendo ꝓpulſamus a nobis: & a noſtris: q cari nobis eſſe debẽt: &

Obſeruã/tia per quam peccata punimus. Obſeruantiam per quam ætate: aut ſapientia: aut honore: aut aliqua

Veritas dignitate antecedẽtes ueneramur & colimus. Verĩtatẽ per quã damus operã ne qđ aliter q̃ cõfirma.uerimus fiat: aut factũ: aut futurũ ſit. Ac naturæ q dẽ iura minus ipſa quærunt᷑ ad hanc cõtrouerſiã: ꝙ neq; i hoc ciuili iure uerſantur: & a uulgari intelligentia remotiora ſunt. Ad ſimilitudinẽ uero aliquã: aut ad rem amplificandã ſæpe ſunt ĩferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id quod uoluntate omnium ſine lege uetuſtas comprobarit. In ea autem quædam ſunt iura ipſa iam certa propter uetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt mul/ta & eorum multo maxima pars: quam prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt. Quod gẽus

Pactum pactum: par: iudicatum. Pactum eſt quod inter aliquos conuenit: quod iam ita iuſtum putatur ut iu

Par re præſtare dicatur. Par quod in omni æquabile.

Iudicatũ eſt. Iudicatum de quo iam ante ſententia alicuius aut aliquorum conſtitutum eſt. Iam iura legitima

rationem poſſeſſorum hoc eſt hæredum ſe/cundorũ ꝙ diceret unius pecuniæ plures hæredes diſſimilibus de cauſis eẽ nõ poſſe erit una infirmatio: non eſt una pecunia. Itẽ alia eſt. poſſunt unius pecũiæ diſſimilibus de cauſis diuerſi hæredes diſſimilibus generibus hæredes eſſe: ut alius teſtamento: alius lege: alius agnatione: nũc huius generis præcepta uideamus. Exemplum dedit qualitatis & negocialis. Dedit & præceptum quo modo rationes multæ eſſe poſſent. Nunc ſubiungit ſ hanc negocialem qualitatẽ quemadmodũ & unde argumẽta ſociãda ſunt utriq; : ideſt petitori & poſſeſſori: aut ẽt omnibus ſi plures ambigent Si plures contra unũ poſſidentem petant: ut nõ duæ partes ſint: ſed plures. Initiũ eius ergo ab natura dictũ uidetur: ut conſtet ius: natura: uſu: lege. Omniũ aũt triũ ſupponit partes. Quædã autem ex utilitatis ratione aut perſpicua nobis: aut obſcura. Interdũ eni cõſequimur cõſuetudinẽ. Hoc qa cõſuetudo: non qa ſcimus utile eẽ qđ ſeqmur: Poſt aũt ꝓbata quædã aut a cõſuetudie: aut a uero: quoniã rõ eius pſpecta eſt: & utilitas uiſa. Vindicationẽ pro uindicta: ꝓ ultiõe ad hãc cõtrouerſiã. i. cauſæ gẽus iudiciale. Conſuetudine aũt ius eẽ putant id qđ uoluntate omniũ ſine lege uetuſtas cõprobarit. Finitis ptibus iuri naturali ſuppoſitis: nũc cõſuetudinis iuri ptes ſubiicit. Voluntatẽ omniũ ſine lege uetuſtas cõprobarit: ut prudẽtiã rõ auctoritate data conſuetudini de conſuetudine in poſteros miſerunt legem. Quædam ſunt iura ipſa iam certa propter uetuſtatem ut puta maioribus aſſurgatur ius eſt hoc: ſed conſuetudinis. Multo maxima pars quam prætores dicere conſueuerunt. Non ex legũ præceptis & iuſſionibus: ſed ex conſuetudine que propõatur a prætoribus ex bono & æquo. Par

Par quod in omnes æquale eſt ut qui proponit aliquid tale proponat ut quo iure alium teneat hoc ſe alleget. Item iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. Hæc quæ dicta ſunt de conſuetudine tractata ſunt. Nunc cũ ſupereſt ius legitimum: cognitionem eius ad eos tranſtulit qui legitima iura fecerunt. His ergo ex partibus iuris quod aut ex ipſa re ut ex ſimili aut maiore minori ue naſci uidebit Diuiſo iure omni in naturam conſuetudineq; legis dat præcepta: ut argumenta ſumamus uel quæ ex ipa re ſumuntur uel que ex ſimili, aut maiore aut minore. Locos autem com/munes dare ſe negat poſſe certos in ſingulas conſtitutiones. Etenim cum duo genera ſint quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatum habet: alterũ rei certæ continet amplificationem neceſſario cauſæ ipſius facultas ſuggerit: ſi quid amplificationis aut indignationis conqueſtionisq; naſcitur. Sed quoniam in negociali quali/

tate iuris de iure tractatus eſt: eruntloci cō
munes uel ab auctoritate iuriſperitorum uel
contra eorum auctoritatem. Hæc de nego
Iuridicialis ciali. Subiungitur iuridicialis. Quæ ipſa cū
genus ſit in duo diuiditur: in abſolutam &
aſſumptiuam: Abſolutæ ſupponit exemplū:
q Trophæum æneum contra morem poſt
uictoriam Graii: de graiis ſtatuerunt facit in
tentionem & depulſionem ſupponitq̃ ratio
nem poſtea ſed abſolutæ conſtitutionis: ut
naſcatur iudicatio. Iuſte fecimus quia æter
num uirtutis noſtræ monumentum relinque
re uoluimus. Si autem dicatur ideo Aeneū:
quia meruiſtis erit ratio ꝺ relatiua qualitate.
Vnde intelligimus in unam cauſam conſtitu
tionis incidere poſſe plurimas pricipales. Ve
rum etiam abſoluta qualitas eoſdem habe
bit locos argumentorum: quos negocialis.
ex partibus iuris naturæ: ad utilitatem ſuam
conſuetudinis legum. Sed in abſoluta ipſa iu
ra proferimus ut factum defendas: uel lege
uel conſuetudine: uel natura. In negociali au
tem hæc iura proferuntur: ut poſſit conſti
tui quo iure eſſe debeat id de quo negocium
eſt. Quia eius conſtitutionis ad futurum ſpe
ctat intentio: aut ex ipſa re: aut ſimili maio
re minore ue naſci uidebitur. At in iure poſi
ta ē hæc ſpecies que quæritur litis aut ex eo
quod in iure eſt ad hoc negocium: ſimilitudo
traducitur dubiæ rei theſis ſcilicet certæ con
tinet amplificationem. Locis cōmunibus iā
rę probata argumētum facies. Illud enim ad
huc in queſtione eſt quod augeri per commu
nem locum poſſit: & oporteat conſiderabit.
De re probata per locum cōmunem: argu
mentum: non theſis. Nam certi qui ī omnes
īcidant loci deſcribi non poſſunt: ī ſingulas
conſtitutiōnes certi loci proprii dari non poſ
ſunt. Merito ergo & in negociali: quoniā ta
men in negociali de iure tractatur: loci com
munes hic eſſe poſſunt contra auctoritatem
iuriſperitorum. Nunc iuridiciale genus. Ipſa
enim eſt quæ diuiditur. Abſoluta eſt que ipſa
in ſe non ut negocialis: In negociali quæritur
quid eſſe debeat iuris: in abſoluta: quid ē iu
ris. Non ut negocialis. negocialis enim non
habet ius certū: ſed quæritur de eo iure qđ
eſſe debeat in negocio præſenti. Abſoluta ē
que ipſa in ſe non ut negocialis: In negociali
qualitate ius efficitur. Sententia iudicis in ab
ſoluta: quod poſitum ius & notum ē ab ora
tore ſumitur. Implicite & abſcondite quia ad
huc incertum eſt: & quæritur quod eſſe de
beat: & in hanc argumentationes ex hiſdē
locis ſumendæ ſunt atq̃ in cauſam negocia
lem de qua ante dictum eſt: ut ex partibus
iuris naturæ conſuetudinis legum argumen
ta ſumamus. Hoc tamen cum in negociali
hæc ſint: diſtat abſoluta ab negociali: q̄ illa
nunc aſſumitur probet quemadmodū noui

ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ꝯ parti
bus iuris quicquid: aut ex ipſa re: aut ex ſimili: aut
ex maiore: aut ex minore naſci uidebitur quiſq̃ at
tendere: atq̃ eligere pertentando unāquāq̃ partem
iuris habebit. Locorum autem communium: quo
niam ut ante dictū eſt duo ſunt genera: quorū alte
rū dubiæ rei: alterum certæ continet amplificatio
nem: qđ ipſa cauſa det: & quid augeri per cōmunē
locum poſſit: & oporteat conſiderabitur. Nam cer
ti qui in omnes incidāt loci: preſcribi nō poſſunt.
In pleriſq̃ fortaſſe ab auditore iuriſconſultorum:
& contra auctoritatem duci oportebit. Attenden
dum eſt autem in hac & in omnibus num quos lo
cos communes præter eos quos exponimus oſten
dat. Nunc iuridiciale genus & partes eius conſide
remus. Iuridicialis ē in qua ęqui & iniqui natura: Iuridicialis
& premii: aut pœnę ratio quęrit̄. Huius ptes ſunt
duę quarū alterā abſolutam: alteram aſſumptiuā
nominamus. Abſoluta eſt: que ipſa in ſe non ut ne
gocialis implicite & abſcondite: ſed patētius & ex
peditius recti: & nō recti quaſtionē continet: ea ē
huiuſmodi. Cū Thebani Lacedęmonios bello ſu
perauiſſent: & fere mos eēt Graiis: cū īter ſe bellū
geſſiſſent: ut hi qui uiciſſent trophęū aliquid in fi
nibus ſtatuerent uictorię modo ī preſentia decla
randæ cā: nō ut in perpetuū belli memoria mane
ret: Aeneū ſtatuerūt trophæum: Accuſantur apud
Amphitriones id eſt commune gręcię conſiliū.
Intentio eſt: non oportuit. Depulſio eſt: oportuit.
Quæſtio eſt: oportuerit ne. Ratio eſt: eam enim ex
bello gloriam uirtute peperimus ut eius æterna in
ſignia poſteris noſtris relinquere uellemus. Infir
matio eſt: attamen æternum inimicitiarum mo
numentum Graios de graiis ſtatuere non oportet.
Iudicatio ē: cum ſummæ uirtutis celebrandæ cau
ſa graii de graiis æternum inimicitiarum monu
mentum ſtatuerint: recte ne an contra fecerint.
Hanc ideo rationem ſubiicimus: ut per hoc cauſæ
genus ipſum de quo agimus cognoſceretur. Nam
ſi eam ſuppoſuiſſemus qua fortaſſe uſi ſunt: non
enim iuſte: neq̃ pie bellum geſſiſtis: in relatio
nem criminis delaberemur: de qua poſt loque
mur. Vtrunq̃ autem cauſæ genus in hanc cauſam

incidere perſpicuum eſt.In hanc: argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt: atq̧ in cauſam negocialem: de qua ante dictum eſt.Locos autem communes & ex cauſa ipſa ſi quid inerit indignationis aut conqueſtionis:& ex iuris utilitate: & natura: multos & graues ſumere licebit & oportebit ſi cauſæ dignitas uidebitur poſtulare.Nunc aſſumptiuam partem iuridicialis conſideremus. Aſſumptiua igitur tunc dicitur cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt: aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes ſunt quattuor.

Comparatio

Comparatio: relatio criminis: remotio criminis: conceſſio. Comparatio eſt: cum aliquod factum quod per ſeipſum non ſit probandum:ex eo, cuius id cauſa factum eſt defenditur. Ea eſt huiuſmodi. Quidam imperator cum ab hoſtibus circum obſideretur: neq̧ effugere ullo modo poſſet depactus eſt cum hoſtibus: ut arma & impedimenta relinqueret:milites educeret. Itaq̧ fecit. Armis & impedimentis amiſſis preter ſpē milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis: incurrit huic definitio: ſed nos hunc locū de quo agimus conſideremus. Intentio eſt. Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio ē:oportuit. Quæſtio ē: oportuerit ne. Ratio eſt:milites enim omnes periſſent. Infirmatio eſt:aut coniecturalis non periſſent:aut altera coniecturalis non ideo feciſti:ex qbus ſunt iudicationes periſſent ne:& ideo ne feceris:aut cōparatiua: cuius nunc indigemus. At enim ſatius fuit amittere milites q̄ arma & impedimenta concedere hoſtibus:Ex qua iudicatio naſcitur:cū omnes perituri milites eſſent:niſi ad hanc pactionem ueniſſent:utrum ſatius fuerit amittere milites: an ad hanc conditionem uenire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari cōueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoq̧ conſtitutionum rationem:atq̧ pręcepta:ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud quod cum eo quod crimini dabitur hi q ac cuſabuntur comparabunt. Id fiet:ſi aut id quod dicent defenſores futurum niſi id factum eſſet quo de facto iudicium eſt:futurū fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione & aliam ob cauſam ac dicet reus fuiſſe demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confir

ius eſſe poſſit de quo queritur. Abſoluta autem ipſa iura ut probet factum: aſſumptiua igitur tunc dicitur cum ipſum ex ſe factū probari non poteſt. Aſſumptiuæ qualitatis pręcepta tractaturus docet qd ipſa ſit. Et eius ptes quattuor ſuppōnit. Ac primā cōpenſationē quā & cōparationē appellat huius exemplū ſubiicit impatoris eius q inſtrumenta & arma tradiderit ut exercitū ab obſidione hoſtiū liberaret. Hic quoniā finitiuus ſtatus eē potuit qd ſit lædere maieſtatē: Certi criminis reus ē: Huius conſtitutionis .i. finitiuæ tractatu omiſſo ipſam cōſiderat cōpenſationē. Ac pcepta hæc cōſtituit ut ſi quid p cōiecturā tractandū ſit prima pte tractet uel hoc nō obfuiſſe uel hoc nō futurū fuiſſe propter quod iſtud uñ reus ſit dicat̃ eſſe cōmiſſum. Iſta cōiecturalia ſunt. Itē ſi dēfinitio fuerit cū alio q certi nois reus eſt transferenda. Huc referēda ſunt oīa q̄ ſunt definitiōis. uo neq̧ nūc alterā. nūc utrāq̧ conſtitutionē .i. & finē & cōiecturā i pria pte tractari & itē alias tractātis .ſ. huc rōnibus ſingularū & cōfirmationis & infirmatōis. Ipſius aūt cōpēſatiōis pcepta hæc ſunt: ut cōparemus id qd admiſſum eſt pp qd admiſſum ē ex ptibus hōeſtatis: utilitatis: neceſſitatis: ut neq̧ fuiſſe: aut honeſtū: aut utile: aut neceſſariū ubi & gradus tangi pōt: non tā honeſtū: non tā neceſſariū: q̄ ptes .i. utilis honeſti neceſſarii plenius intelligent̃ in pcepptis deliberatiuæ. Sic facta ſeparatione & eius beneficii: qd p̄ſtitiſſe ſe dicit & eius maleficii qd admiſit. Actio poſtrema ducenda ē ad formā deliberatiuæ ut ita agat̃ q̄ ſi ſuadeat aut diſſuadeat orator faciēdū: aut nō faciēdū quoniā accuſatoris ps ē utiq̧ ut diſſuadeat: defenſor uero hæc oīa contraria actione cōuertit: cū ille coniectura uſus fuerit coniecturaliter rñdeat. Item contra fidem aſſumat argumēta officii. Ipſius autem compenſationis contrarias partes tenebit: ut doceat utile honeſtuq̧ neceſſarium fuiſſe quod fecerit. Aut tantopere per gradum utile fuiſſe: honeſtum: neceſſariū. Loci cōes ab accuſatore erunt duo. in eum qui de turpi facinore confiteatur. & quærat aliquam defenſionem: & alter ipſius inutilitatis & turpitudinis expreſſo cum indignatione Ab defenſore tres ſunt nihil per ſe turpe: aut inhoneſtum putari niſi animo facientis conſideretur. Alter amplificatio beneficii præſtiti. Tertius expoſitio ipſius & periculi: & beneficii. Ex quibus iudicationes duæ ſcilicet iudicationes coniecturales. Aut hæc comparatiua: cuius nunc indigemus: Hæc iudicatio propria eſt ipſius compenſatiuæ conſtitutionis. Hoc cauſæ genus compenſatiuum ſcilicet oportet adhibere cæterarum quoq̧ conſtitutionum rationem: atq̧ precepta ſi tamen incidant, cæteræ con

Aſſumptiua

Compenſatio

ſtit utiones. Iſtæ enim conſtitutiones: que in aſſumptiui ſunt qualitate poſſunt precedẽtes omnes conſtitutiones recipere: ut hæc nũc que cõpenſationis eſt: habet & finem & coniecturã. Ideo quecũq; genera ſunt queſtionũ ſuis conſtitutionibus tractanda ſunt. Ac maxime cõiecturis faciendis ut per coniecturam: que quaſi incidẽs eſt cõpenſatio illa tollatur: qua is q accuſatur maieſtatis utitur dicens piturum fuiſſe exercitũ niſi arma concederet: hi qui accuſabunt comparabũt ut periturum fuiſſe exercitum negent: quod ſumit h c qui arma prodidit: & inſtrumẽta. Aut ſi alia ratione. Quoniam ſuperius duas rationes & duas iudicatiões poſuit cõiecturales: nõ futurum fuiſſe: ut periret exercitus: & non hoc animo factum ideirco hic eandẽ rõnem repetit: ut coniecturam dicat in hanc conſtitutionem tractandã. Ex coniecturali cõſtitutione ſumetur. Quia partibus ſuis ipſa tractanda eſt. Sin autem certo nomine maleficii: ut nunc certo nomine reus eſt maieſtatis. Poteſt enim ſine certo nomine reus eẽ & non ſtatim ad definitionem aſtringitur cum criminis nomẽ nullũ uidetur obiectũ. Sin autem certo noĩe maleficii uocabit in iudiciũ: ſtã hic icipit incidẽtis ad hoc thema alterius ſtatus. i. finis quẽ ſtatũ finẽ: & ſupra poſuit dicendo: qđ ſit maieſtatẽ minuere precepta tradere. Sin aliud quoq; aliqđ genus quarũ libet conſtitutionũ uel præcedẽtiũ: i. e' ſequẽtiũ q̃plurimis ĩfirmet rõnibus: ut dicat non futurũ fuiſſe: ut periret exercitus. Aut aliter nõ hoc aĩo feciſti: ſed ut perderes feciſti. Deinde oportet accuſatorem illud quod ipſe arguat ab eo quod defenſor comparet ſepare. Poſt illa ſuperiora etiam hic dicere oportebit accuſatorem contendere comparare. Et hoc extenuando maleficii magnitudinẽ ad augere: ut extenues quod præſtitiſſe ſe dicit augeas quod admiſit. Deinde oportebit illã ipſam comparatiuam iudicationem exponere tanq̃ cauſam deliberatiuam. In omnibus aſſumptiuis qualitatibus poſt omnia argumenta ex conſtitutione que ſunt propria: locus extremus interponitur quaſi deliberatiuæ cauſæ in qua q̃rit quid faciendum ſit: ut ex hoc pbeẽ qđ faciendum fuerit tanq̃ cauſam deliberatiuã: & nõ iudicialis cã ſit: ſed deliberatiua: ut eodẽ genere agatur quaſi ſola ipſa eſſet. i. cã deliberatiua in aliqua conſultatione: ut deliberatiua: non iudicialis cã ſit: hoc eni cõſultatio ẽ: defenſor aũt qbus ĩ locis ab accuſatore aliæ cõſtitutiones inducent ſi accuſator cõiectura: retorto: cõtra genere dicendi coniectura defenſor utetur pari genere: & finem pari genere etiã cõparationẽ ex contrario tractabit: ut qđ ille inutile: hic utile: qđ ille inhoneſtũ: hic honeſtum dicat
Loci cõcs & cætera his ſimilia. Loci cõmunes erũt ac

matio: & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin autẽ certo nomine maleficii uocabitur in iudicium ſicut in hac cauſa (nam maieſtatis accerſit̃) de defenitione & preceptis definitionis uti oportebit. Atq; hoc quidem plærũq; in hoc genere accidit: ut coniectura & definitione utendum ſit. Sin aliud quoq; aliqđ genus incidet eius generis precepta licebit ac pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime elaborãdum: ut idipſum factum propter quod ſibi reus concedi putat oportere: q̃plurimis infirmet ratiõibus. Quod facile eſt: ſi compluribus conſtitutionibus aggredietur id improbare. Ipſa autem comprobatio ſeparata a cæteris generibus cõtrouerſiarum: ſic ex ſua ui conſiderabitur: ſi illud quod comparabitur: aut non honeſtum: aut non utile aut nõ neceſſarium fuiſſe: aut non tantopere utile: aut non tantopere honeſtum: aut non tantopere neceſſariũ fuiſſe. Deinde oportet accuſatorem illud quod ipſe arguat ab eo quod defenſor comparat ſeparare. Id autem faciet ſi demonſtrabitur non ita fieri ſolere: neq; oportere: neq; eſſe rationem: quare hoc ꝓpter hoc fiat: ut propter ſalutem militum: ea que ſalutis cauſa comparata ſunt hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium: & omnino id quod arguitur cũ eo quod factum ab defenſore laudabitur: aut faciendũ fuiſſe demonſtrabitur cõtendere: & hoc extenuando maleficii magnitudinem ſimul adaugere: Id fieri poterit: ſi demonſtrabitur honeſtius: utilius: magis neceſſarium fuiſſe illud quod uitarit reus: q̃ illud quod fecerit. Honeſti autẽ & utilis neceſſarii ius & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanq̃ cauſam deliberatiuã: & de ea ex deliberationis preceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio: quã ante expoſuimus: cum omnes perituri milites eſſent ni ad hanc pactionem ueniſſent: utrum ſatius fuerit perire milites: an ad hanc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis quaſi aliquam in conſultationem res ueniat tractari oportebit. Defenſor autem quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt in

ductæ: in his ipſe quoq; ex iiſdẽ conſtitutionibus defenſionem comparabit. Cæteros autem omnes locos qui ad ipſam comparationem pertinebunt ex contrario tractabit. Loci cõmunes erunt accuſatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo: aut inutili: aut utroq; fateatur quærat tamen aliquam defenſionem: & facti inutilitatem: aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris nullum factum inutile: neq; turpe: neq; item utile: neq; honeſtum putari oportere: niſi quo aio: quo tẽpore: qua de cauſa factum ſit intelligatur. Qui locus ita cõmunis eſt: ut bene tractatus i hac cauſa magno ad perſuadendum momẽto futurus ſit. Et alter locus per quem magna cũ amplificatione beneficii magnitudo ex utilitate: aut honeſtate: aut facti neceſſitate demonſtratur. Et tertius per quem res expreſſa uerbis ante oculos eorum qui audiunt ponitur: ut ipſi: ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitrentur ſi ſibi illa res atq; ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt: cum reus id quod arguitur confeſſus alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi. Horatius occiſis tribus curiatibus & duobus amiſſis fratribus domum ſe uictor recepit. Is cum animaduerterit ſororẽ ſuã de fratrum morte non laborantem: ſponſi autem nomen appellante idẽtidem curiatis cum gemitu & lamentatione: indigne paſſus uirginem occidit accuſatur. Intentio eſt: iniuria ſororẽ occidiſti. Depulſio eſt: iure occidi. Quæſtio eſt: iure nũ occiderit. Ratio eſt. Illa enim hoſtium mortem lugebat: fratrum negligebat: me & populum romanum uiciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt. Tamen a fratre idẽnatã necari nõ oportuit: ex qua iudicatio fit. Cum Horatia fratrũ mortem negligeret: hoſtiũ lugeret: fratris & populi romani uictoria non gauderet: oportuerit ne eam a fratre idẽnatã necari. Hoc in genere cauſæ primũ ſiqd ex cæteris dabitur cõſtitutionibus ſumi oportebit: ſicut in comparatione preceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit per aliquam conſtitutionem illum in quem crimen transfertur defendere. Deinde leuius eſſe illud: quod in alterum pctm̃ reus transferat: q̃ quod ipſe ſuſceperit. Poſtea tranſlatio

cuſatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo: aut inutili: aut utrunq; fateatur: quærat tamen aliquam defenſionem: & facti inutilitatem aut turpitudinem cum indignatione pſerre. Relatio criminis eſt cum reus id quod agitur confeſſus alterius ſe inductum peccatum iure ſe feciſſe demonſtrat. Secundum ſpeciem aſſumptiuæ qualitatis relationem poſuit: Hanc definiũt p definitionem: Quæ conſtitutio nũc eſt cum alterius peccato ſe feciſſe reus dicit quicquid admiſit. Huius exemplum ſubiecit Horatii qui ſororem ſuam flentẽ interfecit. Et ſubiungit precepta: primum ut ſi qua cõſtitutio ante ipſam relatiuam tractari poſſit excitatur circa ipſum qui reus eſt. Non hic animo feciſti. Hoc utiq; ſic factum eſt & in comparatione: deinde quoniam relatio refert actus ad alterum ut ſe defendat. dicit enim feci: ſed ille meruit. Neceſſaria etiam hic cæterarum conſtitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere ille non meruit &: coniectura eſſe poteſt: & finis: & quælibet alia conſtitutio. Ergo accuſator in defenſione eius i quem reus transfert crimen tractabit alias cõſtitutiones. Hoc pacto fit ut licet relatio ſit conſtitutio. In hãc tamẽ adhibeamus alias conſtitutiones duobus modis. Vel circa perſonã ipſius rei quo animo fecerit uel circa perſonam illam in quam reus trãſfert crimen. Poſt hæc igitur tractanda eſt ipſa relatio criminis qua in præceptis ab eodẽ ſubiectis cuiuis facile eſt cognoſcere: Uſq; ad illam partem quæ ſemper ſicut in ſuperiore præcepto traditum eſt propoſitionem habet quaſi deliberatiuam: quæ ex utilitatis honeſtatiſq; partibus quid agendum eſt quaſi res in conſultatione ſit declarat. Defenſor habebit cuncta contraria. Sed ſi incidentes cõſtitutiones: aliæ fuerint omnia ex earum diuerſa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modum ad ſuam partem argumentando deducit eum locis cõmunibus: tam accuſatori q̃ defenſori datis: quos ipſe ſupponit. Poſtea ſi qua facultas erit ante relationem criminis: & eius argumenta cæteris conſtitutionibus accuſator & reum ornare debebit & illum defendere in quem reus transfert crimen: Namq; dici poteſt quod feciſti non hoc animo feciſti. quod eſt alterius conſtitutionis: deinde & ille quem meruiſſe dicis: aut non meruit: aut non hoc pacto meruit. quod utiq; aliarum eſt conſtitutionum. Ita anteq̃ ex præceptis relationis aliqd agamus conſtitutionibus reliquis: & circa rei perſonam uti poſſumus: ut eum arguamus: & circa perſonam eius: in quem crimen transfertur: ut eũ defendentes reum accuſare poſſimus. Poſtea trãſlationis uti partibus: pſcriptione. Non tibi enim licuit occidere: deinde negatur audiri oportere: ut dicamus hodie audiendus tu non es: Siquidem & tu illam quam punitus es audire noluiſti. Et id quod iudicatum non ſit pro infecto haberi oportere. Mentiris: quod dicis ſororem fleuiſſe quia nõ eſt inde iudicatum. Nunc apud iudices accuſent quã ſine iudicibus condemnarint. Modo crimen

Relatio

ingeris poſtea q̃ pœnas ſumpſiſti de ſorore. Ac ſi
idem facere ipſe q nunc accuſat: ualuiſſet: ne hoc
quidem ipſo quicq̃ opus fuiſſet iudicio: ut ſi hic
qui Horatium accuſat potui ſſet ſine iudicio illū
quaſi peccantem occidere.

nis partibus uti: & oſtendere a quo: & per quos: &
quō: & quo tempore: aut agi. aut iudicari: aut ſta/
tui de ea re cōuenerit: ac ſimul non oportuiſſe oſtē
dere ante ſupplicium: q̃ iudicium interponere. Tū
leges quoq; & iudicia demonſtranda ſunt: per que
potuerit id pctm̄: quod ſpōte ſua reus punitus ſit moribus: & iudicio uindicari. Deinde ne
gare debebit: audiri oportere id quod in criminibus conferatur: de quo is ipſe qui cōferat
iudicium fieri noluerit: & id quod iudicatum non ſit pro infecto haberi oportere. Poſtea
impudentiam demonſtrare eorum qui cum nunc apud iudices accuſent: quem ſine iudici
bus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant: de quo iam ipſi ſuppliciū ſumpſerint. Po
ſtea perturbationem iudicii futuram dicemus: & iudices longius q̃ poteſtatem habeant ꝑ
greſſuros: ſi ſimul & de reo: & de eo quē reus arguat iudicarint: deinde hoc ſi conſtitutum
ſit: ut pctā homines peccatis: & iniurias iniuriis uleiſcantur: q̃tū incōmodorū conſequatᷣ.
Ac ſi idem facere ipſe qui nūc accuſat ualuiſſet: ne hoc q̄dē ipſo qcq̃ opus fuiſſet iudicio.

Soritic9 ſyllogiſmus

Si uero cæteri quoq; idem faciant: omnino iu
dicium nullum futurum. Soritici ſyllogiſmi fecit
formam qui in infinitum ſemper de intecta rei de
finitione porrigitur: ut granum cumulus: aceruus.
Occidit horatius: occideret accuſator. Ita ſemper
ſine iudicio erit pœna: potuiſſe hunc ipſum de illa
ſumere ſupplicium: quaſi de ſorore. Et de ea per
amplificationem ex deliberationis præceptis di/
cto: ut dicas iuſtum: honeſtum: utile: uel contra:
quæ omnia in deliberationis preceptis tractātur:
Vt refelli & in contrariam partē conuerti poſſint
ut cum ſupra uerbi cauſa dictum ſit ab accuſato
re: non debuiſſe a fratre interfici ſororē dicat: hic
magis a fratre debuiſſe: ut ne ipſo quidem qui fe
ciſſet in dubium uocaretur: ut negare non poſſet
quod admiſiſſet: q̃ hæc uictoriam romanam lu/
geret: ex iudiciorum perturbatione quoniam non
erat occiſa iudicio que occiſa eſt.

Si uero cæteri quoq; idem faciant omnino iu/
dicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur
ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet: in quā id
crimen ab eo conferatur: potuiſſe hunc ipſum de
illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum cū:
qui ne de damnata quidem pœnam ſumere potuiſ
ſet: de ea ſupplicium ſumpſiſſe: que ne adducta q
dem ſit ī iudicium. Deinde poſtulabit: ut legē qua
lege fecerit proferat. Deinde quēadmodum in cō
paratione præcipiebamus: ut illud quod compara
batur extenuaretur ab accuſatore q̃ maxime: ſi in
hoc genere oportebit illius culpam in quē crimen
transfertur cum huius maleficio qui ſe iure feciſſe
dicat: comparare: Poſtea demonſtrandum eſt non
eſſe illud eiuſmodi: ut ob id occiſio fieri cōueniret.
Extrema eſt: ut in comparatione aſſumptio iudicationis & de ea per amplificationem ex
deliberationis preceptis dictio. Defenſor autem que per alias conſtitutiones inducentur
ex his locis qui traditi ſunt infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit. primum au
gendo eius in quem ferret crimen culpam & audaciam: & q̃ maxime per indignationem:
ſi res ferret iuncta conqueſtione ante oculos ponendo. poſtea leuius demonſtrando reum
punitum q̃ ſit ille promeritus: & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde
oportebit eos locos qui ita erunt ab accuſatore tractari ut refelli: & contrariam in partem
cōuerti poſſint. Quo in genere ſunt tres extremi contrariis rationibus infirmare. Illa autē
acerrima accuſatorum criminatio per quā perturbationem fore omnium iudiciorū demon
ſtrant: ſi de indēnato ſupplicii ſumendi ptās data ſit: leuabitur. Primū ſi eiuſmodi demon/
ſtrabitur iniuria: ut nō modo uiro bono: uerum etiam homini libero uideatur non fuiſſe to
leranda. Deinde ita perſpicua: ut ne ab ipſo quidem qui feciſſet in dubium uocaretur. De
inde eiuſmodi: ut in ea is maxime debuerit animaduertere: qui āiaduerterit: ut non tam re
ctum non tam fuerit honeſtum: in iudicium illam rem peruenire q̃ eo modo: atq; ab eo iu/

dicari quō & abs quo ſit uindicata.Poſtea ſic rem fuiſſe aptam:ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit.Atq; hic demonſtrādū eſt rationibus & rebus ſimilibus p multas ita atroces & pſpicuas res eē:ut de his nō modo nō neceſſe ſit:ſed ne utile quidē ꝗ mox iudicium ſiat expectare.Locus cōmunis accuſatoris in eum qui cū id quod arguitur negare nō poſſit : tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum pturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonſtratio:& de eo cōqueſtio qui ſupplicium dederit indēnatus :in eius autem qui ſumpſerit audaciam & crudelitatē indignatio.Ab defenſore in eius quem ultus ſit audaciā ſui cōqueſtione:rē nō ex nomine ipſius negocii:ſed ex cōſilio eius q fecerit:& eā:& tpe conſiderari oportere:quid mali futuꝝ ſit aut ex iniuria aut ex ſcelere alicuius:niſi tāta & tā pſpicua audacia ab eo ad cuius famā:aut parentes : aut ad liberos pertinuerit:ad aliquam rem quā caram eſſe omnibus:aut neceſſe eſt:aut oporteret eſſe:fuerit uindicata.

De remotione criminis. Ti. V.

Remotio criminis eſt cum eius intentio facti que ab aduerſario infertur:in alium aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nam tum cauſa tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit.Rhodii quoſdam legarunt athenas: legatis queſtores ſumptum quem oportebat dari non dederunt : legati profecti nō ſunt. Accuſantur.Intentio eſt.Proficiſci oportuit.Depulſio eſt.Non oportuit.Quæſtio eſt.Oportuerit Ratio eſt.Sumptus enim qui de publico dari ſolet:is ab queſtore non eſt datus.Infirmatio ē:uos tamen id quod publice uobis datum erat negocii conficere oportebat.Iudicatio : cum is qui legati erant ſumptus qui de publico debebatur non daretur oportuerit ne eos cōficere nihilominus legationem.Hoc in genere primum ſicut in cæteris :ſi quid aut in coniecturali:aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit:uideri oportebit.Deīde pleraq; ex cōparatione: & ex relatione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poterunt.Accuſator autem illū cuius culpa id factum reus dicet: primum ſi poterit defendet.Sin minus poterit:negabit ad hoc iudicium illius:ſed huius quem ipſe accuſet culpam pertinere:poſtea dicet ſuo queq; officio conſulere oportere:nec ſi ille deliquerit ſeparati : illum ſicut hunc accuſari oportere:& non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem.Defenſor autem cum & cætera ſi qua ex aliis incident conſtitutionibus pertractarit:de ipſa remotione ſic argumētabit:Primū cuius acciderit culpa demonſtrabit.Deinde cum id aliēa culpa accidiſſet:oſtēdet

Remotio criminis eſt cum eius intentio facti quæ ab aduerſario infertur in alium : aut in aliud dimouetur:definitio.Hæc tertia ſpecies aſſumptiuæ qualitatis remotio criminis dicitur qua definita eſt ſic.Cum intentio facti remoueretur : uel in alium : uel in aliud : Ipſa autem remotio nunc rei eſt:nunc cauſæ.Sed ſi cauſa remouetur:uel in hominem remouetur uel in rem.Si autem res remouetur tantum in hominem remouetur uel ab homine Cauſæ remotionem in hominem docuit per exemplum de legato rhodiorum:cauſæ remotionem in rem in eodem exemplo oſtendit cum dixit mortuo queſtore ſi legatus uiaticum non accepiſſet:uerum præcepta tradidit quibus uteretur accuſator cum argueret eum qui cauſam facti i hominem remoueret.Et eſt primum:ut accuſator eū defendat in quem culpa remouetur:ſed ſi hoc nō poterit: dicat hoc iudicium aliud eſſe : illud aliud deinde dicat unicuiq; ſuum eſſe officiū hunc non potuiſſe peccare:illum reum eſſe poſſe:non debere tamen coniungi defenſionem huius cum illius accuſatione.Hæc in remotionis partibus integris complendis accuſatoris ſunt.Defenſoris autem hoc primum:ut quæcunq; accuſator in aliis conſtitutionibus argumenta fecerit ſoluat : deinde accuſet eum cuius cauſa peccaſſe dicit.Deinde doceat ſe aliter facere nec potuiſſe:nec debuiſſe.non potuiſſe:ex utilitatis partibus non debuiſſe ex honeſtatis.De utroq; aut in deliberatiuo genere tractabit:deinde dicat a ſe omnia facta eſſe quæ facere potuerit:percurrat omnia uitæ ſuæ præteritæ dicta:facta.conſilia:ut probet ſuam non fuiſſe culpam cum hoc nō impleuerit.Cum uero cauſa non in hominem ſed in rem remouetur omnia eadem præcepta accuſatoris & defenſoris erunt. Excepta uel accuſatione hominis in quem remotio fit : uel defenſione rei.Remotio cum ſit.dedit exemplum de adoleſcente qui porcam tenuit.Remouet enim a ſe factum & dicit non fuiſſe ſuæ poteſtatis facere:uel non facere.Hic naſcitur illud nouum ut fiat remotio rei non i hominem:ſed ab homine:& exiſtat conſtitutio ab accuſatore cum dicitur.Quod feciſti non tu facere debuiſti.Exemplum dedit de prætore qui cum conſules deberēt

populum ad arma conuocauit: hic præcepta dat uti exprimamus quid cuiuſq; ſit poteſtatis: quid officii ex utilitatis ptibus & honeſtatis: & ut hoc probemus exemplis: deinde adiungit locos communes ſi qui eſſe poſſunt: aut indignationis: aut conqueſtionis: ut uterq; ſibi proſuis partibus ſumat in alium: aut in aliud demouetur: aut in perſonam: aut in rem. de utroq; diſtinctius: & de honeſto & de utili. Si non in hominem certum: ſed in rem aliquam cauſa demouetur: huc uſq; in perſonam: nunc in rem cauſa remouetur. Accuſatione alterius: & culpe depulſione adempta: cæteris ſimiliter uti locis oportebit. In tua depulſione. Reliqua talia perſeuerant in rem qualia fuerunt in perſonam. ipſius autem rei fit remotio cum id quod datur crimini negat neq; ad ſe neq; ad officium ſuum reus pertinuiſſe. Nunc remotio rei. Nam ſupra cauſæ docuit remotionem: & in hominem & in rem: ſed remotio rei tantum in hominem fit: & fit duobus modis: nam nunc remotio fit rei ab eo qui reus eſt: nunc remotio fit rei ab eo qui accuſator eſt: quod erit nouum: ut ſtatus ab accuſatore naſcatur: atq; in hoc genere remotiuæ conſtitutionis ubi tantum res non cauſa remouetur.

ſe: aut nõ potuiſſe: aut nõ debuiſſe id facere qđ accuſator dicat oportuiſſe. Quod ñ potuerit: ex utilitatis ptibus ĩ qbus ẽ neceſſitudinis uis ĩplicata demõſtrabit. Quod ñ debuerit: ex honeſtate cõſiderabit̃. De utroq; diſtinctius ĩ deliberatio genere dicet̃. Deĩde oĩa facta eẽ ab reo quæ ĩ ipſius fuerint ptãte. Quod minus q̃ cõuenerit factũ ſit culpa id alterius accidiſſe: deĩde ĩ alterius culpa exponẽda demõſtrãdũ ẽ q̃tũ uolũtatis & ſtudii fuerit ĩ ipo: & id ſignis cõfirmãdũ hmõi ex cætera diligẽtia: ex añ factis: aut dictis: atq; hoc ipſi utile fuiſſe facere: ĩutile aũt ñ facere: & cũ cætera uita fuiſſe hoc magis cõſentaneũ q̃ qđ pp alterius culpã non fecerit. Si aũt non ĩ hoiem certũ: ſed ĩ rẽ aliquã cã dimouebit̃: ut ĩ hac eadẽ re: ſi quæſtor mortuus eẽt & idcirco legatis pecũia non data eẽt: accuſatiõe alterius & culpæ depulſione dẽpta cæteris ſimiliter uti locis oportebit: & ex cõceſſiõis ptibus quæ conueniẽt aſſumere: de qbus poſt uobis dicẽdũ erit. Loci aũt cões iidẽ utriq; fere q ſuperioribus aſſumptiuis ĩcidẽt. Hi tñ certiſſime accuſatoris: facti ĩdignatio. Defenſoris cũ ĩ alio culpa ſit: aut ĩ ipſo ñ ſit: ſupplicio ſe reũ affici ñ oportere. ¶ Ipſius ãt rei ſit remotio: cũ id qđ dat̃ crimini negat: neq; ad ſe: neq; ad officiũ ſuũ reus ptinuiſſe: nec ſi qđ ĩ eo ſit delictũ ſibi attribui oportere. Id cãæ genus huiuſmodi. In eo fœdere qđ factũ ẽ quondã cũ ſamnitibus: quidã adoleſcens nobilis porcã ſuſtinuit iuſſu imperatoris. Fœdere autẽ a ſenatu improbato & imperatore ſamnitibus dedito quidã in ſenatu eũ quoq; dicunt q porcã tenuerit dedi oportere Intẽtio ẽ. Dedi oportet. Depulſio ẽ. Nõ oportet. Quæſtio eſt. Oporteat ne. Ratio ẽ. Non enĩ meũ fuit officiũ nec mea ptãs: cũ & id ætatis & priuatus eſſem: & eſſet ſumma cum auctoritate ptãte imperator q uideret: ut ſatis honeſtũ fœdus feriret̃. Infirmatio ẽ. At enĩ quoniã particeps tu factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis dedite conuenit. Iudicatio Cũ is qui ptãtis nihil habuit iuſſu ĩperatoris in fœdere & in tãta religione interfuerit dedendus ne ſit hoſtibus nec ne. Hoc genus cauſæ a ſuperiore hoc differt: q in illo concedit ſe reus facere oportuiſſe id qđ fieri dicat accuſator oportuiſſe: ſed alicui rei aut hoĩ cãm attribuit q̃ uolũtati ſue fuerit ĩpedimẽto ſine conceſſionis partibus. Nã eoꝝ quædã maior uis ẽ qđ paulo poſt ĩtelliget̃. In hoc ãt non accuſare alterũ nec culpã in aliũ trãſferre debet: ſed demonſtrare eam rẽ nihil ad ſe: neq; ad ptãtẽ: neq; ad officiũ ſuum pertinuiſſe: aut pertinere. Atq; in hoc genere hoc accidit noui q accuſator quoq; ſæpe ex remotione criminationem conficit: ut ſi quis eum accuſet qui cum prætor eſſet in expeditionẽ ad arma populũ uocarit: cũ conſules adeſſent. Nam ut ſuperiore exẽplo reus ab ſuo officio ac ptãte factũ dimouebat: ſic ĩ hoc ab eius officio: ac ptãte qui accuſat̃: ipſe accuſator factum remouendo ac ipſa ratione confirmat accuſationem: & in hac ab utroq; ex omnibus utilitatis partibus: exẽplis ſignis ratiocinando qd cuiuſq; officii iuris: poteſtatis ſit quæri oportebit: & fuerit ne ei de quo agit̃: id iuris: officii: poteſtatis attributum nec ne. Locos aũt cões ex ipſa re ſi qd indignationis ac conqueſtionis habebit ſumi oportebit.

De conceſſione. Ti.VI.

Conceſſio eſt per quam non factum ipſum improbatur ab reo: ſed ut ignoſcatur id petit. Cuius partes ſunt duæ purgatio & depræcatio Purgatio eſt per quã eius qui accuſatur non factum ipſum: ſed uoluntas defenditur. Ea habet partes tres: imprudentiam caſum: neceſſitudinem. Imprudentia eſt cum ſciuiſſe aliquid is qui arguitur negatur: ut apud quoſdam lex erat: ne quis dianæ uitulum imolaret; nautæ quidam cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur: uouerunt ſi eo portu quem conſpiciebant potiti eſſent ei deo qui ibi eſſet ſe uitulum immolaturos Caſu erat in eo portu phanum dianæ eius cui uitulum immolare non licebat: imprudẽtes legis cum exiſſent uitulum immolauerunt Accuſantur: intentio eſt uitulum immolaſti ei deo cui non licebat: Depulſio ẽ in conceſſione poſita: ratio eſt: neſciui non licere: infirmatio eſt: tamen quoniam feciſti quod non licebat: ex lege ſupplicio dignus es. Iucatio eſt: cum id fecerit quod non oportuerit: & id non oportere neſcierit ſit ne ſupplicio dignus: Caſus autem inferetur in conceſſionem cum demonſtrabitur aliqua uis fortunæ uolũtati obſtitiſſe: ut in hac. Cum lacedemoniis lex eſſet: ut hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet capitale eſſet: hoſtias is qui redemerat cum ſacrificii dies inſtarent: in urbem ex agro cœpit agere: tũ ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas is qui propter lacedęmonem fuit ita magnus & uehemens factus eſt: ut eo traduci uictimę nullo mõ poſſent: redemptor ſuæ uoluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in littore: ut qui trans flumẽ eſſent uidere poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento: tamen quidam capitis accerſierunt. Intentio eſt Hoſtiæ quas debuiſti ad ſacrificium præſto non fuerunt. Depulſio ẽ conceſſio. Ratio. Flumen enim ſubito accreuit: & ea re traduci non potuerũt: Infirmatio: eſt tamen quoniam quod lex iubet: non factum eſt: ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt Cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecerit qua in re ſtudio

Conceſſio eſt per quam non factum ipſum improbatur ab reo: ſed ut ignoſcatur id petit Quarta ſpecies eſt in aſſumptiua qualitate conceſſio. Hanc definit ita: cum non factum purgamus: ſed ut ignoſcaẽ petimus: hãc partit in duo in purgationẽ & depcationẽ. Et purgationẽ definit: ita cũ nõ factũ purgamus ſed uoluntatem. Id fieri dicit triplicitèr. Si aut imprudẽtes faciamus aut caſu: aut neceſſitate. Imprudentiæ dat exemplum de uitulo imolato. Item caſus de eo qui hoſtias præſto nõ habuit ad diem certum. Item neceſſitatis de roſtrata naui in portu ubi non licebat inuenta. Hæc tria exempla idcirco iuncta poſuit: quia eorũ omnium ſimilis præceptio eſt. Namq; ut & in ſuperioribus ita & hic primum coniecturaliter agendum ab accuſatore. Vt id quod reus negat ſe uoluntate feciſſe conſilio factum doceat ac uoluntate: deinde ſubiungit finitiui ſtatus tractatũ: qui ut ſupra docuit quadruplex eſt: definitio breuis. Aſtrictio definitionis. Et tertio loco ſi aſſerit deductio eſt definitionis ad ſpeciem: ſi uero non aſſerit: ſeparatio definitionis a ſpecie. Quarto loco deſtructio definitionis partis aduerſæ. Verum hic omiſſa deſtructione definitionis partis aduerſæ reliqua tria complebuntur. Vt breuiter definiat caſum: imprudentiam: neceſſitatem: deinde adiungat ad probationem definitionis per exempla. Tertio loco ſeparet a definitione quod reus fecit: & id oſtẽdat eſſe diſſimile quod ſit eius facinus: non ignorabile: nõ fortuitum non neceſſarium dmonſtrabit poſt hæc potuiſſe uitari potuiſſe ꝓuideri. Et id doceat quẽadmodum deinde adiũgat accuſator alteram definitionem per quam nomina alia ſupponat imprudentiæ: caſui: neceſſitati. Inertiã negligentiã fatuitatem: poſt hæc illud adiicit uti excutiamus ne forte neceſſitas habuerit turpitudinem. Vt diſputari poſſit mori melius fuiſſe: ne tantam turpitudinem ſubiremus. Poſt hæc dicit adiungendum eſſe tractatum de iuris & æquitatis natura de qua & in negociali qualitate tractatum eſt. Et maxime in abſoluta iuridiciali: quæ duæ qualitates ſolis uidentur diſtare temporibus: nam rerum tractatu eodem continentur. Poſt hæc dicit adiungenda exempla: ſi tamen facultas dabit in quibus doceamus ſimili de cauſa neſcio quibus ueniam non cẽ conceſſam: & adiungamus illis fuiſſe magis tribuendã. Poſtremo ex partibus deliberationis turpe & inutile doceamus eſſe concedi: & magnũ periculũ futurum cũ tanta res admiſſa ſit: ſi nõ fuerit a iudicibus uindicata: cõtra hæc defenſor conuerſione utet̃ hoꝝ. Maxime aũt ut defendat uoluntatẽ: & augeat qd uolũtati fuit ipedimẽto: & doceat nihil ãplius ſe potuiſſe facere q̃ fecit deinde inducat locũ cõmunẽ uolũtatẽ expectari oportere: deinde cõqueſtionẽ: cũ culpa careat: ſẽtẽtici ſupplicio cõmunẽ hominũ eſſe ĩfirmitatẽ. Loci uero cõmũes accuſatoris hi ſunt i eũ qui cõfitet̃: & alteri peccãdi licẽtia tribuit̃: ſi ñ de facto: ſꝫ d uolũtate q̃rat̃. Defẽſoris cõqueſtio ẽ de calãitate q ñ culpa ſua ſꝫ ui maioꝛ peccarit. Alter loc9 d fortũæ

Conceſſio

Purgatio

Prudentia

Caſus

Neceſſitas

poteſtate & infirmitate hominum. Tertius locus
animum non euentum conſiderari. Poſt exempla
atq; tractatus ad nonet: q̧ i omnibus exēplis ſu
pra poſitis leges ſint. Vnde neceſſario incidunt tra
ctatus etiam legales: ſed hoc negat eſſe mirādum
q̧ cauſarum genera quaedam ſimpliciter explican
tur: quae iam coniūcta ſunt. Vnde qui omnia prae
cepta cognouerit: quicquid perſpexerit i exemplo
tranſlatione locorum neceſſaria perſequetur. Nā
cum hic & leges ſint neceſſario: quae legum prae
cepta ſunt: complere debemus: de quibus poſt dice
tur. Nunc tantum ea praecepta poſuit quae conceſ
ſioni: de qua tractatus erat conuenirent. Si quid
res ipſa dabit facultatis coniecturam induci ab ac
cuſatore oportebit ut dicat accuſator per conie
cturam. aut prudenter feciſſe: aut nō caſu feciſſe:
aut non neceſſitate: ſed uoluntate feciſſe: atq; tū
ex his locis iuris atq; aequitatis naturam opor
tebit quaerere. Et quaſi in abſoluta pro iudiciali
ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſi
derare: quoniam conuenit negociali abſoluta qua
litas tractata rebus: & diſtat tantummodo tem
pore: qa negocialis de futuro iuſto agit. Abſoluta
de praeterito: ſi aut in his: aut in aliis exēplis ſcri
pti quoq; cōtrouerſiam adiunctam uidebit. Hoc
praecepto oſtendit incidere ſemper legales poſſe
cōtrouerſias cōſtitutionibus principalibus: nec ali
quādo legales ſtatus poſſe exiſtere principales.

eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo ſupplici
is dignus ne ſit. Neceſſitudo autē infertur cum ui
quadā reus id quod fecerit feciſſe defendit: hoc
mō: lex eſt apud rhodios: ut ſiqua roſtrata in portu
nauis deprahenſa ſit publicetur. Cū magna in al
to tēpeſtas eſſet uis uentorū inuitis nautis rhodio
rum in portū nauim coegit. Quaeſtor nauim po
puli uocat: nauis dn̄s negat oportere publicari. In
tētio ē: roſtrata nauis in portu deprahenſa eſt: de
pulſio eſt cōceſſio: Rō: ui & neceſſario ſumus i por
tū coacti. Infirmatio ē. Nauim ex lege tn̄ populi
eſſe oportet. Iudicatio eſt. Cum roſtratam nauim
in portu dep̄hēſam lex publicarit: Cūq; haec nauis
inuitis nautis ui tempeſtatis in portū coniecta ſit
oporteat ne eam publicari. Horū trium generum
idcirco in unum locū contulimus exēpla q̧ ſimi
lis in ea praeceptio argumentorum traditur. Nam
in his omnibus primū ſi quid res ipſa dabit facul
tatis: cōiecturā induci ab accuſatore oportebit: ut
id qd̄ uolūtate factū negabit cōſulto factū ſuſpi
tiōe aliq̄ demonſtret. Deinde inducere diffinitio
nem neceſſitudinis: aut caſus: aut imprudentiae & exempla ad eam diffinitionem adiūge
re i qbus iprudētia fuiſſe uideat: aut caſus: aut neceſſitudo: & ab his id quod reus inferat
ſepare: & id oñdet difficile: qd' leuius: facilius: non ignorabile: non fortuitū non neceſſariū
fuerit. Poſtea demonſtrat potuiſſe uitari: & hac rōne puidere potuiſſe: ſi hoc aut illud feciſ
ſet: aut ne ſic feciſſet p̄caueri: & diffinitionibus oñdere non hāc iprudētiā: aut caſum: aut
neceſſitudinē: ſed negligentiā: fatuitatem noīari oportere. Ac ſi quā neceſſitudo turpitudi
nē uidebit hēre oportebit p locorū communiū iplicationē redargutētē demonſtrare qduis
p̄peti: mori deniq; ſatius fuiſſe q̄ eiuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atq; tum ex his lo
cis de qbus i negociali parte dictū eſt iuris & aequitatis naturā oportebit q̄rere: & quaſi in
abſoluta iuridiciali per ſe in hoc ipſum rebus oibus ſeparatim conſiderat: Atq; hoc in lo
co ſi facultas fuerit exemplis uti oportebit: qbus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: &
contētione magis illis ignoſcendū fuiſſe: & ex deliberationis partibus turpe aut inutile eē
concedi eā rem q̄ ab aduerſario commiſſa ſit: & permagnum eē & permagno futurū detri
mēto: ſi ea res ab his qui ptātem hēnt iudicandi neglecta ſit. Defenſor aūt conuerſis omni
bus his partibus poterit uti. Maxie āt i uolūtate defendēda commorabitur: & i ea re adau
genda: q̄ uolūtati fuerit impedimēto: & ſe pluſq̄ fecerit facere non potuiſſe: & in omnibus
rebus uoluntatem ſpectari oportet & ſe conuinci non poſſe: q̧ non abſit a culpa: & ex ſuo
nomine communem hoīm iſirmitatē poſſe damnari. Deinde nihil eſſe indignius q̄ eum
qui culpa careat ſupplicio non carere. Loci autem communes hi ſunt accuſatoris in confeſ
ſione: & quanta poteſtas peccandi relinquatur: ſi ſemel inſtitutum ſit: ut non de facto:
ſed de facti cauſa quaeratur. Defenſoris eſt conqueſtio calamitatis eius qui non cul
pa ſed ui maiori quadam acciderit; & de fortunae poteſtate: & hominum infirmitate

& uti ſuũ aĩum non euentũ conſiderent. In qbus oĩbus conqueſtionẽ ſuarũ erũn trum & crudelitatis aduerſariorũ i dignationẽ ineſſe oportebit. Ac neminẽ mirari conueniet: ſi aut in his: aut in aliis exemplis ſcripti quoq; controuerſiam adiunctam uidebit: Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum. Propterea ꝙ quædam genera cauſarum ſimpliciter: & ex ſua ui conſiderantur. Quædam autem ſibi aliud quoq; aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis non erit difficile: in unamquamq; cauſam transferre: quod ex eo quoq; generæ conueniet: ut in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea q̃ ex ſcripto: & ſentĕtia nominatur ſed quia de conceſſione loquebamur in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendamus.

❡De deprecatione. Ti. VII.

Deprecatio eſt in qua non defenſio facti: ſed ignoſcendi poſtulatio continetᷓ. Hoc genus uix i iudicio probari poteſt: ideo ꝙ conceſſo pctõ difficile ẽ ab eo qui pctõrum uindex eſſe debet: ut ignoſcat impetrare: quare parte eius generis cũ cauſam non in eo conſtitueris uti licebit: ut ſi pro aliquo claro: aut forti uiro cuius in rempu. multa ſint bñficia dicere non poſſis: cum uidearis non uti deprecatione: uti tamẽ ad hunc modũ. Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficiis: pro ſuo ſtudio quod in uos ſemp habuit tali uos tĕpore multorũ ſuorũ recte factorũ cauſa uni delicto: ut ignoſceretis poſtularet: tam dignum ueſtra manſuetudine: q̃ uirtute eius eſſet o iudices a uobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augeri beneficia licebit & iudices per locum cõmunẽ ad ignoſcĕdi uoluntatĕ deducere. Quare hoc genus q̃q̃ in iudiciis nõ uerſatur: niſi quadam ex parte: tamẽ quia pars ipſa inducĕda nõnũq̃ eſt: in ſenatu aut conſilio ſæpe omni in genere tractanda in id quoq; precepta ponemus. Nã in ſenatu & in conſilio de Siphace diu deliberatũ ẽ: & de quinto Numitotio pulſo apud L. optimum: & eius conſilium diu ductum ẽ: & magis in hoc quidem ignoſcĕdi q̃ cognoſcendi poſtulatio ualuit. Nam ſemper animo bono ſe in populũ romanum fuiſſe: nõ tã facile probabat cum coniecturali conſtitutione uteretur: q̃ ut propter poſterius bñficium ſibi ignoſceretur: ut deprecatiõis ptes adiũgeret. Oportebit igitur eũ qui ſibi ut ignoſcatᷓ poſtulabit: ſi qua ſua poterit bñficia commemorare: & ſi pot erit ea oſtĕdere maiora eẽ q̃ hæc quæ deliquerit: ut ab eo plus boni q̃ mali pfectũ

❡Deprecatio ẽ in qua nõ defenſio facti ſed ignoſcendi poſtulatio continetᷓ: hoc genus uix ĩ iudicio pbari põt. Secunda pars cõceſſionis depcatio ẽ. Hanc definiuit ita cũ nõ factum defendimus: ſed aperte ueniã poſtulamus. hoc aũt actionis genus non frequenter incurrit in iudiciis: ſed ĩ ſenatu aliquotiens: & apud populum. Dat exemplum uel quĩti munitorii: uel Syphacis ut aperta nulla alia conſtitutõe uenia poſtulata ſit. Subiungit pcepta: primo eius qui ut ignoſcatᷓ poſtulat: ut ſua bñficia cõmemoret: ſi qua habuerit ĩ uita præterita: & ea doceat eſſe maiora q̃ eſſet factum unde reus eſt: deinde maiorum ſuorum beneficia oſtendat. Deinde dicat ſe nõ odio: neq; crudelitate feciſſe quod fecerit: ſed ſtultitia aut alicuius ĩpulſu: deinde polliceatur ſe alicubi profuturum: Deinde oſtĕdat ſe conſanguineum: magnis ac pricipalibus uiris: uel amicum: deinde amplitudinem ſuam & uolũtatis & generis & eorum uolũtatem oſtendat qui de ſe iudicent & omnia q̃ perſonæ amplitudinem honeſtatemq; demonſtrent. Sed hæc cũ quæſtione potius q̃ cum arrogantia. Poſt hæc adiugere exĕpla debet in quibus doceat aut ſimili de cauſa ignotũ multis aut maiora conceſſa delicta: deide doceat ſe in poteſtatem item fuiſſe & id ignouiſſe q̃ plurimis. Poſtremo ipſum pctm̃ extenuare debebit & comparare propter paruum admiſſum ſe hominem tali honore excellentem ſupplicio affici non oportere quo afficiuntur cæteri qui maiora cõmittunt. Hæc confirmare locis cõmunibus qui ad captandã miſericordiã ĩ primo libro uidentur expoſiti. Sed cõtra hũc q dicit: primũ maleficiũ augebit deide dicet nihil ĩprudĕter factũ ſed crudeliter & inimice oĩa: ipm̃ ĩmiſericordẽ: ĩmitẽ ſuperbum inimicum ſemp fuiſſe. Amicũ nunq̃ futurũ & ſi bñficia ꝓtulerit ille q ueniã petit his q cõtradicit docere debebit cã alia nõ beniuolĕtia pſtitũ: Aut aliud maius poſtea conſecutũ & hoc malo beneficia ſuperiora deleta: aut leuiora beneficia maleficiis: aut ut honor habitus eſt bene factis ꝓ maleficio poena ſumatur: deinde ut per locum cõem dicat turpe eſſe & inutile ignoſci: deinde optatum fuiſſe: ut reus aliquando fieret & nunc non uindicari. Poſtremo cogitare debere quali aĩo circa eum fuerit & quali odio. Loci cões eius erũt indignatio male

ſiciſ & alter ut eorũ miſereãtur q fortuna nõ mali tia peccauerit. Nã & i ſenatu d Syphace diu deli beratũ ẽ Ita hic docet poſtulatã eẽ ueniã p dep̃ catioñe. Nã ſemp aio bono i populũ fuiſſe nõ tã facile ꝓbabat cũ cõiecturali cõſtitutiõe uterẽt. Ita excludebaẗ eius cõiectura q̃ factũ negabaẗ qd er ga populũ romanũ bono aio iuiſſet & relinquebaẗ ſola deprecatio. Quoniã ergo i gñali cõſtõne tam diu pp eius ptiũ multitudinẽ cõmoramur. oẽs q̃t tuor cõſtitutiões cũ ſuis ſpeciebus expoſuit. Sup erat iã de cõtrouerſiis legalibus diſputari ſed quo niã ptitus q̃litatẽ ſpẽs ei duas dederat iuridicialẽ & negocialẽ diuidẽs i abſolutã & aſſũptiuã ſpe cies ei duas dederat. Iuridicialẽ ipſã ita definierat ut i eam æqui & iniq natura aut p̃mii aut pœnæ ratio q̃reretur. Aequi & iniq natura i oibus expo ſita eſt ſupra tractatu circa oẽs ſpẽs iuridicialis. Vnde nunc neceſſario admonet de pœnæ ac p̃mii rõne eſſe tractandũ: q multa exiſtunt gña cauſa rum ex præmii petitione ſimiliter & pœnæ.

eſſe uideatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia: ſi qua extabunt ꝓferre. Deinde oſtendet non odio neq; crudelitate feciſſe: qd' fecerit: ſed ſtultitia aut impulſu alicuius: aut aliqua honeſta aut probabi li cauſa. Poſtea polliceri & cõfirmare ſe: & hoc pa cto edoctum & beneficio eorũ: qui ſibi ignouerint confirmatũ: omni tempore a tali ratione abſuturũ. Deinde ſpẽ oſtendere aliquo ſe in loco magno iis qui ſibi conceſſerint uſui futurum. Poſtea ſi facul tas erit: ſe aut cõſanguineũ: aut etiam a maioribus & primis amicum eſſe demonſtrabit & amplitudi nem ſuæ uoluntatis: & nobilitatem generis eorũ: q ſe ſaluum uelint: & dignitatem oſtendere: & cætera ea q̃ perſonis ad honeſtatem & amplitudiñem ſunt attributa: cum queſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit: ut honore potius aliquo q̃ ullo ſupplicio dignus eſſe uideatur. Deinde cæ teros proferre quibus maiora delicta cõceſſa ſunt. Ac multum proficiet: ſi ſe miſericordẽ in poteſtate & ꝓpenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet: atq; ipſum illud pctm̃ erit exte nuandum: ut q̃ minimum obfuiſſe uideatur: & aut turpe: aut inutile: demonſtrandũ tali de homine ſuppliciũ ſumere. Deinde cõibus locis minimam captare oportebit: ex his p̃ceptis q̃ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius aũt malefacta augebit: nihil imprudẽter: ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordẽ: ſuperbum fuiſſe: & ſi po terit oſtendet ſemper inimicum fuiſſe: & amicum fieri nullo modo poſſe: ſi beneficia pro feret reus: aut aliqua de cauſa facta non propter beniuolentiam demonſtrabit: aut poſtea odium acre eſſe ſuſceptum: aut illa omnia maleficiis deleta: aut leuiora beneficia q̃ male ficia: aut cum beneficiis honor habitus ſit: pro maleficio pœnam ſumi oportere. deniq; tur pe eſſe: aut inutile ignoſci. Deinde de quo ut poteſtas eſſet ſæpe optarint in eum poteſta tem non uti ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere quem animum in eum & q̃ opti me habuerit. Locus autem communis indignatio maleficii. Et alter: eorum miſereri opor tere: qui propter fortunam: non propter malitiam in miſeriis ſint. Quoniam igitur in gñali conſtitutione tamdiu propter eius partium multitudinẽ commoramur ne forte uarietate & diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quẽdam errorem deferatur: quid ẽt nobis ex eo gñe reſtat: & quare reſtat admonẽdum uidetur. Iuridicialẽ cauſam eẽ dicceba mus: in q̃ æqui & iniqui natura & præmii: aut pœnæ ratio quærit'. Eas cãs i qbus de æquo & iniquo q̃rit' expoſuimus. Reſtat nũc ut de p̃mio & de pœna explicem⁹. Sũt.n. multę cãę q̃ ex p̃mii alicuius petitione conſtãt. Nã & apud iudices de p̃mio ſæpe accuſatorũ q̃rit': & a ſenatu aut conſilio aliquod pręmiũ ſæpe petit'. Ac neminẽ conueniet arbitrari nos cum aliquod exẽplũ ponamus: quod in ſenatu agatur ab iudiciali genere exemplorum recede re. Quicquid enim de homine probando: aut improbando dicitur: cum ad eam dictionẽ ſententiarum quoq; ratio accõmodetur: id & ſi per ſententiæ dictionem agitur non tamẽ & deliberatiuum eſt: ſed quia de homine ſtatuitur: iudiciale ẽ habendum. Omnino autem qui diligenter oĩum cãrum uim & naturam cognouerit: cum genere primo: tum etiã forma eas intelliget diſſidere: cæteris aũt ptibus aptas iter ſe oẽs: & aliã in aliã iplicatam uidebit.

Nunc de p̄miis conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam i citeriore gallia nullo illuſtri neq; certo duce: neq; eo nomine: neq; numero præditos ut digni eſſent: qui hoſtes romani populi eſſe dicerentur: qui tamen: cum excurſionibus & latrociniis infeſtam prouinciam redderent: confectatus ē: & confecit: romam rediit. triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic & in deprecatione nihil ad nos attinet: rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis ad iudicationem peruenire: propterea niſi alia quoq; incidet conſtitutio: aut pars conſtitutionis ſimplex erit iudicatio: & in queſtione ipſa continebitur. In deprecatione huiuſmodi oporteat ne pœna affici. In hac huiuſmodi. Oporteat ne dari præmium. Nunc de præmii queſtione appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmii ē quattuor in partes diſtributa: in beneficia: in hominem in præmii genus: in facultates. Beneficia ex ſua ui & ex tēpore: ex animo eius qui fecerit: ex caſu conſiderētur. Ex ſua ui q̄runtur hoc modo. Magna: an parua: an facilia an difficilia: ſingularia ſint an uulgaria uera an falſa: q̄nam ex ratione honeſtentur. Ex tempore autem: ſi tum cū indigeremus: cū cęteri non poſſent: aut nollēt opitulari: ſi tum cū ſpes deſeruiſſet opitulatus ſit. Ex aīo ſi nō ſui cōmodi cauſa: ſed eo conſilio fecit omnia. ut hoc cōficere poſſet. Ex caſu: ſi non fortuna ſed induſtria factū uidebitur: aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſet. In hominem autem: quibus rationibus uixerit: quid ſumptus in eam rem: aut laboris etiam ſumpſerit & ſi quid aliquando tale fecerit: num alieni labores. aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet: num aliquādo ipſe talem ob cauſam aliquam pręmio affici negarit oportere: aut num iam ſatis pro eo: qđ fecerit honos habitus ſit: aut nō neceſſe fuerit ei facere id quod fecerit: aut num huiuſmodi ſit factum: ut niſi feciſſet ſupplicio dignus eſſet: non quia fecerit præmio: aut num ante tempus p̄mium petat: & ſpē incertam pro certo uendicet præmio: aut num q̄ ſupplicium uitet eo præmium poſtulet: ut de ſe p̄iudicium factum eſſe uideatur: In p̄mii aūt genere qđ: & q̄tum: & quāobrē poſtuletur

Nam Cicero de præmio tantum loquitur: nos tamen & ad pœnæ actionem ratione tradita præceptum de præmio per ſimilitudinem tranſferemus. Petuntur inquit præmia & apud iudices: & in ſenatu & in aliquo conſilio: hic admonet: quod in ſenatu dixit: ne quis arbitretur de deliberatiuo dicēdi genere ſumptum eſſe tractatum: cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetᷣ: hoc inquit neminem moueat quoniā & apud ſenatum licet ſententiæ dictio ſit: quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit: tamen iudiciale genus dicendi eſt exiſtimandum: cum & in ſenatu licet de probādo homine: improbandoq; tractetur. Et omnino inquit iſta tria genera cauſarum forma quadam: & primo genere diſtant. Altiore tamen & pleniore intellectu implicita ſibi & connexa ſuis partibus continentur. Nā & apud iudices de præmio ſæpe accuſatoris quæritur. Accuſatoribus lege præmia dabantur hoc ipſo q̄ accuſabant. exemplum dat Tullius. Nullo præmio adductus ſum. Item non enim ſpolia Caii Verris concupiui: id uero ſi per ſententiæ dictionem agitur deliberatiuum eſt. Deliberatiuum enim ſic definierat: ut diceret. Cum res poſita in conſultatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Ergo cum agitur in ſenatu de homine probando uel improbando non deliberatiua exiſtimanda eſt: quia habet ſententiæ dictionem: ſed iudicialis cauſa magis: quia de homine probādo: improbandoq; tractatur: Nunc de præmiis conſideremus. Hinc dare præcepta incipit: quæ ſeruanda ſunt cum præmium poſtulamus: quod ſolum ſuperat de conſtitutione iuridiciali tractata: ut natura æqui & recti: aut præmii: aut pœnæ ratio quæratur. Dat exemplum: in quo præmium poſtulatur. De eo qui triumphum petit poſt quod exemplum admonet: neq; hic neq; in deprecatione nos facta intētione: & depulſione: & nata quæſtione: aut rationem inquirere: aut depulſionem rationis: ſed ipſam eſſe iudicationem quæ ſit quæſtio. In deprecatione hoc modo. Oporteat ne affici pœna: in præmii petitione oporteat ne dari præmium. Diuidit ergo dicenda in præmii petitione in quattuor: in beneficia: in hominem: in p̄mii genus: in facultates: quibus ſingulis partes certas ipſe ſupponit. Simulq; docuit locos communes quos tantū in his partibus ex quattuor habemus in præmii genere: & in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent: & poſſunt audientes publicæ rationis præmium & facultas plurimum commouere. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt. Nunc de his controuerſiis: quæ in ſcripto uerſantur. Conſtitutiones rationales eſſe ſtatus & in primo docuimus: & ipſas eē principales Hoc quemadmodum compleremus in dicendo ſuperiore tractatu docuit: ſed quia ſunt præter ea genera controuerſiarum: quæ uerſantur in ſcripto: quæ incidunt conſtitutionibus: quæ ipſa quinq; ſunt neceſſario etiam de his dat præcepta.

De præmiis

& quo q̃to quęq; res pręmio digna ſit conſiderabitur. Deinde apud maiores quibus homi
nibus & quibus de cauſis talis honos ſit habitus quęretur. Deinde ne is honos nimiũ per
uagetur. Atq; hic eius qui contra aliquem p̃mium poſtulantem dicet: locus erit eẽ is p̃mia
uirtutis & officii ſancta & caſta eẽ oportere: neq; ea aut cũ improbis cõicari: aut in medio
cribus hominibus peruulgari. Er alter. minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis p̃mio
peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint ea expediendo pulchra & iucũda hoibus uideri.
Et tertius. ſi exiſtãt qui apud maiores noſtros ob egregiam uirtutem tali honore dignati
ſunt: nonne de ſua gloria cum pari præmio tales hoies affici uideant deliberari putem: &
eorum dinumeratio & cum eis contra quos dicat comparatio. Eius autẽ: qui prẹmiũ petet
facti ſui amplificatio: & eorum qui affecti ſunt præmio cum ſuis factis contentio. Deinde
cæteros a uirtutis ſtudio repulſum iri: ſi ipſe præmio non ſit affectus. Faculiates autem cõ
ſiderantur: cum aliquod pecuniarum in præmiũ poſtulatur: in quo utrũ copia ne ſit agri: &
uectigalium pecuniæ: an penuria conſideretur. Loci communes facultates augere non mi
nuere oportere:: & impudentẽ eſſe qui pro bñficio non gratiã: uerũ mercedem poſtulet. Cõ
tra aũt de pecunia rationari ſordidũ eſſe: cũ de grã referẽda deliberetur: & ſe. præciũ nõ ꝑ
facto: ſed honorẽ ita ut factitatum ſit pro beneficio poſtulet. Ac de conſtitutionibus qui
dem ſatis dictum eſt: nunc de his controuerſiis: quæ in ſcripto uerſantur dicendũ uidetur.

¶ Sunt autem controuerſiæ quinq;: ambiguitas:
ſcriptum: & uoluntas: leges contrariæ: ratiocina
tio: & definitio Scripti autem cõtrouerſia eſt cum
i. quocunq; ſcripto naſcitur controuerſia: aut in le
gibus: teſtamẽtis pactis: & dictis: & cæteris: quæ
in ſcriptura ſunt. Ergo principalis eſt ambiguitas:
quia ita ordinem fecit cuius definitio adhibita eſt:
cum quid ſenſerit ſcriptor obſcurum eſt: ideoquia
duas aut plures res ſignificat: huic exemplum de
dit: ut heres daret uaſa celata uxori: qua uellet:
quoniam ut diximus conſtitutiones non ſunt: ſed
incidentes ſunt controuerſiæ: non conſtituit quæ
ſit intentio: quæ depulſio: neq; quæ ratio & reſu
tatio rationis: & quæ iudicatio: ſed continuo dat
præcepta: quæ ſunt parti utriq; communia: ſunt
autem hæc: primum ut negemus ambiguum &
doceamus locutionis ipſius conſuetudinem: dein
de ut ſupiora uerba & inferiora conſideremus: ex
quibus colligamus: quæ ſit uera ſententia. Deinde
excutiamus perſonam eius: qui ſcripſit: ut ex cæte
ris dictis eius: factis: ſcriptis animo: atq; uita qd
ſenſerit poſſe intelligi: deinde excutiamus omne
ſcriptum: ne in aliquo uerbo: aut nos adiuuet: aut
impugnet aduerſarium: Deĩde dicendum id quod
aduerſarius intelligat minus cõmode fieri quã qd
nos intelligamus: huic præcepto exemplum dat.
Meretrix coronam auream non habeto. Si habue
rit publica eſto. Hic enim tractari poteſt non bene
ſentire eum qui publicandam dicit eſſe meretricẽ
q; publicæ meretricis nullus exitus: nulla admini
ſtratio hoc eſt nullum quoquomodo uectigal ſit.
In auro uero publicando magnam eſſe utilitatem.
Poſt hæc adiungit utilitatem præcepti: ut iterpre
tetur q̃to utilior res: aut honeſtior prætereaẽ: ſi id
intellectum fuerit quod aduerſarius iterpretatur:

De controuerſiis in ſcripto. Ti. VIII.

IN ſcripto uerſatur controuerſia: cum ex ſcri
ptionis ratione: aliqd dubii naſcit̃: id fit ex
ambiguo: ex ſcripto & ſnĩa ex contrariis legibus:
ex rõcinatione: ex diffinitione. Ex ambiguo aũt na
ſcit̃ controuerſia: cũ qd ſenſerit ſcriptor obſcurũ ẽt
qđ ſcriptũ duas pluresue res ſignificat ad hũc mo
dũ Pr̃fa. cũ filiũ hæredẽ faceret: uaſorũ argẽteorũ
cẽtũ pondo uxori ſuę ſic legauit. Hęres meus uxo
ri meæ uaſorũ argẽteorũ pondo cẽtũ: q̃ uolet dato.
Poſt mortẽ eius uaſa magnifice: & p̃cioſe celata
petit a filio mr̃. Ille ſe q̃ ipſe uolet debere dicit. Pri
mũ ſi fieri poterit demõſtrãdũ eſt nõ eẽ ambigue
ſcriptũ: ꝓpterea q; oẽs i cõſuetudine ſermõis ſic uti
ſolẽt eo uerbo uno: pluribuſue i ea ſnĩa: i q̃ is q di
cet accipiẽdũ eẽ demõſtrabit. Deĩde ex ſupiore &
iferiore ſcriptura docẽdũ id: qđ q̃rat̃ fieri pſpicuũ:
q̃ re ſi ipſa ſepatim ex ſe uerba cõſiderent̃: oĩa aut
pleriq; ãbigua uiſum iri: q̃ ãt ex oĩ cõſiderata ſcri
ptura pſpicua fiãt hęc ãbigua nõ oportet̃ exiſtima
ri. Deiñ q̃ i ſnĩa ſcriptor fuerit ex cæteris eius ſcri
ptis: dictis: & factis. aĩo atq; uita eius ſumi oporte
bit: & eã ipſam ſcripturã i q̃ inerit illud ãbiguũ: de
quo q̃rit̃ totã oibus ex ptibus ptẽtare: ſi qđ: aut ad
id appoſitũ ſit: qđ nos iterp̃temur: aut ei qđ aduer
ſari⁹ itelligat aduerſet̃: nã facile: qd ueriſimile ſit cũ

uoluiſſe qui ſcripſerit ex omni ſcriptura & ex pſona ſcriptoris: atq; his rebus quæ perſonis attribuꝫ ſunt conſiderabitur. Deinde erit demonſtrandũ ſi qd ex ipſa re dabitur facultatis id quod aduerſarius intelligat: multo minus commode fieri poſſe q̃ id qd nos accipimus: q̃ illius rei neq; adminiſtratio neq; exitus ullus exterinos quod dicamus facile & commode tráſigi poſſe: ut in hac lege (Nihil enim ꝓhibet fictam exempli loco ponerẽ quo facilius res intelligatẽ.) Meretrix coronam auream nõ habeto: ſi habuerit publica eſto cõtra eum qui meretricem publicari dicat ex lege oportere poſſe dicit: neq; admiſtratioẽm ullam eſſe publicæ meretricis: neq; exitum legis in meretrice publicanda. At in auro publicãdo & adminiſtratioẽm & exitum facilem eſſe: & incommodi nihil ineſſe. Ac diligẽter hic quoq; attẽdere oportebit: nũ illo ꝓbato qd aduerſarius intelligat: utilior res: aut honeſtior: aut magis neceſſaria a ſcriptore neglecta uideatur id fiet ſi id quod nos demonſtrabimus honeſtum: aut utile: aut neceſſarium demonſtrabimus: ſi id quod ab aduerſariis dicatur minime eiuſmodi dicem⁹ eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia dare operam oportebit: ut de eo quod aduerſarius itelligat: alia i lege cautũ eẽ doceatẽ. Permultũ ꝓficiet illud demõſtrare queádmodũ ſcripſiſſet: ſi id qd aduerſarius accipiat fieri aut itelligi uoluiſſet ut i hac cã i qua de uaſis argenteis q̃ritur poſſit mulier dicere nihil attinuiſſe aſcribi q̃ uolet: ſi hæredis ꝑmitteret uolũtati: eo enĩ non aſcripto nihil ineſſe dubitationis qn hæres q̃ ipſe uellet daret. Amentiã igiẽ fuiſſe cũ hæredi uellet cauerẽ id aſcribere: quo non aſcripto nihilo minus heredi caueret. Quare hoc genere magnoꝑe talibus i cãis oportebit uti ſi hoc modo ſcripſiſſet iſto uſus non eſſet: non iſto loco uerbũ iſtud collocaſſet: nã ex his ſcripti ſnĩa maxime perſpiciẽ. Deinde quo ipe ſcriptũ ſit quærendũ ẽ ut qd eũ uoluiſſe i eiuſmodi tẽpore uериſimile ſit intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus qd utilius & honeſtius: & illi ad ſcribẽdũ & his ad cõprobãdũ ſit demonſtrandũ: & ex his ſi qd amplificationis dabit cõibus utroq; locis uti oportebit.

Hoc autem apertius fiet: ſi id quod nos interꝑtamur doceamus eſſe honeſtum utile neceſſarium. Sed quoniam ſcripti controuerſia: ſicuti ſupra docuimus poteſt eſſe & in teſtamento: & de hoc exẽplum dedit. Poteſt autem eſſe in lege: adiecit præcepta ſi ambiguitas fuerit in lege. Vtiq argumentus ne forte quod aduerſarii intelligant: alia lege cautum ſit: deinde ut dicamus quemadmodum ſcribi oportuiſſet: ſi id ſentiret quod aduerſarii dicũt ille, qui ſcripſit. Huius præcepti & argumenti de theſmate ſupra poſito ſumpſit exemplũ: ut doceat ſcriptorem ſi heredi conſulere uellet: ut ea uaſa daret quæ illi commodum erat dare non aſcriberet: quæ uellet. Hoc enim non aſcripto quæ hæres uellet ipſe daret: nunc quia aſcripſit utriq; eorum cautum uoluit: quia hoc non aſcripto conſuluiſſet hæredi. Ergo concludit præceptum in huiuſmodi cauſis ita debere tractari. Si hoc mõ ſcripſiſſet illo uerbo uſus eſſet: hoc non eſſet iſto loco uerbum poſuiſſet: aut non poſuiſſet: Deinde adiungit præceptum ut quæramus quo tempore ſcriptum ſit: qd ſcriptum eſt: quia ex hoc intelligitur uoluntas ſcriptoris. Deindeq; quaſi deliberatiuo modo tractãdum quid utilius: quid honeſtius ſit. Eſſe autẽ locos cões utriq; parti: ſi qd per amplificationem dici poſſit: q̃ illius rei neq; ſit adminiſtratio quã aduerſarius dicit. Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere. Fictam materiam .i. thethicam legem ſine certa perſona: deinde ſi in lege erit ex ambiguo cõtrouerſia non i aliqua alia ſcriptura: alia in te lege cautam eſſe uideatur: ideſt quomodo tu intelligis. Permultum autem proficiet illud demonſtrare. Adiungit aliud præceptum eſſe conſiderandum queãdmodum ſcribi poſſit ab eo qui ſcripſit ſi ſic ſenſiſſet quemadmodũ dicit aduerſarius.

¶ Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit: cũ alter uerbis ipſis quæ ſcripta ſunt utitur: alter ad id quod ſcripſiſſe dicet: omnem adiunget dictionem. Scriptoris autem ſententiam ab eo qui ſententia ſe defendit: tum ſemper ad idem ſpectare: & idem uelle demonſtrabitur: tum aut ex facto: aut ex euentu aliquo ad tempus id quod inſtituerit accommodabitur. Semper ad idem ſpectare hoc modo

¶ Ex ſcripto & ſententia controuerſia cõſiſtit. Legales controuerſiæ ſunt quinq; quæ extra conſtitutiones tractatus ſuos habent. Ex his Tullius primam tractauit ambiguitatem. Scriptum & uoluntas nunc explicatur. Scriptum autem omne accipere debemus quicquid in legibus: aut in teſtamentis: aut edictis aut in oĩbus ſcriptis itelligitur. Hoc definiuit ita. Cũ alter utitur uerbis quæ ſcripta ſunt. Alter ſcriptoris ſnĩam iterpretatur: & ad id qd ſcriptum eſt animum ſcribentis adiũgit. Idẽ

aũt q ſnía utit̃ dupliciͥ mõ aſſenſit ſnĩam ſcripto-
ris. Aut enĩ ſemp dicit ſcripti eius unũ eundẽq; ſen
ſum eẽ: aut ad tp̃s: aut ex euẽtu accipi oportere id
qd̃ ſentit ille qui ſcripſit Dat exẽplũ queẽadmodũ
unũ: & idẽ itelligat̃ i ſnía ſcriptoris. Cũ hæres ſe-
cũdus iſtitutus interpretat̃ ſe hæredẽ eẽ iuſtũ ſiue
natus fili⁾ eẽt ut is hæres eẽt q natus fuerat ſiue
natus nõ fuiſſet: ut alius nullus eẽt q̃ ipſe q ſcdus
ẽ iſtitutus. Hãc ſnía; unã memorat & ſemp eãdẽ
eẽ. At uero cũ ſnĩa ſcriptoris ita exponit̃: ut ex ſcõ
aut ex euẽtu ad tp̃s iterpretãda ſit docet oẽs ſub
q̃litate aſſumptiuæ ptis i hoc genere cõtineri. In q̃
cõpẽſatio eſt aut relatio criminis aut remotio: aut
cõceſſio: In his enĩ oĩbus ſpeciebus aſſumptiuæ
q̃litatis neceſſario lex p̃cedit: q̃ cũ ſcriptũ hẽat ha
bebit & ſnĩam quã is q ea utit̃ dicit ad tp̃s accõ-
modari: dat exẽplũ & docet nõ ad idẽ ſpectare in
his exẽplis ſnĩam ſcriptoris: ſed ex tp̃e ſp itelligi.
Poſt hæc ſubiũgit p̃cepta qbus uti debet is q ſcri
ptũ defendit: & is q ſcripto ſe tuet̃. Sunt aũt hæc
laudes ſcriptoris. Cõis locus i quo docet̃: nihil a
iudicibus ſpectari oportere niſi ſcriptũ & magis
ſi legitimũ ſcriptũ ſit. Tertio loco debet inducere
factũ ab aduerſario. Deiñ poſtea cõpare cũ ſcri
pto id qd̃ factũ ẽ. Deiñ dicet̃ q̄ iudex i legẽ iura
tus ſit. Deiñ iterrogat̃ qd ſit qd̃ ex aduerſa pte di
cat̃. Modis aũt uariis iterrogat: mõ iudicẽ: mõ ad
uerſariũ: mõ ipſum ſe cũ admiratiõe iterrogare. Et
iterrogare hæc utrũ ſcriptũ negat̃ eſſe ſic queãd-
modũ loquit̃ & an ab aduerſario aliud factũ ſit
q̃ dicat̃: an cõtradici nihil poſſit: deide cõcludere.
Cũ ſcriptũ ita ſit & ab aduerſario factũ: & ita fa
ctũ nõ neget̃: qd̃ ſumma ſtultitia ſit contradicere:
deide recitatio ſequit̃ ipſius ſcripti frequẽs: & cõ
paratio facti cũ ſcripto uario mõ: nũc ad te ipſa;
ut redeas: nũc ad iudices iſta tractes. Sed ad iudi
ces cũ dicit̃: oñdendũ ẽ qd̃ ſeq iudices debeãt qd̃
duobus de cauſis ſit apud iudices iudicatio ſi aut
obſcure ſcriptũ ſit: aut aduerſarius ſi qd neget. At
hic utrũq; manifeſtũ eſſe. Vñ iudices parere legi
oportet nõ iterpretari legẽ. Poſt hæc ſubiũgunt
ea q̃ cõtra eũ dñr: q utit̃ ſnia. Et quoniã ut ſupra
diximus ſnia: aut ad idẽ ſemp ſpectat: aut ad tp̃s
accõmodat̃. Si ad idẽ ſpectare dicit̃ ſnia ille q ſcri
pto nitit̃ dicit nõ oportere nos de uolũtate quære
re: cũ ſcriptũ extet: qd̃ idiciũ ẽ uolũtatis. Deide in
cõmodũ eſſe ſi hæc iſtituat̃ ut ab ſcripto recedat̃.
Nã ſi nec ſcriptores reatũ crederẽt eẽ: & ſibi d[...]
bũt iterpretari hẽre qd̃ ſcripſerit: & idiciũ icertũ
ſequent̃: ſi a ſcripto recedere cœpint: deide dicere
magis uolũtatẽ eũ ſeq q ſcripta defendat q̃ eũ q
iterpretet̃. Certius enĩ indiciũ ẽ uolũtatis ipm ſcri
ptũ Hæc aduerſus eũ q ſnĩam ſemp ad idẽ ſpecta
re dicit. Si autẽ ad tp̃s accõmodari ſnĩam dicit ad
uerſarius: debet ille q ſcripto nitit̃ negare iuſtũ eẽ
Vt cũ aliqs ſe cõtra legẽ feciſſe fateat̃: afferat cau
ſam uel tp̃oris: uel euẽtus: uel aliã ſimilẽ. Deinde
debet dicere ſemp accuſatorũ fuiſſe: ut cũ crimẽ
intẽderẽt: facti cãm afferrẽt. Nũc eoꝝ eẽ ut cũ fe
cerit qd̃ nõ licebat: facti ſui afferãt cãm. Poſt hæc

paterfamilias cũ liberoꝝ hẽret nihil: uxorẽ aũt hẽ
ret: i teſtõ ita ſcripſit. Si mihi genitus ſit filius un⁹
pluresue: is mihi hæres eſto. Deide q̃ aſſolent. Po
ſtea ſi filius ante morit̃ q̃ i tutelã ſuã euenerit: tũ
mihi dicebat ſecundus hæres eſto. Filius natus ñ
ẽ: abigunt agnati cũ eo q ẽ ſecũdus hæres: ſi filius
anteq̃ i tutelã ſuã uenerit mortuus ſit: In hoc gene
re nõ poteſt hoc dici ad tp̃s aut ad euentũ aliquẽ
ſnĩam ſcriptoris oportere accõmodari. ꝓpterea q̄
ea ſola eẽ demonſtrat̃: qua fretus illeq contra ſcri
ptũ dicet ſuã eſſe hæreditatẽ defendit. Illud autẽ
genus eoꝝ q ſnĩam idicunt: i quo non ſimplex uo
luntas ſcriptoris oſtendit̃: q̃ in oẽ tp̃s: & i omne fa
ctũ: idẽ ualeat: ſed ex quodã facto: aut euentu ad
tp̃s iterp̃tãda dicit̃. Ea ex ptib⁹ iuridicialis aſſum
ptiuæ ſuſtinet̃. Nã tũ inducit̃ cõparatio ut i cũ q
cũ lex aperiri portas noctu uetaret: aperuit quodã
i bello & auxilia q̃dã i oppidũ recepit ne ab hoſti
bus comprimerent̃: ſi foris eẽnt: qd̃ ꝓpe muros ca
ſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis ut i eo
milite: q cũ cõis lex oĩum hoĩem occidere uetaret:
tribunus militẽ ſuũ: q uim ſibi iferre conaret̃ occi
dit: Tũ remotio criminis: ut i eo q cũ lex qbus die
bus i legationem pficiſceret̃ præſtituerat: q a ſum
ptũ non dedit q̃ſtor: pfectus non ẽ: Tũ conceſſio
per purgationẽ & per iprudentiã facti: ut ẽ i uituli
imolatione & per uim: ut i naui roſtrata & per ca
ſum: ut i eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut
ita ſnĩa idicet̃ ut unũ quiddã uoluiſſe ſcriptor de
monſtretur: aut ſic: ut i eiuſmodi re & tp̃e hoc uo
luiſſe doceat̃. Ergo is q ſcriptũ defendet his locis
plærũq; oĩbus maiore ãt parte ſemper poterit uti.
Primũ ſcriptoris collaudatione & loco communi
nihil eos qui iudicent: niſi id qd̃ ſcriptũ ſit ſpecta
re oportet̃: & hoc eo magis ſi legitimũ ſcriptũ ꝓfe
ret̃. i. aut lex ipſa aut ex lege aliqd. Poſtea qd̃ ue
hemẽtiſſimũ eſt facti aut itentionis aduerſarioꝝ
cũ ipſo ſcripto contentione: quid ſcriptũ ſit: quid
factũ: quid iuratus iudex. Quẽ locum modis ua
riare oportebit: tũ ipſum ſecũ admirantẽ quidnã
contradici poſſit: tum ad iudicis officiũ reuerten
tem & ab eo quærentẽ quid præterea audire aut ex
pectare debeat; tũ ipſum aduerſariũ: quaſi intentã

tis loco producendo:hoc eſt interrogando utrum
ſcriptū eſſe negetːaut contra contēdi negetːutrum
negare auſus ſit ſe dicere deſiturum.Si neutrum ne
get:& contra tamen dicat nihil eſſe quo hominem
impudentiorem quiſquā ſe uiſurum arbitretur.In
hoc ita cōmorari conueniet : quaſi nihil præterea
dicendum ſit: & quaſi contradici nihil poſſit:ſæ/
pe id quod ſcriptum eſt recitando:ſæpe cum ſcri/
pto factum aduerſarii comparando atq; interdū
acriter ad iudicem ipſum reuertēdo.Quo in loco
iudici demonſtrandum eſt:quid iuratus ſit:quid ſe
qui debeat.Duabus de cauſis iudicē dubitari opor
tere ſi aut ſcriptū ſit obſcure: aut neget aliquid ad
uerſarius:cum & ſcriptū ſit aperte : & aduerſarius
omnia confiteatur:tū iudicem legi parere non iter
pretari legem oportere.Hoc loco confirmato : tū
diluere ea quæ contra dici poterant oportebit.Cō
tra autem dicetur ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcri/
ptor:& ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur ut ĩ illa de
teſtamento quam poſuimus controuerſia: aut cau
ſā aſſumptiua inferetur.Quamobrem ſcripto non
potuerit:aut nō oportuerit obtemperari.Si aliud
ſenſiſſe ſcriptor : aliud ſcripſiſſe dicetur:is qui ſcri
pto utetur hoc dicet non oportere de eius uolūta
te nos argumentari qui ne id facere poſſemus:indi
cium nobis reliquerit ſuæ uolūtatis multa icōmo
dā ſequi ſi inſtituatur:ut a ſcripto recedatˀ.Nam &
eos qui aliqd ſcribant non exiſtimaturos id quod
ſcripſerint ratū futurū:& eos q iudicent certū quod
ſequanˀ nihil habituros ſi ſemel a ſcripto recedere
conſueuerint.Quod ſi uolūtas ſcriptoris conſeruā
da ſit: ſe & non aduerſarios a uoluntate eius ſtare.
Nā multo ꝓprius accederet ad ſcriptoris uoluntatē
eum qui ex ipſius cā litteris iterpretetur ꝙ illum q ſen
tentiā ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet:ꝙ ille
ſuæ uoluntatis quaſi imaginē reliquerit: ſed dome
ſticis ſuſpitionibus ꝑſcruteť.Sin cauſam afferet is
qui a ſententia ſtabit primū erit contra dicendū ꝙ
abſurdum ſit non negare contra legem feciſſe: ſed
quare fecerit cauſam aliquam inuenire.Deide con
uerſa eſſe omnia:ante ſolitos eſſe accuſatores iudi
cibus ꝑſuadere affinem eē alicuius culpæ eū qui ac
cuſaretur:& cauſam proferre quæ eum ad peccan

tres locos debet aſſerere qui pro ſcripto nitiť.Sūt
autem hi.Nulla in lege cauſam contra ſcriptū ac
cipi i hac lege non accipi minime accipi.Hæc uti
debet aſſerere.Ac primum illud in nulla lege cau
ſam accipiendam eē habebit hæc ꝑcepta.Quod
ſcriptori neq; ingenium defuit ad inueniēda om
nia:neq; ſermo ad proferenda:ſi aliquid excipien
dum putaret eſſe conſuetudinem ſcriptoribus ex
cipere.Hoc probabit ſi recitet leges quæ habent
exceptionem Erit autē uehemētius:ſi eius ipſius
ſcriptoris aliam legem recitet:aut in ipſa lege ali
quod caput inueniat quod excipiat:deinde quaſi
per definitionem inducere : quoniā nihil aliud eēt
cauſa; accipere niſi legē tollere.Idq; fieri ſi cauſa
accipiať quæ extra legē eſt.i.extra ſcriptū:deinde
omnibus peccandi licentiā dari : ſi cauſa ſemp ac
cipiatur:& iudicibus errorē mitti:cū a ſcripto re
ceſſerint:& ſemper cauſas ſequanť:ꝙ ſcriptæ non
ſint.Oēs ciues quid agant ignoraturos : ſi ex ſuo
conſilio quiſq; agat:& cauſam legi applicet.Po
ſtremo hoc locos inducet ꝙ omnes actus reipu.
legibus exerceantur:ꝙ hi iudicent : ꝙ a negociis
ſuis abſint ꝙ iurent in uerba certa:ꝙ nullam excu
ſationem aut aliquam cauſam recipiāt.Quare cū
teneantur ad iudicādum nihil abeſſe poſſit niſi ſi
eadem cauſa utatur quæ ſit in ipſis legibus inſtitu
ta.Quod ſi omnes legibus teneantur:iniquum eſſe
aduerſarios non teneri.Deinde per argumentatio
nem illam quæ inductio nominatur explicare an
permittant iudices ad legē addi eam cauſam qua
ſe tuetur aduerſarius : quod ſi ipſe non ꝑmittant:
aut etiam ſi uelint ipſi addere populus non ſinat:
ſi neq; ipſi neq; populus permittat addi cauſam
iniquum eſſe:ut hodie ita iudicent.quaſi iam cau
ſa legi uideatur aſcripta: indignum eſſe derogari Derogari
legi:aut abrogari legem:aut ex aliqua parte mu Abrogari
tari.Derogari eſt in uituperationem uenire: Abro
gari totam penitus tollere. Tertium uero ē cum
pars aliqua cōmutatur & uertitur:deinde adiun
gere populum hodie nihil ſcire.Iniquum eſſe : ut
illo inuito & ignaro aliquid de legibus iudicetur
eſſe certum ferendæ legis tempus:quod ſi aliquis
hanc legem ferat ſcire ſe uelle:ut ſi aliquod ſit ca
ptioſum aduerſarium :ut contradicat:Eſſe turpia
& inutilia hæc quæ aduerſarii dicunt nunc legem
qualiſcunq; ſit debere ſeruari.Poſt populo ſi di
ſpliceat licentiam cōmodari : ut uel abroget : uel
corrigat legem : deinde poſtremo loco concludit
neminem permiſſurum fuiſſe de populo ut aduer
ſarius hanc cauſam adderet legi etiam ſi ſine ali
cuius periculo hoc fieri poſſet.cum ſemper ad idē
ſpectare & idē uelle demonſtratur ſemper in hoc
eſſe i hac lege quod ſenſerit ſcriptor:ut quod nos
ſenſiſſe ſcriptorem dicimus ideſt ad quam ſenten
tia; ſcripta uerba accōmodamus:ipſa ſemper ſit:
neq; aliquo tempore mutetur ne exiſtat aliquan
do diuerſa.Interdum inquit is qui ſe ſententia de
fendit cōtra ſcriptum ſic dicit hoc ſenſiſſe ſcripto
rem:ut non ſemper idem ſit:quod ſenſiſſe dicitur:
ſed pro tempore : pro euentu ſit alia ſententia &

his duobus preceptis ſupponit exempla ſemp ad idem ſpectare hoc modo unius partis uel pcepti uel tractatus exemplum qua ſuam in tutelam ue nerit inter annos quattuordecim quibus expletis poteſt facere teſtamentum cum eo qui eſt hæres. Secundus fiet tunc hæres ſi filius anteq̃ in ſuam tutelam ueniat moriatur:in hoc genere non poteſt hoc dici: q interpretatã ſcripti ſemper eandem ſen tentiam non ad tempus accommodari:qua ſtetus & ille qui ſcriptum dicit.i.ſecundus:qui ſecundus de nũero factus hæres ab agnatis ſcripto ab hæ reditate ſummouetur quia ſecundus ſcriptus cum ſit non nato filio ſecundus non eſt quæ in omne fa ctum idem ualeat non quod ſupra: ſed hic protẽ pore:ut quid fiat lex ſenſerit. Cum prope muros hoſtes caſtra haberent:probauit hucuſq; compẽ ſatiuam:ſubeſſe interpretatæ uoluntati contra ſcri ptum cum uoluntas expetatur ex tempore ſubiun git: & relatiuam ſubeſſe. Tum remotio criminis adiungit nunc & remotionem criminis ſubeſſe in terpretatæ uoluntati contra ſcriptum:cũ uoluntas mutat:ut ad tps ſit. Supponit ẽt q̃rtã ſpẽm aſſum ptiuæ.i.cõceſſionẽ ei ſubeſſe. Tũ cõceſſio p pur gationem:qa cõceſſio i purgationem: & in depre cationem diuiditur:ſed deprecatio non ſubeſt. Pur gationẽ ſpeciebus ſuis ſubiecit. Quare aut ita ſen tentia inducetur. Redit ad concluſionem duorum præceptorum ſupra poſitorũ cum uoluntatem in terptamur contra ſcriptum. Scriptũ ergo is qui de fendit. Hinc incipiunt pcepta quibus uti debeat is qui ſe defendit ſcripto qd factum ſit ab eo uideli cet qui ex legis uerbis arguit. Quid iuratus iudex. ideſt in quã rem iuratus iudex ſedeat. Hoc ẽ in le ges ſedeat iuratus. Siue utrũ neget.i.aut ſcriptam eſſe legem: aut hoc ſe feciſſe. Contra aũt dicetur ſic ut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor: & ſcripſiſſe ali ud demonſtrabitur Contra autẽ dicetur ab eo qui ſe contra iſtũ qui ſcripto nitit uoluntate defendit ſed huic nunc locos dat non q ad eius partes iam tranſierit uerũ ut intelligamus contra quos locos eius qui ſe uolũtate defendit:reſpõdere poſſit. Aut a cauſa aſſumptiua inferet. Quoniã cum ad tem pus uoluntas ſcripta accipiẽda oſtenditur neceſſa rio per aſſumptiuæ qualitatis ſpeciẽ argumẽta ſu muntur. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor:aliud ſcripſiſſe di catur. Prima pars qua is utitur:qui ſe uoluntate defendit cõtra quam nunc pcepta dat ſcriptori. In cauſam affert is qui a ſententia ſtabit: Secunda pars qua utitur is qui uoluntate ſe defendit: con tra quam pcepta nunc dat ſcriptori. Si in cauſam afferet is qui a ſentẽtia ſtabit:dictus primus locus ab eo qui ſcripto utitur per partes ſuas:qui per p cepta ſequitur:ſecundus locus in quo oſtẽditur ſi in cæteris legibus cauſa accipiat.in hãc legẽ cau ſam accipi nõ oportere: Hoc ut probari poſſit de monſtrandũ eſt qa lex uel ſcriptũ quodlibet ad res maximas ut liſſimas:hõeſtiſſimas:religioſiſſimas ptineat. Vnde inutile:turpe:nephas eſſe doceat le gi tam diligẽter ſcriptæ nõ obtẽperari. Deinde do cendũ q oĩa cauta i hac lege:ſint & proſpecta: &

dum impuliſſet. Nunc ipſum reum cauſam affer re quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitio nem:cuius in ſingulis partibus multæ conueniunt argumẽtationes. Primũ nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi conuenire. Deinde ſi in cæ teris legibus conueniat hãc eſſe huiuſmodi legem: ut in ea non oporteat. Poſtremo ſi in hac quoq; le ge oporteat hanc quidem cauſam minime accipi oportere. Prima pars his locis confirmabitur:ſcri ptori:neq; ingeniũ:neq; operam:neq; ullam facul tatem defuiſſe quo minus poſſet aperte perſcribe re id quod cogitaret. Non fuiſſe ei graue:neq; dif ficile eam cauſam excipere quam aduerſarii profe rant:ſi quicq̃ excipiẽdum putaſſet: conſueuiſſe eos qui legem ſcribant exceptionibus uti. Deinde opor tet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas & ma xime uidere ſi qua in ea ipſa lege de qua agitur:ſit exceptio aliquo in capite:aut apud eiuſdẽ ſcripto rem legis:quo magis probetur eum fuiſſe exceptu rum:ſi quid excipiendum putaret & oſtendere cau ſam accipere nihil aliud eẽ niſi legem tollere:ideo quod cum ſemel cauſa conſideretur nihil attineat eam ex lege conſiderare:qppe q̃ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum : omnibus dari cauſam & poteſtatem peccandi cum intellexerint uos ex in genio eius qui contra legem fecerit:non ex lege in quam iurati ſitis rem iudicare. Deinde & ipſis iudi cibus iudicandi & cæteris ciuibus uiuẽdi rationes perturbatũ iri:ſi ſemel a legibus receſſum ſit. Nã & iudices nec quid ſequantur habituros ſi ab eo quod ſcriptum ſit recedãt:neq; quo pacto aliis im probare poſſint:quod contra legẽ iudicarint & cæ teros ciues quid agant ignoraturos ſi ex ſuo quiſq; conſilio & ex ea ratione quę in mentem aut libidi nem uenerit:non ex communi præſcripto ciuitatis unamquãq; rem adminiſtrabit. Poſtea quęrẽ a iu dicibus ipſis quare in alienis detineãtur negociis: cur reipub. munere impediantur : cum ſępius ſuis rebus & commodis ſeruire poſſint:cur in certa uer ba iurent:cur certo tempore conueniãt certoq; diſ cedãt:cur nihil quiſq̃ afferat cauſæ quo minus fre quenter operam reipub. det niſi q̃ cauſa in lege ex cepta ſit an ſe legibus obſtrictos in tãtis moleſtiis

eē æquũ cenſeāt:aduerſarios uero nr̃os leges neglí gere cōcedāt. Deíde ítē íngrere ab iudícibus:ſi ei⁹ reí cāæ pp quā ſe reus contra legē feciſſe dícat exce ptionem ipſe í lege aſcribat paſſuri ne ſint. Poſtea hoc qđ faciat í dignius & iprudēti⁹ eē q̃ ſi qd aſcri bat. Age porro quid ſi ipſi uelint iudices aſcribere paſſurus ne ſit populus? Atq; hoc eē í dignius: quā eē uerbo & lr̃is mutare non poſſint eā re ipſa & iu dicio maxíe cōmutate. Deí de ídignũ eē de lege alí qd derogari:aut legē abrogari:aut aliqua ex pte cō mutari cũ populo cognoſcēdí & ꝓbādi:aut iprobā dí ſiat ptās nulla:hoc ipſis iudicibus íuidioſũ futu rũ:non hũc locũ eē:neq; hoc tp̄s legũ corrigendaꝝ apud populũ:hoc & per populũ agi conueīre: q̄ ſi nũc id agāt uelle ſcire ſe q lator ſit:& q ſint acceptu ri:ſe actiones uidere & diſſuadere uelle. Quod ſi hæc cũ ſũme inutilia:tũ multo ſint turpiſſima:legē cuiuſcũq; modi ſit conuenire í pñtia cōſeruari a iu dícibus. Poſt ſi díſpliceat a populo corrigi conueni re. Deíde ſi ſcriptũ non extaret magnope q̃remus: neq; iſti niſi extra piculũ q̄d eēt crederemus. Nũc cũ ſcriptũ ſit amētiā eē eius q peccarit poti⁹ q̄ legis ipſius uerba cognoſcere. His hmōi tōnibus oñdit̃ cām extra ſcriptũ accipi nō oportere. Scđa pars ē í q̃ eſt oñ dendũ ſi í cæteris legibus oporteat í hac ñ oportere. Hoc demonſtrabit̃ ſi lex aut ad res maxí mas:honeſtiſſimas:utiliſſimas:religioſiſſimas uide bit̃ ptinere. Aut inutile:aut turpe:aut nephas eē talí in re nō diligētiſſime legí obtēpera re dēte:aut nō ita lex:diligēter pſcripta demōſtrabit̃ ita cautũ unaquaq; de re: & ita quod oportuerit exceptũ:ut mīme cōueniat qcq̄ tā diligenti ſcriptura pteritũ arbitrari. Tertius locus ē ei q pro ſcripto dicet maxíe neceſſarius:per quē oñdat oportet:ſi cōue niat cām cōtra ſcriptũ accipi eā tñ minime oportere q̃ ab aduerſario pferat̃. Qui lo cus iccirco ē huic neceſſarius:q; ſemp is q cōtra ſcripũ dícit.æquitatis aliqđ afferat oportet. Nā ſumma imprudētia eſt eum qui cōtra q̃ quod ſcriptũ ſit aliquid probare uelit:nō æquitatis pſidio id facere conari. Si qđ igit̃ ex hac ipſa quippiā accuſatot de roget oībus partibus iuſtius & ꝓbabilius accuſare uideat̃. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat uti iudices etiā ſi nollēt neceſſe eſſet:hoc aũt etiam ſi neceſſe non eſſet: ut uellēt contra iudicare. Id aũt fiet:ſi quibus ex locis culpa demōſtrabit̃ eē in eo qui aut cōparatiōe:aut remotione:aut relatiōe criminis:aut cōceſſionis ptibus ſe defendit de qbus añ ut potuimus diligēter pſcripſimus de his locis quos res poſtulabit ad cau ſam aduerſariorũ improbandā trāſferemus:aut cauſæ & rōnes afferentur:quare & quo cōſilio ita ſit in lege:aut in teſtamēto ſcriptũ:ut ſnīa quoq; & uolũtate ſcriptoris:& nō ipſa ſolũ ſcripturæ eā cōfirmatũ eē uideat̃:& aliis quoq; cōſtōnibus factũ coarguet̃.

expecta:q̃ excipiēda:pſpiciēda cauendaq; eē uidebant̃. Subiungit̃ tertius locus in quo docet̃ hāc cām accipi ñ oportere:i quo quo niā aduerſarius: qui cōtra ſcriptũ dicet aliq̃ æqtate ſe tuet̃. Laborādũ eſt uti doceat:q ſe ſcripto defendit:illud æquũ nō eē qđ aduer ſarius dicit. Quo loco bñ tractato ut doceat æquũ nō eē efficiat:ut nō oporteat cōcedere aduerſario:nā ſupiores loci hoc agebāt:q̄ ſi nō liceret id fieri qđ aduerſarius uellet. Hic aũt locus:ut dixi i quo docet̃ æquũ nō eſſe qđ aduerſarius dicit demōſtrabit cũ nō opor tere audiri:cũ iuſtũ nō uideat̃ eē q; dicit. Dei de deſcēdēdũ erit ad aſſumptiuæ qualitatis ſpēs p tractatus. Ab eo q ſcripto nitit̃ uti p ea pcepta q̃ ſupra dicta ſunt cōpēſatiōis:& relatiōis:remotionis:cōceſſiōis explicet lo cos ptis ſuæ q nitit̃ cōtra eũ q ſe uolũtate de fendit ſupponēdo cām ex locis aſſumptiuæ q̄litatis. Deinde rōnes afferēdæ ſunt & cāæ q̄re:aut i lege:aut teſtō ita ſcriptũ ſit:qđ ſcri ptũ ē ut ex hoc mō nō ſcripta tātũ defende re:uerũ uolũtates iterptari uideat̃ ille q ſcri pta defendit primũ nulla i lege ullā cauſam. Præcepta ptitōis qbus uti debeat is q ſe ſcri pto defendit. Prima pars his fere locis cōfir mabit̃. In nulla lege cām accipi oportere. De ide itē q̄rere hoc totũ p iductionē:ut ex eo quod conceditur: id quod nō conceditur cō cludatur. Secunda pars eſt in qua eſt oſten dēdũ:ſi in cæteris legibus oporteat:i hac nō oportere. Scđa pars icipit de ptitiōe eius q contra ſniam ſcriptum defendit. Si qđ igitur ex hac ipa qppiā accuſator droget.i.eqtate. Quonia ille q ſe ſnīa defendit cōtra ſcriptũ æqtatē debet aſſerere. Neceſſario is q ſe ſcri pto defendit debet rurſus detrahere æqtati.

Cōtraſcriptum

¶Contraſcriptū autem qui dicet primū inducet eum locum per quem æquitas cauſæ demonſtretur. Nunc tractatus ē eius qui uoluntate ſeruetur cōtra ſcriptum quod ſupra tractatum eſt: iſq; inducet primum locum æquitatis: ut oſtēdat que & qualis illa ſit cā quam adhibet per iterpretationem legis: deinde aſſumptiuæ partis cuiuſq; precepta ſeruabit dicens hoc quidē ſcriptum in lege eſt: ſed ego feci ut ꝓdeſſem: uel reliqua q̄ aſſumptiuæ ſunt qualitatis ut facta ipſa ſua enumeret: & exequatur. Deinde tres illos compleat locos ex aduerſa parte quibus uſus ē is qui ſcripta defenderat. Hic ex cōtrario doceat in omnes leges accipi cauſas: & in hāc legem accipi debere & hanc cauſam accipi debere. In omnes leges accipi cauſas in hāc non accipi iniquū aliqđ conſtitui: ut oīa ſupplicia culpæ: & malitiæ iudicādæ cauſa conſtituta ſint. Nūc ſe nihil malitioſe feciſſe ipſum ſcriptorē ſi hodie ꝑſens eēt factū ſuum ꝓbaturū: aut ſi ipſe hoc ageret facturū fuiſſe. Hac de cā uiros bonos electos & dignitate & ætate ut nō ſcripta legis recitarent: ſ; interpretarenť ipſum legis ſcriptorē non barbaris hoībus ac ſtultis cōmiſiſſe ſcripta ſua. Nā ſi hoc crederet diligēter cūctas exequerenť: nūc quædā poſuiſſe ex qbus etiā non ſcripta cognoſci poſſunt ꝑ intellectā uoluntatē. Poſtea dicēdū eſt qđ fieri potuiſſet: aut qđ accidere potuiſſe quibus cā cum collocatur oſtēdit recedēdū fuiſſe a ſcriptis pp uetuſtatē uel honeſtatē. Oēs leges cōprehendere oīa nō poſſe: quæ uelint exprimere uel excipere: ſed eē naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. Deinde locū hunc debebit exequi quia neq; ſermo hominū: neq; ſcriptū aliquod plane ſe exprimat: aut eloquatur uoluntatem: ſed ſemper expectari ex ſcriptis reliqua que in uoluntate itellgi poſſunt: deide utilitatis & honeſtatis partes explicādæ ſunt: in qbus docebimus qđ nos fecerimus & qđ aduerſarii uelint ut noſtrū utile aduerſariorum inutile demonſtreť. Deinde locum cōmunē debemus inducere: non litteras nos ſequi oportere: que & tenues & obſcuræ ſunt notæ uoluntatis: ſed ipſam illam uoluntatem: deinde inducere definitionem quid ſit lex & ſic definire: ut hoc potius uoluntas q̄ ſcriptura uideatur. Meritoq; iudices inſeruiant legi qui uoluntatē legis interpretanť: iniquū eē affici ſupplicio eum q nō aperte contra legē fecerit: ſed ex aliqua rōne utilitatis reip. His rōnibus & rebus tres illi loci approbanť: q ſunt cōtrarii ſuperioribus tribus uti doceamus: & accipi cām ī oībus legibus & in hanc legē accipi & hanc cauſam accipi. Præterea operam dare debemus: ut ſcriptum ipſum: ſi quo pacto poſſumus conuertamus: ut id uideatur tenere uer

Cōtraſcriptum

¶Contraſcriptū aūt qui dicet primū eum inducet locum per quē æquitatis cauſę demonſtrētur. Aut oſtendet quo animo: quo cōſilio: qua de cā fecerit: & quācunq; cām aſſumet: aſſumptionis partibus ſe defendet de quibus añ dictū ē. Atq; hic in loco cum diutius commoratus ſui facti rationē & æquitatē cāæ exornauerit tū ex his locis fere contra aduerſarios dicet cām oportere accipi: demonſtrabit nullam eſſe legem q̄ aliquā rem inutilē: aut iniquā fieri uelit oia ſupplicia quę a legibus proficiſcātur culpæ ac malitiæ uindicandę cauſa conſtituta eſſe. Scriptorē ipſum ſi exiſtat factum hoc ꝓbaturū: & idē ipſum ſi ei tale accidiſſet facturū fuiſſe: & ea re legis ſcriptorē certo ex ordine iudices certa ætate conſtituiſſe ꝑdictos ut eēnt: non q ſcriptū ſuū recitarēt: quod quis puer facere poſſet: ſed q cogitationē aſſequi poſſent: & uolūtatē interꝑtari. Deinde illū ſcriptorem ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus & barbaris iudicibus committeret: omnia ſumma diligentia perſcrutaturum fuiſſe: Nunc uero q intelligeret quales uiri iudicaturi eſſent: iccirco eum q̄ perſpicua uideret eſſe non aſcripſiſſe: neq; eni uos ſcripti ſui recitatores: ſed uolūtatis iterpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſariis: q ſi hoc feciſſem: quid ſi hæc accidiſſent: eorū aliqd ī qbus: aut cā ſit honeſtiſſima: aut neceſſitudo tui piſſima: tū ne accuſaretis? Atq hoc lex nuſq̄ excepit: ñ oīa ergo ſcriptis: ſed q̄dā q̄ perſpicua ſint tacitis exceptionibus caueri. Deīde nullā rē: neq; legibus neq; ſcriptura ulla: neq; ī ſermone quidem quotidiano atq; imperiis domeſticis recte poſſe adminiſtrari: ſi unuſquiſq; uelit uerba ſpectare: & non ad uoluntatem eius qui uerba habuerit accedere. Deinde ex utilitatis & honeſtatis ꝑtibus oſtēdere q̄ iutile: aut q̄ turpe ſit id qđ aduerſarii dicant fieri oportuiſſe aut oportere: & id quod fecerimus aut poſtulemus q̄ utile: aut q̄ honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter litteras: que tenues & obſcuræ notæ ſint uolūtatis: ſed propter eaꝝ rerū: quibus de ſcriptum eſt utilitatē & eorū: qui ſcripſerūt ſapientiā & diligētiā. Poſtea quid ſit lex deſcribere: ut ea uideať in ſentētiis non ī uerbis conſiſtere: ut iudex is uideať legi obtēperare qui ſnīam eius non qui

ſcriptura ſequaт̃.Deinde ꝙ̄ indignū ſit eodē affici ſupplicio:eū qui pp aliquod ſcelus & audaciā contra leges fecerit:& cū q honeſta aut neceſſaria de cā nō ab ſentētia:ſed ab litteris receſſit legis.Itaq; his & huiuſmodi rationibus:& accipi cauſam:& i hac accipi lege:& eam cauſam quam ipſe afferat accipi oportere demonſtrabit. Et quēadmodum ei dicebamus:qui a ſcripto diceret:hoc fore utiliſſimū ſi quid de æquitate ea quæ cū aduerſario ſtaret derogaſſet: ſic huic qui contra ſcriptum dicet plurimum proderit ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere:tum ambiguū aliqd oſtendere. Deīde ex illo ambiguo eam partem que ſibi proſit defendere:aut uerbi definitionē inducere: & illius uerbi uim quo urgeri uideatur ad cāæ cōmodum traducere:aut ex ſcripto non ſcriptū aliqd īducere p rōcinationē de ꝙ̄ poſterius dicem9. Quacūq; āt ī re q̄s leuiter ꝓbabili ſcripto ipſo ſe defendit ēt cum æquitate cauſa abūdabit: neceſſario multum proficiet: iō ꝙ ſi id quo nitiт̃ aduerſariorū cā ſubduxerit omnem illam eius uim & acrimoniā lenierit ac diluerit.loci āt cōmūes cæteri ex aſſumptionis ptibus in utrāq; partē conuenient.Præterea autem eius qui a ſcripto dicet leges ex ſe nō ex eius q contra cōmiſerit utilitati ſpectari oportere & legibus antiquius haberi nihil oportere:contra ſcriptū legis in conſilio ſcriptoris & utilitate cōmuni:non in uerbis cōſiſtere. Quā indignū ſit æqtatē litteris urgeri que uolūtate eius qui ſcripſerit defendatur.

Ex cōtra riis legib⁊

¶ Ex cōtrariis aūt legibus controuerſia naſciт̃: cū iter ſe uidenт̃ duæ leges: aut plures diſcrepare hoc modo.Lex eſt q tyrannum occiderit olympicarū præmia capito: & quam uolet ſibi rem a magiſtratu depoſcito:& magiſtratus ei concedito. Et altera lex eſt:tyrāno occiſo quinq; ēius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum qui apud phereos in theſſalia tyrānidē occuparat:uxor ſua cui nomen Thebe fuit noctu cū ſimul cubaret occidit.Hæc filium ſuū quē ex tyrāno habebat ſibi ī pmii loco depoſcit.Sūt q ex lege puerū occidi dicāt oportere:res ī iudicio ē.In hoc genere utrāq; ī partē iidē loci eademq; præcepta conuenient.ideo ꝙ uterq; ſuam legem cōfirmare & cōtrariā infirma

bis:quod nos interpretamur:faciamuſq; tale aliquid:quale ſupra fecit quo ſcripto nitiт̃ ut ad ſcriptum applicet uoluntatem. Sic hic qui uoluntate nititur in ſcripto debet aliquid inuenire qd interp̄teт̃: quod conueniat uolūtati:id faciet ſi ambiguum aliquid in ſcripto inuenerit aut per collectionem ex eo qd ſcriptū eſt id quod ſcriptum non eſt oſtēderit ſic fieri ut cū leue neſcio quid inuenerit in ſcripto tñ equitatē oſtenderit in ſua cauſa eſſe plurimū proficiet:& ſubducet aduerſario argumentū ſuū in quo ille poſuit ſcripta tantū iudices ſequi debere cū & hic docere cœpit in ſcripto eē aliqd qd ꝓſit ei uolūtati: quā interpretaт̃.Poſtremi loci ſunt cōes q ſumi ꝑ potuerunt ex partibus aſſumptiuæ qualitatis: qd ſupra diximus.Verum erit ꝓprius locus eius q ſcripta defendit leges ex ſe ītelligi debere:nō ex utilitate īterp̄tantiū.deīde erit alter:nihil legibus carius eſſe debere:At uero erūt alii loci cōes eius q ſe uolūtate dfendit: leges i cōſilio ſcriptoris eē & utilitate cōi.deinde idignū eē eqtatē litteris p̄mere & urgere cū æqtas magis ī uolūtate cernaт̃: ex his locis quos tres i ptitiōe ſupra poſuit & accipi cām & in hac lege accipi & hāc cām accipi.Repetit p anacephalæoſin in concluſione tres illos quos in ptitiōe poni locos dixit:& ꝓ ſcripto & cōtra ſcriptū aut ex ſcripto non ſcriptū aliqd īducere.i.ſyllogiſtice tractare. Cū æquitate cā abūdabit neceſſario multū ꝓficiet.Fit & hic cōcluſio:ut & is q ſe uolūtate defendit opam det ut ipſum ſcriptū pro ſe faciat uel ābiguo aliquo reprehēſo uerbo uel cæteris :ut non uolūtate tantū ſed ēt ſcripto niti uideaт̃ quēadmodū ille ipſe ſupra q ſe ſcripto defendit ita preceperat :ut nō ſola uerba amplecterеť ſed ēt ſcriptoris oſtenderet uolūtatē:loci āt cōes cæteris ex aſſūptionis ptib9 ī utrāq; ptē cōueīēt. Vt aut remoueat:aut cōpenſet:aut referat:aut cōcludat.

¶ Ex contrariis autem legibus controuerſia naſcitur:cum inter ſe duæ uidentur leges aut plures diſcrepare hoc modo.De legalibus controuerſiis tertia eſt quæ ex cōtrariis legibus cōſtat.Nam dicta ē ambiguitas dicta etiā controuerſia quæ conſtat ex ſcripto & uoluntate.Contrariæ uero leges nūc duæ ſunt nunc plures nūc una: ſi duplex eſt ꝗꝗ & una ſimplex facere leges contrarias poteſt: At una duplex facit leges cōtrarias:cum una pars nititur legis parte altera rurſus alia legis parte dimicat & repugnat.Apud rhetores eſt iſta controuerſia.Rapta raptoris mortem aut indotatas nuptias optet : ut rapta una parte nitatur ac dicat mortem ſe optare debere raptoris: altera nuptias inducat ac ſiant leges contrariæ ex duplici parte legis. Item una lex contrarias leges facere poteſt hoc modo.Cum lex ē ut uir fortis petat pre

Ex contra riis legib⁊

miã quod uolet: & duo adoleſcẽtes filii for/
titer fecerunt : petit p̃mii noie unus ut pater
eius : q reus factus fuerat ꝓditionis ante iu
diciũ liberet. Alter petit : ut agat iudiciũ. Ita
ex una lege diuerſa petentiũ uolũtate leges
cõtrariæ eẽ dicent. Verũ his omiſſis Tul. de
finit q̃d ſint leges cõtrariæ. Deide ponit exẽ
plũ de eo q tyrannũ occiderit : ut p̃miũ acci/
piat : deinde alterã legẽ ꝓponit ut tyrãno oc
ciſo quinq; ꝓximi ſanguine iterficiant. De
inde reliqua p̃cepta dat cõiter in utrãq; ptẽ.
Eteni cũ ambæ ptes. Etenim cũ ambæ ptes
lege nitant : quæ p̃cepta data fuerũt uni pti
ad alterã partẽ : q ẽt ipſa lege nitet precepta
eadẽ trãſferunt. Eritq; unicuiq; pti hoc pri
cipale : ut ſuã legẽ laudet : aduerſarii uitupe/
ret : rep̃hẽdat. Erit ergo tractatus talis utra
utilior lex ſit : utra hõeſtior : utra magis neceſ
ſaria : utra ad res plures pertinet : utra ad ma
ximas : utra lex poſterior ſit. Melior enim q̃
poſterior : utra lex iubeat : utra permittat : utra
uetet. Nã q̃ iubet : deſertor capite puniat. Per
mittit adulteriũ : cũ adultera liceat occidere :
deide utra lex pœnã cõſtituat ei q obtempe
ret : utra maiorẽ pœnã : deinde utra lex iube
at : utra uetet : i eo eni quod iubet & p̃mittit
quaſi unũ genus ſit cõtrariũ ẽ in eo quod ue
tatur. Verũ in eo quod imperat & permittit
ſit diuerſitas quã ſupra poſuit : cũ illic eſt ne/
ceſſitas : hic utendi uoluntas. At his duobus
cõtrariũ eſt quod uetat : ut infamis ne militet :
ut impudicus ne cõcionetur. Maior autẽ eſt
auctoritas legis : que uetat : q̃ illius q̃ iperat.
Ois eni; lex que uetat fortior ꝓpterea quia
corrigit illã q̃ aut permittit : aut imperat. Et
enim cu; omnẽ hoiem ad concionem uenire
liceat : & ſit hæc lex quaſi permittat : hæc q̃
uetat : infamis ne cõcionetur corrigit illam le
gẽ qua aut iubet aliq̃d aut p̃mittit. Deinde
conſiderandũ : utra lex de parte cõſtituta ſit :
utra de omni uel re uel actu : utra lex ſp̃ali/
ter ſcripta ſit : utra generaliter. Melior .n. que
de ſpecie ſcripta eſt nõ cõiter. Et ẽ cõiter ut
hoiẽ .n. occidere ne liceat. Specialiter uirum
forte n occidere ne liceat : & alia huiuſmodi.
Deinde conſiderãdum ex qua lege ſtatim fie
ri aliquid aut non fieri neceſſe ſit & ex qua
ſit aliqua tarditas. Na; eſt tarditas ut in illa
lege legatus intra diem trigeſimũ ꝓficiſcat.
Hæc omnia cum dicta fuerint operam dare
debeat : una quæq; pars que ꝓ lege ſua ni/
titur uti doceat legẽ ſuã & iuſtã eẽ & apta; :
aduerſariorum aũt uel iniuſtã uel obſcuram :
uel ambiguã. Aut rõcinatione colligit q̃ ue/
lint adhibere aliquam definitionem aduerſa
rii ut intelligi poſſit quid in lege ſit in noſtra
autem lege oia eẽ manifeſta. Deinde debe/
mus adiungere uolũtatẽ ut ad ſcriptũ uolun
tas quoq; iterp̃tata cõſentiat. Dare etiã ope
ram ut aduerſariorum lex contrariã habeat

re debebit. Primum igitur leges oportebit conten/
dere conſiderando utra lex ad maiores hoc eſt ad
utiliores & honeſtiores ac magis neceſſarias res p
tineat. Ex quo conficitur ut ſi leges duæ : aut plures
erunt : aut quotquot erunt que cõſeruari nõ poſſunt
quia diſcrepent inter ſe maxime conſeruanda pu/
tetur quæ ad maximas res pertinere uideatur. Dei
de utra lex poſterius lata ſit : nam poſtrema quæq;
grauiſſima ẽ. Deinde : utra lex iubeat aliquid : utra
permittat : nam id quod imperatur neceſſarium eſt :
illud quod permittitur uoluntarium eſt. Deinde
in utra lege : ſi non obtemperatum ſit pœna afficia
tur : aut in utra maiori pœna ſtatuatur. Nam maxi
me conſeruanda eſt ea que diligentiſſima ẽ & ſan
cta. Deinde utra lex iubeat : utra uetet. nam ſæpe ea
que uetat quaſi exceptione quadam corrigere ui/
detur illã que iubet. Deinde utra lex de genere om
ni : utra de parte aliqua : utra cõiter in plures : utra in
aliquam rem certam ſcripta uideatur. Nam quæ in
partem aliquam & que in certam aliquã rem ſcri
pta prõptius ad cauſam accedere uidetur & ad iu
dicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſta
tim fieri neceſſe ſit : utrum in ſe habeat aliquam mo
ram & ſuſtentationem : nam id quod ſtatim facien
dum ſit : perſici prius oportet : deinde operam dare
ut ſua lex ex ipſo ſcripto uideatur niti : cõtraria au
tem : aut per ambiguum : aut per ratiocinationẽ : aut
per definitionem induci. & ſanctius : & firmius id
uideatur eſſe : quod apertius deſcriptum ſit. Dein/
de ſuæ legis ad ſcriptum ipſum : ſententiam quo/
q; adiungere : Contrariam legem : item ad illam ſen
tẽtiam traducere : ut ſi poteſt fieri ne diſcrepare qui
dem uideantur iter ſe. Poſtremo facere ſi cauſa da
bit facultatem : ut noſtra ratione utraq; lex cõſerua
ri uideatur & aduerſariorum ratione altera ſit ne/
ceſſario negligẽda : locos autem cõmunes : & quos
ipſa cauſa det uidere oportebit : & ex utilitatis &
honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere demon/
ſtrantẽ per amplificationem ad utram potius opor
teat accedere legem. Ex ratiocinatione naſcitur cõ
trouerſia cum ex eo quod uſpiam eſt ad id quod
nuſq̃ ſcriptum ẽ peruenitur. Hoc pacto lex ſi furio
ſus eſt agnatorum : gentiliũq; in eo pecuniaq; eius

poteſtas eſto. Et lex: paterfamilias uti ſuper familia pecuniaq; legaſſet: ita ius eſto. Et lex ſi paterfamilias iteſtatus moritur familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliūq; eſto. Quidam iudicatus eſt parentem occidiſſe: ei ſtatim q; fugiendi poteſtas nō eſſet ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: Os autem obuolutum eſt folliculo & prælıgatum. Deinde in carcerem deductus: ut ibi eſſet tantiſper: dum culeus in quem coniectus in profluentem deueheret: compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt: & teſtes adducunt. Hæredes quos ipſe iubet ſcribunt: tabulæ obſignātur. De illo poſt ſupplicium ſumitur. Inter eos qui hæredes in tabulis ſcripti ſunt: & inter agnatos de hæreditate controuerſia eſt. Hic certa lex que teſtamēti faciendi his qui in eo loco ſint adimat poteſtatē: nulla profertur. Ex cæteris legibus que hunc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt: & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent: per ratiocinationem ueniendū eſt ad huiuſmodi rationem: ut quæratur. habuerit ne teſtamenti faciendi poteſtatem: Locos autem in hoc genere argumentandi hos: & huiuſmodi quoſdam eē arbitramur. Primum eius ſcripti quod proferas laudationem & confirmationem: Deinde eius rei de qua quæritur cū eo de quo conſtet collationem huiuſmodi: ut id de quo quæritur rei de qua conſtet ſimile eſſe uideatur. Poſtea admirationē cū percōtatione: q fieri poſſit: ut qui hoc æquū eē concedat illud neget: quod aut æquius: aut eodē in genere ſit: Deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptū: q; cū de illa re eēt ſcriptum: de hac re is qui ſcribebat neminē dubitaturum arbitratus ſit: Poſtea multis in legibus multa p̄terita eſſe que iccirco p̄terita nemo arbitret: q; ex cæteris de quibus ſcriptū ſit itelligi poſſint. Deinde æqtas rei demonſtrāda ē: ut in iuridiciali abſoluta. Cōtra aūt q dicet ſimilitudinē infirmare debebit: qd faciet ſi demonſtrabit illud qd cōfert diuerſum eē genere: natura: ui: magnitudine: loco: tpe: perſona: opiniōe: ſi quo in numero illud qd per ſimilitudinē afferet: & quo illud i loco cuius cā afferet haberi cōueniat demonſtrabitur. Deinde qd res cum re differat demonſtrabitur ut nōn idem uideat de utraq; exiſti

uoluntatē. Et ſi fieri poteſt aduerſariorum legis ita eſt interpretanda ſententia ut pene ēt ipſa lex aduerſariorum per ſentētiæ interpretatiōem pro nobis facere uideatur ut ambæ leges noſtræ ſint partis. Vna noſtra per ſcriptum aduerſariorum per uoluntatem. Poſtremi ſunt loci cōmunes qui i legibus cōtrariis ſumi poſſunt & utilitate & hōeſtate legis cuiuſcunq; ea maxime cōſideranda putei que ad maximas res pertinere uidet. Præceptum hoc ē. Cōparandas leges eſſe utrum inter ſe duæ uel tres diſcrepent leges & ſeruari non pnt ambæ qa diſcrepent ea maxie cōſeruet que ſit in comparatiōe utilior honeſtior aut magis neceſſaria: ex rōcinatione aūt naſcitur controuerſia cū ex eo quod uſpiā ē ad id qd nuſq̄ ſcriptum eſt uenitur. Rōcinatio ſyllogiſmus dicitur controuerſia legalis ē. Habet tractum cum ex eo qd ſcriptum eſt id quod ſcriptū non ē colligit Cice. ait. cum ex eo qd uſpiā ſit ad id qd nuſq̄ eſt ſcriptū uenitur & habet modos ſuos qbus cōprachēdatur uel ſimile cū colligimus uel cū minus colligimus ex maiore uel cum conſequens dat exemplū. Sed hæc in Marcomāo exempla ſunt poſita dat exemplum Ci. de eo qui damnatus pricidii in carcere teſtamentum fecerit nulla quidem lex teſtamentum facere prohibet eū qui damnatus ſit parricidii. Sed ſunt aliæ leges quæ multa prohibent parricidii reū & damnatum. Ex quibus colligitur etiam hoc faciēdi teſtamenti illum non habuiſſe poteſtatē. Item multæ leges ſunt teſtamentorum faciēdorum ex quibus iterum colligitur hunc faciendi teſtamenti poteſtatem non habuiſſe. Tractatus uero habet & locos argumentorum tales: Primum ut ſcriptum laudemus: & confirmemus. Deinde cōferamus cum eo facto quod colligimus A ſcriptum deinde ut ſimile eē doceamus: deinde ut ſi illud æquum ſit: hoc quoq; eſſe æquum iudicemus: deinde ut dicamus cum de hoc ſcriptum ſit cur de alio ſcriptum non ſit: q; quaſi manifeſtuȝ fuerit ex eo quod ſcriptum eſt etiā quod ſcriptum non ſit: iccirco a ſcripto legis prætermiſſum eſſe uideatur. Deinde doceamus in multis legibus multa prætermiſſa: ſed accipi hæc ſi non ſint præterita ex his ſcilicet quæ ſcripta ſūt: hæc dicit q utitur collectione. Qui cōtra pugnat ante omnia laborare debet ut ſimilitudinem tollat & dicat aliud eſſe in eo qd ſcriptū eſt: aliud in eo qd admiſſum eſt ac pp̄ea eſſe diſſimile & nō debere accipi ex eo quod ſcriptum eſt: id quod non ſcriptum eſt: cū ſit multa diſtantia diſſimilitudinis & ſimilitudinis de quibus in. i. lib. expoſuit Cice. Addere præterea etiā poterit is qui contra collectionē nititur uti & ipſe utatur aliqua collectione. Quod ſi & continget iiſdem argumentis utetur quæ ſupra dedimus ei qui utitur col

lectione. Si autē nō poterit uti hoc aget: ut oſtendat ſcripta n ſolum cōſiderari oportere. Pe ndicari iura omnia: ſi ſimilitudines accipi antur nihil enim eſſe pene quod non alteri ſimile eſſe uideatur. Poſtremi loci ſunt cōmunes ab eo qui utitur ratiocinatione extra ſcriptum per coniecturam id quod ſcriptum nō eſt accipi oportere. Deinde neminem poſſe ſcriptura complecti uniuerſa illud tantummodo bene ſcribere legem qui quædam contingat ex quibus alia præterit intelligi poſſint. Loci uero cōmunes contra eum qui collectione nititur iſti ſunt. Coniecturam non eſſe firmum argumentum ſed eſſe diuinationem. Deinde ſtulti eſſe ſcriptoris non omnia que cauenda ſunt in lege conſcribere. His q in loco ſint adimat poteſtatem neq₃ permittat: ſed ut quaſi permiſſio eſſe uideatur collectio fit ex aliis.

Definitio eſt cū in ſcripto uerbū aliqđ eſt poſitū cuius de ui quærit̄ hoc mō. Subiungit poſtremā legalē cōtrouerſiam: quam definitionē nominauitque nulla pte diſtat a cōſtitutiōe rōnali: niſi q̄ uerbū in lege poſitū uel in ſcriptura aliqua cum definit̄ qđ ſignificet qđ ſit tunc fit legalis definitio. Supponit exemplū de his qui nauē ſuā ducūt unus incubuerit gladio: alter remū impſitus gubernādi tequerit gubernator in ſcaphā ſugerit hic cū cōtendant cuius nauis ſit: ex lege initiū capiunt cōtrouerſiæ. Quærit̄ tn̄ uerbū quod ī lege poſitū eſt qđ ſit nauis: deinde qđ ſit nauē deſerere: & qđ ſit in naui remanere. Hæc ſola diſcretio ē data inter definitionē legalē & cōſtitutionē.i. rationalē ſtatū: pcepta aūt dicēdi eadē ſeruabimus q̄ ſupra ſunt poſita: ut definiamus: & cætera quæ pcepit. Tunc expoſitis argumētatiōibus quæ in iudiciale cāruin genus accōmodant̄. Finitis oibus preceptis q̄ data fuerāt ad oēs cōſtitutiones & ad oia genera cōtrouerſiarū q̄ i legibus ſunt: dūtaxat: i iudiciali genere cauſarum: tranſit Tullius ad deliberatiuā cām: & ad demonſtratiuā. Non q̄ alia pcepta eē poſſint deliberatiuæ & demōſtratiuæ q̄ fuerint ſupra ī iudiciali genere dūtaxat in conſtitutionibus. Nā pari mō coniecturæ finis: & cæteræ cōſtitutiōes: & oia genera cōtrouerſiarum uerſant̄ in deliberatiuo & demonſtratiuo quemadmodū i iudicialibus. Vñ nō alio mō dicēda ſunt i iudiciali: & alio i cæteris: ſ₃ eadē dicēdi ubiq₃ pcepta ſeruabunt̄. Verū ēt quoniā ut ī libro prio docuit: & hic admonet fines ſuos certos habēt gnā iſta cōtrouerſiaꝝ neceſſario pp fines: Alia q̄dā pcepta & alia quædā argumēta tradēda ſunt de qbus nūc tractabit. Finē h₃ iudicialis cā æquitatē. Deliberatiua finēm habet utilitatē: ut Ariſtoteli placet: ut Ciceroni utilitatē & honeſtatem. Demonſtratiua finē habet honeſtatem. Ex

Finis cauſarum

mari oportere. Ac ſi ipſe poterit quoq₃ rōcinatiōi bus ut iiſdē qb⁹ añ dictū ē utet̄: ſi nō poterit: negabit oportereq₃ niſi qđ ſcriptū ſit cōſiderari: pi ditari oia iura ſi ſimilitudies accipiant̄: nihil eē pene qđ ñ alteri ſimile uideat̄ multis diſſimilib⁹ rebus: & i unā q₃ rē tñ ſingulas eē leges. Oia poſſe iter ſe uel ſimilia uel diſſimilia demonſtrari. Loci cōmunes a rōcinatione oportere coniectura ex eo quod ſcriptum ſit ad qđ non ſit ſcriptū peruenire & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti: ſed eum commodiſſime ſcribere qui curet: ut q̄dā ex qbuſdam intelligant̄. Contra ratiocinatiōnē hīc ō: coniecturā diuiationē eē: & ſtulti ſcriptoris eē: ñ poſſe oibus de rebus cauer̄ qbus uelit.

Definitio eſt: cū in ſcripto uerbū aliquod eſt ex Definitio poſitū cuius de ui quærit̄ hoc mō: Lex eſt q in aduerſa tēpeſtate nauim reliquerint oia amittūto: eo rū nauis & onera ſunto q in naui remāſerint. Duo quidā cū iam in alto nauigarēt & eorū alteri⁹ nauis alterius: onus eēt: naufragū quendā natantē & māus ad ſe tēdētē aduerterūt: miſericordia cōmoti naui ad eū applicuerūt: hominē ad ſe ſuſtulerūt. Poſtea aliquāto ipſos quoq₃ tēpeſtas cœpit iactare uehementius uſq₃ adeo: ut dominus nauis cum idē gubernator eēt: i ſcaphā confugeret: & ide funiculo q a puppi religatus ſcaphā annexā traheret nau: quo ad poſſet moderaret̄: ille aūt cuius merces erāt in gladiū in naui ibidē incūberet. Hic ille naufragus ad gubernaculū acceſſit: & naui quoad potuit ē opitulatus. Sedatis aūt fluctibus: & tēpeſtate iā cōmutata nauis i portū icolumis puehit̄. Ille aūt q in gladiū icubuerat leuiter ſauciatus facile eſt ex uulnere recreatus. Nauim cū ornes horū ſuā qſq₃ eſſe dicit: hic omnes ſcripto ad cām accedūt: & ex nominis ui naſcit̄ controuerſia. Nā & relinquere nauem: & remāere i naui: deniq₃ nauis ipſa qđ ſit definitiōibus quæritur. Iiſdem aūt ex locis oib⁹ qbus cōſtitutio definita tractabitur. Nūc expoſitis his argumentatiōibus q̄ i iudiciale cāruin genus accōmodātur: deinceps i deliberatiuum genus & demōſtratiuū argumentandi locos: & pcepta dabimus ñ q₃ non i aliqua conſtitutione ois ſemp cā uerſetur: ſed quia pprii tñ haꝝ cāurm

qdā loci ſunt nō a cōſtitutiōe ſeparati ſed ad fines horū generꝫ accōmodati. Nā placet i iudiciali genere finē eſſe æquitatē: hoc ē partē quandā honeſtatis. In deliberatiuo aūt Ariſtoteli placet utilitatē: nobis aūt & honeſtatē & utilitatē. In demōſtratiuo honeſtatē. Quare i hoc quoqꝫ gñe cāæ qdā argumētatōes cōiter ac ſimiliter tractabūť: qdā ſeparatius ad finē quo referri oēm rōnem oportet adiūgenť atqꝫ uniuſcuiuſqꝫ cōſtōnis exēplū ſupponere non grauaremur: niſi illud uideremus: quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores: ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta tendamus.

De genere deliberatiuo. Titu. IX.

Rerū expetēdarum tria genera ſunt: par autē numerus uitādarum ex contraria parte: nā ē qdda quod ſua ui nos alliciat ad ſe nō emolumēto captās aliquo: ſed trahēs ſua dignitate qđ gñs ē uirtus: ſcia: ueritas. Eſt aliud āt non ꝓpter ſuā uim & naturā ſed ꝓpter fructū atqꝫ utilitatē petendū: quod gñs pecuniā eſt. Eſt porro qddā ex horū partibus iūctū: quod & ſua ui & dignitate nos iductos ducit: & pſe gerit quādā utilitatē quo magis expetať: ut amicitia: bona exiſtimatio. Atqꝫ ex his horū contraria facile tacētibus nobis itelligenť. Sed ut expeditius rō tradať: ea q̄ perſcripſimus breui noīabūť. Nā i prio qdem gñe q̄ ſunt honeſta appellabūť. Quę aūt in ſecūdo utilia: hęc āt tria qa partem honeſtatis: & utilitatis cōtinent & qa maior eſt uis honeſtatis iūctę eſſe oio ex duplici gñe intelligenť: ſed in meliorē partē uocabuli conferātur: & honeſta noīenť. Ex his illud conficitur ut appetēdarum rerū partes ſint honeſtas: & utilitas: uitandarū turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus res duæ grādes ſunt attributæ: neceſſitudo & affectio: quarū altera ex ui: altera ex re & perſonis conſiderať. De utraqꝫ apertius perſcribemus. Nūc honeſtatis rationes primū explicemus. Quod aūt: totū: aut ex aliqua parte ꝓpter ſe petiť honeſtum noīabimus: Quare cū eius duæ partes ſint: q̄rū ſimplex: altera iūcta ſit ſimplicē prius conſideremus. Eſt igiť in eo gñe oīs res una ui: atqꝫ uno noīe amplexa uirtus. Nā uirtus ē aī habitus naturæ modo

Virtus

go propter fines quaſi alia argumenta ſunt neceſſaria. Aliud enim cogit in tractatu præter conſtitutionem quamlibet ille qui æquitatem cupit iudicibus perſuadere: aliud ille qui oſtendere cupit utilitatem & honeſtatem alius qui oſtendere uult honeſtatem. Vnde ipſius utilitatis & honeſtatis ꝑcepta dāda ſunt: q̄ & deliberatiuæ cauſæ uidentur: & demonſtratiuæ propter fines proprios conuenire: & poterat quidem ſupponere exēpla deliberatiuæ per ſingulas cōſtitutiōes: hoc eſt ut doceret incidere in deliberatiua cōiecturā finē & reliquas conſtitutiones. Item pari modo in demonſtratiua: ſed quoniam res aperta ē docere ꝓterijt: ne rem ſatis claram dum apertiorem per exempla uult reddere obſcuriorem exemplorum diuerſitate feciſſet.

¶ Rerū expetendarū tria gña ſunt. Par aūt numerus uitādarū ex cōtraria ptē. Deliberatiuæ & demōſtratiuæ cauſæ fines dixit eē utile & hōeſtū. Verū ē qddā honeſtū qđ purū ſolū & p ſe honeſtum ē. Aliud uero honeſtum: quod habet mixtā utilitatem quod idcirco honeſtum dicitur: quia ſemper in copulatis rebus nomen a meliori parte compenitur ut demonſtratiuam cauſam: cum intelligamus habere laudem & uituperationem. Quidam tamen hanc eandem cauſam a parte meliore ſicut diximus laudatiuam eſſe dixerunt. Ergo cum honeſtum nunc per ſe ſolum ſit: nunc ſit aliud quod iunctum eſt ex utilitate tamen etiam honeſti nomen nuncupatur. Sunt igitur tria quæ expetuntur honeſtum purum: honeſtum cum utili: & ipſum utile purum ac ſeparatum. Sed his tribus expetendis hoc eſt honeſto utili: & illo tertio quod mixtum eſt adiunguntur duo ad tractatum neceſſaria: neceſſitudo & affectio: de quibus plenius poſtea diſputabitur. Atqꝫ honeſtum ipſum quod propter ſe expetitur cum duas partes ut diximus: diſtributum ſit prius tractat de eo ipſo quod purum eſt nullo utili ſociato quam diximus eſſe uirtutem: hanc diuidit in partes quattuor: prudentiam iuſtitiam fortitudinem: temperātiam. Et defi nit prudentiam: eiqꝫ tres ſpecies ſubiungit: memoriam intelligentiam: prouidētiam: qua ratione temporum cōſtant. Præteriti tēporis eſt memoria. Præſentis intelligentia. Futuri prouidētia: has ſimiliter definit. Item definit iuſtitiam ſecūdum uirtutem eiqꝫ ſubiicit partes ſimiliter tres: naturalem: iuſtitiā: conſuetudinis iuſtitiam: legitimam iuſtitiā: eaſqꝫ ſimiliter definit: & dat exēplā. Subiungit tertiam uirtutē: quā appellat fortitudinem. hanc definit: & ei ſubiicit ptes quattuor: magnificētiā: fidentiā patientiā: pſeuerātiā. Quas itē defi nit ſicuti oīa. Quartā poſtremo ſubiungit uirtus q̄ temperantia dicit: & dat ei partes tres: cōtinentiā: clementiā: modeſtiā: quas partes

Prudētiæ partes

definit: ita ut omnia ſuperiora : quibus ex-
plicitis: a parte docuit id ſolū quod propter ſe
expetit: & quid ſit: & quale ſit uerū: cū hone
ſtum hoc intelligamus eſſe quod propter ſe
expetit· non propter aliquod emolumentum
quod ipſum uirtus ē. Quoniā incidebat quae
ſtio: an uirtus .i. honeſtum propter ſe expete
retur. Epicurei enim dicunt uirtutem expeti
ipſam propter uoluptatem: huius quaeſtio-
nis: cum clarior uidetur eſſe tractatus diſtu
lit: & negauit ad hoc inſtitutum debere ſocia
ri: ubi tantum ꝑcepta traduntur : non rerum
diſputatio continetur. Nam primo in genere
quae ſunt honeſta appellātur: uirtus: ſcientia:
Veritas — ueritas: quae nullam ob utilitatē ſed propter
ſe expetuntur. Veritas eſt per quam ea quae
ſunt aut fuerunt : aut futura ſunt : dicuntur.
Hucuſq; naturam & iuſtitiā cūq; his quae
naturaliter iuxta ſunt explicauit. Nūc ea do
cebit cum partibus ſuis quae per conſuetudi
nem iuxta ſunt. Iuſtitiam enim triplicem eſſe
uoluit naturalem conſuetudinis idest morū:
legum: Lege iuſtitia eſt quod in eo ſcripto qd
Fidentia — populo expoſitum eſt. Hucuſq; iuſtitiam cō
ſuetudinis dixit: nunc incipit legum Fidentia
eſt per quam magnis & honeſtis rebus &c.
In honeſtis actibus fidentia eſt: caeterum in
Confidentia — malis confidentia : nam multum ipſe ani-
mus in ſe fiduciae certa cum ſpe collocauit:
ut eſt illud Turne ſui merito: ſi qua eſt fidu
cia forti: neq; hoc ad noſtrum iſtitutum per
tinet. Epicurei enim & ipſam uirtutem dicūt
propter ſe non expeti: ſed propter uolupta-
tem quae ſecta. Epicureorum eſt : hoc utiq;
reuincendum . Sed quia longioris tractatus
eſt alterius operis. Rhetorica enim nunc ex
ponitur ideo & hinc dicere praetermiſit . Pro
pter ſe autem uitanda ſunt Docuit honeſta-
tem ſequentem. Subiungit uitandam turpitu
dinem: ſed turpitudo in his eſt quae contra-
ria ſunt uirtutibus . Fidentia: ut ſupra poſuit
uirtus eſt: huic contraria eſt defidentia: & au
dacia uitanda . Pari modo inter uirtutes &
contraria media inueniuntur: quae licet uici-
na ſint uirtutibus: tamen uitanda ſunt : ut ui
tantur ipſa contraria: haec autem quae uicina
ſunt ita ſunt ut certum nomen teneant: nunc
ita ut uocabulum non habeant . Fidentiam
diximus eſſe uirtutem : defidentiam uitium.
At id quod fidentiae uitium eſt: habet nomē
quod appellatur audacia. Item religio uirtus
eſt. Irreligioſitas uitium: atq; religioni uicina
uitium tamen eſt : & ſuperſtitio nominatur:
quae & ipſa ſit uitāda: ſed haec ut dixi media
uel uicina habent nomina. Nam ſunt aliqua
quae non habent: ut iuſtitia cum uirtus ſit in
iuſtitia uitium; punire hoſtes etiam uictos ui
cinum iuſtitiae tamen quia parcendum ui-
ctis eſt uitium eſt aliquando : cui rei uoca-
bulum eſt : ut aſperitas : aut crudelitas ſu-

atq; rōni conſentaneus: Quāobrem oībus eius par
tibus cognitis erit tota uis ſimplicis honeſtatis cō
ſiderata. Habet igit̄ partes quattuor: prudentiā: iu — Prudētia
ſtitiam: fortitudinem: temperantiam. Prudentia eſt
rerum bonarum & malarum & utratumq; ſciētia. — Memoria
Partes eius: memoria: intelligētia: prouidētia. Me- — Intelligentia
moria eſt per quā aīus repetit illa q̄ fuerunt Intel — Prouidentia
ligentia eſt per quam ea perſpicit q̄ ſunt: prouidē — Iuſtitia
tia per quam futurum aliquid uidetur anteq̄ factū
eſt: Iuſtitia eſt habitus animi cōmuni utilitate con
ſeruata: ſuam cuiq; tribuēs dignitatem. Eius initi
um eſt ab natura profectum: deinde quaedā a con
ſuetudine ex utilitatis ratione uenerunt : poſtea res
& ab natura ꝑfectas. & ab conſuetudine probatas — Ius naturae
legū metus & religio ſanxit: Naturae ius erit quod
non opinio genuit: ſed quaedam in nata uis inſeru
it ut religionem: pietatem gratiam: uindicationem: — Religio
obſeruantiam: ueritatem Religio eſt quę ſuperioris
cuiuſdam naturae: quam diuinam uocant curam ce — Pietas
rimoniamq; affert. Pietas per quam ſanguine con — Gratia
iunctis patriaeq; beniuolis officium & diligens tri
buitur cultus. Gratia in qua amicitiarū & officio
rum alterius memoria & remunerandi uoluntas — Vidicatio
continetur. Vindicatio eſt per quam uis: aut iniu-
ria: & omnino omne quod obfuturum eſt defendē — Obſeruantia
do: aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia ē per — Veritas
quam homines aliqua dignitate antecedētes cultu
quodā & honore dignātur. Veritas eſt per quā im — Ius a conſuetudine
mutata ea q̄ ſunt: aut ante fuerūt: aut futura ſunt di
cūtur Cōſuetudine ius ē: qđ aut leuiter a natura tra
ctū aliud & maius fecit uſus: ut religionē: aut ſi qd
eorum q̄ ante diximus ab natura ꝑfectū maius fa
ctū propter conſuetudinē uidemus: aut qđ in mo
rē uetuſtas uulgi approbatione ꝑduxit: qđ genus ē
pactū: par : iudicatū. Pactū eſt quod inter aliquos — pactum
conuenit Par quod inter oēs aequabile eſt. Iudicatū — Par
de quo alicuius: aut aliquorū iā ſentētiis cōſtitutū — Iudicatū
eſt. Lege ius eſt qđ eo ſcripto qđ populo expoſitū — Ius a lege
eſt: ut obſeruet cōtinet̄. Fortitudo eſt conſiderata — Fortitudo
piculorū ſuſceptio & laboꝶ ꝑpeſſio. Eius partes
magnificētia: fidētia: patiētia pſeuerātia ſunt. Ma — Magnificentia
gnificentia ē rerū magnarū: & excelſarū cum aī am
pla q̄dā & ſplēdida ꝓpoſitiōe cogitatio: atq; admi

Fidentia
Patientia
Perſeuerantia
Téperantia
Cōtinētia
Clemētia
Modeſtia

niſtratio. Fidentia eſt:per quã magnis & honeſtis in rebus multum:ipſe animus in ſe fiduciæ cũ certa ſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis aut utilitatis cauſa rerum arduarum : ac difficiliũ uoluntaria ac diuturna ꝑpeſſio. Perſeuerantia eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio. Tempantia eſt rationis in libidinem: atq; in alios non rectos impetus ai firma & moderata dominatio. Eius partes:continentia: clæmentia:modeſtia. Continentia eſt: per quam cupiditas conſilii gubernãtione regitur. Clæmentia per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Moleſtia per quam pudor honeſtus claram & ſtabilē comparat auctoritatem. At hæc omnia propter ſe ſolum ut nihil adiungatur emolumēti petenda ſunt: Quod ut demonſtretur: neq; ad hoc noſtrum iſtitutum pertinet:& a breuitate præcipiendi remotū eſt. Propter ſe autem uitãda ſunt non ea modo quę his contraria ſunt:ut fortitudini:ignauia:& iuſtitiæ iniuſtitia:uerum etiam illa quæ propinqua uidentur : & finitima eſſe:abſunt autem longiſſime. Quod genus fidentiæ contrarium eſt diffidẽtia & ea reuitium eſt. Audatia non contrarium:ſed appoſitũ eſt ac propinquum: & tamē uitium eſt. Audacia non contrariũ:ſed appoſitum eſt ac propinquum:& tamē uitium ē. Sic unicuiq; uirtuti finitimũ uitium reperietur:aut certo iam nomine appellatũ ut audacia quæ fidētiæ pertinacia:q̃ perſeuerantiæ finitima eſt:ſuperſtitio q̃ religioni propinq̃ ē:aut ſine ullo certo nomine: q̃ omnia itē uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reperiuntur. Ac de eo quidem genere honeſtatis quod omni ex parte propter ſe petitur ſatis dictũ eſt. Nũc de eo in quo utilitas quoq; adiũgiẽ quod tamē honeſtum uocamus dicendũ uidetur. Sunt igiẽ multa q̃ nos cũ dignitate : tũ quoq; fructu ſuo ducũt:quo in gñe ē gloria:dignitas: amplitudo:amicicia. Gloria ē frequēs de aliquo fama cũ laude:Dignitas alicui⁹ honeſtate & cultu:& honore:& uerecundia:digna auctoritas: Amplitudo potentiæ:aut maieſtatis:aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicicia: uoluntas erga aliquem bonarum rerum illius:ipſius cauſa quem diligit cum eius pari uoluntate:Hic quia de ciuilibus cauſis loquimur fructus ad amiciciam adiungimus: ut eorum quoq; cã petēda uideatur ne forte q nos de oĩ amicicia dicere exiſtimãt rephēdere icipiãt:q̃q̃ ſunt q

Vtilia

Gloria
Dignitas
Amplitudo
Amicitia

perſtitio audacia . Sũt igitur multa quæ nos, tum dignitate:tum quoq; fructu ſuo ducũt: docuit ea quæ propter ſe expetenda ſunt:itē q; dixit quæ propter ſe uidenda quæ honeſta pura:nominauit. Nunc docet illa:quæ mixta ſunt:& habent partem honeſtatis. Partem uero utilitatis:quę tamen etiam ipſa honeſtatis nomine appellauit:ſunt autem gloria dignitas amplitudo:amicitia. Hæc definiuit in quo ſimili modo amicitiam docet eſſe honeſtatem quidem mentis:ſed cum aliqua utilitate ſociatam. Loquitur enim de amicitia ciuili quæ utilitate non caret. Deinde partes eius amicitiæ narrat & cauſas. Poſtremo adiungit illud tertium:uti ſeparatam utilitatem ex ſuis partibus doceat eſſe cum ipſa illa cõmoditas honeſtate carens perſpicitur : uel in repu.uel in ſingulis ciuibus:hæc autem in repu.nunc ad uires pertinet ciuitatis nunc ad ornamentum:quæ ipſa tamen in utroq; conuenienter nominatur Sed uires nomine appellat incolumitatis. At uero ornamentum potētiam eſſe dicit:ut ſint partes utilitatis duæ incolumitas & potētia. Poſt hæc tractat quod græci appellant latum quod fieri poſſit: aut nõ poſſit ĩ quo etiam illud docet:quod huic uicinum eſt:& quod facile fieri poſſit. Prope enim fieri non poſſe creditur quod:cum magna difficultate cõficitur hæc ſunt de tribus:hoc de honeſto puro ſine utilitate deinde mixto cum utilitate:tertio de ſola utilitate. Vtilitas autem:aut in noſtris rebus: aut in corpore poſita eſt hucuſq; de honeſto cum utilitate:nunc de ſola utilitate diſſeritur. Quoniam ergo de honeſtate & utilitate diximus. Reſtat ut de neceſſitudine uſq; perſcribamus. Honeſtati & utilitati ſuprapoſitæ:atq; tractatæ duas res neceſſario dixerit attributas neceſſitudinem & affectionem:de his nunc præcepit. Ac neceſſitudinem docet eſſe illam:quæ neq; mutari neq; ab exitu ſuo flecti poſſit. Affectiõem uero quæ ex tempore: aut negociorum euentu:aut hominum:adminiſtratione ſæpe mutatur:ut res non tales ſint quales eſſe conſueuerunt. Ac neceſſitudinem quæ prima eſt in duo diuidit:ut nunc neceſſitas ſit:quæ aliter exitus ſuos habere non poſſit ſed ſua cogat effecta ſine ulla exceptione: dicit eſſe alteram neceſſitatem ubi fieri aliter poſſit cum aliquid admittitur.

Vtilia & honeſta

Vtilia ſolum

Neceſſitudo
Affectu

neceſſe eſt interire ſine adiūctiōe:ut cibo utantur nō neceſſe eſt:niſi cū illa exceptiōe extra
quā:ſi nolint fame perire. Ergo:ut dixi:illud qđ adiūgiť ſemper cuiuſmodi ſit erit conſide
randū. Nam omni tempore id ptinebit:ut aut ad honeſtatē hoc mō exponēda neceſſitudo
ſit neceſſe ē ſi honeſte uolumus uiueř aut ad icolumitatē hoc mō neceſſe ē:ſi ſine incōmo
do uolumus uiuere. Ac ſūma qdē neceſſitudo uř eē honeſtatis:huic pxima icolumitatis:
tertia ac leuiſſima cōmoditatis:q̄ cū his nūq̄ poterit duabus contēdeř. Haſce aūt iter ſe ſæ
pe neceſſe comparari:ut q̄q̄ p̄ſtat honeſtas icolumitati tñ utri potiſſimū conſulendū ſit de Vtri potiſſi mum:alii po tius legunt
libereť. Cuius rei certū quoddā pręſcriptum uř in perpetuū dari poſſe. Nam qua in re fie
ri poterit, ut cū incolumitati conſuluerimus:qđ ſit in pñtia de honeſtate deliberatū uirtute
aliqñ induſtria recupereť:tum incolumitatis ratio uidebiť habēda. Cum aūt id non poterit
honeſtatis eſt. Ita hmōi quoq; re cum incolumitati uidebimur conſulere uere poterimus di
ce.e nos honeſtatis rationē hēre:quoniā ſine icolumitate eam nullo tempore poſſumus adi
piſci. Qua in re uel concedeř alteri:uel ad conditionē alterius deſcendeř:& i pñtia quieſceř
atq; aliud tp̄s expectare oportebit: In commoditatis uero ratione modo illud attendať di/
gna ne cā uideatur:ea q̄ ad utilitatē pertinebit. Quare aut de magnificentia:aut de hone/
ſtate quiddam derogetur: Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur eſſe ut quęramus quid
ſit illud quod ſi adipiſci:aut effugere uelimus aliqua res nobis ſit neceſſaria:hoc eſt quæ ſit
adiūctio ut perinde uti quæq; res erit laboremus:& grauiſſimā quamq; cauſam uehemen\
tiſſime neceſſariam iudicemus. Affectio eſt quędā ex tempore:aut ex negociorum euentu:
aut adminiſtratione:aut hoīm ſtudio commutatio rerum:ut non tales quales ante habitæ
ſint aut plerunq; haberi ſoleant habendæ uideantur eſſe:ut ad hoſtes trāſire turpe uidetur
eſſe:at non illo animo quo Vlyſſes tranſiit:& pecuniam in mare deiicere inutile:at non eo
conſilio quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore:& conſilio:non ex ſua
natura conſiderādæ quibus in omnibus quid tempora petant:aut quid perſonis dignum
ſit conſiderādum eſt:& non quid fiat:ſed quo quieq; animo:quicum:quo tēpore:q̄diu fiat
attendendum eſt. His ex partibus ad ſentētiam dicendā locos ſumi oportere arbitramur.

¶De genere demonſtratiuo. Ti. X.

LAudes aūt & uituperationes ex his locis ſu
mentur q loci pſonis ſunt attributi: de qbus
ante dictū eſt. Sin diſtributi⁹ tractař qs uolet:par
tiať i animū & corpus:& extraneas res licebit. Ani
mi laus:uirtus:cuius de partibus paulo añ dictum
ē. Corporis ualitudo:dignitas uires:uelocitas. Ex
traneæ:honos pecūia:affinitas genus:amici patria
potētia:& cętera q̄ ſimili eē in gñe intelligenť. At
q; in his id quod in oīa ualet oportebit: contraria
quoq; q̄ & qualia ſint itelligātur. Videre aūt i lau
dando : & in uituperando oportebit: non tā que i
corpore aut in extraneis rebus habuerit is de quo
agetur :q̄ quo pacto his rebus uſus ſit. Nā fortunā
quidem & laudare ſtultitia :& uituperare ſuperbia
ē. Animi aūt & laus honeſta & uituperatio uehemēs
ē. Nūc quoniā oē in cauſæ genus argumētandi rō

¶Poſtremū cāæ genus demōſtratiuū ē qđ adiun
git dans pcepta qbus laudes: uituperationeſq; tra
ctenť.i.qbus locis. Ac primū dicit eoſdē locos eē
laudi & uitupationi:quos i libro.i.iudicialis cāæ:
hoc ē oīa attributa pſonæ. Partiť tñ breuiter lau
des & uitupatiōes aī uel corpis:& extrinſecus:aī
uirtutes artes ſciētiæ:uel cōtra uitia. corporis toti
us uľ i ptibus:ut pulchritudo:ualitudo:integritas:
& cætera huiuſmodi. Extriſecus ſunt patria:parē
tes cognati:amici : magiſtratus:diuitiæ & cætera
huiuſmodi:poſtremum præceptum dat in laude:
& uituperatiōe:nam tā nos cōſiderare debere qd
corporis ſit:quid extrinſecus:q̄ quid ſit in animo.
Omnia.n.uel laudanda uel uituperanda nō rebus
externis non rebus corporis : ſed animo metiun/
tur. Sin alique res iciderint difficiles de impoſſibi
litate dicit q̄dā ſimplices:ut aliter omnino fieri nō
poſſint. Caſſilinēſes ſe dedere Hānibali: niſi uelit
fame pire. Ergo hic exceptio caſſilinū uenire i hā
nibalis ptātē:hoc aliter oīno fieri non pōtitum ad
iunctio ubi exceptio niſi pp aliquā cām. Ita nō ē
neceſſitas i ciuili qōne illa quæ ſine conditione ē:
partim autem ex his multas eſſe res.i.neceſſitudi

;accidet:quia hoc fecit.Hoc ideo facturus eſt quia hoc dixit:hoc ideo dicturus eſt:quia hoc conſiliatus eſt : ideo hoc
conſiliaturus eſt.Negocium factum:uel dictum eſt : unde iudicium eſt.in iudicium enim uel in deliberationem : uel in Factum
demonſtrationem non uenitur niſi propter factum.Singula igitur quaeqꝫ:quae homini:aut obiiciuntur : aut de homine
queruntur facta ſunt.Ipſa igitur ſingula facta negociũ ſunt. Sũt alia facta quae ꝓbationem tribuũt ipſi facto:unde
queũt ſub quolibet ſtatu ſunt tria facta q̃ extra ipſuꝫ factũ: & extra facta quae uicina ſunt ad factũ: & probant factũ
quae praeter.tae haec perſonae attributa dicuntur.Ergo cũ negocium factũ:dictũ ue ſit habeat attributa quattuor con
tinentia cũ negocio inquit in geſtione negocii totũ tenẽt quicqd habere põt:cã cõis.i.negocium oẽ per partes ſuas ge
ſtũ:duo alia ſunt ex qbus aſſumunt:primũ ab oratore ea quae negocio adiũcta ſunt. Quartũ aũt illud qd eſt cõſecu
tio nõ negocii ipſius geſtũ ẽ:ſed aut extrinſecus ueniẽtia p hoies habet ut p naturam generaliter:ut poſt docebimus.
Igit prima de attributis cõtinentia habet partes quinqꝫ:ſummã negocii:ſummae cãm:facta:illa quae probant factũ
diuiſa per tria tpa.Et oẽ ipſum qd diximus negociũ eſſe factũ.ſ.cõtinet ab his:a ſũma quae breuẽ ꝓpoſitionẽ habet
totũ claudens:ut patriae inquit ꝓditio & caetera habet & cãm quae gemina ẽ impulſio & ratiocinatio.Impulſio eſt p
quã cuius cã factũ ſit.Ratiocinatio ẽ per quã factum ſit demonſtratur.Sequitur per tria tẽpora factorũ enumeratio
quid ante rẽ factũ:quid in re:quid poſt rẽ ſit.Igitur quodlibet negociũ de ſtatibus iterum loco ſit exẽplũ.Milo occidit:
nõ occidit:Occidit:& nõ occidit:partes ſunt ſingulae qõnis.Sed iã parẽtis occiſio hois:occiſio patriae ꝓditio ſumma
eſt:ergo factũ ſolum negocium eſt ꝓpoſitio facti cũ perſona eius qui arguit:uel quolibet alio modo inuidiam compa
rans:aut extenuans ſumma dicetur.Et haec eſt quã Cato in libro ſuo appellat uires cauſarũ:hoc argumentum ſequit
cauſam quã partiti ſumus:quae utiqꝫ aduerſus negãtem factum danda eſt;ut feciſſe doceatur.Quemadmodum aũt
tractetur:uel ab accuſatore:uel areo in ſecundo habemus.Quod ſi alius ſtatus fuerit praeter coniecturam non cauſa
erit:ſed ratio de cuius tractatu in ſecundo docuit.Poſt haec ſequuntur facta omnia ante:in : poſt:in quibus omnia illa
quae in geſtione negocii poſita ſunt:ſi tamen proſunt aſſumuntur unicuiqꝫ enim facto ineſt.Locus.Tempus.Occaſio.
Modus.Facultas.In geſtione negocii locus: uel naturalis eſt uel qualitatiuus. Naturalis locus eſt cum argumentum Locus naturalis
praeſtat non erit illud argumentum a loco : ſed a facultate : qualitatiuus autem locus praeſtat argumentum ex opor
tunitate quae oportunitas quibus rebus poſſit intelligi ipſe poſuit Tempus quid eſſe dudum generaliter docuit . Pars Locus qualitatiuus
quaedam inquit aeternitatis hoc quoqꝫ in tria tempora diuiſit quae ipſa tempora partitus eſt,Nam praeteritum tribus
modis conſideratur.Praeſens & futurum binis,Verum haec omnia magis ad cognitionem temporis dixit quicqd eẽt Tempus
inſinuare cupiebant ut apta ſint in geſtione negocii.Quid ergo aptum huic parti erit.Nam huic attributum eſt tem
pus exiſtimatio eiuſdem temporis & collatio cum geſtione ut id quod factum dicis eo tempore ex quo argumentum
ſumis fieri potuiſſe uideatur . Itaqꝫ ſic ait . Nam ſaepe oportet commetiri cum tempore negocium . Occaſio autem
oportunitas eſt quaedam temporis ad aliquid faciendum,Haec oportunitas tribus modis conſideratur.Modus autem Occaſio
eſt quo non ſolum factum indicatur:ſed quemadmodum factum qui modus & animum indicat ideſt uoluntatem Di Modus
uidit : aut per prudentiam : aut per imprudentiam : his quaeritur clam : palam: ui:perſuaſione : Imprudentia purga
tur:caſu neceſſitudine:& affectione animi.Facultates autem duplici modo argumentum praeſtant.Nã eiuſmodi ſunt Facultas
ut per eas : aut facilius aliquid fiat : aut ſine his effici non poſſit.Adiuncta negocio ad factum quod in negocio peni Adiũcta negocio
tur : unde iudex laturus ſententiam eſt:ut probari quo quomodo poſſit per quamlibet conſtitutionẽ ſumuntur de his
rebus argumenta quae res poſſunt in ipſum factum affectione quadam contineri . Has res affecta nominamus uerũ
affecta accipimus . Nunc de ipſo negocio ideſt de omni cauſa rebuſqꝫ in cauſa geſtis.Nunc ad res in cauſa geſtas alia
quaſi quodammodo extrinſecus quae conuenire uideantur : aut ad illa coniuncta ſint haec affecta quae ſupra dixi
mus negocio adiuncta : & conſequentia negocium dicuntur.Illa prima continentia in geſtione . Sed de illis iam ſupra
dictum eſt.Adiuncta uero ea ſunt quae illis ipſis ſupra poſitis ſingulis aliquo modo uel extrinſecus cohaerent:ut ſum
mae : ut cauſae : caeteriſqꝫ . Sed cum non in ipſa ſunt : ſed aliunde aſſumantur : conuenientia tamen erunt in collatio
ne ſiue aliena ſint non hinc nata cum erit : aut maius: aut minus : aut par.Itemqꝫ ſimile contrarium diſparatum . Si
uero his adiuncta ita ſint.ut extra tamen ſint erunt : aut genus aut pars : aut euentus . Nihil enim horum non ex
his ad hoc eſt : non tamen in cauſa poſitum . Et ſi poſitum eſt in cauſa ideſt in negocio quae hypothetice eſt ideſt
quaeſtio circa perſonam propriam : ueluti non poſitum. Ergo genus ſit : licet cauſae : tamen quia genus eſt : uelut ex
extra cauſam eſt cum perſona propria ineſt : in cauſa item ſpecies Iam uero euentus cum tria tempora teneat po
teſt eſſe ex cauſa ideſt ex negocio de quo loquor : qui probat quid eſt de negocio quod euenit rebus geſtis id quod Euentus
in negocio eſt . Quoniam tamen & praeterit temporis euentus : & futuri temporis euentus aliquotiens ſumitur:&
hic uideri extraneus poteſt a negocio : ex negocio tamen oriens : unde probatum eſt adiuncta nunc omnimodis
externa affecta. Tamen aliquo mõ adiungi:ut certa que ſupra diximus.Nunc aliqua ex ipſo uel in ipſo negocio:alio
mõ tamẽ ſe habentia q̃ geſti negocii textus ipſe & ordo cõſiſtit circa pſonam certiſſimae quaeſtionis maius:& minus:
& aeque magnũ:tum ex ui:tum ex numero:& ex figura negocii conſiderantur. Vis in eo ẽ:quo ipſa ſignificatione uer
borũ diuerſa res itelligimus.Itaqꝫ cum prolata uerba diſtant ſenſibus noſtris ſignificatione ea quae proferunt ui diſtãt
quadã qua quid quaeqꝫ res poſſit intelligimus de nũero pſpicuum eſt.Figura ẽ textus & ordo negocii per circunſtan
tias ſuas.Simile aũt ex ſpecie:aut ex comparabili:aut ex conferenda:aut aſſimilanda natura iudicat.Simile hoc ẽ ſpe Figura
cies cõparabilis & ſimilanda natura & in illis octo.Genere.Natura.Vi.Magnitudine.Loco.Perſona.Opinione.ſed ip Simile
ſum ſimile quod per haec ſupra poſita efficitur illic eſt in contrariis partibus:& quae ſub eadem ratione cadunt hoc di
ſtinctius poſitum eſt in differentiis.De conſecutione in ſuperioribus duobus attributis negocio : negocium omne te
neri diximus tertium quod eſt adiunctum negocio ueluti extra eſſe praecipimus:ſed naturaliter cohaerere extra ipſam

hypotheſim:ut ab oratore aſſumi:q̄q̄ & ea quæ extra ſunt naturaliter ab oratore ſumantur & de hoc præcepta ſam dedimus. Quarta attributio quæ conſecutio nominatur & ipſa ea tenet q̄ extra ſunt:adherentia tamen rebus negocii: quæ non ab oratore ex uoluntate ſumantur:ſed quæ ipſis rebus negocii naturaliter acciderūt. Ac prope ea omnia quæ in quarta attributione in conſecutione ſunt id uidentur eſſe quod euentus. Verum euentus aliud eſt:aliud cōſecutio uel
Euentus res conſecutionis. Et enim euentus conſideratio eſt ex quadam natura rerum qua quid perſpicitur qd ex quaq; re euenerit:eueniat:euenturum ſit.in cōſecutione autē non:ex rebus quid eueniat tractat orator:ſed quid rebus eueniat ideſt quid rebus contingat. Deinde q in euentu duo ſunt ut arrogantia & odium in hac conſecutione unum:Nam ipſi facto conſecutio eſt:q uel raro:uel frequenter:hæc autem omnia collocata ſunt in hac conſecutione : aut nomen contingit rebus uel imitator:inuentor. Lex de ipſa re conſuetudo:pactum ut frequenter fiat uel non frequenter:utilitas uel honeſtas & cætera quæq; ut dixi rebus accidunt non ex rebus ipſis:ſed ad res ipſas quadam geſtione proueniunt.

¶ Finis commentariorum Maurii Fabii Victorini in rhetoricos Ciceronis de inuentione.

Iodocus Badius Aſcenſius lectori Salutem.

¶ Habes lector optime ad Herennium rhetoricę artis (cuiuſcunq; ſint authoris) libros quattuor ſane q̄ eruditos:cum Franciſci Maturantii & noſtra in omnis quattuor: & Antonii Mancinelli in primum duntaxat: expoſitione: habes item ſine controuerſia. M. Tullii Ciceronis de īuentiōe libros cū Marii Victorini rhetoris explanatione libros duos:opus quidem non conſūmatum (quia quæ reſtant in reliquis ſe dicturum pollicetur) ſed ſane q̄ argutū:ut facile contra maiorum preſcripta ſentiam oratorem quoq; naſci. Nam ī adoleſcętia hos emiſiſſe dicitur. Reliquum ē ut boni conſulas & huic arti quæ oratore (hoc ē uiro bono dicendi perito) digna ē:diligentius incumbas. Vale & p̄fice. Ex ædibus noſtris in parrhiſiorum academia ad Idus Iunias. M.D.VIII.

Regiſtrum.
A B C D E F G H Omnes ſunt Quaterni præter A qui eſt Ternus.

552.294